

HERINNERINGEN

UIT DEN

LEVENSLÖOP

VAN EEN

INDISCH' AMBTENAAR.

HERINNERINGEN

UIT DEN

LEVENSLÖOP

VAN EEN'

INDISCH' AMBTENAAR

VAN 1815 TOT 1851.

MEDEGEDEELD IN BRIEVEN DOOR

E. FRANCIS,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, President der
Javasche Bank, oud Hoofdambtenaar.

Wie daar rondwandelt in de schoone lusthoven der Schepping,
ongevoelig voor hare pracht, onverschillig voor hare geheimen, mist
den schat der wijsheid, besloten in het gewijde boek der Natuur.

Wie daar treedt op de paden des maatschappelijken levens, ligt-
zinnig en onbedacht, blind voor hetgeen om hem gebeurt, doof voor de
bewegingen, die om hem plaats grijpen: — voor dien zijn de lessen der
ondervinding verloren. Hij mist den schat der levenswijsheid, die uit
het voorledene het tegenwoordige opheldert en de toekomst voorspelt.

A. VOGELSANG.

~ ~
EERSTE DEEL.
~ ~

BATAVIA,
H. M. VAN DORP.
1856.

O. Top.
129

DIT

NEDERIG WERK

WORDT AAN

ALLE VRIENDEN VAN NEDERLANDSCH INDIË

MET BESCHEIDENHEID OPGEDRAGEN DOOR

DEN SCHRIJVER.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Wellcome Library

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL.

BLADZ.

INLEIDING. 1

EERSTE BRIEF.

Vertrek uit het ouderlijk huis. — Zeedienst. —

Schipbreuk op Klapper-eiland. — Aankomst op Java. 75

TWEEDE BRIEF.

Verlating der zeedienst. — Klerk op het Residentiekantoor te Bantam. — Assistent bij het Revenu-Departement. — Opziener der landelijke inkomsten. — Toegevoegd aan den Assistent-Resident der Lampongsche districten. — Verrigtingen aldaar. — Kommies bij de Hoofd-Inspectie van Finantiën. — Toegevoegd aan den Schout-bij-nacht WOLTERBEEK tijdens de expeditie tegen Palembang in 1819. — Gevechten met de Palembangers op de rivier Kemmering. — Toegevoegd aan den Kommissaris voor Borneo in 1821. — Opziener der 1ste klasse bij de landelijke

inkomsten. — Toegevoegd aan de Kommissarissen voor Makassar. — Oorzaken der verwikkelingen aldaar. — Aankomst te Bonthain, en reis van Bonthain naar Makassar over land. — Aankomst te Makassar . . .	103
--	-----

AANHANGSELS.

DE LAMPONGS.

I. Geschiedenis volgens de verhalen der Inlanders	136
II. Grensscheiding en uitgestrektheid.	139
III. Verdeeling en bestuur	141
IV. Persoonlijke gedaante	143
V. Beschaving.	144
VI. Titels van Menang-Kabouwschen oor- sprong	145
VII. Titels door de Bantamsche sultans gege- ven.	147
VIII. Inkomsten der hoofden	148
IX. Uiterlijke teekenen der hoofden	150
X. Boeten	153
XI. Godsdienst en wetten	154
XII. Straffen	158

XIII.	Diefstal en roof.	164
XIV.	Getuigen	166
XV.	<u>Eeden</u>	167
XVI.	Erfenissen.	170
XVII.	Huwelijken	172
XVIII.	Djoedjoer.	176
XIX.	Bijwijven	179
XX.	Echtscheidingen	180
XXI.	Besnijdenis	181
XXII.	Begrafenissen.	182
XXIII.	Spelen en vermaken.	185
XXIV.	Feesten.	188
XXV.	Levenswijs.	191
XXVI.	Huizen.	193
XXVII.	Huisraad.	196
XXVIII.	Kleeding.	198
XXIX.	Sieraden	200
XXX.	Wapenen	202
XXXI.	Bevolking der Lampongs en oorzaken ha- rer onbeduidenis.	204

	BLADZ.
XXXII. Slaven	207
XXXIII. Bergen, meren en rivieren	209
XXXIV. Metalen.	214
XXXV. Lucht, gronden en voortbrengselen.	215
XXXVI. Dieren	217
XXXVII. Handel.	219
Noten.	222
PALEMBANG	227

I N L E I D I N G.

Den stroom des tijds volgende, zijn in den jongsten tijd de Generaal H. J. J. L. Ridder DE STUERS (1) en de gepensioneerde Luitenant-Kolonel H. M. LANGE (2) als schrijvers over de aangelegenheden van Sumatra's Westkust opgetreden, en ieder hunner heeft zijne meening omtrent den loop en de uitkomsten der bewegingen van het Nederlandsch Indisch leger te dier kust aan het publiek kenbaar gemaakt. Onderzoekt en vergelijkt men de gevoelens dier schrijvers over vele onderwerpen van gelijken aard, dan bespeurt men hoezeer die uiteenloopen en verschillen, ja, de een vaak regtstreeks het tegendeel beweert van hetgeen de ander zegt, en geraakt daardoor niet zelden het spoor der waarheid bijster, terwijl men zich ten slotte in allerlei gissingen omtrent de ware bedoelingen der schrijvers verliest.

Niemand zal intusschen den Generaal DE STUERS het regt ontkennen, om als beoordeelaar der militaire aangelegenheden ter Westkust van Sumatra op te treden, zoo wegens het

(1) De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, door den Generaal-Majoor Jhr. H. J. J. L. Ridder DE STUERS, Kommandeur der Orde van den Ned. Leeuw, Ridder van de Kon. Mil. Willemsorde, derde klasse, Officier van het Legioen van Eer, oud Resident ter Westkust van Sumatra, later Kommandant van het Ned. Ind. leger, thans lid der ged. Staten van de Provincie Limburg. Uitgegeven door P. J. VETH, Hoogleraar te Amsterdam. 2 deelen, met platen en kaarten. Te Amsterdam, bij P. N. VAN KAMPEN, 1849.

(2) Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra, (1819—1845) door H. M. LANGE, gepensionoord Luitenant-Kolonel van het Nederlandsch Oost-Indisch leger. 2 deelen met eene kaart. Te 's Hertogenbosch, bij Gebroeders MULLER, 1852.

hooge standpunt door hem als bevelhebber van het Indisch leger bereikt, als om zijne bekende bekwaamheden en grondige ervaring, die tot waarborg zijner gevoelens kunnen strekken, terwijl de Overste LANGE, een officier van verdienste, die aan de militaire bewegingen op genoemde kust deelgenomen heeft, ook geloof behoort te verdienen; en toch loopen hunne beweringen zeer uiteen, om reden de Generaal DE STUERS de militaire ondernemingen op Sumatra's Westkust uit een schadelijk, de Overste LANGE ze daarentegen uit een voordeelig oogpunt beschouwt.

Te regt zegt de Heer LANGE op blz. 297 van het 2de deel van zijn werk: „zoo veel hoofden zoo veel zinnen,” doch men voege hierbij de bewering van FRANKLIN: „het is alleen den mensch gegeven om de zaken zóó uit te leggen, als hem het best gelegen komt.”

Bij het verschil dat tusschen beide schrijvers bestaat in hunne opgaven omtrent het doel, de strekking en de uitkomsten dier oorlogsoperatiën, valt het gewis moeilijk, om zonder grondige plaatselijke kennis de juistheid hunner beweringen te beoordeelen, maar toch kunnen er in hunne geschriften gronden worden opgespoord en aangevoerd, om schijn van waarheid te onderscheiden. De omstandigheden aan de uitkomsten toetsende, vindt men in beide aangehaalde werken ontegensprekelijke bewijzen van onwrikbaren moed en trouw der officieren en manschappen van het Indisch leger, en zij, die den loop der zaken in Indië kennen, zullen gereedelijk toestemmen, dat Koning en Vaderland zich verheugen mogen in het bezit van een geoefend leger in deze overzeesche bezittingen, hetwelk in moed en volharding niet ligt zijne wedergâ vinden zal, doch juist daarom is dan ook de verantwoordelijkheid van hen des te grooter, die over zulk een verdienstelijk leger in meerdere of mindere mate magt hebben, en wél mogen zij toezien, dat het niet aan zelfzucht of najaging van eigen roem worde opgeofferd!

Het verschil in de beweringen van den Generaal DE STUERS en die van den Overste LANGE ligt hierin, dat de eerste op de ligtvaardigheid der oorlogsondernemingen — de laatste op den behaalden roem doelt.

Beide schrijvers zijn getrouw gebleven aan het beginsel, waarvan zij bij hunne voorstellingen zijn uitgegaan, en voor zoo ver zij de grenzen der naauwkeurigheid niet hebben overschreden, worde hun beiden hulde toegebracht voor hunnen arbeid.

Bij onpartijdige schrijvers van geschiedkundige werken echter, ziet men steeds de stelling in acht genomen: „geef eere, wien eere toekomt;” doch de Heer LANGE heeft gemeend in zijn geschrift alléén dien stand te moeten vereeren, waartoe hij behoorde, en hen, die niet den degen voeren, onopgemerkt te laten, ja zelfs hier en daar te berispen, om daardoor het door hem beoogde doel beter te kunnen bereiken. Wij zullen zijne waarheidsliefde niet beoordeelen, maar achten ons verpligt, juist in het belang der waarheid, ook de pen op te vatten, en ons ondanks onszelfen door den stroom des tijds latende medeslepen, de eer der ambtenaren ter Westkust van Sumatra te handhaven, die met niet minder ijver en belangstelling dan de militairen hun' tijd en rust voor Vaderland en Koning ten offer bragten, en meer dan eens in het werk van den Heer LANGE worden miskend. De verrigtingen, zoo van de troepen als van het Burgerlijk Bestuur ter Westkust van Sumatra gedurende de jaren 1834 tot en met 1837, door den toenmaligen Resident behoorlijk aangeteekend zijnde in een dagregister, dat zonder eenige neven-gedachte met iedere scheepsgelegenheid aan het Hoofdbestuur op Java werd toegezonden, zou het niet moeilijk wezen om alle belangrijke voorvallen te dier kuste, gedurende die vier jaren, met de meeste naauwkeurigheid op te geven, en elke beschuldiging tegen het Burgerlijk Bestuur aldaar grondig te wederleggen; doch wij behoeven daartoe geen toevlugt te nemen, alzoo de beschrijving van den Overste LANGE zelve, ondanks zijne bedoeling, ruimschoots de overtuigende bewijzen

oplevert van de goede diensten van genoemd Burgerlijk Bestuur, sedert de komst op Sumatra van den Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH tot op den val van Bondjol.

Zijn werk geleidelijk volgende, hebben wij in de eerste plaats de waardigheid te handhaven van een' Opperlandvoogd van Nederlandsch Indië, den Heer VAN DEN BOSCH, tegen de aanmerking van den Heer LANGE, blz. 41 van het 2de deel, alwaar gezegd wordt: „Het mag verwondering baren, dat een Staats-
„man met zulke heldere inzigten als de Commissaris-Generaal
„VAN DEN BOSCH, er toe kon overgaan om, in een land waar
„oorlog gevoerd moest worden, zoo als ten duidelijkste blijkt
„uit zijne voor den Overste BAUER te Padang achtergelaten
„instructie van den 13^{den} October No 354; dat zulk een schran-
„der man onder zulke omstandigheden, het civiel- en militair
„gezag verdeelde in stede van het in de handen van één per-
„soon te vereenigen. Het ontbrak toch niet aan de ondervin-
„ding wat daarvan in Europa gewoonlijk de gevolgen waren.
„Daar toch, en met name ook in ons land, had men ondervon-
„den hoezeer de gedeputeerden te velde — alhoewel daaronder meer-
„malen zeer bekwame mannen waren — elke krijgsonderneming
„gewoonlijk belemmerden en verlamden, en alles waarbij bijzon-
„dere krachtsontwikkeling vereischt werd onmogelijk maakten,
„om de eenvoudige reden, dat eenheid daarvoor een onmisbaar
„vereischte is, en deze ontbrak. Ook in onze Oost-Indische
„bezittingen ontbrak het niet aan de ervaring, hoe schadelijk
„verdeeldheid van gezag gewoonlijk werkt in een land waar oor-
„log moet gevoerd worden. Van deze ervaring werd echter gee-
„ne partij getrokken en de schadelijke gevolgen bleven dan ook
„niet achterwege, waartoe waarschijnlijk nog veel heeft bijge-
„dragen het vertrek van den Commissaris-Generaal VAN DEN
„BOSCH naar Nederland, enz.”

Wij zullen bij dezen aanval tegen de inzigten van een' der beroemdste Landvoogden van Nederlandsch Indië een oogenblik stilstaan, om na te gaan, in hoe ver deze aanmerking van

den Overste LANGE juist moge genoemd worden.

De Heer LANGE beroept zich tot staving van zijn gevoelen, dat het geheel en uitsluitend beheer van Sumatra's Westkust in handen van een' militair had behooren vereenigd te zijn, op de ondervinding in vroegere jaren opgedaan, toen in de tijden der Republiek de gedeputeerden te velde zoo vele nadeelen berokkenden, door zich in krijgsondernemingen te mengen, en als magthebbenden hunne meening, hoe verkeerd die ook ware, door te drijven. Wij zijn het geheel met dien schrijver eens, dat zulk eene inmenging in oorlogszaken door onkundigen niet te verdedigen is, maar ontkennen tevens ten stelligste, dat ze op Sumatra's Westkust plaats gevonden zou hebben. De krijgsooperatiën aldaar eenmaal begonnen zijnde, hield de magt van het Civiel Bestuur, dat is van den Resident, over den Kommandant der troepen op, en kon deze ongehinderd in het vijandelijk land die maatregelen nemen, welke hem noodzakelijk voorkwamen. Hoogst verkeerd zou het geweest zijn, hem bij het oorlogvoeren van de inzigten van den Resident afhankelijk te doen zijn, en nimmer was het de bedoeling van den Heer VAN DEN BOSCH, om dezen tot een' gedeputeerde te velde te maken, maar wel om te zorgen, dat de krijg niet zonder noodzakelijkheid aangevangen werd, of vóór dat alle middelen van zachtheid en overreding uitgeput waren. En daartoe is in den regel in Indië een burgerlijk ambtenaar beter in staat dan een militair. Wij zullen trachten onze meening eenigzins toe te lichten.

Een ambtenaar in Indië, vooral op de buitenposten, is een persoon, van wiens verantwoordelijkheid, wegens de vele bekwaamheden en kennis die bij hem voorondersteld worden, men zich in Nederland moeilijk een denkbeeld kan maken. Terzelfder tijd is hij (als hoofd van het Europeesch bestuur) Burgemeester en Chef der Politie, Notaris, Regtsgeleerde en Diplomaat; in oorlogstijd moet hij dikwerf als Chef der Inlandsche hulptroepen en dus als militair fungeren — terwijl eindelijk, en dit is eene hoofdzaak, de kennis van het land en volk, dat

hij bestuurt, hem geheel eigen moet zijn. Om tot dit laatste te geraken, geeft zijne betrekking hem ruimschoots gelegenheid. Dagelijks schier komt hij in aanraking met Inlanders, en kan dus min of meer spoedig op de hoogte van hun karakter, hunne zeden, gewoonten, neigingen, enz. komen. Hij leert inzien, langs welke wegen ze het best tot zijne bedoelingen zijn over te halen, of dit met strengheid of zachtheid moet geschieden, en wat niet al meer. Nu willen wij niet onkennen, dat ook onder militairen personen *kunnen* worden gevonden en ook gevonden worden, geheel geschikt om als hoofd van het Burgerlijk Bestuur op te treden, doch ze zijn uitzonderingen. De militair, behalve dat hij zich uit den aard van zijnen stand met andere aangelegenheden dan met studie van land- en volkenkunde te bemoeijen heeft, is veelal geneigd om bij de minste verwikkeling naar het zwaard te tasten. Het verschiet vertoont hem glansrijke wapenfeiten, behaalden roem, eervolle vermelding, enz., en door de zucht weggesleept om iets uitstekends te verrigten en zijn' naam beroemd te maken, vergeet hij zoo ligt dat oorlog een noodzakelijk kwaad is, en alleen te baat moet worden genomen, wanneer alle andere middelen tot bereiking van het beoogde doel uitgeput zijn.

Er behoort eene groote mate van geduld toe om met den Inlander om te gaan. Hij is zacht van karakter en laat zich leiden, mits men bedaard tot hem spreke, zich naar zijne denkbeelden plooije, en van hem, natuurkind, geene denkbeelden van Westersche beschaving vordere. Naar zijne langwijligheid moet men zich schikken, en niet dadelijk aan verraad gaan denken, wanneer onderhandelingen zich rekken en het Europeesch geduld op eene harde proef wordt gesteld. Dat geduld vindt men zelden bij den militair, onbekend als hij meestal is met de zeden en gebruiken der Inlanders. Daarbij telt hij veelal hunne magt te gering, en vergeet, dat zoo hun de kennis der Europeesche taktiek ontbreekt, zij de numerieke sterkte, en vooral

eene juiste kennis van het terrein en zijne natuurlijke verdedigingsmiddelen vóór zich hebben. Ook het klimaat, die onverbiddelijke vijand onzer troepen, deert den Inlander weinig of niet. Eene overwinning op een' Indischen vijand is in hare gevolgen dikwijls niet veel beter dan eene nederlaag, want het verlies aan volk, dat het klimaat veel meer dan het lood der tegenpartij ons kost, kan maar zoo dadelijk niet worden aangevuld, en wat kan het dien vijand scheelen, of er een paar honderd man op het slagveld blijven liggen. Zulk een verlies aan manschappen is voor hem onbeteekenend.

Wij hebben erkend, dat er in het Indische Leger wel officieren te vinden zullen zijn, geschikt om aan het hoofd van een Burgerlijk Bestuur te staan, en zullen evenmin ontkennen, dat er ook ambtenaren geweest zijn, zoo gedurende de verwickelingen op Sumatra's Westkust als elders in Indië, die door onkunde of onverstand voor hunne betrekking ongeschikt bleken, doch wij hebben hier alleen met het stelsel te doen. Later zullen wij gelegenheid hebben, om deszelfs goede zijde te leeren kennen, doch kunnen hier, tot staving van ons gevoelen, voorloopig wijzen op de uitkomsten van het bestuur van den Generaal DE STUERS ter Westkust van Sumatra. Deze was militair, doch begreep te regt bij het aanvaarden zijner gewigtige betrekking, dat hij minder officier, dan hoofd van het Burgerlijk Bestuur zijn moest. En welke waren de gevolgen van dat begrip? Men vergelijke den toestand der Westkust, bij het nederleggen van zijn beheer, met dien waarin dat land spoedig geraakte, toen de militaire geest weder de bovenhand had.

Wij hebben zoo even aangemerkt, dat, de oorlog eenmaal begonnen zijnde, de leiding der krijgsoperatiën geheel aan den Kommandant der troepen was overgelaten, zonder bemoeienis van het Burgerlijk Bestuur, doch moeten nog doen opmerken welke belangrijke diensten dat Bestuur, zelfs op het veld, soms te bewijzen heeft: diensten, waartoe de militair zelden de noodige ervaring bezit, omdat daarbij vooral te pas komt de

meest mogelijke kennis van het volk, waaronder men zich bevindt. Wij bedoelen het aanvoeren der Inlandsche hulptroupen. De algemeene regelen der oorlogskunst, zoo als die in Europa bestaan en toegepast worden, komen in onze Indische bezittingen minder te pas, waar moeilijkheden van terrein en klimaat nog vermeerderd worden door een' talrijken vijand, en van onze zijde door slechts een zeer gering aantal troupen. Van daar dan ook, dat er in Indië geen militaire operatie plaats grijpt zonder gewapende medewerking der ons onderworpen Inlandsche bevolking, soms vier maal grooter dan het cijfer der geregelde troupen. De ambtenaren bij het bestuur zijn door hunne kennis van taal en zeden de natuurlijke aanvoerders dezer hulpbenden, moeten gevolgelyk steeds deelnemen aan de oorlogsoperatiën, en bij die gelegenheid gevaren en vermoeijensissen met de militairen deelen. Hunne ervaring en geschiktheid voor het beheer over de Inlandsche bevolking kan daardoor slechts vermeerderen, en daarenboven voor de dienst in den zoo eigenaardigen oorlog in Indië eenige kennis opdoende, kan men den aldus geoefenden ambtenaar in sommige gevallen beschouwen als een meer bevoegd beoordeelaar van den gang der zaken in een oorlogvoerend land in Indië, dan den officier van het leger, bij wien, zoo als wij reeds aanmerkten, kennis van land en volk in den regel niet wordt aangetroffen. Wij hebben den oorlog op Celebes, Java, Palembang en de Westkust van Sumatra bijgewoond, zijn ooggetuige geweest van de vele moeilijkheden aan het krijgvoeren in Indië verbonden, en hebben de overtuiging erlangd, dat, hoe ongerijmd dit ook in Europa moge klinken, de ambtenaar bij een' oorlog in Indië een onmisbaar persoon is, om de Inlandsche hulptroupen aan te voeren, de achterhoede en vleugels der militaire magt te dekken, en voor voeding en huisvesting der troupen te zorgen, waarbij door kennis van taal en zeden zijn persoonlijke invloed zeer te stade komt. De geschiedenis van den oorlog op Java (1825 — 1830) wijst aan, hoe dikwerf de Residenten zich aan het hoofd der gewapende In-

landsche troepen in beweging moesten stellen, om de militaire operatiën te ondersteunen, en gevaren noch vermoeijenissen hebben ontzien, om aan huune verplichtingen te beantwoorden. Dat dit ook elders en meermalen geschied is, zullen wij in ons werk aantoonen, en des noods door aanhalingen uit de Java-sche Courant kunnen bewijzen.

Wij vertrouwen hiermede genoegzaam te hebben doen zien, dat in Indië de oorlogsaangelegenheden naar eenen geheel anderen maatstaf dan in Europa moeten beoordeeld worden, en er hier in oorlogstijd veel minder bezwaar bestaat, om het gezag over het vijandelijk land in handen van een' ambtenaar te laten, hetgeen nog minder zwarigheden zou ontmoeten, indien zoowel ambtenaren als officieren steeds voor oogen hielden, dat beiden één Vaderland en Koning dienen, en slechts het algemeen welzijn moeten beoogen. Onzes inziens is het gezegde dan ook voldoende, om de handeling van den Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH van alle blaam vrij te spreken, wegens *het verdeelen van het civiel en militair gezag ter Westkust van Sumatra, in stede van het in handen van één' persoon te vereenigen*; doch de Heer VAN DEN BOSCH werd door meer gewigtige redenen (zoo als wij uit het werk van den Heer LANGE zelveu zullen aanwijzen) daartoe bewogen, namelijk de schadelijke gevolgen van een *onverdeeld* gezag voor de geleidelijke vestiging en uitbreiding onzer magt op Sumatra, zoo als blijkt uit den aanhef van het besluit van genoemden Kommissaris-Generaal, aangehaald door den Overste LANGE in het 1ste deel van zijn werk, blz. 465, luidende: „ dat het bij het invoeren van „ een nieuw sijsteem van bestuur, ten einde vertrouwen in te boe- „ zemen en te voorkomen dat het door de bevolking aan ver- „ keerde beweeggronden zou worden toegeschreven — noodza- „ kelijk was, het hoofd van het bestuur door een ander geschikt „ ambtenaar te doen vervangen”. (1).^d

(1) Het bestuur was vóór het nemen van dit besluit opgedragen geweest aan den Kolonel C. P. J. ELOUT als Resident en Kommandant der krijgsmagt.

De overtuiging der noodzakelijkheid van eene verandering in het systerem van bestuur was hoofdzakelijk gegrond op de algemeene ontevredenheid onder de bevolking, zoo als blijkt uit het 1ste deel, blz. 257, van het werk van den Overste LANGE waar men leest, dat in de eerste dagen van Januarij 1833 enkele soldaten werden om het leven gebragt, eene omstandigheid die van de slechte gezindheid der bevolking getuigde, en gevolgd werd door eenen ijzingwekkenden opstand, waarbij in een' zeer korten tijd op verschillende posten 108 Europeanen (waaronder 3 officieren) en 34 Inlanders een' wreeden dood vonden, ongerekend het verlies op een' terugtocht van den Overste KRIEGER door de VII Loerah's van 17 gesneuvelden en 54 gekwetsten. Deze opstand had zich reeds uitgebreid tot Agam en de VI Kota's, en ter goeder ure de Generaal RIESZ met versterking aangekomen zijnde, zegt de Heer LANGE (1ste deel, blz. 358): „ Met regt mogt de staat van ons gezag ter „ Westkust van Sumatra op dat tijdstip bij een zinkend vaar- „ tuig vergeleken worden.”

Dit vaartuig was dan aan 't zinken onder een bestuur, dat in handen van één' persoon vereenigd was, en nu vragen wij, of men den Kommissaris-Generaal eene kortzigtigheid ten laste kan leggen, toen hij het gezag over dit schip bij een veranderd stelsel van bestuur splitste, en aan twee verschillende autoriteiten opdroeg (1), ten einde in hunne onderlinge verhouding een' waarborg te vinden tegen overdrijving en roekeloosheid? Integendeel, wij zullen hierna uit het werk van den Overste LANGE trachten te bewijzen, dat deze maatregel gelukkig gekozen was, en in zijne gevolgen heilzame uitkomsten heeft opgeleverd.

In 1831, toen de Luitenant-Kolonel ELOUT op den 4^{den} Maart het Burgerlijk en Militair Bestuur over Sumatra's Westkust overnam, was de militaire magt aldaar 733 officieren en man-

(1) Tot Resident en gevolgelijk hoofd van het Civiel Bestuur werd benoemd de Heer E. FRANCIS, en tot Militairen Kommandant de Luitenant-Kolonel J. H. C. BAUER.

schappen sterk (1). Van lieverleden werd deze magt door het toezenden van meerdere troepen uit Java aanzienlijk vermeerderd; roemrijk waren hare verrigtingen om 's lands gezag uit te breiden, doch eensklaps zag men de vruchten van zoo veel opoffering en gestort bloed verloren gaan, ten gevolge van eenen opstand onder de bevolking, die, zoo als hierboven gezegd is, het staatsgebouw ter Westkust van Sumatra als een zinkend schip op onstuimige baren deed dobberen. Onder deze omstandigheden verscheen de Generaal RIESZ op den 18^{den} Junij 1833 als een redder in nood, met zich brengende 38 officieren en 1078 manschappen (2), waardoor de militaire magt tot 3408 man (met inbegrip van 131 officieren) aangegroeid was. De bewegingen dezer troepen ontmoetten overal groote moeilijkheden, zoo bij den aanval op Kamang (3) en elders, als onder den Majoor DE QUAY in de L Kota's (4).

Te midden dezer verwikkelingen kwam de Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH op den 23sten Augustus 1833 te Padang aan (5), begaf zich den 22sten September naar fort De Kock, en bevond zich 5 dagen later te Pantar, ten einde den aanval tegen het vijandelijk Matoesa, met de te Pantar vereenigde magt van 868 officieren en manschappen, te zien plaats vinden (6).

Vele bijzonderheden bij deze operatie voorgevallen en niet door den Overste LANGE vermeld, zouden wij als ooggetuige kunnen beschrijven, doch zullen ons slechts tot ééne omstandigheid bepalen, als belangrijk om de moeilijkheden van het terrein in Indië te leeren kennen. Op blz. 443 van het 1ste deel zegt genoemde schrijver: „Nadat de kolonnes zich beneden „in het ravijn weder geformeerd en de rivier doorwaad hadden,

(1) LANGE, 1ste deel blz. 167.

(2) Idem, 1ste „ „ 371.

(3) Idem, 1ste „ „ 377 en verv.

(4) Idem, 1ste „ „ 422 en verv.

(5) Idem, 1ste „ „ 412.

(6) Idem, 1ste „ „ 442.

„ begonnen zij ieder een der in het ravijn uitstekende jukken
„ te beklimmen, de kapitein DE VOS VAN STEENBERGEN regts
„ van den Majoor DE QUAY. De vijandelijke voorposten wer-
„ den verdreven, doch de kapitein VAN STEENBERGEN stuitte
„ weldra tegen eene insnijding van ongeveer 50 voet diepte en
„ te breed om met de stormladders en bamboezen horden, welke
„ door de hulptroepen werden medegevoerd, daarover eene brug te
„ leggen.” Dit moge zoo zijn, doch wij hebben ook gezien dat
genoemde Kapitein, bezig zijnde de steilte van het ravijn met
zijne kolonne te beklimmen, door twee voor hem onzichtbare In-
landers van den vijandelijken kant door het werpen van steenen
uit de hoogte werd tegengehouden. De Kommissaris-Generaal
(in wiens onmiddellijke nabijheid wij ons bevonden) dit willen-
de beletten, liet uit eenen langen houwtzer eenige granaatwor-
pen op die Inlanders doen, waarvan echter de projectilen ge-
deeltelijk op onze troepen vielen, en hieraan schrijven wij het
hoofdzakelijk toe, dat de kolonne van den Kapitein DE VOS
VAN STEENBERGEN heeft moeten terugtrekken en den Majoor
DE QUAY volgen.

Van den 28sten September tot den 1sten October worstelden
onze troepen tegen de moeilijkheden van het terrein voor Ma-
toea met al dien moed en volharding, welke den soldaat van
het Indische leger zoo eigen zijn, doch de pogingen om het
beoogde doel te bereiken bleven vruchteloos, en eindelijk moest
men de onderneming opgeven. Bij het terugtrekken der troepen
naar Pantar, alwaar de Kommissaris-Generaal zijn kwartier had,
werden zij door den vijand zoo nabij op de hielen gevolgd, dat
deze bijna gelijktijdig binnen Pantar zou zijn gekomen, indien
de voorwacht hem niet in tijds had ontdekt en tegengehouden.
De vijandelijke kogels vlogen langs den Kommissaris-Generaal,
waarop deze in persoon een' geladen houwtzer liet aanleggen
en vuur geven, en den Regent van Batipoe op diens zeggen:
„ Toewan Besaar, dit is uwe plaats niet,” met jeugdig vuur ten
antwoord gaf: „ dit is niets; ik heb in mijne jeugd wel meer

„kogels om mij heen zien vliegen.” Na de mislukte onderneming keerde de Kommissaris-Generaal in den vroegen morgen van den 2^{den} October naar fort De Kock terug, en begaf zich den daarop volgenden dag over den Ambatjang naar Padang, om aldaar tot den 15^{den} te vertoeven.

De elf dagen, welke de Heer VAN DEN BOSCH te Padang doorbragt, werden besteed tot het nemen der noodige beschikkingen voor het toekomstig burgerlijk en militair beheer van Sumatra's Westkust, en de ziekelijke omstandigheden, waarin Zijne Excellentie zich bevond, in aanmerking nemende, staat men verbaasd over den in dien korten tijd verrigten arbeid, bestaande de instructie voor den Militairen Kommandant alleen uit bijna een boekdeel. Daar die echter geschreven was onder de versche indrukken van de geleden nederlaag voor Matoea, moest er bij de toepassing een bedaard overleg vereischt worden.

Wij behoeven niet te zeggen, dat de staatkundige verwickelingen op Sumatra's Westkust door het gebeurde voor Matoea vermeerderd werden, doch vreemd is het ons dat de Overste LANGE (2de deel blz. 47) den nieuw benoemden Resident het door dezen bij het Gouvernement gedane aanzoek, om in de gegeven omstandigheden de juiste verhouding tusschen de burgerlijke en militaire autoriteiten aan te wijzen, kwalijk schijnt te nemen. Genoemde schrijver deelt het antwoord van het Gouvernement in zijn geheel mede, zoodat het onnoodig is het hier af te schrijven, en wij ons slechts zullen bepalen met aan te stippen, dat volgens hetzelfde „de onderscheidene instructiën, aan den Luitenant-Kolonel BAUER gegeven, geene verandering maakten in de bij het regeringsreglement bepaalde verhouding tusschen de burgerlijke en militaire autoriteiten op de buitenbezittingen, en dat mitsdien, ingevolge artikel 63 van dat reglement, alle autoriteiten op Sumatra's Westkust, zoo burgerlijke als militaire, aan den Resident zouden zijn ondergeschikt, van het oogenblik, dat hij het hoogste burgerlijk gezag zou hebben overgenomen. Dat het be-

leid der militaire operatiën, wanneer er oorlog zijn mogt, evenwel geheel moest worden overgelaten aan den Militairen Kommandant. Dat de Resident zich derhalve bepalen moest om aan genoemden Kommandant, op het door den Kommissaris-Generaal bepaalde tijdstip, het einde namelijk van den regentijd, mede te deelen of, en zoo ja, tegen welke volken of districten maatregelen van geweld zouden ondernomen worden. Dat de Resident den Militairen Kommandant steeds met raad en daad, en alle mogelijke informatiën moest ondersteunen; terwijl de organisatie van het Burgerlijk Bestuur uitsluitend aan den Resident was gedemandeerd, en hetgeen deswege voorkwam in de instructiën van den Luitenant-Kolonel BAUER, slechts moest worden beschouwd als tot zijne informatie daarin te zijn gelascht.”

Een nader besluit van het Gouvernement, door den Overste LANGE in het 2de deel, blz. 52 en verv. medegedeeld, behelst hoofdzakelijk: „dat het door den Kommissaris-Generaal gegeven bevel, om de XII Kota's die Oediek, Matoesa en Bondjol in het voorjaar van 1834 door geweld van wapenen in onderwerping te brengen, in zoo verre gewijzigd werd, dat onzerzijds daartoe niet mogt worden overgegaan, vóór dat al de daartoe gevorderde middelen aanwezig zouden zijn, waaronder niet alleen moest worden verstaan de behoorlijke oefening der troepen, maar ook de genoegzame voltooiing van wegen en transportinrigtingen, die strekken moesten om een' geregelden toevoer van allerlei benoodigdheden naar binnen's lands, buiten bezwaar der Inlandsche bevolking, te verzekeren. Dat de bevrediging der Padangsche Bovenlanden door zachte middelen echter steeds het verkieslijkst bleef, en dat mitsdien, terwijl alle voorbereidselen tot den oorlog zoo door het Militair als door het Burgerlijk Bestuur met ijver voltooid moesten worden, de Resident zou blijven trachten, om het beoogde doel door onderhandeling en overreding te bereiken, met last de onderhandelingen niet eerder af te breken, dan wanneer de Militaire Kommandant in alle opzigten tot de hervatting der vijandelijkheden

gereed zou zijn, terwijl deze van zijnen kant geen offensive maatregelen hoegenaamd zou mogen nemen, zonder daartoe door den Resident uitgenoodigd te worden; terwijl ten slotte den Resident nadrukkelijk werd aanbevolen, om, ter bevestiging van den vrede en ter voorkoming van nieuwe oorlogen, zich stipt aan de hem bekende publicatiën, enz. te houden.”

De Overste *LANGE* doet het eerstgenoemd besluit van de volgende aanmerking vergezeld gaan: „Of dit besluit — waarvan „op last van den Gouverneur-Generaal ad interim door den „Generaal-Kommandant van het leger een afschrift aan den „Luitenant-Kolonel *BAUER* werd toegezonden „om zich daar- „naar te gedragen” — overeenstemde met de bedoelingen van den „Commissaris-Generaal, gelooven wij te mogen betwijfelen. Trou- „wens de Overste *BAUER* werd hierdoor aan den leiband van „den Resident gelegd, en de eervolle taak hem door den „Commissaris-Generaal bij diens bovengemelde instructiën op- „gedragen, voor een groot gedeelte uit de handen genomen; „in alle zijne verrigtingen zou hij afhankelijk zijn van, en be- „lemmerd worden door de inzigten van den Resident. Dat de „Overste *BAUER* met dit besluit niet kon ingenomen zijn, zal „men gemakkelijk beseffen, en dat het, vermits uit den in- „houd bleek dat het door den heer *FRANCIS* geprovoceerd was, „weinig geschikt was om de verstandhouding tusschen die beide „heeren — de zoo gewigtige verstandhouding tusschen de ci- „viele- en militaire autoriteit, — te bevorderen, spreekt wel van „zelf.” (Zie 2de deel, blz. 47); terwijl iets verder op blz. 56 „gezegd wordt: „Zoodanig werden de bedoelingen van den „Commissaris-Generaal *VAN DEN BOSCH*, die naauwelijks vier „maanden geleden van Batavia naar Nederland vertrokken was, „tegengewerkt en verijdeld, en aan de speciale instructiën „door hem voor den Militairen-Kommandant ter Westkust „van Sumatra opgemaakt en achtergelaten, alle kracht en waar- „de ontnomen.”

De Overste *LANGE* gispt in deze aanmerkingen de hande-

lingen van den toenmaligen Landvoogd van Nederlandsch Indië, den Heer J. C. BAUD, en wij achten ons gehouden daar ook tegen op te komen, zoo wegens hare ongegrondheid, als uit eerbied voor den persoon van dien Landvoogd, wien niemand, hoe men ook in politiek met hem verschille, immer eene belangrijke plaats in de geschiedenis van Nederlandsch Indië ontzeggen zal.

Wij hebben reeds ter loops aangemerkt, in welken korten tijd onder de versche indrukken van de nederlaag te Matoesa de door den Overste LANGE bedoelde instructie door den Kommissaris-Generaal werd opgemaakt, en dat ze in de toepassing gevolgelijk een bedaard overleg vorderde. Het bestuur over Nederlandsch Indië, na het vertrek van den Heer VAN DEN BOSCH naar Nederland, met de daaraan verbonden verantwoordelijkheid op den Heer J. C. BAUD overgegaan zijnde, zoo heeft deze laatste noodig geoordeeld, om, de meergenoemde instructie in haar geheel latende, slechts in den tijd van uitvoering eenige noodzakelijke bepalingen te maken, en aangaande de verhouding tusschen het Burgerlijk en Militair Bestuur de bestaande verordeningen aan te bevelen, zonder deswegens nieuwe voorschriften te geven. Deze maatregel van voorzorg was wel voornamelijk uitgelokt door den toestand onzer troepen, die na zoo veel uitgestane moeilijkheden, als door den Overste LANGE worden aangetoond, rust en discipline behoefden, om met vernieuwde kracht en énergie den oorlog weder te kunnen aanvangen, en wordt door gemelden schrijver genoemd eene *tegenwerking* en *verijdeling* der bevelen, door den Kommissaris-Generaal speciaal aan den Militairen Kommandant ter Westkust van Sumatra gegeven.

Noch de Gouverneur-Generaal, noch de personen wier oordeel hierover mogt zijn ingeroepen, konden er eenig belang bij gehad hebben, om de bedoelingen van den Kommissaris-Generaal tegen te werken. Hun verheven standpunt moest tot waarborg strekken, dat hun oordeel uit geen andere bron dan

uit zuivere belangstelling in 's lands dienst kon voortvloeijen, en mitsdien houden wij de beweringen van den Heer LANGE ten dien opzichte voor partijdig.

Wij zeggen partijdig, want de Heer LANGE toont zelf aan (2de deel, blz. 56), dat bijna gelijktijdig met den ontvangst der bevelen, welke de bedoelde tegenwerking zouden hebben bevat, de Luitenant-Kolonel BAUER, met terzijdestelling van de bevelen van het Gouvernement en de bedenkingen van den Resident, uitvoering begon te geven aan de achtergelaten instructie van den Kommissaris-Generaal, door het innemen van Matoea. Hieruit ziet men dus, dat met geen grond beweerd kan worden, dat de gegeven bevelen van den Gouverneur-Generaal van eenigen invloed zijn geweest op de uitvoering der meergemelde instructie, daar men zich aan die bevelen niet gehouden heeft. De Gouverneur-Generaal heeft om die reden zich dan ook buiten alle verantwoordelijkheid gesteld, zoo als blijkt uit het besluit van 20 September 1834 No. 5, door den Overste LANGE (2de deel, blz. 64) in zijn geheel medegedeeld.

De Heer LANGE zegt onder anderen: „dat de Overste BAUER „aan den leiband van den Resident werd gelegd.” Hierboven hebben wij reeds aangetoond, welke de strekking was der bevelen van het Gouvernement, namelijk alleen om de verhouding tusschen het Burgerlijk en Militair Bestuur aan te wijzen, en hunne respectieve verplichtingen kenbaar te maken; dat er mitsdien ook de schijn niet heeft bestaan eener neiging, om den Militairen Kommandant aan den leiband van den Resident te leggen. Integendeel, indien beide autoriteiten zich even stipt gehouden hadden aan de hun gegeven bevelen, dan waren de zaken ter Westkust voorzeker vroeger tot een gewenscht einde gekomen, zonder de onheilen van den oorlog tegen Bondjol, die op de eigendunkelijke handeling van den Overste BAUER zijn gevolgd, en een schat van geld en edel bloed gekost hebben, gelijk de Heer LANGE zelf in zijn werk aantoot, en nader door ons zal worden toegelicht.

Genoemde schrijver zegt verder (2de deel, blz. 66): „Niet
„tevreden dat men al het mogelijke had gedaan om den Lui-
„tenant-Kolonel BAUER te kwellen en te krenken, zoo als *door hem*
„te stellen onder de bevelen van eenen civielen ambtenaar, enz.”

Op den voorgrond stellende, dat zoo wel de burgerlijke ambtenaren als de militairen één Vaderland en Koning dienen, en beide standen in oorlogstijd in al de gevaren deelen, welke de dienst in Indië oplevert, zoo betuigen wij niet te begrijpen, hoe een militair zich gekrenkt kan gevoelen ondergeschikt te wezen aan een' burgerlijk' ambtenaar, meer dan wanneer een burgerlijk ambtenaar onder een' militair staat, bijaldien het Gouvernement in 's lands dienst zulks noodig oordeelt. Wij hebben reeds getracht aan te toonen, wat een ambtenaar in Indië eigenlijk is, en uit ons werk zal de lezer de diensten kunnen beoordeelen van den ambtenaar, onder wiens bevelen de Heer LANGE zich ergert dat de Overste BAUER gesteld was. Daaruit zal, naar wij vertrouwen, nog duidelijker worden, dat in Indië de verhouding tusschen het civiele en militaire uit een geheel ander oogpunt moet worden beschouwd dan in Europa, en dat dikwerf een burgerlijk ambtenaar in deze gewesten meer praktische kennis van den oorlog kan opdoen, en beter partij kan trekken van de hem omringende omstandigheden, dan de dappere officier, die, zich op moed en oorlogskunst verlatende, vaak de speelbal wordt van verraad, misleiding, onbekendheid met Inlandsche zeden en gewoonten, moeilijkheden van terrein en luchtgesteldheid (1).

(1) Wij laten tot staving van het boven gezegde voorloopig hier volgen den dienststaat van den bedoelden ambtenaar.

1815 Klerk.

1818 Assistent bij het Revenu-Departement, enz.

1819—1820 Kommies bij de Hoofd-Inspectie van Finantiën, en toegevoegd aan den Schout-bij-nacht Wolterbeek bij de expeditie naar Palembang.

1821 Ambtenaar toegevoegd aan den Kommissaris voor Borneo.

1822—1823 Opziener 1ste klasse der landelijke inkomsten te Pandeglang (Bantam).

Wij zouden aan de meening van den Overste LANGE niet zoo veel gewigt hebben gehecht, indien op blz. 297 van het 2de deel van zijn werk niet aangehaald was, dat de Generaal COCHUS in een verslag de noodzakelijkheid had aangetoond, om het Civiel en Militair Bestuur ter Westkust van Sumatra in handen van één' persoon, en wel in die van eenen militair, te vereenigen. Wij achten ons verpligt tegen het gevoelen van genoemden Generaal op te komen, en nadrukkelijk te protesteren tegen de gevolgtrekkingen, die daaruit te maken zouden zijn, zoo wel in het belang van 's lands dienst, die door de uitwerking van magtspreuken uit den mond van invloedrijke personen zoo ligt benadeeld kan worden, als om de eer en waardigheid van de toenmalige ambtenaren op de Westkust van Sumatra naar verdienste te handhaven. Wij herhalen het, zonder gebruik te maken van de vele particuliere bewijzen die in ons bezit zijn, zullen wij uit het werk van den Heer LANGE *alleen* het bewijs putten, dat waarheid van schijn zal scheiden, en het Burgerlijk Bestuur gedurende den oorlog op Sumatra's Westkust als zegenrijk voor dat land en voor 's lands dienst zal doen uitkomen. Wij zullen dit doen, niettegenstaande de eenzijdigheid

1823 Ambtenaar toegevoegd aan den Kommissaris voor Palembang en Biliton.

1824 Ambtenaar toegevoegd aan den Kommissaris voor Makassar.

1825 Assistent-Resident te Padang.

1826—1828 Assistent-Resident in het Bantamsche.

1828—1831 Assistent-Resident te Benkoelen.

1831—1832 Kommissaris voor Timor.

1832—1833 Kommissaris voor Borneo's Westkust.

1833—1834 Adjunct-Kommissaris voor de Buitenbezittingen.

1834—1837 Resident van Sumatra's Westkust.

1838 Resident van Rembang.

1839—1843 Resident van Madioen.

1844—1845 Verlof naar Nederland.

1846—1847 Kommissaris voor Menado.

1847—1848 Hoofdambtenaar ter beschikking van den Gouverneur-Generaal.

1848—1850 Inspecteur van Finantiën.

1851 Eervol ontslag uit 's lands dienst.

waarmede het werk van den Heer LANGE ten opzichte der ambtenaren geschreven is, en in weerwil van alle aangewende pogingen, om de verdiensten van het Burgerlijk Bestuur aan den roem van eenige wapenbroeders op te offeren.

Het is bekend, dat sedert den opstand in de Padangsche Bovenlanden in Januarij 1833, de mislukte onderneming tegen Matoea in October van hetzelfde jaar, en de terugreis van den Kommissaris-Generaal naar Java, de staat van rust op het gebied van Sumatra's Westkust zeer veel te wenschen overliet, en dat, ten gevolge der uitsluitende bemoeienis van het hoofd des Bestuurs (als Kommandant der troepen) met de militaire aangelegenheden, ook het administratief beheer veel had geleden. Onder deze omstandigheden werd het Burgerlijk Bestuur over Sumatra's Westkust aan den Resident E. FRANCIS opgedragen, met specialen last aan den Militairen Kommandant om den oorlog niet te beginnen, zonder daartoe door den Resident te worden uitgenoodigd, terwijl op den voorgrond werd gesteld, dat de bevrediging der Padangsche Bovenlanden door zachte middelen steeds het verkieslijkst aan het Gouvernement voorkwam (1).

Van het denkbeeld uitgaande, dat zoo wel officieren als ambtenaren in Indië gehoorzaamheid verschuldigd zijn aan den Gouverneur-Generaal, als 's Konings vertegenwoordiger in deze gewesten, vertrouwde de benoemde Resident op de stipte nakoming der hierboven aangehaalde bevelen, en rigtte daarnaar zijne handelingen in. Het door den Raad van Indië VAN SEVENHOVEN aangevangen werk vervolgende, beijverde hij zich met de meest mogelijke inspanning, om aan de hem opgelegde verplichtingen te beantwoorden.

Terwijl de Militaire Kommandant zich onledig hield met de zoo zeer ontbrekende oefening en krijgstucht bij de troepen te bevorderen, beproefde de Resident om het vertrouwen der be-

(1) Van dit besluit is reeds op blz. 14 door ons melding gemaakt.

volking, dat door de voorafgegane gebeurtenissen zeer geschokt was, door naauwgezetheid en goede trouw te herwinnen, en daardoor ons verloren zedelijk overwigt te herstellen, ten einde langs dezen weg zonder geweld het doel van het Gouvernement te bereiken. Spoedig ondervond de Resident de goede gevolgen van deze gedragslijn. Door de nieuwe orde van zaken en het aanknoopen van onderhandelingen met de vijandelijke landschappen, werd de rust en tevredenheid over het gansche grondgebied der Residentie (met uitzondering van een onbeduidend voorval te Boea) zoodanig hersteld, dat de Resident, zonder eenige bedekking en alleen van twee Inlandsche hoofden vergezeld, te Sasak eene ontmoeting ging houden met 72 vijandelijke hoofden van Rau, zoo als ook door den Heer LANGE (2de deel blz. 63) vermeld wordt. Zendelingen werden van wege den Resident naar de vijandelijke landschappen gezonden, om de goede verstandhouding te bevorderen, met dat gelukkig gevolg, dat weldra bijna geen schijn van vijandschap meer bestond. De bevolking werkte ijverig aan de nieuwe wegen, en vooral aan den communicatieweg tusschen de Boven- en Benedenlanden door de kloof van Batang-Singgallan; handel en landbouw vonden geen belemmering, en het personeel van ambtenaren, dat in evenredigheid tot de behoefte zeer gering was, werkte met buitengewonen ijver, zoo wel om de loopende zaken bij te houden, als om de achterstallige administratie bij te werken. De verdienstelijke Secretaris der Residentie, de Heer VAN DER LINDEN, werkte geregeld van 's morgens 7 ure met eene korte tusschenpozing tot 's avonds 10 ure; de meeste ambtenaren hadden dubbele pligten te vervullen, de Heer DE NIJS VAN GROLL bij voorbeeld, die belast was met de werkzaamheden van Magistraat, Fiskaal bij den Raad van Justitie, Superintendent van het transport-établissement, Auditeur-Militair, en met de Directie der civiele gebouwen en werken.

In dezen stand van zaken ontving de Resident, op het ein-

de van Mei 1834, het aanzoek van den Kommandant der troepen, om Matoea bij verrassing in te nemen, op grond van verstandhouding, door hem met eenige Inlandsche hoofden aangeknoopt. Deze stap zal, als de eerste aanleiding tot den daarop gevolgden oorlog tegen Bondjol, immer een gewichtig tijdstip in de geschiedenis van Sumatra's Westkust blijven, waarom wij het niet ondienstig achten hier eenige bijzonderheden te doen volgen, om de ware toedragt der gebeurtenissen te doen kennen, welke bij eene beoordeeling der verhouding tusschen het Burgerlijk en Militair Bestuur tijdens den oorlog tegen Bondjol steeds op den voorgrond dient te staan.

Den 29sten Mei begaf zich de Resident van Padang naar fort De Kock, om te onderzoeken, in hoe ver de door den Kommandant der troepen voorgestelde operatie noodzakelijk was te achten. Tot dat einde hield hij te fort De Kock eene conferentie met den Kommandant en den civielen gezaghebber der Padangsche Bovenlanden, en de personen sprekende, op wier autoriteit de voorstellen van den Kommandant gegrond waren, bleek het, dat de afgezant van Matoea zekere MALIEM KOENING was, vergezeld van een' Inlandschen kanonnier, zendeling van den Majoor DE QUAY naar Matoea, en van drie beroeplooze Inlanders van Agam, vrienden van dien kanonnier.

MALIEM KOENING verklaarde, dat de hoofden van Matoea, die hem gezonden hadden, de verzekering aanboden om onze troepen binnen Matoea toe te laten, en ons behulpzaam te zijn om al de slechtgezinden uit hun land te verdrijven.

Gevraagd zijnde of een bevoegd persoon, hetzij ambtenaar of Inlandsch hoofd, hem naar Matoea kon vergezellen, om met zijne lastgevers te spreken, gaf hij te kennen, dat zulks niet geschieden kon zonder argwaan te verwekken bij de partij, welke onkundig van de tegenwoordige onderhandeling was gebleven, en waardoor de hoofden, die hem gezonden hadden, aan groot gevaar zouden worden blootgesteld.

Hieruit bleek duidelijk, dat de hoofden, die de onderhandeling

met den Luitenant-Kolonel BAUER hadden aangeknoopt, geen genoegzamen invloed op de overige hoofden konden uitoefenen, om ons het rustig bezit van Matoea te verzekeren. Daarbij in overweging nemende, dat, bijaldien wij ons langs den weg, door MALIEM KOENING aangewezen, van Matoea meester maakten, de overwinning door middel van verraad zou worden verkregen; dat de hoofden, die de onderhandeling hadden aangeknoopt om hunne landgenooten te verraden, geen andere bedoeling konden hebben, dan om ten koste van ons bloed en onze krachten door plunder en roof hun eigen belang te bevorderen, zoo als vroegere gebeurtenissen genoegzaam hadden geleerd; dat, aangenomen dat de onderneming tegen Matoea met goed gevolg werd bekroond, het te verwachten was, dat de zucht, om het verraad te straffen, de woede onder de nog niet volkomen onderworpen landschappen op nieuw zou doen ontvlammen, waardoor niet alleen de bestaande gelukkige stemming onder de bevolking zou worden gestoord, maar wij tevens genoodzaakt zouden worden, om tegen onzen wil belangrijke militaire bewegingen te maken, ten einde de ondernemingen des vijands te beteugelen, waardoor zoo wel de organisatie der troepen als het in werking brengen der door het Gouvernement bevolen maatregelen zouden moeten stilstaan; dat, op grond van al het aangehaalde, de onderneming tegen Matoea de eerste stap zou worden om den veldtocht te openen, zonder dat wij daartoe gereed waren, hetgeen niet alleen verwarring en ongeregeldheid in de dienst ten gevolge zou hebben, maar ook indruischen tegen de stellige bevelen van het Gouvernement; dat wij, met overhaasting te werk gaande, wederom in al die gebreken en moeilijkheden zouden kunnen vervallen, die vroeger zoo veel rampen te weeg bragten, en zoo veel bloed en schatten hadden gekost; dat er onder de troepen vele rekruten waren, die nog nimmer vuur gezien hadden, terwijl er, volgens zeggen van den Overste BAUER, niet minder dan 2 Majoors en 11 Kapiteins ontbraken, en men vooreerst niet op vermeerdering van officieren

en manschappen uit Java rekenen mogt; dat, volgens ingewonnen informatie, de aangevangen onderhandeling met den Militairen Kommandant geen nadeelige gevolgen voor de Inlandsche onderhandelaars zou hebben, dewijl vroeger eene dergelijke aanbieding als nu tot vermeestering van Matoea door den Raad van Indië VAN SEVENHOVEN was van de hand gewezen, zonder den onderhandelaars eenig nadeel te berokkenen; dat de vooruitzichten, door MALIEM KOENING aangeboden, nu reeds sedert eenigen tijd bestaande, ook voor den vervolge niet verloren zouden zijn, mits wij van onze zijde geen aanleiding tot het tegendeel gaven; en eindelijk, dat eene militaire beweging tegen Matoea de zendelingen van den Resident te Bondjol en in de overige nog vijandelijke landschappen in gevaar zoude brengen, zoo begreep de Resident, staande de conferentie, aan den Overste BAUER te moeten mededeelen, dat hij, Resident, met geen mogelijkheid de gevraagde toestemming tot de operatie tegen Matoea geven kon. Aan MALIEM KOENING werd te kennen gegeven, dat zendelingen van wege den Resident met brieven naar de onderscheiden vijandelijke landschappen gezonden zijnde, geen beslissend antwoord op zijne aanbiedingen kon worden gegeven, voor en aler die personen van hunne zending terug waren, doch dat de Resident zich te Goegoesie-Gandang tien dagen zou ophouden, en dat de hoofden van Matoea daar alle gelegenheid zouden vinden om hem te spreken, indien zij zulks mogten wenschen.

De Resident, zich hierop naar Goegoesie-Gandang begeven hebbende, ontving aldaar den 3^{den} Junij een' brief van den posthouder te Priaman, waarin deze schreef, dat hij den zending van den Resident te Bondjol, PETO MAGIE genaamd, had doen weten, dat de Resident zijn rapport in de Bovenlanden zou afwachten, en dat hij met eenige vijandelijke hoofden onderhandelingen had aangeknoopt, tevens een' brief bijvoegende van eenige hoofden van Bondjol. Deze gaven hun verlangen te kennen, om in onderwerping te komen, doch verzochten, ter voorkoming

van misleiding en bedrog, de onderhandeling voort te zetten door bemiddeling van de hoofden der Benedenlanden. Hun brief werd overgebracht door den zendeling SIEDIE JENOEL ABIEDIEN, doch daar de Resident zich niet wilde verlaten op de echtheid van dien brief, noch op de getrouwheid van dien zending, zoo besloot hij den brief met een' ander' persoon over Matoea naar Bondjol te zenden, om te onderzoeken, of die werkelijk door de hoofden van Bondjol geschreven was.

Den daaropvolgenden dag kwam een ander zendeling, DATOE SERIE PADO APIE, uit de vijandelijke landschappen terug, en berigtte den Resident, dat de hem medegegeven brieven, door middel van DATOE BANDARA van de Danau, aan de vijandelijke hoofden waren verzonden, en dat men bezig was over het antwoord te beraadslagen. Hij gaf een breedvoerig verslag van den geest, die onder de vijandelijke hoofden heerschte, en van hunne toenemende gezindheid om in onderwerping te komen.

Den 9^{den} Junij ontving de Resident het bezoek van twee zendingen van Matoea, namelijk van den reeds genoemden MALIEM KOENING en van zekeren PAKIE BADANKÉ, welke namens het hoofd van Matoea, TOEWANKOE PANDJANG, te kennen gaven, dat deze en een groot aantal der zijnen bereid waren zich aan het Gouvernement te onderwerpen; doch dat men zich hierover niet openlijk wenschte te verklaren; dat zij ons na een' geringen tegenstand binnen Matoea zouden toelaten, doch dat wij dan ook sterk genoeg moesten wezen, om aan de magt der overige vijandelijke landschappen het hoofd te bieden, voor wier gezindheid hij niet borg kon staan.

Deze zendingen bragten den nacht bij den Resident door, en keerden den volgenden dag (10 Junij) naar Matoea terug, met eene boodschap aan TOEWANKOE PANDJANG, luidende, dat de Resident de hem aangeboden dienst in waarde houden, en het hem aangenaam zou wezen, indien TOEWANKOE PANDJANG het zijne tot eene algemeene bevrediging wilde bijdragen.

Eindelijk nog ontving de Resident op dien zelfden dag bij

zich den zendeling PANGLIEMA BESAAR, welke hem een' brief overhandigde van RADJAH BANDARA, hoofd der Danau-districten, te kennen gevende, dat hij naar Bondjol ging vertrekken, ten einde eene bepaalde afspraak met de hoofden aldaar te maken over de onderwerping dier plaats, en verzoekende hem tijd te laten, ten einde de onderhandelingen met het vereischte geduld voort te zetten.

Al deze berigten, die wij slechts zeer kort mededeelen, versterkten den Resident in de overtuiging, dat in de gegeven omstandigheden een aanval op Matoea een ontijdig begin van den oorlog zijn zou. Hij schreef dadelijk en uitvoerig aan den Kommandant der troepen over zijne zienswijze, deelde de rapporten der zendingen mede, en wees op den onzekeren uitslag van den aanval op Matoea, waar eene groote partij tegen ons was, aan wier hoofd zich zekere MALIEM SALAM bevond, die, verbitterd dat de onderhandelingen, eerst persoonlijk met hem door den Kommandant aangeknoopt, nu met andere hoofden voortgezet werden, zich sterk op den meest mogelijken tegenstand voorbereidde. De Resident gaf verder zijne vrees te kennen, dat het uitbarsten van den oorlog, behalve dat het de organisatie der troepen tegen werken, en den nog ongeregelden gang des bestuurs in den war zou brengen, een' nadeeligen, ja misschien voor ons noodlottigen invloed op de bevolking der Benedenlanden zou hebben, omdat die menschen na zoo vele jaren krijgs naauwelijks tot eenige rust gekomen waren, en het de grootste ontevredenheid zou opwekken, indien zij op nieuw werden opgeroepen om bij de transporten en als hulptroepen te dienen. Voorts deed hij den Kommandant nog opmerken, hoe het aanleggen van den nieuwen grooten weg door de kloof van Batang-Singallan en vele andere ondernemingen, op last van den Kommissaris-Generaal in het belang van handel en landbouw ondernomen, door den oorlog zouden moeten stilstaan, en eindigde met de stellige herhaling van het besluit, in de vorige maand staande de conferentie met hem ge-

nomen, namelijk dat hij, Resident, zijne toestemming niet geven kon tot het hervatten van den krijg, alvorens de Kommandant volkomen daartoe gereed mogt zijn. Zoodra dit het geval mogt wezen, werd de Kommandant verzocht daar kennis van te geven, als wanneer de Resident de onderhandelingen (wanneer die dan nog niet tot een voldoende resultaat geleid hadden) afbreken, en zijne zendelingen uit de vijandelijke landstreken terug zou roepen, wier leven bij het plotseling uitbreken van den oorlog niet zeker zijn zou.

Met reden had de Resident mogen verwachten, dat na de afzending van dezen brief geen onderneming tegen Matoea zou worden gedaan, of dat ten minste, zoo de Kommandant der troepen meende dat daartoe noodzakelijkheid bestond, hij die vooraf op betere gronden zou aantoonen, dan tot dus verre was geschied. Dan zijne verwachting werd bitter teleurgesteld. Zucht naar roem woog meer bij den Kommandant, dan de bevelen van het Gouvernement en de bedenkingen van den Resident; hij volhardde in zijn voornemen, en om den militairen ijver, die hem bezielde, met eenigen schijn van billijkheid te dekken, belegde hij eenen krijgsraad, door hemzelvevoorzeten, en nam het besluit om, zonder eenige kennis-gave aan den Resident, Matoea bij verrassing in te nemen. „De nacht van 13—14 Junij was daartoe bepaald; de troepen vertrokken 's avonds van fort De Kock, en om 8 uren 's morgens waren alle die sterke liniën genomen, waar vroeger zoo ongelukkig voor gestreden was. In zijne vreedzame „gezindheid zoo zeer door het Gouvernement ondersteund, had „de Resident de Padries, ten einde hen gerust te stellen, verzekerd, dat tot geene vijandelijkheden zou overgegaan worden, „dan nadat de weg van rede en vergelijk ten einde toe zou „zijn afgeloopen. Hierop vertrouwend, hadden zij hunne gewone waakzaamheid verwaarloosd. De wachthebbende inlanders hadden slechts den tijd om hunne geweren af te schieten; onze voorwacht werd een oogenblik door den van den

„schrik herstelden vijand met den sabel in de hand aangevallen,
„zoodat zij voor eene kleine wijle moest wijken; maar nadat
„meerdere magt was aangekomen werd er met de bajonnet op
„ingeloopt. Ons verlies was gering. Men had voor deze ver-
„rigting 8 uren lang door eenen verschrikkelijken weg en
„onder aanhoudende regens in den donkeren nacht gemar-
cheerd” (1).

Het zal wel geen betoog behoeven, dat de onverwachte handeling van den Overste BAUER een' diepen indruk op den Resident maakte. Hij zag al de vruchten van zijn streven verijld, om 's lands gezag ter Westkust van Sumatra op eene vredelievende wijze te vestigen, en zich in de oogen der bevolking geheel gecompromitteerd, daar zij hem met schijn van regt van kwade trouw kon beschuldigen, terwijl hij nu, een' langdurigen en moeilijken oorlog voorziende, ook het bloed en geld moest betreuren, dat aan roemzucht verspild stond te worden. Het Burgerlijk Bestuur verloor alle veerkracht, en daar de Resident inzag, dat hij zonder herstelling van de geschonden goede trouw niet langer nuttig werkzaam zou kunnen blijven, verzocht hij het Gouvernement om zijn eervol ontslag, na geprotesteerd te hebben tegen de eigendunkelijke handeling van den Militairen Kommandant. Het Gouvernement beaamde het gevoelen van den Resident, doch liet hem voortdurend aan het bestuur, en tot herstelling van de geschonden goede trouw werd slechts de Militaire Kommandant berispt, en met de verantwoordelijkheid der gevolgen van zijne voorbarige handeling bezwaard.

Onbevoegd om de handeling van het Gouvernement te beoordeelen, moest de Resident deze beschikking eerbiedigen, doch nu hield ook de verantwoordelijkheid op van den Heer VAN DEN BOSCH over de splitsing van het gezag ter Westkust van Sumatra, en over het vertrouwen door hem in den persoon

(1) DE STUERS, 2de deel blz. 44—45.

zijner keuze gesteld, want van dit oogenblik af kon de Resident niet meer met vrijen wil handelen. Hij moest zich schikken naar den loop van den oorlog, die, eenmaal begonnen zijnde, natuurlijk grooten invloed kon uitoefenen op het politiek beheer der Residentie. Den gang der zaken uit die rigting volgende, moest hij de ondernemingen der troepen met alle middelen onder zijn bereik ondersteunen, en dat zulks geschied is met al dien ijver en belangstelling, welke een' getrouwen dienaar des lands betamen, bewijst de omstandigheid, dat in weerwil der tegenspoeden, waarmede de troepen gedurende ruim drie jaren te worstelen hadden, geen enkele billijke klagt tegen het Burgerlijk Bestuur is bekend geworden, hetwelk gedurende al dien tijd het leger van huisvesting, geld, voeding, ammunitie en hulptroepen moest voorzien. Zij, die de bekende zucht bij den militairen stand kennen (het spijt ons dit te moeten zeggen), om de gebreken van een burgerlijk bestuur met de zwartste kleuren af te malen, zullen de waarde van deze omstandigheid beseffen.

Het werk van den Heer LANGE volgende (2de deel blz. 59 en verv.), ziet men dat na de inneming van Matoea de operatiën werden voortgezet, en onze troepen den 25sten Junij Soengei-Poea zonder tegenstand bereikten, doch de verdere optogt ging met zoo vele moeilijkheden en opofferingen gepaard, dat men zich eerst den 7^{den} Junij 1835, dus twaalf maanden later, in de vlakte van Alahan-Pandjang kon legeren, om Bondjol aan te vallen. Den 11^{den} werd de marsch op deze versterkte kampong (1500 passen benoorden de rivier Batang-Moesoe gelegen) gerigt, en na vele moeilijkheden te hebben doorgestaan, bevonden zich de troepen tegenover de linie van Bondjol. Van den 11^{den} tot den 21sten Junij telden wij 30 gesneuvelden en 227 gewonden, welk cijfer op den 16^{den} Julij met 7 dooden en 42 gewonden vermeerderd was, terwijl ziekte en sterfte zoodanig toenamen, dat een gedeelte der bevolking van Tanah-Datar voor Bondjol werd opgeroepen, om bij onze troepen den moed zoo

veel mogelijk levendig te houden (1). Van den 17^{den} Julij tot den 5^{den} September telden wij verder 21 gesneuvelden en 121 gewonden, zoodat deze aanzienlijke verliezen, het groot getal zieken, de onvermoeide volharding waarmede de vijand zich bleef verdedigen, en de moeilijkheden van allerlei aard, waarmede de onzen te worstelen hadden, den Militairen Kommandant verplichtten, om tot de komst van versterking van alle offensive verrigtingen af te zien (2).

In November 1835 kwam die versterking, bestaande uit ongeveer 800 man, en den 29sten December werden de operatiën tegen Bondjol weder voortgezet, om met wisselvallige kansen tot den 14^{den} Januarij 1836 voort te duren, op welk tijdstip onze positie een zeer hagchelijk aanzien verkreeg, zoo als door den Overste LANGE (2de deel blz. 109) in de volgende woorden wordt beschreven:

„Alle maatregelen om de gemeenschap te behouden en te
„verzekeren, waren, zoo veel de omstandigheden en de mid-
„delen dit toelieten, genomen. Intusschen kon het niet mis-
„sen, of de laatste gebeurtenissen moesten op de stemming on-
„zer bondgenooten nadeelig werken, terwijl zij bemoedigend wa-
„ren voor den vijand. Met reden was men dan ook beducht
„dat de geest van oproer zich tot de in onzen rug gelegen
„distrikten zou voortplanten, ter bereiking van welk doel
„TOEWANKOE IMAM geene middelen onbeproefd liet. De gevolgen
„van eene gestremde gemeenschap zouden onberekenbaar zijn,
„vermits in dat geval geene transportmiddelen meer te beko-
„men waren. Ofschoon aanzienlijke versterking van Java was
„afgezonden, was de beschikbare magt, — na aftrek van de bezet-
„tingen voor de verschillende posten — door het verlies voor den
„vijand en door ziekte zoodanig verminderd, dat het niet mo-
„gelijk was de communicatie-posten in den rug behoorlijk te be-
„zetten, veel minder om de operatiën voort te zetten.”

(1) LANGE, 2de deel blz. 93.

(2) Idem 2de " " 99.

Ziedaar de gevolgen van den onverantwoordelijken aanval op Matoea!

Mogten wij gebruik maken van het bij het Gouvernement berustende dagregister van den Resident, dan zoude men de handelingen van het Burgerlijk Bestuur onder de bestaande omstandigheden leeren kennen, en overtuigend zien, hoe dat Bestuur zich bij al die verwickelingen heeft weten staande te houden, en 'slands gezag in de onderworpen landstreken deed eerbiedigen, terwijl elke door den vijand aangewende poging, om de bevolking der Padangsche Bovenlanden tegen het Nederlandsch gezag op te ruijen, schipbreuk leed op den ijver en het beleid der ambtenaren, en op de gehechtheid der bevolking zoo aan de personen dier ambtenaren, als aan de billijke beginselen door hen aangekleefd.

Het oogenblik was zeker zeer hagchelijk, ja de schrik onder onze bondgenooten had zich zoodanig uitgestrekt, dat de Regent van Batipoe den Resident en den Militairen Kommandant zijn voornemen te kennen gaf, om zijne kostbaarheden te Padang in veiligheid te brengen. De Resident vestigde zich daarop te fort De Kock, liet zijne vrouw en zijn kind bij zich komen, en beval groote volksfeesten voor rekening van den lande in de onderscheiden landstreken aan te rigten, ten einde daardoor vertrouwen in te boezemen.

Onze troepen geraakten intusschen zoodanig voor Bondjol ingesloten, dat eene magt van 51 officieren en 2019 manschappen, benevens 1 officier en 75 man uit de L Kota's, en ongeveer 350 bajonetten uit Rau ontoereikend werd bevonden, om den vijand het hoofd te bieden ⁽¹⁾ (LANGE 2de deel blz. 110—111), terwijl door denzelfden schrijver op blz. 114 verder wordt gezegd: „De ziek-

(1) Wanneer de belegering van ééne kampong zulk eene aanzienlijke magt vereischt, wat zou Nederlandsch Indië dan wel noodig hebben, indien het geheele gebied alléén door magt in bedwang moest worden gehouden? Ziedaar een bewijs van de moeilijkheden van het terrein en de noodzakelijkheid van een goed burgerlijk bestuur in Indië.

„te en sterfte onder de troepen bleef nog altijd toenemen,
„en vooral was dit het geval onder de manschappen van de
„Sumanapsche b̄arisan. Met TOEWANKOE IMAM werden steeds on-
„derhandelingen onderhouden, doch zonder eenig gevolg; naar
„alle oorden zond hij oproerstokers uit, en hij vleide zich weldra
„overal, ook in den rug der onzen, zijne zaak te zien zegepralen.
„Gelukkig echter bleven de Gouvernements landen getrouw en
„gaven zij zelfs geen blijk van kwade gezindheid.”

Onder deze omstandigheden begreep de Resident op nieuw bij het Gouvernement om meerdere versterking van troepen te moeten aanvragen. Hij had zich geveleid dat de 800 man, in November 1835 aangekomen, den Militairen Kommandant in staat zouden hebben gesteld, om de Inlandsche hulptroupen naar huis te zenden, doch zijne hoop was niet verwezenlijkt, want tengevolge van den hiervoren beschreven ongelukkigen toestand der onzen, was de tegenwoordigheid zoo van de versterking als van de hulptroupen noodig, om hen onder zoo vele rampspoeden staande te houden. Van de afwezigheid der mannen trachtte TOEWANKOE IMAM in zijn belang gebruik te maken. Van de priesters, die gedurende de Poeassa altijd eene groote rol spelen, had hij velen weten om te koopen door groote beloften of geld, en deze trachtten op de vrouwelijke bevolking te werken, door haar de gevolgen van het wegblijven harer mannelijke betrekkingen met zwarte kleuren voor te spiegelen. De sawah's, heette het, zouden onbebouwd blijven, en hongersnood het lot der landstreek worden; de verpligte offers op de graven der voorvaderen werden verznimd, en de straf des Hemels zou niet achterblijven, ja deed zich nu reeds gevoelen, daar de belegering van Bondjol reeds aan zoo velen het leven had gekost.

Al bleven dergelijke inblazingen ook zonder dadelijke na-deelige gevolgen en de hoofden ons getrouw, niet zonder reden ging men de toekomst met kommer te gemoet. Reeds sedert acht maanden ging de bevolking onder eene geweldige inspanning gebukt; niet alleen moest zij de hulptroupen leveren,

aanvullen, ja vermeederen, maar ook zware koeliediensten werden onophoudelijk gevergd. Daarbij liet de behandeling, die zij van onze militairen ondervond, dikwerf veel te wenschen over. Niettegenstaande de strikte orders van den Kommandant gebeurde het toch, dat de met veel gevoel van eigenwaarde behebte Maleijer met groote minachting door officieren of soldaten bejegend werd.

Dit alles stelde de toegenegenheid der Inlanders op eene harde proef, en er was de meeste inspanning van het Burgerlijk Bestuur toe noodig, om den kwaden indruk zoo veel mogelijk weg te nemen. Maar zou dit altijd zóó blijven, en was het niet te vreezen, dat, bij den onvermijdelijken afkeer tegen den oorlog, zich ook afkeer tegen ons bestuur zou voegen?

De Resident deed de aanvraag om versterking vergezeld gaan van een omstandig verslag van den staat van zaken, waarin hij de noodzakelijkheid eener voldoende vermeedering van troepen liet uitkomen, zoo wel om den oorlog tegen Bondjol te doen eindigen, als in het algemeen om den verloren zedelijken invloed van onze magt zoo veel mogelijk te herstellen, zonder hetwelk de handhaving van 's lands gezag ter Westkust van Sumatra in den vervolge altijd met groote moeilijkheden gepaard zou gaan. Het gevolg van zijn aanzoek was het arrivement te Padang van den Generaal-Majoor J. B. CLEERENS, met zich brengende het 6de bataillon infanterie, bestaande uit 2 kompagniën Europeanen en 4 kompagniën Amboinezen, voorts eene kompagnie sappeurs, 100 Javaansche soldaten, 100 man artilleristen, 4 kanonnen van 12 pond op veld-affuiten, 2 mortieren van 20 duim, een' ruimen voorraad ammunitie, 50 draagpaarden met de noodige geleiders, en verscheidene officieren.

De Generaal had in last het Militair Kommandement van Sumatra's Westkust van den Overste BAUER over te nemen, en zoo wel van dezen hoofdofficier als van den Resident alle mogelijke inlichtingen in te winnen omtrent den staat van zaken in het algemeen, en omtrent alles wat op de operatiën tegen

Bondjol betrekking had in het bijzonder, om daarna die operatiën voort te zetten met al dien klem en beradenheid, welke de omstandigheden vorderden (1).

De inlichtingen, door den Overste BAUER gegeven, zijn ons niet bekend geworden, doch die van den Resident zullen wij in haar geheel mededeelen. Met betrekking tot den toenmaligen staat van zaken op de Westkust van Sumatra, zullen zij welligt nu nog met eenige belangstelling gelezen worden. Zijn brief was van den 4^{den} Mei 1836, en luidde als volgt:

„ Den ontvangst erkennende van UHEdG. missive van gis-
„ teren No. 3, inhoudende kennisgave van de overname van het
„ bevel der troepen te dezer Kust, geef ik mij de eer UHEdG.
„ bij dezen mijne beste gelukwenschingen te doen toekomen bij
„ het aanvaarden van deze gewigtige taak, waarvan eene juiste
„ aanwending de beste waarborg zal zijn, om 's lands gezag in
„ deze belangrijke bezittingen met klem te kunnen handhaven.

„ Het is mij niet ongepast voorgekomen, bij deze gelegenheid
„ eenige wenken te geven omtrent den tegenwoordigen toe-
„ stand van zaken alhier, ten einde UHEdG. in staat te stellen
„ om de militaire operatiën, welke alsnog alhier moeten plaats heb-
„ ben, in verband met de behoeften van dit land en volk te kun-
„ nen regelen.

„ Om UHEdG. een volledig denkbeeld te geven van den
„ werkelijken toestand van dit land en volk, zouden wij, met
„ het oog gevestigd op de gebeurtenissen sedert onze eerste
„ aankomst te dezer Kust, geleidelijk moeten voortgaan tot het
„ tegenwoordig tijdperk; daartoe mij echter de tijd ontbreken-
„ de, zal ik mij bepalen slechts die omstandigheden hier op
„ te geven, welke als voldoende kunnen worden beschouwd om aan
„ het beoogde doel te beantwoorden.

„ Het zij mij dan vergund UHEdG. opmerkzaam te maken,
„ dat wij alhier eene bevolking vinden van een' ondernemenden

(1) LANGE, 2de deel blz. 144.

„ aard, bezield met een' geest van onafhankelijkheid en met den
„ grootsten afkeer tot dienstbaarheid.

„ Deze bevolking, welke in een groot getal op zichzelf
„ staande kleine republieken verdeeld is, en waarvan ieder in eene
„ afzonderlijke verhouding tot het Gouvernement staat, heeft
„ gedurende de laatste dertig jaren, zoo door de afwisselende
„ Padriesche, Maleische en Nederlandsche overheerschingen, als
„ door de onafgebroken onlusten en oorlogen, vele staatsomwen-
„ telingen ondergaan, waardoor dezelve niet alleen van middelen
„ uitgeput is, maar ook hare maatschappelijke banden zoodanig
„ uit hun verband zijn gerukt, dat men thans onder haar geen werk-
„ dadige inrigtingen vindt, om het bestuur een' genoegzamen
„ waarborg te geven voor de geregelde handhaving der verplig-
„ tingen tusschen hoofden en ondergeschikten.

„ Onder dezen als het ware nog regeringloozen toestand der
„ bevolking, gelukte het den onzen in den loop van 1832 eene
„ groote uitbreiding aan 's lands gezag alhier te geven, doch
„ de hiertoe aangewende middelen en het daarop ingevoerd stel-
„ sel van bestuur aan de wenschen der bevolking niet beant-
„ woordende, gaf zulks in 1833 aanleiding tot eene algemeene
„ omwenteling onder dezelve, ten gevolge waarvan wij een groot
„ gedeelte van het in bezit genomen grondgebied met gevoelige
„ schokken voor onze magt weder hebben moeten verlaten.

„ Een gedeelte van dit verlaten grondgebied is door ons spoe-
„ dig hernomen, andere hebben zich successivelijk onderworpen,
„ terwijl Bondjol en de daaraan grenzende kampongs tot nog toe
„ eenen hardnekkigen tegenstand bieden.

„ In het laatste gedeelte van 1833 kwam Zijne Excellentie de
„ Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH alhier aan, en nam de
„ noodige maatregelen om der bevolking dezer Kust een bestuur te
„ verzekeren, berekend naar hare behoefte, terwijl ook bij die ge-
„ legenheid alle drukkende belastingen en heerendiensten zijn af-
„ geschaft geworden, met last om, zelfs tegen betaling, met de
„ meeste spaarzaamheid diensten van de bevolking te vorderen.

„ Dit milde stelsel zoude zeker niet nagelaten hebben, een' welda-
„ digen invloed op de bevolking dezer Residentie uit te oefenen, bij-
„ aldien aan dezelve de tijd en de gelegenheid waren gelaten, om
„ de ware bedoelingen van het Gouvernement te leeren kennen;
„ dan hiertoe is tot heden weinig gelegenheid geweest, daar men
„ aanvankelijk de bevolking alom heeft moeten bezigen tot het aan-
„ leggen van aanzienlijke wegen en bruggen, het transporteren van
„ militaire goederen, het leveren van materialen en aanleggen van
„ gebouwen voor de huisvesting der troepen, het provianderen der
„ forten, enz. Daarop volgde onmiddellijk de ontijdige oorlog tegen
„ Matoesa en later die tegen Bondjol, hetgeen ten gevolge heeft ge-
„ had, dat, bij het voortduren der bovenaangehaalde werkzaam-
„ heden, de bevolking daarenboven nog uit de onderscheidene
„ deelen dezer Residentie circa 14,000 man hulptroupen op eigen
„ kosten heeft moeten leveren, waarvan velen zijn gesneuveld, en
„ een grooter getal aan kwaadaardige ziekten is omgekomen.

„ Ik behoef UHEdG. niet te zeggen, hoezeer de bevolking in
„ den noodlottigen oorlog tegen Bondjol, die nu ruim een jaar
„ onafgebroken heeft geduurd, geleden heeft, daar de UHEdG.
„ bekende behoefte aan ammunitie, levensmiddelen, kleedingstukken,
„ enz., bij eene dusdanige onderneming voor ruim 2000 man troe-
„ pen, eene verdere uitweiding hieromtrent overtollig maakt.

„ Al deze omstandigheden, gevoegd bij de wederwaardighe-
„ den onzer troepen voor Bondjol, hebben echter zamengeloopen
„ om de pogingen des vijands in Januarij jl. te ondersteunen, ten
„ einde door middel van den aanhang, welken hij als een ge-
„ volg van het vroeger alhier bestaan hebbende Padriesch bestuur
„ nog bezat, eene algemeene beroering onder de bevolking te
„ bewerkstelligen, welke onberekenbare gevolgen na zich zou heb-
„ ben gesleept, bijaldien dezelve niet bij tijds was gestuit ge-
„ worden.

„ Bij deze bedenkingen nog de aanmerking voegende, dat de
„ zwakheid onzer militaire posten in het algemeen, en die aan de
„ oostelijke en noordelijke grenzen, waar wij nog door vijanden

„ worden bedreigd, in het bijzonder, geen den minsten waar-
„ borg opleveren om de geringste weerspanningheid der bevolking te
„ kunnen beteugelen, zoo vermeen ik hieruit genoegzaam te heb-
„ ben aangetoond, hoe bedachtzaam van onze zijde gehandeld
„ moet worden, om onder de gegeven omstandigheden 's lands
„ gezag alhier te handhaven, en hoe noodzakelijk het voor ons
„ geworden is, om de bevolking niet meer te vermoeijen en al-
„ les te vermijden, wat aanleiding zoude kunnen geven tot meer-
„ dere ontevredenheid.

„ Deze overweging van de zwakheid onzer magt om den vijand
„ met geweld tot reden te dwingen, heeft ons dan genoopt om, in
„ afwachting van meerdere troepen uit Java, onderhandelingen
„ met Bondjol te openen, welke ondanks derzelfver onzekere
„ uitkomsten tot nog toe gaande zijn gehouden, om eene billijke
„ verontschuldiging te hebben voor den onvermijdelijk geworden
„ stilstand der operatiën van onze zijde, ten gevolge van gebrek aan
„ officieren en den zwakken toestand der troepen in het algemeen.

„ Het zoude overtollig zijn hier aan te halen den nadeeligen
„ indruk, welke de mislukking der poging onzer wapenen tegen
„ Bondjol op de bevolking in het algemeen moet hebben ge-
„ maakt. Dit punt derhalve met stilzwijgen voorbijgaande, meen
„ ik slechts nog te moeten aanmerken, dat, bijaldien de middelen
„ zulks mogten toelaten, de val van Bondjol door geweld thans
„ allezins als wenschelijk moet worden beschouwd, ten einde het
„ crediet onzer wapenen alhier te herstellen, zonder hetwelk wij in
„ de toekomst met vele zwaarigheden zullen hebben te kampen,
„ om het bestuur in dit land met klem te handhaven, en de
„ verdere politieke inzichten van het Gouvernement in deze ge-
„ westen met goed gevolg te doen gedijen.

„ Ziedaar de omstandigheden welke ik vermeend heb, bij het
„ aanvaarden van het Militair Kommandement te dezer Kust, on-
„ der de aandacht van UHEdG. te moeten brengen. Dat UHEdG.
„ pogingen, om den vijand tot gehoorzaamheid te dwingen, met
„ de beste uitkomsten mogen bekroond worden, zal steeds mijn

„vurigste wensch zijn, terwijl ik verder deze gelegenheid te
„baat neem, om UHEdG. de verzekering aan te bieden van mijne
„ijverige medewerking, om in alles behulpzaam te zijn, wat eenig-
„zins bestaanbaar zal wezen met de verplichtingen, die op mij
„rusten.”

Had de Resident het vroeger wenschelijk geacht, om door middel van onderhandelingen de gestoorde rust te herstellen, na al het gebeurde moest hij ze als minder doelmatig beschouwen. Alleen de val van Bondjol kon, naar zijne meening, den kwaden indruk der geleden tegenspoeden wegnemen, en het is ten onregte dat de Heer LANGE (2de deel blz. 145) aanmerkt, dat de Generaal het beleid der onderhandelingen aan den Resident overliet. Het tegendeel is waar. Het nut of de noodzakelijkheid van al dan niet met den vijand te onderhandelen, was afhankelijk van de voorhanden zijnde middelen om Bondjol door kracht van wapenen te onderwerpen, en daarom begreep de Resident het beleid der onderhandelingen geheel aan den Generaal te moeten overlaten. Het volgende extract uit een brief van hem aan laatstgenoemde (dato 1 Augustus 1836) zal zulks duidelijk doen zien.

„Ik heb de eer” (schreef de Resident) „UHEdG. ter kennis-
„se te brengen, dat heden bij mij is aangekomen de TOEWANKOE
„TINGIE, vergezeld van den Luitenant VAN DER HART, mede-
„brengende een' zendeling uit Bondjol, PAKKIE SAMAT genaamd,
„neef van den TOEWANKOE IMAM, die uit naam van den IMAM
„den vrede komt aanbieden, mits aan den IMAM de verzekering
„worde gegeven, dat hem geen leed geschieden zal. De
„wijze, waarop deze onderhandeling geschied is, boezemt mij
„eenige zekerheid omtrent haren uitslag in, waarom ik ver-
„meend heb dezen zendeling tot UHEdG. te moeten zenden, ten
„einde hem in persoon te kunnen aanhooren.

„Het is UHEdG. uit het besluit van 27 Dec. 1835 No. 4
„bekend, dat het Gouvernement als ultimatum van zijn ver-
„langen stelt, dat de IMAM zich onderwerpen zal om voor 2

„jaren uit Bondjol te worden verwijderd, doch de aangeboden
„vrede door den IMAM op minder gunstige voorwaarden geschiedende, als verlangende hij ongestoord in zijne kampong
„te mogen blijven, zoo kan ik hem geen beslissend antwoord
„hierop zenden, zonder alvorens UHEdG. gevoelen hieromtrent
„te hebben vernomen.

„Mogt UHEdG. vermeenen met de voorhanden zijnde mid-
„delen Bondjol met geweld te kunnen nemen, dan komt het
„mij in vele opzigten raadzaam voor, om in geen verdere
„vredesonderhandeling met den IMAM te treden, doch anders
„beschouw ik het van het grootste belang, om de door hem
„aangeboden vredesvoorwaarden aan te nemen, ten einde den
„zoo lang geduurden noodlottigen oorlog te doen eindigen.

„Zoo het UHEdG. doelmatiger mogt voorkomen, om de
„voorwaarden van den IMAM aan te nemen, dan gelieve UHEdG.
„uwe wenschen hieromtrent bekend te maken aan den TOEWAN-
„KOE TINGIE en den zendeling van Bondjol, zullende ik altijd
„bereid zijn mij met UHEdG. verrigtingen te vereenigen, en
„mij in persoon naar Bondjol te begeven, om de aangevange-
„ne onderhandeling te sluiten.”

Op blz. 151, 2de deel, van het werk van den Overste LANGE lezen wij: „Met primo Augustus (1836) was de voor het zwaar
„geschut benoodigde munitie nog niet in haar geheel te Koem-
„polan aangebragt, en, doordien men alle transportmiddelen
„voor de artillerie had moeten bezigen, was de voorraad rijst al-
„daar zoodanig verminderd, dat slechts nog voor tien dagen
„overbleef. In de nabijheid van onze gemeenschaps-wegen
„was de gansche bevolking afgemat, hetgeen, wanneer men zich
„de wegen waarover de vuurmonden en de krijgsvorraad ver-
„voerd moesten worden voorstelt, niet verwonderen kan. Daar-
„bij kwam dat vele voorwerpen van dien aard waren, dat
„zij niet in vrachten konden verdeeld en door meer dan
„één man op de schouders gedragen moesten worden; iets dat
„den Sumatraan ten eenemale vreemd is, daar hij de gewoonte

„ heeft, ieder voor zich, zijnen last op het hoofd te dragen. En
„ wanneer men den afkeer, welken de Maleijers van alle koe-
„ lie-diensten hebben, in aanmerking neemt, dan zal men zich
„ kunnen verklaren, dat de gevolgen van den niet te vermijden
„ dwangarbeid, hoewel die betaald werd, wel eens bezorgdheid
„ deden ontstaan. Bovendien gaven oneenigheden tusschen de
„ bevolking van Matoesa en Soengei-poeä (VIII Kota's) herhaalde-
„ lijk aanleiding dat de gemeenschap op den weg door die
„ distrikten gestremd werd (1); ook tusschen de L Kota's en Tan-
„ djong-alam waren geschillen gerezen ten aanzien van het dis-
„ trikt Toedjoh-bâtoe en Beroela.”

Indien bij een verdeeld gezag in een oorlogvoerend land, hetwelk zoo door den Overste LANGE als door den Generaal COCHUIS als schadelijk wordt beschouwd, het Burgerlijk Bestuur zich tot dus ver van eene gunstige zijde heeft doen kennen, door onder zoo vele militaire tegenspoeden zich staande te houden en zijn gezag en invloed voortdurend te doen gelden, dan was het vooral thans het oogenblik, dat dit Bestuur op eene harde proef werd gesteld, om de zóó zeer gekwelde bevolking in rust te houden, en tevens in de behoeften van het leger te voorzien, zonder het geregeld beheer der zaken in het aan zijn beleid toevertrouwd gebied te belemmeren.

„ Dien ten gevolge” (vervolgt de heer LANGE) „ begaf de Resi-
„ dent zich in de eerste plaats naar Agam, om aldaar met de
„ hoofden te raadplegen over de wijze op welke het best in
„ de behoeften der troepen te voorzien ware.”

Waarlijk geen geringe taak! Men had den voorraad der eerste levensbehoefte van een leger op vijandelijk terrein tot op tien dagen laten verminderen, of eigenlijk slechts vier dagen, wanneer men er de noodzakelijke zes dagen voor de heen- en terugreis van aftrekt, en nu moest de zóó zeer afgematte bevolking, buiten de

(1) Dit gezegde heeft bewijs noodig; ons is altans nimmer iets van deze streming bekend geworden.

overige zware diensten die van haar gevorderd werden, zich ook nog verleenen, om met den meesten spoed in die behoefte te voorzien. Doch, dank zij der gehechtheid van de bevolking en den buitengewonen ijver van den ambtenaar J. E. VAN LEEUWEN, destijds met het civiel bestuur over Agam belast, op het eerste aanzoek werd onmiddellijk zooveel rijst uit de verschillende districten van Agam naar het leger te velde gezonden, dat spoedig een voorraad voor 32 dagen van dit onmisbaar graan voorhanden was (1).

Op blz. 152—159, 2de deel, geeft de Heer LANGE een verslag van de voorbereidende maatregelen tot den aanval tegen Bondjol, en voegt daarbij de aanmerking, dat van de 5400 man geweerdragende hulptroepen slechts de helft (2663 man) op den regter oever van de Massang verschenen was, en dat in het algemeen de Generaal, in de dagen van aanval, weinig reden tot tevredenheid over de medewerking der hulptroepen schijnt gehad te hebben.

Deze blaam is onverdiend; de hulptroepen zijn in voldoende getal en op den behoorlijken tijd onder de leiding van den Kapitein-Adjutant STEINMETZ, den Luitenant VAN DER HART en den reeds genoemden ambtenaar VAN LEEUWEN opgerukt, doch de trage voortgang der aanvals-operatiën tegen Bondjol en de koeliediensten, zoo voor het transporteren en in batterij brengen van het geschut als anderzins, die van hen gevorderd werden, en waartoe zij als wapendragende manschappen van den eersten rang niet verplicht waren, deden velen naar huis terugkeeren, terwijl een aanzienlijk getal wegens ziekte zich aan de onderneming moest onttrekken. Desniettegenstaande waren er bij den aanval tegen Bondjol geen 2663 man hulptroepen, maar wel (zoo als de Heer LANGE zelf op blz. 165 opgeeft) 4000 man tegenwoordig, die vooral onder den reeds genoemden Kapitein-Adjutant STEINMETZ bij dien mislukten aanval te belangrijke diensten hebben bewezen,

(1) LANGE, 2de deel blz. 152.

dan dat zij geen eervolle melding zouden verdienen. Eene onbegrijpelijke verwarring bragt eene wanordelijke retraite der troepen te weeg: manmoedig is toen de Kapitein STEINMETZ voor de bres blijven staan, en, geholpen door den Luitenant VAN DER HART en eenige hulptroupen, gelukte het hem een' uitval des vijands tegen te gaan, welke anders zeer noodlottige gevolgen voor de nog niet in orde herstelde troepen kon gehad hebben.

Wij houden het er voor, dat de Generaal geen gegronde reden tot ontevredenheid over de medewerking der hulptroupen gehad heeft, en dat zijne bewering voortspruit uit gevoeligheid over den mislukten aanval tegen Bondjol.

De Heer LANGE verhaalt verder, dat men op den 2^{den} December (1836) eene bres bespeurende, alsnu besloot in den volgenden nacht eene verkenning te doen, en te trachten ongemerkt door de bres binnen Bondjol te dringen. Deze onderneming werd opgedragen aan 3 officieren en 95 manschappen. Zij zijn door de bres gedrongen, doch door onvoorzigtigheid van een' der Afrikanen ontstond er een geweervuur, hetgeen ten gevolge had dat de troepen naar buiten terugdeinsden. Alle pogingen van de officieren, om het geweervuur te doen ophouden en de orde te herstellen, bleven vruchteloos, en men was verplicht zich met de verkenning van de kampong te vergenoegen en terug te keeren. De Luitenants VON FURSTENRECHT en RAAFF, en vele anderen, werden bij deze gelegenheid zeer geprezen, en hunne namen worden door den Heer LANGE opgegeven, doch daar hij geen melding maakt van den ambtenaar J. E. VAN LEEUWEN, die bij deze expeditie tegenwoordig geweest, diep in de kampong doorgedrongen, en handgemeen met den vijand geweest is, zoo achten wij ons verplicht deze gaping aan te vullen, en den Heer VAN LEEUWEN die hulde toe te brengen, waarop zijn moed en zucht tot pligtsbetrachting zulk eene regtmattige aanspraak hebben. Het niet vermelden van zijn' naam is een nieuw bewijs van de eenzijdigheid der opgaven, in het werk van den Heer LANGE voorkomende.

Het door den Kapitein VOGEL, Kommandant van de bovengemelde verkenning, ingediend rapport omtrent den staat der bres en de gelegenheid om die te naderen, deed den Generaal CLEERENS besluiten, om Bondjol op den 4^{den} December te doen bestormen, tot welk einde hij daags te voren eene order uitvaardigde, bepalende dat de aanval zou geschieden door 600 man troepen onder Majoor VON BIHL, met eene reserve onder den Luitenant-Kolonel DUPERRON, terwijl de Inlandsche hulptroupen gesteld werden onder den Kapitein-Adjutant STEINMETZ, geassisteerd door de 1ste Luitenants SCHOUTEN en VAN DER HART, en den meerge-noemden ambtenaar VAN LEEUWEN. Ongerekend de artillerie, zouden aan den aanval deel nemen 32 officieren en 807 man geregelde troepen, benevens 230 man hulptroupen, terwijl de geheele magt voor Bondjol op dien dag bestond uit 1994 man geregelde troepen en 4000 man hulptroupen (1).

De aanvals-kolonne stelde zich in beweging, en de hulptroupen met de daaraan toegevoegde officieren volgden op den regter vleugel den marsch dier kolonne. De voorwacht naderde onbemerkt de bres; de Luitenant VON FURSTENRECHT kreeg last om met zijne Afrikanen de kampong binnen te dringen, en de Kapitein VOGEL volgde hem met een paar Boeginezen, toen uit de moskee eenige geweerschoten vielen, 2 Afrikanen sneuvelden, en de Padries plotseling onder een woest geschreeuw van *amok amok!* te voorschijn kwamen. Deze onverwachte verschijning verwekte schrik bij de voorwacht. De Boeginezen openen een vuur in strijd met de bevelen, en weldra plantte dit vuur zich voort tot de kolonne, welke nog aan het oprukken was. Hierdoor geraakten de Afrikanen en Boeginezen tusschen twee vuren, hetgeen de verwarring nog vermeerderde. De voorwacht deinsde tot buiten de bres terug, en weldra was zij, even als de eerste divisie, met de grootste wanorde op de vlugt. Te vergeefs trachtte men de orde te herstellen om den aanval te hervatten, doch daar het den Generaal duidelijk werd, dat aan

(1) LANGE, 2de deel blz. 165.

dit laatste op dien dag niet meer te denken viel, gaf hij bevel om terug te trekken. Op dezen noodlottigen dag telden wij 28 dooden en 100 gekwetsten, terwijl uit de verschillende vuurmonden 1446 schoten en worpen werden gedaan (1).

Het berigt dezer mislukte onderneming moest, zoo op als buiten Sumatra, eene groote bekommering te weeg brengen. Niettegenstaande de aanzienlijke magt der belegeraars, hunne vuurmonden en taktiek, bleef Bondjol in de magt des vijands, en in dezelfde mate dat de moed van TOEWANKOE IMAM en de zijnen toenam, was het te vreezen dat wantrouwen op de magt onzer wapenen en onvergenoegdheid over het voortduren des oorlogs zich zouden voortplanten tot de bevolking der ons onderworpen landstreken. Gelukkig bleef daar alles in rust: de ambtenaren, belast met het binnenlandsch bestuur, wedijverden om door een gematigd en verstandig gedrag een' goeden geest onder de bevolking te houden, en werden op eene loffelijke wijze ondersteund door de Inlandsche hoofden, zoodat de veiligheid der wegen geen oogenblik belemmerd werd. In dit opzigt kon de Resident dus een gunstig rapport naar Batavia zenden, doch te wel overtuigd dat Bondjol *moest* genomen worden, haastte hij zich het aanzoek van den Generaal CLEERENS om vermeerdering van troepen te ondersteunen, daar de Generaal dit noodig achtte, om andermaal iets beslissends tegen Bondjol te kunnen ondernemen. Voorts maakte de Resident van deze gelegenheid gebruik, om in zijn rapport het Gouvernement opmerkzaam te maken op de belangrijke diensten, door de officieren STEINMETZ en VAN DER HART en den ambtenaar VAN LEEUWEN als aanvoerders der hulptroepen bewezen, en verzocht de vergunning om eene som van f 4000 te besteden, tot het geven van feesten en geschenken aan de Inlandsche hoofden, ten einde hun een bewijs te geven, dat hunne goede diensten en trouw, zoo nu als bij vroegere gele-

(1) LANGE, 2de deel blz. 170.

genheden bewezen, door het Gouvernement werden erkend. Aan dit verzoek werd dadelijk voldaan.

Kort na den mislukten aanval tegen Bondjol, werd door den Gouverneur-Generaal DE EERENS, bij besluit van 5 Januarij 1837 No. 11, de Generaal-Majoor titulair F. D. COCHIUS, Kommandant van het Indische leger, gelast zich naar de Westkust van Sumatra te begeven, om den staat van zaken met opzigt tot de krijgsoperatiën in persoon te onderzoeken, doch tien dagen later werd dezelfde Generaal tot Kommissaris van het Gouvernement te dier Kuste benoemd, terwijl het Militair Departement werd aangeschreven, om 150 Europeesche en 150 Javaansche infanteristen, benevens het ontbrekende personeel en materieel der artillerie en genie, te zenden.

Den 9^{den} Maart ontscheepte de Generaal te Padang, en begaf zich den 19^{den} naar Kajoe-Tanam. „Hier had hij,” schrijft de Heer LANGE (2de deel blz. 187) „de gelegenheid zich te „overtuigen, hoe zeer het transport van goederen door de pu- „blicatie van den 25sten October 1833 (1) belemmerd werd. „Immers, op grond van die publicatie beweerden de hoofden „en het volk, zelfs tegen betaling, tot geene koelie-diensten „verplicht te zijn, terwijl het transport-établissement, althans „in tijden van oorlog, voor de behoefte niet toereikende was.”

Wij zullen de door den Generaal COCHIUS erlangde overtui-

(1) Deze publicatie, uitgevaardigd door de Kommissarissen voor Sumatra's Westkust J. J. VAN SEVENHOVEN en J. C. RIESZ, en gericht aan de volkeren van de Padangsehe Boven- en Benedenlanden, is door den Generaal DE STUERS (2de deel blz. 8 en verv.) in haar geheel afgeschreven. De zinsnede over de koeliediensten, waarop hier gedoeld wordt, luidde als volgt: „De betalingen voor „koelie-diensten zijn verhoogd, en daarenboven heeft de Kommissaris-Generaal „(VAN DEN BOSCH) ons den last gegeven, om vrije menschen van elders en ook „van hier te engageren, om als vaste koelies te dienen.

„Transportkarren worden van Batavia verwacht, en draagpaarden zijn reeds „hier, om, door dit een en ander, u te bevrijden van de dagelijksche koelie-lasten: „hierdoor zijn reeds deze bezwaren weggenomen, en ook alle andere zullen door „den tijd geheel ophouden.”

ging der moeilijkheden in het transport van goederen in geen twijfel trekken, ofschoon erkend moet worden, dat die overtuiging op zeer losse gronden moest rusten, dewijl eene beoordeeling der werking van de bedoelde publicatie aan grondiger ondervinding moest worden getoetst, dan door een' vermoeden reiziger, die zich voor éénen nacht in eene pleisterplaats ophoudt, kon worden opgedaan. Het is echter niet te ontkennen, dat over het ontoereikende der transportmiddelen voor de militaire goederen geklaagd is, en dat deze klagten zelfs indruk bij het Gouvernement hebben gemaakt, doch even zeker is het, dat ze nimmer met grondige bewijzen zijn gestaafd. Tot aanmerkingen over voorvallen of omstandigheden van ondergeschikt belang zal wel eens aanleiding bestaan hebben, doch de op elkander gevolgde wederwaardigheden bij de oorlogs-operatiën moesten immers veel reden tot versooning geven.

Ten stelligste achten wij ons verpligt de bewering te wederleggen, dat ten gevolge der bedoelde publicatie de hoofden en de bevolking geweigerd zouden hebben, om, zelfs tegen betaling, koeliediensten te bewijzen. Niet minder dan 4 twaalfponders en 2 mortieren van 20 duim, benevens de daarbij behorende ammunitie, zijn door de bevolking zonder betaling over een allermoeijelijkst traject van 9 étapes van Padang naar Bondjol vervoerd, en nimmer heeft die bevolking, zelfs wanneer groote opofferingen van haar gevergd werden, hare hulp geweigerd, om, vooral in dringende omstandigheden, het Bestuur krachtadig bij te staan.

Bij zijne beoordeeling heeft de Generaal COCHIUS zeker geen tijd gehad om na te gaan, hoe de onafgebroken oorlog, die voor en na de uitvaardiging der publicatie met zulke wisselvallige kansen gevoerd is, nimmer toeliet om aan de bevolking de voordeelen te doen kennen, welke haar bij die publicatie zoo plegtig waren toegezegd. De herhaalde organisatie en bewegingen der wijd en zijd verspreide militaire magt op het uitgestrekt gebied van Sumatra's Westkust, de bij herhaling ver-

nieuwde expeditiën uit Java en de steeds aangroeiende krijgsmagt en oorlogsmiddelen voor Bondjol, vorderden buitengewone transportdiensten, terwijl gedurende drie onafgebroken jaren, op eenen afstand van 9 étapes van de hoofdplaats en langs zeer moeilijke wegen, in de behoeften van een leger van 2 à 3000 man geregelde troepen met artillerie, enz. moest worden voorzien. Daarenboven moest de bevolking al dien tijd 12 à 14,000 weerbare mannen onder de wapenen houden, waarvan velen verminkt, en een groot aantal door het lood des vijands gesneuveld of door ziekte omgekomen zijn. En hierbij bleef het niet. Het meest drukkende voor de bevolking was de betaling van *f* 15 's maands voor elken opgetrokken krijgsman, en zulks in opvolging van een vast gebruik onder de Maleijers, dat, zoo als de ondervinding geleerd heeft, niet te verhelpen was, als zijnde de door het Gouvernement voor de Inlandsche hulptroupen toegestane bezoldiging van *f* 8 's maands aangenomen als eene schadeloosstelling voor de gezamentlijke bevolking, zonder eenige verandering te maken in het volksgebruik met betrekking tot den te leveren persoon.

Het geldelijk nadeel, dat de bevolking door den oorlog te lijden had, mogt dus zeer belangrijk genoemd worden, en werd nog vermeerderd door de knevelarijen van sommige hoofden, die, bij de aanvragen om hulptroupen en verschillende benooidigheden ten dienste van het leger, niet verzuimden, om onder den dekmantel van 's Gouvernements bevelen („rodie kompanie“) hun eigen belang te bevorderen door het opleggen van onmatige boeten voor elk gering verzuim, terwijl zij ook, van onze verlegenheid misbruik makende, zich een gezag over de bevolking aanmatigden, dat zij slechts met geweld konden handhaven. Dit gaf dikwerf aanleiding tot twisten en verdeeldheden, wier stuiting en wering de grootste inspanning van het Bestuur gaande hielden, ten einde de storing der algemeene rust te voorkomen. En toch, niettegenstaande deze drukkende omstandigheden, bleef de rust in de Residentie ongestoord, en werden, gelijk

wij reeds aanmerkten, de gevorderde koeliediensten, hoe ver en moeilijk ook, zonder tegenspraak verrigt.

De Heer LANGE zegt verder (blz. 187, 2de deel): „den 21sten „Maart vervolgde de Generaal zijnen wēg en kwam den 22sten, „over Padang-pandjang, te fort de Kock. Hier bevond zich „de Generaal CLEERENS, en ook de Generaal COCHIUS hield er „zich eenigen tijd op om verschillende zaken te regelen. De „Generaal CLEERENS betoonde weinig tevredenheid over de „medewerking welke hij van het civiel bestuur genoot.”

Tot staving dezer beschuldiging wordt ook niet het minste bewijs aangevoerd. Men kan ze beschouwen als eene dier gewone magtspreuken, waarvan men zich in Indië vaak bediend om misslagen bij militaire operatiën te dekken, en daar wij niet kunnen gelooven, dat, na al de hulp en ijverige medewerking, welke het Burgerlijk Bestuur gedurende het Kommandement van den Generaal CLEERENS heeft aan den dag gelegd, deze hoofdofficier ter goeder trouw eenige blaam op dat Bestuur kon werpen, zoo zullen wij zijne bewering met stilzwijgen voorbijgaan.

„Gedurende zijn verblijf te fort de Kock” (vervolgt dezelfde schrijver op blz. 189) „bragt de Generaal COCHIUS verscheidene verordeningen betreffende de dienst, de administratie en „de verzorging der troepen tot stand, en hij ontwierp eene „instructie voor de verhouding der civiele beambten en de „militairen tot de bevolking en onderling; ook deed hij voorstellen ter betere regeling van het justitie-wezen.”

Ook deze gezegden hebben bevestiging noodig. De genoemde verrigtingen van den Generaal COCHIUS gedurende zijn verblijf te fort De Kock zijn ons onbekend gebleven, en het zou ook te voorbarig zijn geweest, om, na een verblijf van slechts 17 dagen te fort De Kock en 9 dagen te Padang, reeds zulke belangrijke voorschriften te geven, waartoe meer ondervinding omtrent de bestaande behoeften vereischt werd, dan de Generaal in dien korten tijd kon hebben opgedaan. Daarenboven, de

bestaande voorschriften hadden geen dadelijke herziening noodig.

Door ondervinding en tegenspoeden geleerd, werden de operatiën tegen Bondjol met veel beleid en voorzigtigheid door den Generaal COCHIUS voortgezet. Onze magt voor die plaats bedroeg alsnu 4703 man (1), waarvan 2870 man hulptroepen, terwijl er in het geheel 15 vuurmonden aanwezig waren. Het Kommandement was overgegaan op den Luitenant-Kolonel MICHIELS, ter vervanging van den Generaal-Majoor CLEERENS, die aan den goeden uitslag der onderneming tegen Bondjol twijfelde, en daarom niet langer met het bevel belast kon blijven.

Eindelijk brak de dag aan, waarop Bondjol zou ophouden het groote struikelblok onzer magt op Sumatra's Westkust te zijn. Nadat de zwaar versterkte stellingen op den achter Bondjol gelegen heuvel Terdjadie bemagtigd waren, besloot de Generaal COCHIUS (2) „om met het aanbreken van den dag „tot den aanval op Bondjol zelf over te gaan en gaf tot dat einde „aan den Luitenant-Kolonel MICHIELS de vereischte bevelen. „De Generaal was even als de Overste MICHIELS van gevoelen, „dat wanneer die aanval werd uitgesteld, Bondjol geheel ver- „laten zou gevonden worden. Immers men had de hoofd-sterk- „te gedurende de twee laatste dagen door veel volk, waaronder „ook vrouwen en kinderen, meestal met goederen beladen, zien „verlaten, terwijl de drieponder, waarmede de vijand uit de sterk- „te *c* den vorigen namiddag nog zoo veel schoten gedaan „had, bij de bemagtiging van die schans daar niet meer ge- „vonden, en mitsdien reeds vervoerd was, een bewijs dat de „vijand zich op het verlaten van Bondjol voorbereidde. De „Luitenant-Kolonel MICHIELS begaf zich, vergezeld van zijnen „adjutant, den 1sten luitenant C. VAN SOMEREN BRAND, en van „den kapitein van den Generalen-Staf CYRÉ, naar de redoute „No. VIII, van waar hij de stelling *b* beklom en vervolgens „den Majoor DE STURLER in de schans *c* ontmoette. Van

(1) LANGE, 2de deel blz. 196.

(2) „ 2de id. „ 264.

„daar meende de Overste te kunnen ontdekken dat Bondjol
„geheel verlaten, of althans niet meer tot eenen krachtdadi-
„gen tegenstand in staat was. Na een met den Generaal
„overeengekomen sein met vlaggen gegeven te hebben, daal-
„de hij, met eene kompagnie, langs een tamelijk bruikbaar
„pad, naar Bondjol af. Tot aan de rivier, aan den voet van
„de hoogte, werden uit Pantjôran-toedjoh eenige geweerschot-
„ten op deze kompagnie losgebrand, zonder echter iemand te
„treffen, en zonder eenig verlies trok zij eene poort binnen,
„welke aan de oostzijde van Bondjol open stond, en vond de
„kampong verlaten.

„Kort te voren had de Generaal de bres bij de redoute 4
„doen verkennen, en werden de manschappen, die zulks ten
„uitvoer bragten, met geweerschoten ontvangen. Ofschoon de
„Generaal het afgesproken sein door den zwaren nevel niet
„had kunnen zien, had hij, op het hooren van den storm-
„marsch, de kolonne van den Majoor VAN DER SCHALK in
„beweging gesteld, zoodat deze gelijktijdig van de westzijde
„oprukte. Aan deze kolonne waren eenige sappeurs onder den
„kapitein ONDAATJE toegevoegd, welke officier last had om, zoo-
„dra de troepen de kampong zouden zijn binnen gedrongen,
„zich in de bres te logeren, even als zulks bij den aanval op
„Padang-boeboe bepaald was. Den 16^{den} Augustus, 's mor-
„gens om acht ure, was Bondjol in onze magt.”

Zoo was dan eindelijk het doel bereikt, waarvoor zoo lang
en met zoo veel tegenspoed gestreden was, dank zij der vereenig-
de pogingen van de burgerlijke en militaire landsdienaren ter
Westkust van Sumatra, en het is ons aangenaam dat de Overste
LANGE de zoo belangrijke medewerking van het Burgerlijk
Bestuur onwillekeurig erkennen moet, wanneer hij (blz. 267, 2^{de}
deel) de volgende woorden van den Luitenant-Kolonel MICHIELS
tot de zijnen maakt: „Bondjol was sedert vijf jaren, en uitsluitend
„sedert drie jaren het doel van ons streven. Van twee geheel
„tegengestelde zijden opgerukt, en na met eene bijna onbegrijpe-

„lijke inspanning alle hinderpalen, door terrein en vijand daar-
„ gesteld, te hebben overwonnen, nadert onze militaire magt
„ dat doel met rassche schreden, en ziet dan hare pogingen
„ in eens als geparalijsed, en wordt twee jaren lang, diep in
„ een vijandelijk land, en ehec gehouden, zonder onderlinge
„ communicatie, zonder dat eene der beide mobiele-kolonne de min-
„ ste reserve heeft behouden, noch om hare flanken, noch om
„ hare achterwaartsche en eenige communicatie te dekken, *en*
„ *evenwel waren weinige dagen oponthoud in den toevoer van*
„ *vivres en oorlogsbehoefden voldoende geweest, om den terugtocht*
„ *noodzakelijk te maken, welke dan nog maar had kunnen ge-*
„ *schieden met achterlating en opoffering van zieken en gekwet-*
„ *sten, en van al het geschut en de munitie.*”

Eene grootere lofspraak op de verrigtingen van het Burgerlijk Bestuur tijdens den oorlog op Sumatra's Westkust kunnen wij schier niet wenschen. Niettegenstaande de vele moeilijkheden waarmede het te kampen had, heeft het Burgerlijk Bestuur *altijd* gezorgd, dat de benoodigde levens- en krijgsbehoefden op den bepaalden tijd bij het leger aanwezig waren, en dat zelfs in oogenblikken, die de grootste inspanning noodzakelijk maakten, zoo als bijv. tijdens de operatiën tegen Bondjol onder den Generaal CLEERENS, toen er door de schuld der Militaire Administratie, welke verzuimd had de noodige aanvraag te doen, slechts voor 4 dagen rijst (zie blz. 40) voor de troepen aanwezig was.

De klagt van den Generaal CLEERENS over de weinige medewerking, die hij van de zijde van het Burgerlijk Bestuur zou ondervonden hebben, wordt door de aangehaalde regelen meer dan voldoende ontzenuwd.

„Wat de verdere gevolgen” (aldus vervolgt de Heer LANGE zijne aanhaling) „van zoodanigen terugtocht zouden zijn geweest, „is bijna onberekenbaar, en ik geloof niet te veel gezegd te „hebben, dat ons geheel bestaan in de binnenlanden van Suma- „tra dáár op het spel was gezet, en schoon het nu de blin- „de fortuin heeft mogen behagen, eene meer dan gewaagde

„onderneming met goede gevolgen te bekroonen, is het niet-
„temin blijkbaar dat onze operatiën mank gingen aan de eerste
„grondbeginselen van militair beleid en taktiek,” enz.

Wanneer een hoofdofficier van erkende bekwaamheid en talenten aldus de taktiek der operatiën afkeurt, die men gedurende meer dan twee jaren tegen Bondjol gevolgd heeft, dan mag men vragen hoe het komt, dat die taktiek nimmer nog veel erger gevolgen voor ons leger na zich sleepte, dan van tijd tot tijd zijn ondervonden, en wij meenen met overtuiging te kunnen antwoorden, dat zij alleen zijn voorgekomen door de wezenlijke hulp en medewerking van een invloedrijk Burgerlijk Bestuur. Dat Bestuur heeft, niettegenstaande de herhaalde échecs die het leger voor Bondjol ondervond, en de grievende en willekeurige behandeling, die de bevolking maar al te dikwijls moest verduren, altijd de rust en tevredenheid in de Residentie weten te bewaren, en, zoo ver zijn gezag zich uitstreckte, altijd de communicatiën opengehouden. Het heeft altijd voor eene genoegzame magt Inlandsche hulp-troepen weten te zorgen, en, de gevolgen van militaire ongelukken en misslagen met kalmte en bezadigdheid aanziende, alom eene goede gezindheid op zijn gebied onderhouden, ten einde, hoe ook de militaire operatiën mogten afloopen, voor het behoud van ons gezag te kunnen zorgen. Het heeft door énergie en beleid altijd de oorzaken weten te voorkomen van eenen noodlottigen terugtocht, door den Overste MICHIELS als mogelijk afgeschilderd, doch zelfs (wij durven het vrijmoedig beweren) al hadden omstandigheden zulk een' terugtocht noodzakelijk gemaakt, had het zich, door zijn' invloed op de bevolking, in de Residentie weten staande te houden. Had de Heer LANGE, in plaats van blootelijk de woorden van den Overste MICHIELS na te schrijven, en *de blinde fortuin* de eer van *de meer dan gewaagde onderneming* tegen Bondjol te geven, er bijgevoegd, dat het Burgerlijk Bestuur door zijn' invloed en ijver, de bevolking door hare goede gezindheid, ten minste eenig deel aan

die eer mogten hebben; had hij beider medewerking ook maar ergens erkend, wij hadden de pen niet opgenomen, getrouw aan ons beginsel, dat een landsdienaar niet meer dan zijne plicht kan doen; maar nu dat in zijn werk wezenlijke verdiensten als het ware met opzet worden verzwegen, en onrecht wordt gedaan aan vele brave ambtenaren, die, ofschoon in burgerlijke betrekking, hunne gezondheid en hun leven herhaaldelijk voor Vaderland en Koning waagden; nu dat wij de diensten der goede ingezetenen van Sumatra's Westkust vonden miskend, die ten getale van duizenden als hulptroepen en koelies het leger hebben bijgestaan, nu konden wij het niet van ons verkrijgen om te zwijgen. Wij rekenden ons zedelijk verplicht hun eere te geven wien eere toekomt, en laten het aan de beslissing van den lezer, of de eindelijke val van Bondjol niet in gelijke mate moet toegeschreven worden aan de goede gezindheid der bevolking en aan het beleid van het Burgerlijk Bestuur, dat de gevolgen der geleden échecs voor Bondjol heeft weten te voorkomen, en, door de algemeene rust te handhaven, steeds de gelegenheid heeft opengehouden om door nieuwe aanvoeren van militaire magt de geleden verliezen te herstellen, als aan de dapperheid en volharding onzer troepen.

Men vergeve ons deze vraag. Dergelijke zijn niet eigen aan den Indischen ambtenaar, mits men zijne eer niet aantaste, want op dit punt is hij even gevoelig als ambtenaren van andere standen, met dat onderscheid echter, dat hij, bewust van zijn zedelijk overwigt, dan alléén zijne stem doet hooren, wanneer het algemeen belang of liefde tot de waarheid geldt.

Het is verre van ons, door het op deze bladzijden geschrevene, eenige blaam te willen werpen op de troepen, die de Westkust van Sumatra bezet hielden, en nog minder hunnen moed en trouw in twijfel te trekken. Wij hebben zelve menige gevaarlijke onderneming met den soldaat in Indië bijgewoond, en vaak deelgenomen aan de vermoeijenissen van lange marschen en aan de ontberingen van schrale bivouacs onder

den blooten hemel, zoodat wij uit ervaring kunnen verklaren, dat Koning en Väderland trotsch mogen zijn op hun Indisch leger, waarvan de wedergâ schaarsch te vinden zal zijn.

Met genoeg herinneren wij ons nu nog den hartelijken, ja broederlijken omgang, dien wij o. a. te Soepa op Celebes met verscheidene officieren hadden; hoe wij ons daar menigwerf in de koele avonduren, soms onder het bereik der vijandelijke kogels, op het gras nedervleiden, de Luitenant der artillerie RUTTE ons door zijne vrolijkheid de schrale ménage deed vergeten, welke van boord der schepen moest worden aangebragt, en wij den morgen verbeidden onder het rooken onzer sigaren, het rondgaan der veldflesch en het zingen van Wilhelmus, Wien Nêerlandsch Bloed en de Troubadour. Zoo vele malen in naauwe aanraking gekomen zijnde en individueele kennis gemaakt hebbende met het Indisch leger, en dikwijls ooggetuige geweest zijnde van zijn' moed en trouw, kan niemand meer achting en toegenegenheid voor dat leger koesteren dan wij, en gaarne geven wij het den lof, dien het in zoo ruime mate verdient, doch dit neemt niet weg dat de Indische ambtenaar, dáár waar hij ruimschoots en naauwgezet zijne pligt vervult, niet op den achtergrond geschoven en miskend moet worden. En dat dit geschiedt, bewijst niet alleen het werk van den Overste LANGE, maar zelfs in de Tweede Kamer der Staten-Generaal bestaan zonderlinge vooroordeelen en onwetendheid omtrent den werkkring en de bekwaamheid der Indische ambtenaren, gelijk meermalen uit discutiën of voorloopige verslagen gebleken is. Dit mag zoo niet wezen; de natie behoort te weten, dat de ambtenaarsstand in Indië hare achting verdient. Valsche begrippen daarover kunnen slechts aanleiding geven tot ondoelmatige stelsels van bestuur, die schadelijke gevolgen voor Indië en voor het moederland na zich moeten slepen.

Den roem, dien het leger op Sumatra's Westkust na den val van Bondjol van de Hooge Regering te Batavia inoogstte, vermeldt de Heer LANGE als volgt (2de deel, blz. 275): „Naar

„aanleiding van den val van Bondjol en van het rapport van
„den Generaal COCHIUS, nam de Gouverneur-Generaal van Ne-
„derlandsch Indië, onder dagteekening van den 3^{den} October
„1837 No. 19, een besluit, waarbij de Opperlandvoogd de leven-
„dige belangstelling betuigde waarmede Zijne Excellentie het
„berigt van de overwinning van Bondjol ontvangen had, en
„de eer daarvan geheel aan het beleid en de militaire kennis
„van den Generaal-Majoor COCHIUS toeschreef, aan wien hij
„deswege zijne bijzondere tevredenheid betuigde, onder mede-
„deeling, dat de gewigtige diensten ook bij die gelegenheid
„door hem aan den Staat bewezen, zouden worden gebragt
„onder de hooge aandacht van Z. M. den Koning. Aan den
„Generaal COCHIUS werd daarbij opgedragen om de tevreden-
„heid van den Gouverneur-Generaal, namens denzelfden, aan
„de officieren en manschappen, die aan de roemrijke overwin-
„ning van Bondjol hadden medegewerkt, te kennen te geven,
„terwijl voorts, tot belooning van hunne buitengewone diensten
„bij den aanval tegen- en de daarop gevolgde overwinning
„van Bondjol, werden bevorderd: tot Kolonel, de Luitenant-
„Kolonel Militaire-Kommandant ter Westkust van Sumatra A.
„V. MICHIELS, die als adjudant van den Gouverneur-Generaal
„tevens eervol ontslagen werd; en tot Majoor, de kapitein der
„genie P. P. C. O. ONDAATJE. Bij dat besluit werd einde-
„lijk nog bepaald, dat de sterkte te Bondjol geheel zou
„worden geslecht, en dat op dit belangrijk punt een établis-
„ment zou worden opgerigt hetwelk, ter eere van den Gene-
„raal-Majoor F. D. COCHIUS, aan wiens wijs beleid en militaire
„kennis de overwinning van Bondjol te danken was, genoemd
„zou worden: *kota-Generaal-Cochius*. Ook werd bepaald, dat
„dit besluit bij dag-order zou worden gebragt ter kennis van
„het Indisch leger.”

En wat was nu de belooning voor de dienaren des Konings, die, belast met het Burgerlijk Bestuur, al de diensten hebben bewezen, die wij, ofschoon met flauwe trekken, hebben gepoogd te schetsen?

Zij mogten zich vergenoegen met het bewustzijn hunne pligt te hebben gedaan.

Over de opzending van TOEWANKOE IMAM als krijgsgevangene naar Java door den Kolonel MICHIELS, worden door den Heer LANGE een paar bladzijden gewijd, ten betooge dat er geen verraad was gepleegd, om hem in handen te krijgen. Indien wij eene beschrijving der geschiedenis van den oorlog op Sumatra's Westkust ten doel hadden, dan zouden wij omtrent de geheele toedragt dezer zaak de uitvoerigste inlichtingen kunnen geven, doch ons bestek laat slechts toe daarover het volgende te zeggen. Na lange onderhandelingen met den Resident en met den civielen gezaghebber der Padangsche Bovenlanden, stelde de IMAM zich in onderwerping bij den civielen en militairen kommandant te Paloepoe, die ter zake onder de leiding van den civielen gezaghebber der Padangsche Bovenlanden werkzaam was. De Kolonel MICHIELS, die zich toen in de Bovenlanden bevond, dit vernemende, eischte den IMAM van genoemden gezaghebber op, omdat hij den IMAM, die nimmer een onderdaan van ons Gouvernement was geweest, als krijgsgevangene beschouwde. Aan dezen eisch werd, na het voeren eener lange correspondentie, eindelijk door den gezaghebber toegegeven, waarop de Kolonel MICHIELS den IMAM naar Padang liet overbrengen. De Resident, al het gebeurde in overweging nemende, oordeelde het dienstig hem naar Batavia op te zenden, hetwelk dan ook onder een' eenvoudigen geleidebrief geschied is met de korvet Boreas. Ziedaar de eenvoudige toedragt der zaak, waarbij geheel naar den eisch des tijds in het welbegrepen belang van Sumatra's Westkust gehandeld werd.

In het 2de deel blz. 218 van zijn werk, verhaalt de Heer LANGE: „Uit de benedenlanden werd gemeld dat de wegen „tusschen Mengoppo, Loebo-basso en Boekit-Manienjor weder „onveilig waren, weshalve de Generaal-Commissaris den Resident opdroeg om de bezettingen in de benedenlanden zoo-

„veel noodig met op te rigten hulpbenden te versterken.” En verder op blz. 225: „Hiermede ⁽¹⁾ was de rust in de benedenlanden echter nog niet hersteld, want volgens latere berigten hadden de onruststokers bij Auwer-malintang eene sterke aangelegd en aldaar eene groote vergadering gehouden. Een detachement van 30 man werd dien ten gevolge uit de bovenlanden naar den *dánoe* (het meer) gezonden, om aldaar in observatie te blijven.”

Aan het verhaal der demping van deze onlusten en hoe het met genoemde versterking afliep, worden door den Heer LANGE op blz. 270 eenige weinige regelen gewijd. Het bevreemdt ons dat de schrijver, die zijne opgaven uit officieele bronnen schijnt geput te hebben, aan deze gebeurtenissen, die voor de geschiedenis van den oorlog op Sumatra's Westkust niet onbelangrijk genoemd mogen worden, niet meer opmerkzaamheid heeft geschonken. Om die reden is het ons niet ondienstig voorgekomen, het korte en onvolledige van zijn berigt hier aan te vullen.

In de laatste dagen van de maand Mei 1837, dus vóór den val van Bondjol, begonnen zich in de Padangsche Benedenlanden, en vooral in de XII Kota's (Regentschap Priaman) eenige verontrustende teekenen op te doen, die voor onlusten in deze gewesten deden vreezen. Het geval was des te bedenkelijker, omdat de bevolking zich in de laatste jaren door hare verknochtheid aan het Gouvernement en de gewillige verduring

(1) Namelijk met het vernielen eener versterking bij kampong Soerabaija, waar de onruststokers zich genesteld hadden. Hetgeen hier van onlusten in de Benedenlanden verhaald wordt, is schijnbaar in tegenspraak met hetgeen wij op blz. 47 aanmerkten, namelijk dat de rust in de Residentie ongestoord bleef, doch men houde in het oog, dat, met enkele zeer geringe uitzonderingen, de onruststokers geen inboorlingen, maar overloopers van Bondjol en andere vijandelijke plaatsen waren. Hoe vele oorzaken van vrees voor het tegendeel er ook bestonden, de algemeene geest der bevolking in de Benedenlanden was en bleef goed.

van drukkende lasten (een noodzakelijk gevolg van den oorlog) gunstig had onderscheiden. De in omloop zijnde geruchten deden een' aanval op onze militaire bezettingen benoorden Padang en vooral op die van Priaman en Tiekoe vermoeden, en het rondzwerven van eenige kwaadwilligen uit de Danau-landen, die, op roof en brand uitgaande, de wegen bij Mongoppo en Loeboe-Basso onveilig maakten, deed dit vermoeden nog meer wortel schieten.

De Resident begaf zich hierop dadelijk naar Priaman en Tiekoe, ten einde door persoonlijk onderzoek de noodige maatregelen ter voorkoming van onlusten te kunnen nemen, en werkelijk slaagde hij voor het oogenblik daarin. In eene bijeenkomst der hoofden werden eenige onderlinge geschillen bevredigd, en de Resident, voor zich de zekerheid hebbende, dat zonder bijkomende en niet immer te voorziene omstandigheden de algemeene vrede in de Benedenlanden geen gevaar liep, keerde naar Padang terug, na vooraf aan de civiele en militaire autoriteiten de noodige inlichtingen te hebben gegeven, zoo wegens de instandhouding der rust als over de te nemen maatregelen, indien de rust onverhoopt verstoord mogt worden.

Slechts kort was echter de Resident te Padang teruggekeerd, of het bleek, dat het hoofd der kampong Auwer-Malientang van de XII Kota's, SEREDIO genaamd, eene dubbelzinnige rol gespeeld had, en, in plaats van den vrede te handhaven die tusschen hem en de overige hoofden dier Kota's gesloten was, op nieuw een' toon aannam, die voor de algemeene rust niets goeds voorspelde. Hij werd daartoe aangespoord door zekeren JANG DIE PER TOEWAN van Batoe-Mangauw, of eigenlijk JANG DIE PER TOEWAN KOENING genaamd, die (zeker omgekocht door de Bondjollers) zich had laten verleiden tot het bedrijven van allerlei rustversturende baldadigheden. De pogingen, door de overige hoofden van het Regentschap aangewend om de rust te bewaren, bleven zonder gevolg, en de oproervaan te

Gassang-Gedang geplant hebbende, stremde hij (het hoofd van Auwer-Malientang) de gemeenschap tusschen Priaman en Tiekoe, aan het hoofd van 200 personen, meest allen vaggabonden.

De waarnemende Assistent-Resident van Priaman, de heer VAN GROLL, dit alles vernemende, kwam met den militairen kommandant van dat regentschap overeen, om den vijand met geweld uit zijne stelling te verdrijven, hetgeen dan ook op den 9^{den} Augustus plaats vond door eene gecombineerde beweging van militairen en hulptroepen, met dat gevolg dat de vijand, na Gassang-Gedang te hebben verbrand, de wijk moest nemen naar Auwer-Malientang.

Bij den ontvangst van het verslag dezer gebeurtenissen kwamen den Resident verscheidene omstandigheden ter oore, die hem met grond deden vermoeden, dat de IMAM van Bondjol, door het bombardement, hetwelk zijne kampong reeds zoo geruimen tijd teisterde, zich in zijne stelling verzwakt gevoelende, nu alle pogingen in het werk stelde, om door rustverstoring in de Benedenlanden onze operatiën voor Bondjol te belemmeren, en dat Auwer-Malientang bestemd was een tweede Bondjol te worden, bijaldien hij laatstgenoemde plaats moest verlaten. Het oogenblik was gelukkig gekozen, en zijne pogingen moesten te eerder bekommering wekken, omdat de geschillen tusschen de hoofden der XII Kota's nog niet geheel bevredigd bleken te zijn, en de IMAM dus hopen kon, dat eene der partijen gemakkelijk tot zijne bedoelingen zou zijn over te halen. De Resident begreep dus zich onmiddellijk weder naar het tooneel der verwikkelingen te moeten begeven, ten einde zonder verlies van tijd, voor zoo ver de omstandigheden zulks toelieten, de uitbreiding der onlusten te voorkomen en de pogingen van den IMAM te verijdelen. Hij scheepte zich dus dadelijk (10 Augustus) in aan boord van den schoener de Haai, en ging onder zeil naar Tiekoe, doch storm en tegenwind noodzaakten hem van eene verloren reis terug te keeren,

en over land te gaan. Den 14^{den} kwam hij te Priaman, en den daaropvolgenden dag bevond hij zich te Tiekoe.

Alvorens echter Padang te verlaten, schreef de Resident uitvoerig aan den Generaal COCHIUS over de hem uit Priaman toegekomen berigten. „Wat echter ook gebeuren moge,” eindigde hij, „behouden wij altijd eene groote partij aan onze „zijde in de XII Kota's. Jammer dat onze middelen niet „toelaten om met eenige klem te handelen, als zijnde het „garnizoen te Priaman op het oogenblik niet meer dan 60 „man sterk, terwijl Padang, Tiekoe en de overige Beneden- „landsche posten niets meer hebben, dan hetgeen voor eigen „verdediging hoogst benoodigd is.

„Ik ontvang van Priaman onrustwekkende tijding omtrent „de gezindheid der bevolking, vooral in de XII Kota's, en „heb geantwoord, dat men overal op zijne hoede moest wezen, „de hoofden verantwoordelijk stellen voor de rust en goede „orde in hunne respective districten, en voorts geene blijken „geven van onrust of verlegenheid van onze zijde; en om „hierin verder zoo veel mogelijk te voorzien, vertrek ik mor- „gen vroeg naar Priaman, terwijl tot verdere algemeene ge- „ruststelling ook mijne vrouw een' dag later de reis derwaarts „over zee zal ondernemen. De hoofdzaak is om in de tegen- „woordige omstandigheden geen verlegenheid te doen blijken, „want daarvan weet de vijand meesterlijk gebruik te maken, „om zijne inzigten uit te breiden.”

De eerste maatregel van den Resident was den Regent van Priaman, TOEWANKOE SARIAMAN, op wien het vermoeden rustte van zich al te lijdelijk te hebben gedragen, te gelasten, om zich onmiddellijk, met zoo veel hulptroepen als hij bijeen kon krijgen, te begeven naar Soengej-Limauw (halverwege tusschen Priaman en Tiekoe gelegen), en van daar zijne vertrouwelingen naar Auwer-Malientang uit te zenden, om den staat van zaken aldaar op te nemen en de oproerigen tot onderwerping te maken, daar anders de gevolgen van den opstand grootendeels

op hem zouden nederkomen, en de Resident in de onaangename verplichting zou zijn, om hem (den Regent) een verblijf aan te wijzen op het ter reede van Tiekoe liggend oorlogschip Boreas, en inmiddels een' ander' Regent over de afdeeling Priaman aan te stellen, daar het scheen, dat hem het noodige gezag over de bevolking ontbrak.

Deze maatregel had een gewenscht gevolg, want reeds den volgenden dag ontving de Resident bericht van genoemden Regent en van RADJA NANDO, hoofd van Mangoeng, dat SEREDIO bij hen in onderwerping was gekomen, en dat zij hem voorloopig namens den Resident vergiffenis hadden geschonken, daar hij met dure eeden beloofd had, tot gehoorzaamheid en pligtsbetrachting terug te zullen keeren.

De Resident keurde de handeling van den Regent goed, doch begreep zich niet geheel op de onderwerping van SEREDIO te mogen verlaten, alvorens de versterkingen van Auwer-Malientang onschadelijk waren gemaakt. Ook kwam het hem wenschelijk voor, om met al de Inlandsche hoofden van Priaman wederom eene bijeenkomst te houden, ter behandeling en regeling van algemeene en bijzondere belangen, speciaal die der XII Kota's, op welke bijeenkomst ook SEREDIO tegenwoordig moest zijn.

Door de onderwerping van SEREDIO waren de pogingen van JANG DIE PER TOEWAN KOENING onschadelijk gemaakt, die, zulks inziende, de wijk naar het gebergte in de Danau-landen nam. De noodige maatregelen werden genomen om hem, zoo mogelijk, in handen te krijgen.

Omtrent den afloop der onlusten te Auwer-Malientang gelooven wij niet beter te kunnen doen, dan hier te laten volgen den laatsten brief, door den Resident over deze aangelegenheid aan den Generaal COCHIUS geschreven, gedateerd Soengej-Limauw 29 Augustus 1837, en luidende als volgt:

„Bij mijne missive van den 20sten dezer had ik de eer, UHEDG. te berigten de voorloopige onderwerping van SEREDIO, hoofd

„ van Auwer-Malientang, bij den Regent van Priaman, en mijn
„ voornemen om de hoofden van dit Regentschap eene algemeene
„ vergadering te doen houden, als ook het doen eener militaire
„ verkenning naar Auwer-Malientang, op den 24sten dezer te be-
„ ginnen.

„ Den 22sten al de hoofden verschenen zijnde, behalve SEREDIO,
„ die voorgaf door ziekte verhinderd te zijn, werd ik hierdoor
„ in het laatste voornemen versterkt, en na de noodige afspraak
„ gemaakt te hebben met den Kapitein-kommandant over
„ den weg en de maatregelen, zoo langs den weg als op de
„ plaats zelve te nemen, werd ook bepaald, dat de waarne-
„ mende Assistent-Resident van Priaman met de hulptroupen
„ van Pakandang, Tiekoe en Mangoeng hem zou vergezellen,
„ terwijl die van Priaman, de V, VII en XII Kota's en Oela-
„ kan naar den landweg ter bewaking der hun aangewezen
„ punten terugkeerden. Ook de civiele en militaire komman-
„ dant langs den Danau, die mij gemeld had na de ontvangen
„ versterking uit Matoea 79 bajonetten sterk te zijn, werd
„ verzocht zich met dezen en met de hulptroupen van den Da-
„ nau te Loeboc-Basso te vereenigen met den Kapitein-kom-
„ mandant van Priaman, die op denzelfden dag uit Mongoppo
„ met 60 bajonetten naar Loeboc-Basso zou oprukken, zoodat
„ de geheele magt uit 139 manschappen bestond, terwijl het
„ aantal hulptroupen ruim 1200 bedroeg.

„ Op den 25sten des morgens stelde zich deze kolonne van
„ Loeboc-Basso in beweging naar Auwer-Malientang, en kwam
„ aldaar, zonder eenig letsel of botsing of zonder iets vijande-
„ lijks ontmoet te hebben, ten 1 ure in den namiddag aan,
„ ingehaald wordende door eenige hoofden, die van Tiekoe
„ vooruit gezonden waren, om de bevolking omtrent het vrede-
„ lievende dezer komst gerust te stellen, en de noodige toe-
„ bereidselen tot een' goeden ontvangst te maken.

„ Dit nam echter niet weg, dat de bevolking, door vrees be-
„ vangen, naar de bosschen was gevlugt, doch SEREDIO was ge-

„ bleven, en verscheen zoo voor den waarnemenden Assistent-
„ Resident als voor den Kapitein-kommandant.

„ Beide deze Heeren getuigen, dat zijne ziekte niet geveinsd
„ was, en hebben de vroeger gegevene vergiffenis hernieuwd,
„ nadat hij verklaard had zich voortaan rustig en stil te zullen
„ gedragen, en niet te gedoogen dat zich rondzwerfende rust-
„ verstoorders en slecht gespuis in den omtrek van zijn dis-
„ triet ophielden.

„ Men vond Auwer-Malientang zoodanig versterkt, dat het
„ zeer gewaagd zoude geweest zijn (volgens de afgelegde getui-
„ genis van den kommandant der troepen), die versterking —
„ bestaande uit eene borstwering en dubbele loopgraven, en
„ aan de eene zijde gedekt door een diep ravijn, overal be-
„ plant met randjoe's en jonge bamboes-awer — met geweld te
„ nemen, indien slechts 50 à 60 kloeke mannen de verdedi-
„ ging op zich genomen hadden. Onder het nemen van
„ gepaste maatregelen voor de veiligheid onzer troepen, werd nu
„ dadelijk overgegaan tot de vernieling dier versterking, met
„ dat gevolg, dat de hulptroupen in den kortst mogelijken tijd
„ de borstweringen met den grond gelijk geslecht, de randjoe's
„ uitgetrokken, de bamboe-awer verbrand, en gedeeltelijk de
„ grachten, die 14 à 15 voet breed en 10 à 12 voet diep waren,
„ gedempt hebben; hoewel dit laatste niet ten volle is kunnen
„ geschieden, hebbende SEREDIO beloofd de opvulling onmid-
„ dellijk plaats te doen hebben.

„ Den 26sten daarop volgenden heeft zich onze kolonne gesplitst,
„ en zijn de troepen onder het bevel van den Luitenant VAN GEERS-
„ DALEN met de Inlanders van den Danau over Loeboc-Basso
„ derwaarts teruggekeerd, terwijl de Kapitein-kommandant en
„ de waarnemende Assistent-Resident van Priaman met de hen
„ vergezellende troepen en Inlanders naar Soengej-Limauw zijn
„ gemarcheerd, alwaar ik mij, benevens het van Priaman opgerukte
„ detachement van 60 manschappen, alreeds bevond.

„ Deze verkenning dus geheel afgelopen zijnde, en het doel

„ bereikt hebbende op de wijze, zoo als ik gaarne gewenscht en
„ gehoopt had, een' waarborg gevende, dat de rnstverstoorders
„ niet ligtelijk weder het hoofd zullen opsteken, daar zij hier-
„ door ontwaard hebben, dat men den weg tot hunne schuilhoe-
„ ken vinden kan, zoo wilde ik alsnu beproeven, of ik de twis-
„ tende partijen in de XII Kota's niet zou kunnen vereeni-
„ gen, waarom ik dan ook den Kapitein-kommandant verzocht,
„ hier een paar dagen met zijn detachement te blijven, alvorens
„ naar Mongoppo terug te keeren, ten einde eenige klem bij de
„ algemeene vergadering der hoofden, die ik om die reden tegen
„ den 28sten bepaald had, bij te zetten.

„ De bevolking der XII Kota's was sedert den dood van
„ haar vorig hoofd, TOEWANKOE BETOEWA genaamd, over de
„ benoeming van zijn' opvolger (eigenlijk den titel voerende
„ van „ madjalello „) in drie partijen verdeeld, en moeilijk kon
„ ik de eene bevredigen zonder de andere te kwetsen, te meer
„ nog daar de mindere hoofden zelven, door omkoopning en
„ eigenbelang gedreven, reeds vroeger eene zoodanige verwik-
„ keling aan die zaak gegeven hadden, dat de ontknooping ten
„ hoogste bezwaarlijk werd, doordien de opvolging volgens
„ het Maleisch gebruik op den neef moettende overgaan, uit
„ ontstentenis van zoodanige maagschap geen plaats hebben
„ kon.

„ Die vergadering is dan ook op gisteren gehouden, en al-
„ vorens het mij gelukte die drie partijen te vereenigen,
„ hunne belangen tot één punt te brengen en al hunne bezwa-
„ ren op te lossen, was de geheele dag verlopen, tot dat er ein-
„ delijk bepaald werd, dat de betrekking van „ madjalello „ zou
„ worden opgedragen aan een' der oudste personen van de soe-
„ koe Tandjong. De keuze moest geschieden door eenige hoog-
„ bejaarde lieden, en door mijne bemiddeling werd juist dege-
„ ne tot „ madjalello „ aangesteld, die de meeste aanspraak op deze
„ betrekking had.

„ De oorzaken der bestaan hebbende verdeeldheid alzoo uit

„den weg geraimd, en de Gordiaansche knoop, waaronder zij
„onderling drie jaren gezocht hadden, doorgehakt zijnde, werd
„eene algemeene tevredenheid geboren, die, na het regelen
„van eenige andere kleine zaken en het afsmecken van den
„zegen des Allerhoogsten volgens de voorschriften hunner gods-
„dienst, ten volle uitblonk, en hiermede werd deze vergadering
„besloten, nadat de verschillende partijen onder handtasting
„met elkander verzoend waren, en wederkeerig vergiffenis voor
„het verledene gevraagd en vergetelheid van hetzelfde beloofd
„hadden.

„Ik heb alstoen aan de geheele bevolking en aan de hulp-
„troepen, als een bewijs van 's Gouvernements tevredenheid
„over hun bereidwillig opkomen, vier karbouwen ten geschen-
„ke gegeven, die op heden geslagt zullen worden, waarna
„al de hulptroupen naar huis terugkeeren.”

Aldus werden de verwickelingen gedempt, die de rust in een der ons getrouwste landstreken der Westkust van Sumatra dreigden te verstoren, en eene sterkte vernietigd, die, wanneer de onlusten zich hadden uitgebreid, een gevaarlijk struikelblok voor onze wapenen, ja, zoo als wij reeds aanmerkten, een tweede Bondjol had kunnen worden. Het een en ander werd tot stand gebracht slechts met vertooning eener geringe militaire magt, doch de maatregelen, die alles bevredigend en zonder bloedverlies deden afloopen, waren gegrond op kennis van land en volk. De vijand werd eerst door het zedelijk overwigt van het Burgerlijk Bestuur tot reden gebracht, en daarna door de gewapende magt onschadelijk gemaakt. En wij houden ons overtuigd, dat, zoo deze wijze van handelen meer in Indië toegepast en minder naar het zwaard werd gegrepen, vele geschillen en on-eenigheden met de Inlandsche bevolking op eene weinig kostbare wijze zonder verlies van menschenlevens uit den weg zouden worden geruimd, waartoe, zooals wij reeds aangetoond en hier een duidelijk bewijs meenen geleverd te hebben, een wel ingerigt Burgerlijk Bestuur het beste in staat is.

Wij zouden nog meer aanmerkingen op het werk van den Heer LANGE kunnen maken, doch daar de zaken, die zij betreffen, van ondergeschikt belang zijn, zullen wij die met stilzwijgen voorbijgaan, en ons ten slotte nog eenige oogenblikken bezig houden met de wederinvoering van het vereenigd Civiel en Militair gezag ter Westkust van Sumatra in handen van één persoon, en wel in die van een' Militair, en het daarop gevolgd ontslag van den Resident FRANCIS. De Generaal COCHIUS had in zijn rapport van 20 October 1837 de noodzakelijkheid van die wederinvoering beweerd, en de Heer LANGE zegt daarover (2de deel blz. 297) het volgende: „De Generaal had „al te zeer de gelegenheid gehad om op te merken, hoe nadee- „lig de verdeeldheid van gezag ook op de Westkust van Su- „matra gewerkt had; een voor de dienst heillooze naijver van „gezag en verdeeldheid van inzigten zijn daarvan de onvermij- „delijke gevolgen. Die gevolgen waren op de Westkust van „Sumatra niet achterwege gebleven, en meermalen was het den „Generaal in het oog gevallen, hoe men steeds getracht had de „Maleische hoofden van de militaire overheden te vervreemden, „een stelsel dat zich, hoe schadelijk ook in een land waar „oorlog gevoerd wordt, tot den minsten beambte getrouwelijk „had voortgeplant (1).

„Hetgeen de Generaal COCHIUS beweerde was trouwens „niets nieuws. *Zoo veel hoofden zoo veel zinnen*, is een Hol- „landsch spreekwoord dat allezins waarheid bevat, evenzeer als „dat, wanneer zich in de natuur een bezielde ligchaam voor- „doet met méér dan één hoofd, dit eene misgeboorte genoemd „wordt. Naar het gevoelen van den Generaal COCHIUS was „het voor alle onze bezittingen buiten Java wenschelijk, dat „zowel het civiel- als het militair- gezag in handen van een' „geschikt militair vereenigd ware, maar naar zijn oordeel was

(1) De Heer LANGE is ons het bewijs der waarheid van deze bewering schuldig gebleven. Wij zijn er nieuwsgierig naar, doch betwijfelen zeer of het te leveren is.

„dit vooral noodzakelijk in een afgelegen gewest dat in eenen
„toestand verkeerde als de Westkust van Sumatra, alwaar aan
„de krijgsmagt eene taak was opgedragen, welke het nood-
„zakelijk maakte dat deze nog geruimen tijd bestuurd werd
„door een denkend hoofd, dat de bewegingen oogenblikkelijk,
„naar slechts plaatselijk te beoordeelen omstandigheden, zou
„moeten kunnen regelen en doen aanvang nemen, en ter be-
„schikking van wien alle plaatselijke hulpmiddelen onbetwist-
„baar zouden dienen gesteld te worden, behoudens zijne ver-
„antwoordelijkheid omtrent het van die middelen gemaakte gebruik.

„Ook de Minister VAN DEN BOSCH, door wiens toedoen, zoo
„als wij in het begin van het 14de Hoofdstuk gezien hebben,
„het gezag ter Westkust van Sumatra in het begin van het
„jaar 1834 tusschen twee personen verdeeld werd, scheen het
„verkeerde daarvan thans te beseffen. Althans in zijnen brief
„van den 30sten Maart 1837 N°. 1 schreef die staatsman aan
„den Gouverneur-Generaal het volgende: „de Resident FRANCIS
„„heeft van den beginne af de zaken bij onderhandeling willen
„„schikken, zonder daarin immer te hebben kunnen slagen,” (1)
„en wat verder: „Trouwens dit is de geest der Indische ambte-
„„naren. In den afgelopen Javaschen oorlog zijn niet zeldzaam
„„de militaire operatiën daardoor verlamd, en is de oorlog daar-
„„door niet weinig verlengd. De invloed van deze ambtenaren
„„te weren in alles wat naar militaire operatiën gelijkt, moet
„„eene der eerste zorgen uitmaken van het Hoofd des bestuurs.””

Wat baat toch de verhevenste vlugt in het denkbeeldig ge-
bied, wanneer zij niet onderworpen wordt aan den toetssteen
des oordeels! Het is zeer te bejammeren dat dit onmisbaar
vereischte vaak dáár ontbreekt, waar het meest wordt gevor-
derd. Zoo ziet men den Overste LANGE beweren, dat een

(1) Wat wonder, wanneer de onberaden ijver van een' militair alles in de war
stuurt, zoo als de Overste BAUER door zijnen onverantwoordelijken aanval op
Matoca deed.

verdeeld bestuur in Indië met eene misgeboorte moet worden vergeleken, terwijl hij zelf in zijn werk heeft aange-toond, hoe onder een bestuur, zoo als door hem wenschelijk wordt geacht, Sumatra's Westkust tot zulk een' staat was ge-bragt, dat ons bestaan aldaar met een zinkend schip moest worden vergeleken, zoodat de Kommissaris Generaal VAN DEN BOSCH, zich in persoon overtuigd hebbende dat zulks onder anderen moest worden toegeschreven aan de willekeurige be-handeling, die de bevolking onder een Militair Bestuur te lij-den had, en aan de willekeurige teregtstellingen die vaak on-der dat Bestuur plaats vonden, en inziende dat men zóó voort-gaande spoedig en allerwegen de grootste verbittering tegen ons zou doen ontstaan, goed vond den toenmaligen Civielen en Militairen Kommandant eervol te ontslaan, en een' Civielen ambtenaar aan het hoofd des Bestuurs te plaatsen.

Nemen wij bij deze tegenstrijdigheid nog in aanmerking de moeilijke positie, waarin de Militaire Kommandanten van Su-matra's Westkust gedurende de operatiën tegen Bondjol van 1834 tot 1837 herhaaldelijk zijn geweest, en hoeveel grooter die moeilijkheden geworden zouden zijn, indien ook nog het civiel bestuur op hunne schouders had gerust, dan kunnen wij van de opinie van den Generaal COCHIUS en van den Overste LANGE geen andere verklaring geven, dan dat zij, door te sterke vooringenomenheid met den stand waartoe zij behooren, door uitbundige vereering van hetgeen met luister in de oogen schittert, en door vooroordeelen geleid, het spoor der juistheid bijster zijn geraakt; en wat de bewering van den Minister VAN DEN BOSCH ten aanzien der onderhandelingen aangaat, zij het ons veroorloofd aan te merken, dat wij in het werk van den Heer LANGE den Kommissaris Generaal VAN DEN BOSCH, al de Militaire Kommandanten en ook den Generaal COCHIUS aan het onderhandelen met den vijand vinden, zoodat het eenig-zins vreemd is, dat alleen den Resident FRANCIS die hande-deling kwalijk genomen, en als belemmerend voor de militaire operatiën voorgesteld wordt!

Ziedaar alweder een voorbeeld, hoe ligt het oog zich door valschen schijn bedriegen of door velerlei oorzaken benevelen laat, — met andere woorden, hoe moeilijk het ons is de zaken en gebeurtenissen, welke ons omringen en om ons voorvallen, en tot welke wij in naauwe betrekking staan, met volkomen billijkheid en onpartijdig te beoordeelen. Ware dit het geval niet, dan zouden de veroordeelaars van het Burgerlijk Bestuur op Sumatra's Westkust hebben erkend, — en zij moesten het weten, — dat in een oorlogvoerend land het Burgerlijk Bestuur nimmer onderhandelingen met den vijand zal aanknopen, zonder voorkennis en goedkeuring van den Militairen Kommandant, zoodat, wanneer militaire operatiën door onderhandelingen belemmerd worden, de schuld daarvan eerder aan het Militair dan aan het Civiel Bestuur te wijten is. De Resident FRANCIS heeft alleen in den beginne, toen de oorlog niet voortgezet *kon* worden, getracht door onderhandelingen te verkrijgen wat later door de wapenen moest worden genomen, doch zijne pogingen daartoe door de ontijdige onderneming tegen Matoesa verijdeld zijnde, en de oorlog ondanks het verlangen van het Gouvernement een' aanvang genomen hebbende, heeft hij van dat oogenblik af alléén dan onderhandelingen met den vijand gevoerd, wanneer de Militaire Kommandant ze in het belang zijner operatiën noodig oordeelde. Persoonlijk was hij er tegen na de operatie tegen Matoesa, omdat hij toen den val van Bondjol door kracht van wapenen als een onmisbaar vereischte beschouwde voor het duurzaam bestaan van ons gezag op Sumatra's Westkust, zoo als reeds op blz. 38 is aangetoond.

Omtrent het ontslag van den Resident FRANCIS zegt de Heer LANGE vervolgens op blz. 300, 2de deel: „ Als een gevolg der voorstellen van den Generaal COCHUIS werd de Kolonel A. V. MICHIELS, „ bij besluit van den 29ten November 1837 No. 8, tot Civiel- en „ Militair Gouverneur ter Westkust van Sumatra benoemd, terwijl de Heer FRANCIS als Resident over dat gebied eervol „ ontslagen werd, en naar Java terugkeerde.” Ziet men de

Javasche Courant van den 2^{den} December 1837 No. 96, dan kan men in het officiële gedeelte vinden, dat het ontslag van den Resident FRANCIS het gevolg is geweest van zijne *verzoeken*. Daar deze laatste omstandigheid niet door den Heer LANGE wordt vermeld, verdient zijn bericht eene kleine aanvulling.

Hierboven (blz. 45) is door ons aangehaald, dat de Generaal COCHIUS eerst benoemd was om den staat van zaken op Sumatra's Westkust met opzigt tot de krijgsoperatiën in persoon te gaan onderzoeken, doch tien dagen later tot Kommissaris werd aangesteld. Wij zullen niet stilstaan bij de oorzaken, die aanleiding hebben gegeven tot deze plotselinge verandering in den eerstgenomen maatregel van den Gouverneur Generaal, om op grond van latere mondelinge mededeelingen van Zijne Excellentie niet te vervallen in personaliteiten, die in openbare geschriften als laakbaar moeten worden beschouwd, en alleen aanmerken, hoe wij in de onderwerpelijke zaak een nieuw bewijs hebben gevonden van de dikwerf moeilijke positie van den Opperlandvoogd van Ned. Indië, die, bekleed met een absoluut gezag zonder den geheelen omvang van zijnen werkkring persoonlijk te kunnen overzien, met de beste bedoelingen en het edelst hart steeds goed moet toezien, aan wien hij zijn vertrouwen schenkt.

De benoeming van den Generaal COCHIUS tot Kommissaris voor Sumatra's Westkust werd den Resident FRANCIS in eene kabinetsmissive medegedeeld, en hem daarbij verzekerd, dat die benoeming geenszins aan ontevredenheid over zijn bestuur moest worden toegeschreven, — integendeel dat men zijne beproefde diensten erkende, — doch dat het Gouvernement zich omtrent den staat der zaken op de Westkust geheele zekerheid wenschte te verschaffen. Doch, hoe eervol en vleijende de bewoordingen dezer missive ook waren, de Resident moest uit den inhoud opmaken, dat het vertrouwen van den Gouverneur Generaal op zijn doorzigt en beleid eenigzins geschokt was, en begrijpende dat hij onder die omstandigheid niet lan-

ger nuttig op Sumatra's Westkust kon zijn, oordeelde hij het pligtmatig op zijn ontslag aan te dringen, tot aanleiding nemende den wezenlijk verzwakten staat zijner gezondheid. Onmiddellijk na den val van Bondjol herhaalde hij dit verzoek, en verkreeg daarop zijn eervol ontslag.

Mogt het ons gelukt zijn, om, zonder bijbrenging van eenige der bij het Gouvernement in overvloed aanwezige bewijzen, uit het van klatergoud gezuiverd werk van den Overste *LANGE* eene geringe hulde bij te brengen aan de verdiensten der burgerlijke dienaren van het Gouvernement ter Sumatra's Westkust gedurende den oorlog tegen Bondjol, dan is ons oogmerk in zoo verre bereikt, en kunnen wij, om niet langwijlig te worden, hier een bescheiden afscheid nemen van een werk, hetwelk, met het uitsluitend doel geschreven zijnde om aan den militairen roem luister bij te zetten, niet volkomen tot het gebied der geschiedenis behoort. Alvorens echter het onderwerpelijke geheel te verlaten, is het ons niet ondienstig voorgekomen hier nog aan te stippen, dat de goede diensten der meer gemelde ambtenaren zich niet alleen tot het politiek, maar tevens tot het finantiëel beehier hebben uitgestrekt, ten bewijze waarvan wij hier laten volgen een' staat der inkomsten en uitgaven op Sumatra's Westkust gedurende de jaren 1833—1838. Van de uitgaven hebben wij die voor den oorlog afgetrokken, daar het anders natuurlijk niet mogelijk is tot een juist resultaat te komen.

1833.	Ontvangsten.	<i>f</i> 508917.28	
Uitgaven.	<i>f</i> 1102702.46½		
Af Dept. van oorlog.	" 852578.93	" 249991.53½	
	<hr/>	<hr/>	Excedent <i>f</i> 258925.74½
1834.	Ontvangsten.	<i>f</i> 969767.60	
Uitgaven.	<i>f</i> 1261587.95		
Af als boven	" 789203.00½	" 472384.94½	
	<hr/>	<hr/>	" " 497382.65½
1835.	Ontvangsten.	<i>f</i> 1056025.21½	
Uitgaven.	<i>f</i> 960153.46		
Af als boven	" 6110206.75½	" 349946.70½	
	<hr/>	<hr/>	" " 706078.51

1836.	Ontvangsten.	f	1139915.03	
Uitgaven.	f	2289270.98 $\frac{1}{2}$		
Af Dept van oorlog	"	1878205.07	"	411065.91 $\frac{1}{2}$
				Excedent f' 728849.11 $\frac{1}{2}$
1837.	Ontvangsten.	f	1009920.06 $\frac{1}{2}$	
Uitgaven	f	2756908.76		
Af als boven	"	2288544.94	"	468363.82
				541556.24 $\frac{1}{2}$
1838.	Ontvangsten.	f	1392936.40	
Uitgaven.	f	2865935.92		
Af als boven	f	2196503.69	"	669432.23
				723504.17

Het jaar 1833 tot basis nemende, waren dus de excedenten (de uitgaven voor den oorlog gelijk gezegd niet in aanmerking nemende) in 1834 bijna, en in de twee daarop volgende jaren meer dan verdubbeld, en zulks in een oorlogvoerend land, waar de kans der wapenen alles behalve voordeelig voor ons mogt genoemd worden, waar de ons onderworpen bevolking voortdurend onder buitengewone en zware lasten gebukt ging, en waar het Civiel Bestuur dus bij de inning der gewone lasten met de meest mogelijke gematigdheid moest te werk gaan. Ook de koffij kultuur verkreeg, ondanks de zoo even genoemde ongunstige omstandigheden, eene belangrijke uitbreiding, zoodat de uitvoer, die in 1837 48077 picols bedroeg, in 1838 tot 56834 picols en in 1839 tot 90966 picols steeg. In 1840 was de uitvoer 96522 picols, welk cijfer geen der daarop volgende twaalf jaren heeft kunnen bereiken. Men bedenke hierbij, dat, ofschoon men na 1837 tot het oude d. i. onverdeeld bestuur over Sumatra's Westkust in de handen van een' militair terugkeerde, de vermeerdering der koffij kultuur in de drie daarop volgende jaren echter toegeschreven moet worden aan het beheer van het toen opgeheven Burgerlijk Bestuur, daar, gelijk bekend, de koffijboom in de drie eerste jaren geene vruchten afwerpt. Wij gelooven dan ook dat deze cijfers te duidelijk spreken, dan dat het noodig zou zijn hier nog iets meer tot staving der goede diensten van de ambtenaren op Sumatra's Westkust bij te voegen.

Ons voorbehoudende later op deze aangelegenheid terug te komen, besluiten wij deze inleiding onder huldebetooning aan den Generaal RIDDER DE STUERS en den Overste LANGE voor hunne ijverige pogingen, om de geschiedenis van Sumatra's Westkust met hunne pen toe te lichten, doch het zij ons tevens veroorloofd, op grond van ons bijna veertigjarig verblijf in Indië en van de verkregene ondervinding in de dienst gedurende dien tijd, nogmaals bescheiden maar met nadruk te protesteren tegen de miskennis van het Burgerlijk Bestuur, die op zoo vele plaatsen in het werk van den Heer LANGE doorstraalt, en waardoor den ambtenaren in deze gewesten, aan wie zoowel moederland als kolonie zoo veel te danken hebben, eene blaam wordt opgelegd, die nimmer door hen verdiend is, en die niet op hen mag blijven rusten, wijl daardoor eene misleiding in het beginsel van bestuur zou kunnen ontstaan, gevaarlijk voor het wel begrepen belang van Nederland. Het ware on-dankbaar en laakbaar bij die miskennis te zwijgen, en daardoor de verdiensten van zoo vele brave dienaren des Konings prijs te geven aan vooringenomenheid met een' stand, die, hoe eervol ook en noodzakelijk, in eenen geregelden staat nimmer op den voorgrond behoort te staan, veel minder nog in Indië, waar zaetheid en gematigdheid de gemoederen eener bevolking van Ca 23 millioen zielen, die in gewoonten, zeden en godsdienst zoo hemelsbreed van ons verschillen, aan ons moeten hechten. En daartoe kan, naar ons inzien, alleen dienstig zijn een wel ingerigt Burgerlijk Bestuur, ondersteund door eene gewapende magt.

Aan de vorming van het personeel voor dit Bestuur veel, ja zeer veel gelegen zijnde, zal iedere bijdrage, hoe onvolkomen ook, om tot de kennis dier vorming te geraken, ligt eene nuttige zijde hebben. Deze reden heeft den schrijver bewogen, de volgende brieven aan een' vriend, het verhaal behelzende van zijn' loopbaan als ambtenaar, doch die oorspronkelijk niet voor publiciteit bestemd waren, in het licht te geven. Men

zal er uit kunnen zien, welke diensten van een' ambtenaar in Indië gevorderd kunnen worden, en welligt hier en daar eenige niet onbelangrijke mededeelingen vinden omtrent de gesteldheid van land en volk der schoone en, helaas, in het moederland nog zoo weinig gekende Indische bezittingen der Nederlandsche kroon.

E E R S T E B R I E F.

BATAVIA, December 1853.

Waarde Vriend!

Reeds sedert lang hebt gij den wensch geuit, om mijn' openbaren levensloop meer van nabij te leeren kennen. Verschillende omstandigheden, veelal het gevolg van drukke onafgebroken dienstbezigheden, hebben mij belet aan deze allezins billijke vordering tot dus verre te voldoen. Immers jaren lang heeft eene innige vriendschap ons verbonden, dikwijls ben ik in de gelegenheid geweest uwe ware belangstelling in mijn lot te ondervinden, en te veel aanspraak hebt gij daardoor op mijne erkentelijkheid verworven, dan dat ik het langer zou mogen uitstellen, u eene vlugtige schets te geven van al hetgeen mij, sedert ik het ouderlijk huis verliet, is wedervaren, en van de wijze waarop ik tot eenen loopbaan ben gebragt, die mij eene der hoogste ambtsbetrekkingen in Nederlandsch Indië heeft doen bereiken. Ook in den zamenloop der omstandigheden waarin ik mij bevonden heb, zult gij een voorbeeld zien van de wondervolle leiding der Voorzienigheid, die Hare schepselen in de felste rampen en gevaren nooit verlaat, indien slechts hun vertrouwen op Haar op goede gronden rust. Vriendschap en besef van plicht nopen mij dus mij aan deze taak, die geheel steunt op herinneringen, toe te wijden; dan mij onberekend gevoelende, om door sierlijkheid van taal en stijl het belangrijke van mijn' levensloop met het aangename van den verhaaltrant te vereenigen, zoo moet ik u verzoeken het in dit opzigt gebrekkige van mijn geschrijf met toegevendheid te verschoonen.

Het was op den 7^{den} Maart des jaars 1798 dat ik te Alapé, bij Cochin, op de kust van Malabar, het eerste levenslicht aanschouwde. Reeds van het oogenblik af, dat het denkvermogen die ontwikkeling bij mij verkregen had, dat ik mijne gedachten tot iets bepaalds kon wenden, bezielde mij eene door geene redeneringen van ouders, vrienden of bekenden te beteugelen zucht voor de zee-dienst. Mijn vurigste wensch was altijd, om eenmaal het bevel te voeren over een schip, waarmede ik de onoverzienbare golven der wereldzee zou kunnen doorklieven aan het hoofd van eene troep vrolijke matrozen, wier kinderlijke baldadigheden, waarvan ik dikwijls ooggetuige was geweest, mij als het ideaal van het volmaaktste geluk voorkwamen.

Deze gedachte verliet mij nooit; wakende benijdde ik het door mij ingebeeld geluk van hen, die zich moedig aan de gevaren der zee bloot stellen en daarin eene bron vinden van onbezorgd vermaak en roem. Ja, meermalen perste een ijverzuchtig gevoel op dat geluk mij de tranen uit de oogen, wanneer ik de volle zeilen, door den wind voortgedreven, onze haven zag verlaten, of het schuim voor den boeg der zeilende schepen zag spatten.

Mijne verbeelding was steeds vurig werkzaam, en niets schrikte mij af. Op zee, op zee, klonk het voortdurend in mijn binnenste, en deze inwendige stem en de roeping, die ik in mij vermeende te ontwaren, om eenmaal een goed zeeman te zullen worden, dreven mij tot den stap om op mijn dertiende jaar als stuurmansleerling naar zee te gaan. Ik zal u het tafereel niet schetsen van de teleurstelling, die ik ondervond, toen ik het inwendige van het scheepsleven werkelijk leerde kennen, en spoedig gewaar werd, dat schijn en wezenlijkheid maar al te zeer verschillen. Gelukkig voor mij had de goede God mij zielskracht genoeg geschonken, om het lot, dat ik eigenwillig gekozen had, met geduld te kunnen dragen, en mij alras te leeren schikken naar de omstandigheden, waarin ik door eigen keuze gewikkeld was. Geene valsche schaamte weder-

hield mij om naar het ouderlijk huis terug te keeren, geen berouw noopte mij een' blik te wenden naar het oord mijner kindschheid, slechts eenmaal welde eene vlugtige gedachte aan alles wat ik verlaten had bij mij op, doch ik verzette mij moedig daartegen, greep naar de boeken die mij de stuurmanskunst moesten leeren, verstrooide mij door eene ijverige toellegging op alles wat het praktische van het scheepsleven betreft, en smaakte daardoor op mijn zestiende jaar het genoeg van voldoende kunde in mijn vak te bezitten, om een schip over zee te brengen. Gedurende de jaren mijner leerlingschap en omzwaling op de Indische zeeën, bezocht ik bij herhaalde reizen de landen gelegen in de Golf van Perzie tot aan Bassora, en de kusten van Malabar en Koromandel; ik zag Bengalen, Sumatra en Java, en voer op mijn zeventiende jaar als tweede officier (stuurman) aan boord van het Engelsch schip de Union, zeilende van Bengalen naar Nieuw-Holland. Dit vaartuig strandde op Klapper-eiland aan de zuidkust van Java, en aan deze omstandigheid heb ik het te danken, dat ik eene dienst en een vak vaarwel zeide, waaraan ik met hart en ziel verknocht was geraakt. Om u, geëerde vriend, al de wederwaardigheden te beschrijven, die mij gedurende mijne omzwervingen op zee getroffen hebben, zoude waarlijk te langwijlig en te veel van uw geduld gevergd zijn; ook komen zij mij te een-toonig voor in vergelijking met de schipbreuk, welke ik geleden heb, om er bij stil te staan, doch dit laatste ongeluk, dat mij in de zeedienst trof, acht ik zoo veel te meer uwe aandacht waardig.

Na de met klippen en banken bezaaide en daardoor zoo gevaarvolle Torres straat te hebben doorgezeild op de terugreis van Port-Jackson, zagen wij reeds de kust van Java, toen op een' zekeren nacht de hondewacht door den eersten officier (opperstuurman) aan mij werd overgegeven.

Het zwerk was betrokken, geen ster liet zich aan den hemel zien, de maan was reeds in zee gedoken, en alles wat ons omgaf in eene akelige duisternis gehuld; de zee was kalm en stil,

een zacht windje vulde de zeilen, statig verhief onze kiel haren boeg op de geslechte golven, en doorkliefde de zee met eene geringe doch tevens bestendige vaart. Langzaam, maar ook van oogenblik tot oogenblik sterker en luider, trof een akelig gemor, een kletterend gedruisch onze ooren, en weldra erkenden wij het als het bruischen der baren op een nabij gelegen rif, naauwelijks op eene kabels lengte afstand aan lij van het schip. Onmiddellijk werd alles tot redding uit dit gevaar beproefd, en al de maatregelen, welke de kunst en ervaring aan de hand gaven, in het werk gesteld; maar, helaas, eer nog het schip kon wenden, gevoelden wij eenen hevigen schok, die ons op het dek ter neder wierp. De kiel van ons schip had op de klippen gestooten, en weldra bevonden wij ons in eenen reddeloos toestand, kampende tegen de woede en aandruischende kracht van hooge golven, die over het vaartuig heensloegen, en den weerloozen romp vreesselijk deden stampen.

In mijne vier vroeger op zee doorgebragte levensjaren, had ik reeds zoo dikwerf gewanhoopt aan redding in nood, en die toch mogen ondervinden, dat door gewoonte het gevaar weinig vreesselijks meer voor mij had, terwijl mijne jeugd mij vreemd deed zijn aan gedachten aan den dood, welke, hoe hoog ook de nood meermalen gestegen mogt zijn, nimmer bij mij opwelden; doch in dit noodlottig oogenblik, nu de kiel, waarop ik mij bevond, in den donkeren nacht reddeloos lag te midden eener felle branding, die ons met het schuim harer witte en in de duisternis akelig glinsterende golven ompattede; nu die kiel, zonder dat het ver langend oog het zoo zeer gewenschte land schier kon ontdekken, onophoudelijk tegen de naauw door het water bedekte klippen aanbonsde; nu het oogenblik dáár scheen te zijn, dat alles door de kracht der woedende golven uit zijn verband gerukt en eene prooi zou worden harer schuimende koppen, die ons telkens overstelpten, nu werd het mij, ondanks mij zelven, akelig te moede, en in mijn binnenste rees een gevoel van huivering op, dat mij

welligt voor de eerste maal mijn levens beving, en mij even zoo voor de eerste maal aan een einde van mijn aardsch bestaan deed denken. Doch tegelijk besepte ik, dat het nu geen tijd was om te denken, maar wel om te handelen, en steunende op mijnen Schepper, dien ik, dank zij mijn' vader en leermeesters, in mijne kindschheid had leeren eerbiedigen, beval ik mijne ziel in Zijne hand, en verbeidde de noodvolle en harde toekomst met moed en met eene gelatenheid, die thans na zoo vele jaren, nu ik op het gevaar, waarin ik toen verkeerde, kalm en bedaard kan terug zien, mij zelve onbegrijpelijk voorkomt. Er zijn weinig voorbeelden dat een zeeman, in tijden van nood en gevaar, de hem meestal eigene en vaak door ondervinding duur gekochte tegenwoordigheid van geest verliest, en ook ik had het geluk van, wat er ook om mij voorviel, niet te vergeten, wat ik als mensch verplicht was te doen op een oogenblik, dat wij ons door de klauwen des doods zagen aangrijpen, en ons aller einde nabij scheen. Noch het vloeken der verwaande matrozen, noch het angstig geschreeuw van zoo vele hulpbehoevenden, noch de algemeene door het onheil ontstane verwarring, verhinderden mij om mij behoorlijk van de verplichtingen, die op mij rustten, te kwijten, en alles te beproeven wat nog tot onze redding dienstig zou kunnen zijn. Ik gevoelde mij te meer gedrongen al mijne pogingen daartoe aan te wenden, omdat de kapitein nergens te zien was, en de eerste officier, ofschoon een man van moed en énergie, weinig invloed op de équipage had. De godsdienst, de eenigste baak waarop ik met het anker van hoop en vertrouwen op den Alwetenden vasthield, schonk mij in dit noodlottig uur troost; die troost gaf mij moed en sterkte, en verhief mijne zielskracht tot die hoogte, dat ik met betamelijkheid zelfs anderen op het meer en meer dreigend, ja, ons reeds bijna geheel verpletterend gevaar kon wijzen. De derde officier van onzen bodem, de heer BAKER, was de eerste, die hiervan een bewijs ontving. Verschrikt en beangst vroeg hij mij, wat er van ons worden

moest; bedaard en kalm gaf ik hem ten antwoord: „bereid u voor tot eene reis naar de eeuwigheid, en houd u inmiddels bezig met alles wat nog tot onze redding-beproefd kan worden”. Doch ook in dezen man zag ik het onderscheid van kracht en gedrag tusschen dengenen, die, zich op zijnen Schepper verlatende, in nood en gevaar zijne dure verplichtingen niet vergeet noch verouachtzaamt, en hem, die zijne aardsche bestemming uit het oog verliezende en alle vertrouwen op een Hooger Wezen missende, tot zinsverbijsterende middelen zijne toevlugt neemt, om den dood, die voor hem zoo veel verschrikkelijks heeft, ongevoelig te kunnen te gemoet gaan. De derde officier, geene redding meer ziende of hopende, begaf zich, niettegenstaande mijne gemoedelijke vermaning, naar de bottelarij, brak eene kist wijn open, en dronk zooveel van dit bedwelmend vocht, dat hij welhaast naast die kist bewusteloos nederzeeg, en in den toestand van een redeloos dier bleef liggen.

Intusschen snelde de tijd voort; weldra verliet de akeelige nacht met zijne donkergrauwe vlerken het luchtruim, en maakte plaats voor de verlichtende stralen der hoop en troost medebrenkende zon. Prachtig daagde zij op aan den ooster gezigts-einder, doch niet op haar, aan wie wij naast God zoo veel te danken hadden, daar zij ons door haar licht onzen toestand leerde kennen, niet op haar waren onze blikken gericht, — maar op een zwart stipje aan lij van onzen bodem, dat ons gedurende de nachtelijke duisternis voor de oogen had geschemerd, ons in de onzekerheid latende of wij daar hulp en toeverlaat zouden vinden, en dat nu, — nu het daglicht aanbrak — tot onze onuitsprekelijke vreugde zich voordeed als een klein eiland, welig en groen, dat de hoop op redding uit gevaar in ons hart verlevendigde, en op welks kliprijken oever wij zoo onverwacht gestrand waren.

Het verrukkelijk gezicht op dat plekje gronds, dat geheel onbewoond scheen te zijn, beurde het gemoed der troostelooze schepelingen op, en schonk hun bedaardheid en overleg.

De masten bezweken voor den herhaaldelijk en snel aangebragten bijslag. Spoedig waren alle handen bezig om stukken, ballast en alle onnoodige voorwerpen over boord te werpen, en weldra zagen wij ons door de driftige baren der branding, die soms tot eene hoogte van twee vademmen stegen, tot op een' korten afstand van het eiland voortgestuwd, toen de bodem op nieuw in het klipperig zand vast raakte. Onmiddellijk werd de sloep uitgezet, de kapitein en eenige matrozen sprongen er in, en door kracht van riemen bereikten zij met groot levensgevaar het strand, doch niet zonder verlies van de sloep, welke onder hen wegzonk en op de klippen verbrijzelde. Een opzettelijk medegenomen touw werd nu tusschen het schip en het strand gespannen, langs hetwelk één voor één de achtergebleven schepelingen zich op het laatste nederlieten, waardoor dan ook de geheele équipage behouden aan wal kwam.

Twee personen echter behoorden vooreerst niet tot die gelukkigen, namelijk de Heer BAKER en ik. Mijne pligt als mensch en lotgenoot kon ik niet van mij afzetten, en ofschoon hij den toestand, waarin hij zich bevond, aan zijn onmannelijk gedrag te wijten had, vermogt ik evenwel niet hem te verlaten, alvorens alles beproefd te hebben, wat hem uit zijne bedwelming kon doen ontwaken. Vruchteloos echter waren mijne pogingen. Tallooze putsen met water wierp ik over hem heen, stootte hem op de gevoeligste wijze, riep hem herhaalde malen bij zijnen naam, doch zijne bewusteloosheid week niet, en te vergeefs waren al mijne inspanningen, om hem te ontnuchteren en op den been te krijgen. Intusschen had ik daardoor de gelegenheid verzuimd, om gedurende het laag getij met mijne makkers het schip te verlaten, en moest mij nu aan des te grooter gevaar blootstellen, om den wal te kunnen bereiken.

Het aanwassende water maakte mijn langer vertoeven aan boord onraadzaam, en wilde ik mij niet onvermijdelijk in de kaken des doods werpen, moest ik wel den ongelukkigen BA-

KER aan zijn lot overlaten, en het voorbeeld volgen mijner overige lotgenooten, die zich reeds in veiligheid hadden gesteld.

Dan het oogenblik was hagchelijk.

De schuimende koppen der hoog bruischende baren besproeiden het gespannen touw, en dreigden alles wat zij ontmoeteden in hunne door eigen aandrang versnelde vaart mede te slepen; de golven braken met geweld tegen de rotsen; het schip stootte en bonsde onophoudelijk, en dreigde uiteen te stampen; van alle zijden dus met de grootste gevaren te kampen hebbende, verzamelde ik al mijne krachten, en wierp mij, het touw grijpende, in zee; doch naauwelijks was ik een weinig gevorderd, of eene verschrikkelijk hooge golf rukte mij van het touw los en sleepte mij mede. Gewis ware ik toen eene prooi des doods geworden, indien niet een der geredde schepelingen, een Afrikaan, mij in gevaar ziende, zijn leven had gewaagd om het mijne te redden (1). Stout en moedig wierp hij zich in zee, zwom met zijne reuzenkrachten door de felle branding, greep mij, genaderd zijnde, bij den kraag van mijn buis, ontsleurde mij aan de woede der golven, en bragt mij bijna bewusteloos bij de overige schipbreukelingen op het strand. De 25ste Mei 1815 was deze gedenkwaardige dag van mijn leven.

Zoo was dan met ééne uitzondering de geheele équipage behouden aan wal gekomen, en hartelijk wenschten wij elkander geluk met den gunstigen afloop onzer pogingen, om het leven aan de gevaren eener schipbreuk te ontwoekeren. Slechts

(1) Deze man, een weggelopen slaaf, was bij eene vroegere zecreis toevallig te Bassora aan boord gekomen van het schip, waarop ik mij toen bevond. Ik had mij zijn lot aangetrokken, hem eenig onderrigt en opleiding gegeven, en de arme neger geraakte daardoor zoodanig aan mij verknocht, dat hij geene gelegenheid liet voorbijgaan, om mij zijne dankbaarheid te betuigen. Hij was een der beste matrozen en roergangers aan boord van de Union, en had mij reeds bij eene vorige gelegenheid weinig minder dan het leven gered.

onze derde officier was nu nog aan boord, en, helaas, in eenen staat van bedwelming, die hem in onze oogen onvermijdelijk den dood in de armen moest werpen. Zijn toestand was beklagenswaardig; wij betreurden dien des te meer, omdat wij alle oogeblikken de verbrijzeling van het schip te gemoet zagen; doch tegen alle verwachting en tot onze grootste verwondering bleef het in zijn geheel, en kampte moedig tegen de woede der golven, die met bijna onwederstaanbare kracht tegen zijne zijden braken. Dit was een nieuw geluk voor ons, want de vloed afgelopen zijnde, lag het schip buiten het bereik der branding, en slechts in drie voet water. Dit schonk ons de onwaardeerbare gelegenheid, om eene goede hoeveelheid levensmiddelen, ofschoon door het zeewater beschadigd, aan wal te brengen, en ook tot zijn geluk en tot onze vreugde konden wij toen den heer BAKER van zijne wijnkist' doen scheiden. Ontwakende uit de bedwelming, waarin hij zich zoo roekeloos gestort had, was het bijna grappig te zien, hoe hij verwonderd in de rondte staarde, en geen denkbeeld kon krijgen van de oorzaken des toestands van onzen bodem, die nu, op zijde gevallen, bijkans op het drooge lag. Er verliep een geruime tijd, eer hij zijn bewustzijn ten volle terug kreeg, doch toen ook haastte hij zich om bij ons aan wal te komen, waar wij hem met zijn behoud geluk wenschten. Schaamrood bedankte hij ons, doch zag tevens wel in, dat hij ons aller vertrouwen door zijn buitensporig gedrag verloren had, en zijn gezag over de matrozen was ook werkelijk van dien dag af geheel den bodem ingeslagen.

Tot onze groote vreugde waren wij in staat om eene kleine sloep te redden, die met de grootste zorg werd bewaard, dewijl zij het eenigst middel kon zijn, om de geleden schipbreuk en hare voor ons zoo noodlottige gevolgen op Java bekend te maken.

Onze toestand was netelig; aan bijna alles hadden wij gebrek. Kleeding noch verschooning was voorhanden, want bij de

algemeene verwarring was er meer voor de maag dan wel voor dekking van het ligchaam gezorgd, en het schip was spoedig gebersten en met den vloed vol water geloopen. De nood dwong ons een' blik rondom ons te slaan, om te weten waar wij ons bevonden. Helaas, de plaats van ons verblijf was slechts een klein onbewoond eiland van nauwelijks acht Engelsche mijlen in den omtrek, en, ofschoon rijkelijk begroeid met kokosboomen, leverde het geen het minste bewijs op van versch water.

Te vergeefs zochten wij daarnaar, en dit ongerief was te smartelijker, dewijl wij van boord geen zoet water hadden kunnen redden. Aan de stranden vonden wij veel klipvisch, doch wat hielp dit bij het gebrek aan het voornaamste voor ons levensonderhoud. En evenwel, de maag begon hare regten te doen gelden, en meldde zich aan op eene wijze, die geene keus overliet. De geredde levensmiddelen werden bijeengebragt, nauwkeurig opgenomen, en wij bevonden een' genoegzamen voorraad voor den tijd van 21 dagen te bezitten. Men ging daarna over tot het toebereiden van onzen eersten maaltijd op ons eiland, en dezen vergeet ik nooit.

In een' grooten koperen ketel werd eene genoegzame hoeveelheid van de door het zeewater beschadigde rijst gedaan, bij gebrek van zoet water aangemengd met klapperwater en bier, en aldus op het vuur gezet. Hierbij voegde men, om het mengsel een' beteren smaak te geven, wat boter en uijen. Dit alles, goed gekookt, was de spijs, die wij moesten nuttigen. Doch hoe zagen wij onze hoop teleurgesteld! Stellig vermeenden wij, dat de beide laatste ingrediënten aan dezen nieuwen schotel ten minste een' dragelijken smaak zouden geven, en ieder nam gretig de hem met zorgvuldigheid toegemeten portie tot zich. Doch bij den eersten mondvul werd elk een van dezen ongekenden en nooit geproefden kost afkeerig. Want zout, bitter en wrang, ging die gedwongen en met moeite door de keel, en de ledige maag, welke zoo zeer voedsel behoefde, verteerde deze spijs zoo goed zij vermogt.

Onze volgende maaltijd, rijst alleen met klapperwater gekookt, smaakte beter.

Naauwelijks waren wij echter het zoo dringend gevaar der schipbreuk ontkomen, of een nieuw hing ons boven het hoofd.

De matrozen, niet meer aan ons verbonden door den band, welke aan boord het vertrouwen op de kennis hunner officieren en de dienst met hare werkzaamheden hun oplegt, en zich door de noodlottige omstandigheden, waarin wij ons bevonden, op een' vrijen en gelijken voet gevoelende, vergaten alle ondergeschiktheid en sloegen aan het muiten. Vooral werden zij door eene geheime zucht naar wraak tot dit uiterste gedreven, want het valt niet te ontkennen, dat onze kapitein, barsch, hard, wreed en gierig van karakter, hen dikwijls onverdiend mishandeld had. Op hem hadden zij het dan ook voornamelijk gemunt; zij joegen hem weg uit hun midden, sloegen hem met het platte eener sabel, bragten hem verscheidene wonden toe, en verbanden hem eindelijk uit hunne zamenleving, het aan zijne keuze overlatende om op het eiland rond te zwerven waar hij wilde, mits niet in hunne nabijheid. De overige officieren van het schip, en dus ook mij, plaatsten zij in staat van arrest, met eene gewapende schildwacht voor de plek gronds, die zij ons in de open lucht als verblijf aanwezen. Hierop volgde onder het voorzitterschap van den bootzman, die de eigenlijke aanlegger en opstoker dezer muiterij was, eene menigte beraadslagingen der matrozen over het lot, dat zij ons zouden doen ondergaan. Eindelijk schenen zij het onderling eens te zijn, want ik werd uit mijn arrest ontslagen, en moest voor hen verschijnen als voor eene regtbank, die uitspraak doet over leven en dood.

Gelaten ging ik naar hen toe, en zij gaven mij te kennen, dat, vermits zij zeer wel begrepen eene misdaad te hebben begaan, welke zij met den dood zouden moeten boeten, zij besloten hadden niet ten halve te werk te gaan, maar die door het

vermoorden van den kapitein en van allen, die zijne partij mogten toegedaan zijn, te voleinden, en zoo doende reeds vooraf eene aan hunne te verwachten straf geëvenredigde wraak te nemen. Mij echter wilden zij, uithoofde der goede behandeling die zij altijd van mij genoten hadden, wel sparen, doch ik moest hen daarvoor den weg aanwijzen naar de naastbij gelegen haven.

Dat ik op deze mededeeling hevig ontstelde, behoeft voorzeker geen betoog. Onmiddellijk besepte ik het hagchelijke van mijnen toestand, en begreep te wel, dat het niet te verwachten was, dat deze woestelingen, eenmaal hunne bloedige voornemens ten uitvoer gebragt hebbende; mij langer tijd dan voor hun oogmerk benoodigd was, het leven zouden laten, want immers in mij hadden zij altijd een' aanklager te vreezen, die voor hun bestaan verderfelijk kon worden.

Doch ook nu verloor ik mijne tegenwoordigheid van geest niet, en gebruik makende van het vertrouwen, dat zij schijnbaar in mij stelden, trachtte ik hen door kracht van redenen van hunne ijzingwekkende en verfoeijelijke voornemens terug te brengen. Dit kostte mij veel moeite, maar de moed niet-tegenstaande hunne tegenstrevingen niet opgevende, overreedde ik hen eindelijk om tot hunne pligt terug te keeren, door de belofte, voor wier nakoming ik mij persoonlijk verbond, van hun eene schriftelijke vergiffenis, door den kapitein en de overige officieren geteekend, te zullen bezorgen.

Mijne medegevangenen werden hierop ontslagen, en ons eerste werk was den ongelukkigen kapitein op te zoeken.

Ik vond hem, met wonden overdekt en ieder oogenblik zijn laatste uur verbeidende, tusschen eenige struiken liggen. Beklagenswaardig was hij, maar tevens een voorbeeld voor allen, die, misbruik makende van het hun toevertrouwd gezag, zonder de zwakheden hunner medemenschen in aanmerking te nemen, zich aan de wreedste handelingen overgeven, want, ofschoon ik het reeds eenmaal gezegd heb, nogmaals

moet ik het herhalen, de kapitein was een tiran, en mishandelde zijn volk bij elke gelegenheid om de geringste oorzaken. Gij zult wel begrijpen, beste vriend! dat de kapitein, toen ik hem al het gebeurde had medegedeeld, zijne goedkeuring hechte aan mijne belofte, en deze dadelijk vervulde, waardoor iedereen tevreden werd gesteld, en de muiterij gestild was. Zijn gezag over de équipage was hersteld; de matrozen beloofden stipte gehoorzaamheid, en, verheugd over den goeden afloop eener omstandigheid, die voor ons allen zonder onderscheid noodlottig had kunnen worden, keerde elk een tot zijne plicht terug, en de verbroken keten der ondergeschiktheid verkreeg nu, door den ons aangrijzenden nood, nieuwe en sterke schakels.

Intusschen waren er reeds drie dagen onder die gebeurtenissen en wederwaardigheden verlopen; de levensmiddelen verminderden, en een ieder haakte en hijgde naar een' dronk versch water, want het zoutachtige bier en het laffe klapperwater werden walgelijk door het dagelijksch gebruik, en schonken geene lafenis meer. Van uur tot uur nam onze bezorgdheid over de mogelijkheid eener verlossing uit onzen akeligen toestand toe. Wel hadden wij eene kleine sloep, maar hoe deze door de schrikverwekkende, ons overal omgevende branding door te werken, en in de open zee te brengen, vermogt niemand onzer te beslissen, — en toch iets moest beproefd worden, want in den tegenwoordigen toestand te blijven was onmogelijk.

Na rijpe beraadslaging werd eindelijk besloten, eene onderneming, hoe rockeloos die ook toescheen, met dat nietige vaartuig te wagen, in de hoop van daarmede Java's kusten te bereiken, en dáár het lot van ons schip en van ons allen bekend te maken.

Men riep vrijwilligers op ter bemanning der sloep; de meeste matrozen boden hunne diensten aan, en mij werd het bevel der sloep opgedragen, met last om, bij behouden aankomst op

Java, een' brief over te brengen aan het handelshuis JESSEN en TRAIL te Batavia, welke het verzoek inhield om een vaartuig naar Klapper-eiland te zenden, ter afhaling der schipbreukelingen.

Ik maakte mij spoedig gereed om dezen last ten uitvoer te brengen, en bad God in stilte om Zijne bescherming op onzen gevaarvollen togt.

De bootsman en vier matrozen zouden mij vergezellen; de kleine sloep werd nagezien en in orde gebragt.

Op een' morgen in de maand Junij waren wij gereed om te vertrekken, voorzagen ons, ofschoon karig, van eenige levensmiddelen en van hetgeen wij overigens voor de reis dachten noodig te hebben, namen een aandoenlijk en hartelijk afscheid van onze lotgenooten, die op het eiland moesten achterblijven en al hunne hoop op ons vestigden, wapenden ons met mannenmoed, sprongen in de sloep, en met nadruk gaf ik het kommando: „Zet af.” De riemen vielen gelijktijdig te water, spoedig naderden wij de branding, een krachtig „Hoerah Boijs” ontvloedde mijne lippen, en in een oogenblik zagen wij ons te midden van het gevaar. Maar hier — wie beschrijft dit ontzagchelijk tooneel! Eene hooge zee bruischte met onwederstaanbaar geweld tegen de klippen, en verspreidde haar schuim ver over de zwarte rotsen, die ons als zoo vele monsters, gereed om ons in graf te slepen, aangaapten. Moedig behaalden wij eene moeilijke overwinning op twee golven, welke snel elkander opvolgden, doch de derde, welligt de laatste die wij nog te bestrijden hadden, brak vlak voor de sloep, sloeg haar om, rolde toen, als het ware voldaan over hare vreesselijke uitwerking, statig voort tot aan het strand, in dien zegepralenden togt hare slagtoffers met zich slepende.

Een speelbal der zee en golven, dreef ik op het eerste oogenblik bewusteloos voort; een luid gegil van den wal, dat mij als eene grafstem onverwacht in de ooren klonk, gaf mij mijne bewustheid weder.

Ik beval mijne ziel aan mijn' Maker, en, al mijne krachten te zamen rapende, begon ik met moed te zwemmen. Het gelukte mij meester te worden van een paar riemen, die in mijne nabijheid dreven: ik bond ze met mijnen zwarten zijden halsdoek aan elkander, en dreef met dit nietig hulpmiddel op Gods genade voort.

Reeds eenmaal had de ondervinding mij het gevaar der branding doen kennen; geen wonder dus, dat ik met angst en schrik tegen eene nieuwe worsteling opzag, doch mij schoot geene keuze over, wilde ik het strand bereiken. Omziende, zag ik mijne reismakkers, op de kiel der omgeslagene sloep zich vasthoudende, rollend en tuimelend het strand naderen, behalve de bootsman, die angstig naar mijn vlotje zwom.

Ik deelde hetzelfde dadelijk met hem; met vereende krachten trachtten ook wij het eiland zwemmende te naderen, en waren spoedig weder in den boezem onzer vijandin, die hare woede reeds zoo ruimschoots aan ons had bot gevierd.

Dan ook nu was die woede niets minder. De branding nam ons met geweld op, en sleepte ons naar het strand, maar hier hadden wij het lot van Tantalus voor oogen, want met even veel geweld voerde zij ons reeds terug naar zee, toen ik gevoelig en onverwachts tegen eene rots werd gesmeten, en mij daar aan, zoo goed ik kon, vastklemde, mijn vlot en den bootsman aan hun lot overlatende, dat wel niemand ten kwade zal duiden, die zich immer in zulk dringend levensgevaar bevonden heeft.

Een tweede golfslag sloeg mij van de rots af en terug naar het strand, doch daar stond weder mijn dankbare Afrikaan gereed, welke reeds eenmaal mij het leven gered had.

Hij wierp mij een touw toe: ik greep het, en hiermede trok hij mij naar den wal. Ziedaar mij op nieuw behouden, doch de bootsman was niet zoo gelukkig. Hij spoelde ruim een uur na mij aan strand, het ligchaam nog warm, en hadden wij geneeskundige hulp gehad, dan ware er welligt nog iets voor zijn behoud te doen geweest.

Aldus eindigde de eerste onderneming, waarop wij onze hoop gevestigd hadden, en slechts door een wonder, neen, door den alles vermogenden en beschermenden wil der Voorzienigheid, had ik er het leven van mogen afbrengen:

De kleine sloep, het plegtanker dier zoo deerlijk teleurgestelde hoop, was gered, doch merkkelijk beschadigd, en ofschoon wij ook trachtten om haar zoo veel mogelijk te herstellen, verslimmerde dit echter in hoogen mate onzen toestand. De geheele omtrek van het eiland werd nu onderzocht, om eene plek op te sporen, van waar wij met minder gevaar in zee konden steken, en eindelijk vonden wij tot onze vreugdevolle verbazing aan de noordzijde een klein kanaal, waarop de branding geen invloed had.

Doch wie schetst onze blijdschap, toen, eenigzins landwaarts in, eene bron ontdekt werd, voldoende water, zoo in smaak als hoeveelheid, opleverende, om in onzer aller behoefte aan dit onmisbaar artikel, waarvan wij reeds sedert zoo veel dagen verstoken waren, te voorzien.

Dadelijk verhuisden wij naar dit oord, naar dit Eldorado onzer beperkte behoeften.

Ook de sloep werd derwaarts medegesleept, en weldra, nu opgeruimder en met beter vooruitzigten, maakten wij ons tot eene tweede onderneming naar Java's kust gereed.

Andermaal werd mij de leiding van dien togt opgedragen, en nadat de sloep weder in zoo verre hersteld was, dat zij gereedelijk eenigen tijd zee kon bouwen, verliet ik met vier man, waaronder de onderbootsman, het eiland op den 5^{den} Junij, wederom niets medenemende dan een' wollen deken en een' geringen voorraad levensmiddelen, bestaande uit wat gekookte rijst in een' koperen pot, tien aren turksche tarwe (mais), en eene kleine ton met water. Het afscheid op dien dag was nog hartelijker en welgemeender dan te voren, want nu ten minste bestond er meer hoop op een gelukkig slagen. Menige vrome wensch voor ons behoud volgde ons, toen wij van wal staken.

Het pas ontdekte kanaaltje geleidde ons spoedig zonder eenig gevaar buiten de branding, die op korten afstand aan stuur- en bakboord van ons vreeslijk kletterde en schuinde, doch thans hare woede vruchteloos verspeelde en ons niet deeren kon.

Spoedig waren wij in het ruime sop, en wierpen een' dankbaren blik ten hemel; van mijne lippen vloeide hartelijk en vurig eene dankzegging aan het Opperwezen voor ons aanvankelijk geluk, en de riemen doende bergen, werd een opzettelijk medegenomen wit tafellaken, dat ons tot zeil moest dienen, naar den wind gehangen, en koers gesteld naar Java's zuidkust, welke slechts twaalf Engelsehe mijlen van het eiland verwijderd lag.

Wij hadden het voornemen om, zoo de wind ons gunstig was, regt toe naar die groene en, zoo wij hoopten, herbergzame kust te stevenen, dáár te landen, en te voet een bewoond oord op te zoeken, van waar wij verder naar de plaats onzer bestemming, Batavia, zouden kunnen gaan.

Dan, onze hoop om dadelijk aan wal te komen, werd teleurgesteld. De kust, die ons in de verte zoo vriendelijk toelaehte, naderende, vonden wij geen plekje geschikt om te landen. Overal was zij even steil en barseh; de zee sloeg tegen hare klippen met woevende kracht.

Ons verderf ware zeker geweest, indien wij ons niet bij tijds van de kust verwijderd hadden, en wij waren wel verplicht om, hoe afgetobd en moede, en hoe ter neêr geslagen ook, de straat Sunda op te zoeken en er in te stevenen.

Gelukkig voor ons woei er eene frissehe Z. O. bries, die ons tegen den avond aan de monding dier straat bragt, maar hier begon ons het lot op nieuw minder gunstig te zijn, want de wind liep tegen, en wij moesten met alle kracht er tegen oproeijen, om in die zeeëngte te kunnen komen. Uitgeput bereikten wij ongeveer te middernacht de Meeuwenbaai.

Hier besloten wij van de vermoeijenissen van den dag uit te

rusten, en ankerden kort onder den wal. Slechts éénmaal hadden wij in dit etmaal iets genuttigd, en ons maal gedaan met gekookte rijst, doch slechts spaarzaam, daar wij niet konden voorzien, hoe lang de geringe voorraad nog zou moeten strekken.

Het regende op dien stond zoo geweldig, als of er eene wolkbreuk boven onze hoofden plaats greep, doch de natuur moest haren eisch hebben, en allen, onder den wollen deken gedoken, sliepen zoo vast en gerust, alsof wij in den zorgeloossten toestand verkeerden en niets ons verontrusten kon, ons misschien gelukkiger gevoelende dan menigeen, die Cresuschatten bezit, en op een donzen bed de naar zijne verbeelding afgematte leden uitstrekt. Met het aanbreken van den dageraad vervolgden wij onze reis, immer tegen den wind oproeiende, en reeds was de zon eenige uren aan den horizont, toen de felle honger ons noopte, andermaal tot onzen geringen spijsvoorraad onze toevlugt te nemen. Wij grepen naar den koperen pot, — doch welk eene teleurstelling! De daarin overgeblevene gekookte rijst was zóó beschimmeld en zóó groen geworden, dat niemand het waagde een mondvul daarvan te nemen.

Niets schoot ons over dan die spijs aan de zee ten offer te brengen, en ons te vergenoegen met eenige korrels turksche tarwe en water, welk ontbijt, hoe gering, ja nietsbeduidend ook, evenwel hartelijk smaakte, en den vermoeiden eenige krachten schonk. Des namiddags ten vier ure hadden wij de Welkomstbaai bereikt, gebruikten een middagmaal even sober als ons ontbijt, en roeiden toen voort tot den avond, waarna wij, door te groote inspanning onzer krachten onmogelijk verder kunnende gaan en rust behoevende, het anker wierpen in het midden dier baai, onze hoede, gedurende den gerusten slaap dien wij genoten, aan den grooten Beschermmer van het Heelal toevertrouwende.

Den derden dag na het verlaten van het eiland vervolgden wij de reis, en tegen den avond de hoek van de Peperbaai omgevaren zijnde, overviel ons eene zware bui, vergezeld van fellen regen en onweder, welke ons met geweld in zee terug dreef,

en zoo veel afstand deed verliezen, dat wij wel besluiten moesten de sloep op lager wal te zetten, en verder te beproeven de reis over land te doen.

Dit besluit was des te noodzakelijker, omdat de roeijers zoo afgemat waren, dat ik het als eene onmogelijkheid beschouwde, om Anjer (de plaats waar wij het eerst Europeanen zouden kunnen ontmoeten) over zee door kracht van riemen te bereiken. Wij naderden nu met behoedzaamheid de kust, zochten eene goede plek om de sloep tegen het strand te doen oploopen, en hierin gelukkig slagende, landden wij aan den reeds vermelden hoek der Peperbaai.

De gewaarwordingen, die wij na zoo vele uitgestane rampen en wederwaardigheden ondervonden, nu wij den vasten grond weder onder ons hadden, laten zich, mijn vriend! niet beschrijven, en de herinnering aan al hetgeen wij gevoelden, zoude mij slechts eene flauwe schets daarvan kunnen doen geven. Men moet zich in zulke omstandigheden bevonden hebben, hetgeen ik niemand toewensch, om de waarde van het stil maatschappelijk leven op prijs te kunnen stellen, en hij, die nooit in onzen toestand eenige te lange dagen heeft moeten doorbrengen, zal zich daarvan een regt denkbeeld kunnen vormen.

Maar niettegenstaande het geluk, dat wij op dien stond genoten, waren evenwel de zorgen, die ons reeds sedert zoo veel tijd drukten, nog niet geweken, want wij bevonden ons te midden eener wildernis, eener woestenij, zonder eenig menschelijk spoor te ontdekken, en zonder het geringste voedsel meer te bezitten, hetgeen ons na de eerste oogenblikken van vreugde, bijkans tot wanhoop bragt. Onze weinige turksche tarwe en het water waren reeds lang verbruikt.

Desniettemin besloten wij hier den nacht door te brengen, kropen weder onder onzen deken, en sliepen gerust tot aan den morgenstond, zonder ons veel te bekommeren over de nabijheid van verscheurende dieren, waarvan wij de sporen om ons ontdekten, en evenmin de ongemakken gevoelende van den blooten grond, waarop wij ons nachtkwartier hadden moeten kiezen.

Alles was dons voor ons vermoeid ligchaam, en niets hinderde ons om in diepe rust een' langen nacht door te brengen, die ons anders onoverkomelijk zou hebben toegeschenen.

Met het aanbreken van den dag stonden wij op, verlieten onze sloep, en vervolgden onzen weg oostwaarts langs het strand. Dan hier hadden wij met onophoudelijke moeilijkheden te worstelen; uren lang moesten wij soms door het water waden, of kruipen door de digte struiken, die, zich in zee verliezende, ons geene andere keus overlieten. Zonder schoenen, werden onze voeten doorsneden door de scherpte der oesterbanken, welke wij dikwerf moesten overtrekken; de pijnen, daardoor veroorzaakt, waren onuitstaanbaar, en had nu nog maar een menschelijk spoor de hoop in ons verlevendigd, van ons weldra te midden onzer natuurgenooten te zullen bevinden! Dan dit geluk viel ons nog niet te beurt. Wij dwaalden voort, doch afgemat door de brandende stralen der zon, deed de pijn aan onze voeten ons slechts langzaam voortgaan, terwijl de honger, dien wij door niets konden stillen, zich van oogenblik tot oogenblik heviger deed gevoelen. Reeds dook de zon in het westen neder; hare laatste stralen verlichtten nog flauw het aardrijk, en onze bekommering, hoe wij, na zoo veel afmatting, met eene hongerige maag den nacht zouden doorbrengen, rees ten toppunt, toen op eens de Voorzienigheid, die immer voor Hare schepselen zorgt, ons eene uitkomst aanwees, want na den geheelen dag op onzen weg niets eetbaars ontmoet te hebben, ontdekten wij nu onverwachts eenige wilde pisangboomen. Vlug waren die aan den grond ontrukkt en geschild, en het hart werd door ons met eene graagte genuttigd, die een Lucullus zelfs ons benijd zou hebben. De nood doet vindingrijk zijn; ik herinnerde mij de wijze, waarop de wilden zich vuur weten te verschaffen, en spoedig werden twee drooge stukken hout zoo lang krachtig op elkander gewreven, tot dat zij rook gaven en ontvlamden, waarop een stevig vuur werd aangelegd, bij hetwelk wij ons nedervleidden, en onder

onzen deken gedoken, die ons reeds zoo veel dienst bewezen had, den nacht gerust doorsliepen.

Doch de morgen baarde weder dezelfde zorgen. Voor ons ontbijt hadden wij niets dan het hart der wilde pisangboomen en een klein aantal pitten, veel op die van de Doerianvrucht gelijkende, welke op onzen weg verstrooid lagen, en door een paar mijner lotgenooten gulzig naar biunen werden geslagen. Doch zij, die daarvan genuttigd hadden, werden ziek, vooral de tweede bootsman, zoodat wij reeds in beraad stonden om hem aan zijn lot over te laten, dewijl wij geen kans zagen om hem eenige verlichting zijner buiksmarten te verschaffen, of in dien toestand als het ware mede te slepen.

Doch de Voorzienigheid behoedde ons voor de uitvoering van dit wreed besluit, want terwijl wij hierover loopende nog beraadslaagden, ontdekten wij op een' korten afstand op het strand eene kleine sampang, en aangenaam werden wij verrast door het ontwaren van eene groep mannen, bezig met een vischnet te herstellen.

Haastig vervoegden wij ons tot hen, en gaven door teekens en gebaren, want geen onzer kon de Maleische of Sundasche taal spreken, onzen nood en behoefte te kennen. Honderde bespiegelingen van aanstaand geluk zweefden ons voor de oogen. Wij herleefden en vergaten onze doorgestane rampen, meenden aan het einde van ons leed te zijn, en wachtten gretig op de hulp, die wij dachten dat onze medemenschen, getroffen door onzen nood, ons zouden toebrengen. Maar ja wel! Zij, van wie wij die hulp verwachtten, zij, onze natuurgenooten, die ons dat geluk moesten aanbrengen, bleven zoo koud als ijs, zagen ons onverschillig aan, en geen zweem van belangstelling was op hun koel en strak gelaat te lezen. Slechts na herhaaldelijk gepoogd te hebben hun door teekenen te doen begrijpen, dat wij voedsel behoefden, gaf een hunner ons eene mand met vruchten (boea Sawoe), die gretig door ons verslonden werden en ons zeer verkwikten, terwijl onze zieke bootsman door het gebruik van tabak weldra geheel herstelde.

Nu dachten wij stellig, — en wie zou, bij den nood die ons omgaf, hebben kunnen twijfelen aan het medelijden en de bereidvaardigheid zijner natuurgenooten? — dat die mannen ons de dienst zouden bewijzen, van ons met hunne prauw naar Anjer over te brengen. Maar groot was onze teleurstelling, en perste ons de tranen van weemoed en droefheid uit de oogen.

Lakoniek stonden zij op, bragten hunne netten aan boord, en verlieten ons zonder het minste bewijs van nadere belangstelling, zonder eenigen raad of daad in de droevige omstandigheden, waarin wij ons bevonden, even als of wij voor ons vermaak reisden, en niets tot onze rust, tot onze verkwikking behoefden; even als of wij, vreemd in deze gewesten, geen wegwijzer door de wildernissen, die zich voortdurend voor onze oogen opdeden, noodig hadden. Aanvankelijk vleiden wij ons met de hoop, dat zij spoedig zouden terugkeeren; maar de nacht vervloog, een gedeelte van den morgen ging voorbij, en nog zagen wij hen niet opdagen. Ons wachten was en bleef nutteloos. Ons bleef derhalve geen andere keus, dan, na onzen boezem lucht verschaft te hebben over de hardvochtigheid dier menschen, even als de vorige dagen hongurig en afgemat onze reis voort te zetten.

Doch heden waren wij gelukkiger, want naauwelijks hadden wij eenige uren voortgestapt en voortgekropen, al naarmate het terrein zulks medebragt, of wij ontwaarden een vriendelijker strand, en bevonden ons welhaast te midden eener plantagie, maar zagen evenwel geene bewoners.

Deze waren waarschijnlijk op onze aannadering, ons voor zee-roovers aanziende, gevlugt, en hielden zich misschien in het bosch verborgen, om van daar uit onze gangen te bespieden, en zich daarnaar te regelen. In de huizen, die wij aantroffen, vonden wij zout en potten, en de plantagie rijkelijk groenten opleverende, gingen wij dadelijk aan het koken, en na zoo vele ontberingen, na zoo vele dagen van kommer, ellende, en honger, deden wij, God daarvoor vurig dankende, onzen eersten warmen maaltijd.

Het voedsel en eenige uren slaap onder dak verkwikten ons zoodanig, dat wij welgemoed en versterkt ons in staat gevoelden, om de reis met nieuwe krachten te vervolgen, en, zoo als wij hoopten, ten einde te brengen, toen onverwachts en werkelijk voor ons ter goeder uur eene kleine prauw met twee mannen te voorschijn kwam, en met voorzigtigheid de plantagie naderde.

Wij snelden hen te gemoet, zoo vlug als onze gewonde voeten slechts toelieten, en onze vredelievende gebaren deden hen spoedig bespeuren, dat zij niets van ons te vreezen hadden. Dit schonk hun moed; zij landden, en nu werden wij gewaar dat wij met de eigenaren der plantagie te doen hadden.

Deze lieden waren geheel anders dan de visschers, die wij den vorigen avond ontmoet, en die ons zoo deerlijk in den steek hadden gelaten. Integendeel, zij, die wij nu voor ons zagen, waren beleefd, bragten ons naar hunne hutten terug, voorkwamen onze geringste wenschen, en behandelden ons met zoo veel menschlievendheid, dat onze gebaardentaal voor het betuigen onzer dankbaarheid te kort schoot. Onze door de scherpe kanten der oesterschelpen gewonde voeten verbonden zij met gestampte jonge pinang (areeknoot) en kalk, en de deelneming dier brave lieden in ons lijden was zoo groot, dat zij ons de tranen uit de oogen lokte, en de vroeger ondervonden hardvochtigheid deed vergeten.

Intusschen, terwijl zij ons met beleefdheid overlaadden, baarde eene andere omstandigheid ons niet weinig ongerustheid, want nu werden wij ook door andere Inlanders bezocht, wier grimmig en schurkachtig gelaat ons niets goeds beloofde, en die wij, naar hun uiterlijk te oordeelen, bijna voor struikrovers moesten aanzien.

Deze gaven ons te kennen, dat wij bij het voortzetten onzer reis, niet ver van de plaats waar wij ons nu bevonden, eene breede rivier zouden ontmoeten, welke niet zonder sam-

pang over te steken was. Hunne teekens en gebaren waren gemakkelijk te begrijpen; zij beteekenden, dat zij ons konden overzetten, doch hielden tevens de vraag in, of wij hen voor die dienst zouden willen betalen.

Deze vraag bragt ons in geen geringe verlegenheid. Ik was wel in het bezit van twee Spaansche matten, doch durfde die niet te vertoonen, uit vrees dat daardoor de gedachte bij hen zou opwellen, dat wij nog meer geld verborgen hielden, welke achterdocht al ligt de bron kon worden van het voornemen, om ons, die krachteloos en ongewapend, en derhalve geheel weerloos waren, van het leven te berooven.

Goede raad was hier duur, en ons schoot niets over dan hun de wollen deken aan te bieden, als de eenigste belooning, welke wij hun in dat geval konden geven. Zij namen die aan, doch waren daarmede nog niet geheel tevreden, en wezen op mijn wambuis van blaauw laken, voornamelijk misschien om de ronde zilveren knopen, waarmede het bezet was.

Ik stond hunnen eisch toe, doch wilde het wambuis niet afgeven, voor en alear wij de rivier zouden zijn overgevaren, en ik zou kunnen beoordeelen, of de dienst, welke zij ons bewezen, die opoffering waard was. Trouwens, ik kon het moeilijk missen, want een hemd bezat ik niet meer, en behalve een paar zakdoeken, waarmede mijne voeten waren omwonden, had ik niets aan dan dat wambuis en eene linnen broek, door de struiken en dorens tot boven de knieën afgescheurd, terwijl eene slechte lakensche muts mijn hoofd voor de uitwerking der hevige zonnestralen behoedde.

Onze onderhandeling duurde dan ook een' geruimen tijd, en na een vriendelijk en hartelijk afscheid genomen te hebben van onze menschlievende gastheeren, vergezelden wij die oogenschijnlijke struikroovers, en bevonden ons weldra aan den oever der rivier, welke wij overgezet moesten worden, hetgeen ten koste onzer wollen deken in eene sampang geschiedde.

Aan den overkant gekomen, dwong de nood mij, hoe ge-

waagd het ook wezen mogt, onregtvaardiger te handelen, dan ik in andere en gunstiger omstandigheden gedaan zou hebben. Toen onze overzetteren zich aanmeldden om mijn wambuis, rukte ik een' tak van een' boom af, lachte hen in hun gezicht uit, en een' vlakken weg voor ons ziende, begaf ik mij op marsch zonder mij aan hun verzoek te storen, waardoor ik dat zoo noodige kleedingstuk behield, want zij schenen door mijne houding geheel overbluft, en lieten ons met rust.

De weg, die thans voor ons lag, zoude ons, volgens hun zeggen, naar Panimbang brengen, van waar men ons verder naar de dichtst bij wonende Europeanen zou geleiden.

De hoop, dat wij spoedig blanken zouden ontmoeten, was een lichtstraal in onze ellende, en schonk ons als het ware een nieuw leven. Alle gedachten aan het uitgestane leed verdwenen, ons aanstaand geluk alleen hield ons bezig. Welgemoed hief ik een lied mijner kindschheid aan, even alsof onze weg over rozen liep, en ik herinner mij geen oogenblik mijns levens, waarop ik zoo veel genoegen smaakte als op dit, nu wij het vooruitzicht hadden van weldra aan onzen kommer en aan onze bijkans onuitstaanbare armoede een einde te zien.

Wij marcheerden den geheelen dag door, elkander door onze vrolijke gesprekken moed en volharding tegen de vermoeijenis insprekende, en kwamen tegen den avond aan eene rivier, waar zich een veerman bevond, daar geplaatst om voor de overvaart te zorgen.

Deze Inlander sprak een weinig Bengaleesch, en was dus de eerste, aan wien wij ons eenigzins verstaanbaar konden maken. Hij was een oude vrolijke ziel, geestig in zijne uitdrukkingen, en den nood vernemende waarin wij verkeerd hadden, bragt hij ons dadelijk in zijne hut, stelde ons voor aan zijne vrouw en kinderen, en dischte eene ruime hoeveelheid gekookte rijst met versche visch op, waarop wij als hongerige leeuwen aanvielen.

Wij konden het onzen gastheer aanzien, dat het hem genoeg deed ons zoodanig te kunnen onthalen, en hij beloofde

ons den volgenden morgen bij een' Engelschen officier te zullen brengen.

Nu steeg onze vreugde ten top, doch werd op nieuw niet weinig vergald, toen de goede oude man ons te kennen gaf, dat geringe ruimte in zijne woning onze herberging niet toeliet, en wij derhalve ons met eene slaappleats onder den blooten hemel zouden moeten behelpen. Hij bragt ons daarna aan den oever der rivier, waar eenige omvergehakte pinangboomen lagen, die hij ons tot rustplaats aanwees.

Had ik nu nog maar mijne wollen deken gehad, dan zou de nacht vrij dragelijk geweest zijn, doch weldra ontwaarde ik pijnlijk door haar gemis, hoe gretig zich de muskieten (die uit de met moerassen en wildernissen omringde rivier bij legioenen opstegen) met menschenbloed verzadigen, en in stede van te slapen, bragten wij den langen nacht door met het verjagen en dooden dier lastige insekten.

De opkomende zon verdreef eindelijk deze wreede, pijnigende bezoekers, en verlostte ons uit eenen toestand, waarbij wij bijkans al ons geduld verloren.

Zonder verlies van tijd herinnerden wij nu onzen veerman aan zijne belofte van den vorigen avond, en het vooruitzicht op eene goede welkomst bij een' landgenoot troostte ons over den slapeloos doorgebragten nacht. Spoedig voldeed hij aan ons verzoek, plaatste ons ieder met een' riem in de hand in eene sampang, en vrolijk zingende roeiden wij de rivier op. Na eenige uren varens kwamen wij aan eene dessa (dorp), en werden daar aan een Inlandsch hoofd overgegeven.

De ons zoo belangeloos en mild bewezen diensten van onzen veerman beloonden wij met eenen erkentelijken handdruk, want meer vermogten wij niet, en weldra waren wij onder het geleide van eenige Inlanders op weg naar Dagotjarek, eene kleine Engelsche bezetting met een fort in het district Tjiringien gelegen. Hier zagen wij dan voor het eerst blanke gezigten; hier vonden wij landgenooten, doch ons uiterlijk scheen weinig vertrouwen in te

boezemen, en geen wonder, want wie ons gezien had, zoude ons eerder voor wilden, dan voor beschaafde blanke menschen gehouden hebben. Mij kostte het vooral de grootste moeite, om den heer NICOLITZ, Kommandant dier bezetting, die met den Luitenant JULIO en den heer FLIKKENSCHILD bij onze aankomst aan het ontbijt zat, te overtuigen, dat ik tot den fatsoenlijken maatschappelijken stand behoorde (1). Mijne door en door gehavende en gescheurde kleeding, mijne door smart en vermoeijenissen ter neer gedrukte houding, en mijn pijnlijk voorkomen, deden geen hunner in mij den tweeden officier van een' verongelukten bodem herkennen.

Geruimen tijd raadpleegden zij onderling, of zij mij de gunst zouden bewijzen van hen te mogen naderen, en eerst nadat ik de duurste en heiligste verzekering gegeven had, dat ik hun vertrouwen en hunne belangstelling waardig was, trokken zij zich mijner aan, doch toen ook met eene warmte en met eene opregtheid, die mij niets te wenschen overliet, en die ik mij altijd met dankbaarheid herinneren zal.

Door den vriendelijken bijstand dier Heeren ten minste eenigzins voegzaam gekleed, vertrok ik den volgenden morgen naar Anjer, alwaar ik den Resident van Bantam, den Engelschen Kolonel YULE, zou ontmoeten.

Dit geluk viel mij te beurt, en hem het doel mijner reis en mijne ondervonden wederwaardigheden medegedeeld hebbende, verzocht ik om zijne hulp, ten einde naar Batavia te kunnen gaan.

De Kolonel zond mij echter naar zekeren Commodore SAIJER, die met een fregat onder zijn bevel in de Meeuwenbaai lag,

(1) De heer J. FLIKKENSCHILD, destijds landmeter in de Residentie Bantam in dienst van het Britsche Gouvernement, heeft op den 18^{den} September 1850 te Soerakarta (alwaar hij toen woonachtig was), voor den fung. Notaris aldaar, den heer J. J. HASSELMAN, op mijn verzoek eene verklaring afgelegd over mijne aankomst te Dagotjarek en de oorzaak daarvan.

om water in te nemen. Deze vlagofficier achtte het te veel gewaagd, om met zijnen bodem naar Klapper-eiland te stevenen, en gaf mij daarom een' brief aan Kapitein DRURIJ, een korvet in deze wateren kommanderende, door wien dan ook onmiddellijk de kruiser Banares naar dat eiland werd afgezonden, om mijne ongelukkige en voorzeker reikhalzend naar redding uitziende lotgenooten, de schipbreukelingen van de Union, af te halen en naar Batavia over te brengen, alwaar zij dan ook weinig tijds daarna behouden aankwamen.

Ziedaar dan een trouw verhaal der rampen en wederwaardigheden, die mij op Java's strand bragten, om daar den grondslag te vinden tot mijne verdere loopbaan. Ik behoef u niet te zeggen, dat nu nog, na het verloop van zoo vele jaren, bij het herdenken van wat ik toen uitgestaan heb, mijn binnenste vervuld is met de innigste dankbaarheid jegens dat Opperwezen, dat mij zoo zichtbaar te midden van rampen en gevaren behoed heeft, door Wiens bescherming alleen mijn leven is gespaard gebleven; en bij de herinnering te vol aandoeningen zijnde, om mij langer bij mijn onderwerp te kunnen bepalen, zult gij mij wel willen vergunnen, het verhaal mijner volgende lotgevallen tot nadere gelegenheid uit te stellen.

T W E E D E B R I E F.

BATAVIA, Januarij 1854.

Waarde Vriend!

Ik eindigde mijn' vorigen brief met u den gunstigen uitslag van mijnen gevaarvollen togt mede te deelen, en wil nu voortgaan u met mijne verdere lotgevallen bekend te stellen, in de hoop dat mijn verhaal uwe belangstelling zal blijven gaande houden.

Nadat ik eenigen tijd in Bantam gebleven en genoegzaam in krachten hersteld was, (want deze waren door de uitgestane ellende en de vermoeijenissen van den u beschreven togt duchtig ondermijnd), begaf ik mij naar Batavia, alwaar, nadat ook mijne lotgenooten waren aangekomen, wij verscheidene verklaringen over de toedragt der schipbreuk moesten afleggen en beëedigen, welke nog te dier plaatse in het archief moeten aanwezig zijn. Van het matrozenoproer, waarvan ik in mijnen vorigen schreef, werd geen woord gerept, en zoowel de kapitein als de overige officieren bleven dienaangaande aan hunne belofte getrouw.

Mijne loopbaan nam nu echter eene andere wending. Ik genoot het voorregt, dat de Resident van Bantam, de Kolonel YULE, dien ik reeds te Anjer gesproken had, zich mijner aantrok. Deze edele man stelde van het eerste oogenblik onzer ontmoeting veel belang in mijn' persoon, en bood mij eene betrekking aan op zijn bureau. Zijn aanbod verwekte een' moeilijken strijd in mijn gemoed. Een vak te verlaten, waarop ik mij van der jeugd af toegelegd, en waarin ik, voor mijne jaren, zeker groote vorderingen had gemaakt, was een stap, waartoe ik niet zoo

gereedelijk kon besluiten; mijne eerezucht werd daardoor eenigzins gekrenkt, want mijne vooruitzigten als zeeman waren gunstig en veel belovend, doch aan den anderen kant lachte mij toch een leven, met minder gevaren gepaard, aangenaam toe, en het doorgestane leed was nog te versch in het geheugen, dan dat niet de schaal aan deze zijde moest overslaan. Na mij eenigen tijd bedacht te hebben, nam ik dus het aanbod van den Kolonel aan, en werd in Augustus 1815 als klerk op het Residentiekantoor geplaatst, met een maandelijksch inkomen van 150 ropijen en de toezegging van vermeerdering van 20 ropijen 's maands, al naarmate ik mij de bureauwerkzaamheden zou eigen maken, tot dat mijn traktement 320 ropijen bedragen zou.

Ziedaar mij op eens, de zeedienst voor altijd verlatende, in eenen nieuwen mij geheel ongewonen werkring geplaatst, en ik moet bekennen, dat ik in den beginne met veel moeilijkheden te worstelen had. Het plaatselijke en beperkte van dien kring was mij het lastigste; mijn geest zweefde in ruimer en wijder omtrek, en liet zich niet gemakkelijk den band opleggen, welke een noodzakelijk gevolg mijner nieuwe betrekking was.

De edelmoedige hulp van den Kolonel YULE kwam mij echter hierin te gemoet. De belangstelling, die deze brave man bij onze eerste ontmoeting voor mij gevoeld had, verloochende zich ook later niet; steeds ging hij voort als een vader voor mij te zorgen, en nimmer zal de erkentelijkheid, welke ik hem verschuldigd ben, in mijn binnenste kunnen uitgewischt worden. Hij beijverde zich voor alles, wat mijne zedelijke opleiding aanging, te zorgen, bepaalde de gezelschappen welke ik bezoeken mogt, opdat de gezellige omgang met anderen geen nadeeligen invloed op mijn karakter zou uitoefenen, en deed voorts alles wat mogelijk was, om mij al die kundigheden te doen verwerven, welke mij in staat moesten stellen, om spoedig de betrekking van Chef de bureau te kunnen vervullen.

Op het Residentiebureau te Bantam diende ik het Engelsche

tusschenbestuur op Java tot op het oogenblik eener, zoo voor dit eiland als voor mij, hoogst gewigtige gebeurtenis in het jaar 1816, de wedergave namelijk der Indische koloniën aan het Nederlandsch Gouvernement, en, als een gevolg daarvan, mijn' overgang als ambtenaar in Nederlandsche dienst.

De herstelling van het Nederlandsch gezag, eene gebeurtenis die de Nederlandsche ingezetenen dezer gewesten zoo zeer verheugde, was voor mij oogenschijnlijk een zware slag, want niet zonder grond moest ik vreezen, dat alle vooruitzigten voor mijne verdere loopbaan in eens den bodem waren ingeslagen. Als vreemdeling stond ik te midden van hen, die in hunne oude regten hersteld waren, en met wier taal en gewoonten ik geheel onbekend was. Ik gevoelde reeds berouwer zeemanstand verlaten te hebben, doch de Kolonel YULE deelde mijne bekommering niet. Integendeel, hij meende dat op mijnen leeftijd, nu het aanleeren der Hollandsche taal mij betrekkelijk weinig moeite zou kosten, mijne vooruitzigten op Java, zelfs als ambtenaar, niet zoo ongunstig waren, en gaf mij den raad te beproeven, om in Nederlandsche dienst over te gaan. Ik volgde dien raad, en hij liet het niet aan de meest mogelijke ondersteuning van zijnen kant ontbreken; doch nu overviel mij een wezenlijk ongeluk, want gedurende zeventien maanden kluisterde de koorts mij met kortere en langere tusschenpoozen aan mijne legerstede.

Ik liet dien tijd intusschen niet onbenut voorbij gaan. De dagen, waarop de koorts mij vrijliet, besteedde ik ijverig tot het aanleeren van die talen, welke mij het meest zouden te pas komen, vooral de Hollandsche en Maleische taal, in welke laatste ik reeds eenige vorderingen gemaakt had.

Mijn herstel gaf mij dubbele reden tot dankbaarheid, want de koorts had mij nauwelijks voor goed verlaten, toen ik in het begin van 1818, volgens besluit van 1 Februarij No. 2, met eene aanstelling tot Assistent bij het Revenu-Departement in de Residentie Bantam op een maandelijksch traktement van

ƒ 125 door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal Baron VAN DER CAPELLIEN begunstigd werd. Zoo was ik dan op twintigjarigen leeftijd Hollandsch ambtenaar, en zoowel deze aanstelling als de later door mij herhaaldelijk ondervonden belangstelling van dien Gouverneur-Generaal, van dien edelman in de echte beteekenis des woords, die zijne adellijke afkomst niet behoefde om edel te zijn, en niet minder de gunsten, die mij later van het Gouvernement ten deel werden, hebben mij en de mijnen met de opregtste banden van dankbaarheid aan dat Gouvernement gehecht, en Nederland steeds als mijn tweede vaderland doen beschouwen. En geen wonder! want door mijne aanstelling als Nederlandsch ambtenaar in deze gewesten, is de onbezonnen jongeling, de gestrande zeeman, de vriendenlooze vreemdeling een man geworden, die gewigtige posten in Nederlandsch-Indië heeft mogen bekleeden, en het bewijs van 's Konings tevredenheid en goedkeuring voor zijne diensten op de borst draagt.

In genoemde betrekking was ik met den toenmaligen Inspecteur-Generaal van Finantiën, later Raad van Indië, VAN DE GRAAFF werkzaam tot het ontwerpen der modellen voor de verantwoording der landelijke inkomsten. Reeds deze mijne eerste werkzaamheid verwierf de goedkeuring van het Bestuur, en werd ik ten blijke daarvan benoemd tot opziener der landelijke inkomsten met een traktement van ƒ 200 's maands. Kort daarna volgde eene nieuwe gunst, want bij besluit van Kommissarissen-Generaal van 23 October 1818 werd mij eene verhooging tot ƒ 250 's maands toegekend, en ik in genoemde betrekking in de Lampongs overgeplaatst, toegevoegd aan den Assistent-Resident aldaar, den Heer J. A. Du Bois, wiens edele inborst mij spoedig met eene broederlijke genegenheid aan hem deed hechten, terwijl zijne wederkerige vriendschap en belangstelling in mijne zedelijke opleiding en vorming eene dankbare herinnering aan zijne nagedachtenis bij mij hebben achtergelaten.

Nu echter viel mij een geheel andere werkring te beurt, en talloos zijn de vermoeyenissen en gevaren, die ik in de Lampongs heb doorgestaan. De zeeroovers hadden zich langs de rivieren Toelang-Bawang, Masoedjie en Sekampong genesteld, en naauwelijks was ik in de Lampongs aangekomen, of mij werd opgedragen om die vagebonden uit te roeijen, gelijk mede eenige voor de rust schadelijke personen en boosdoeners in de Aboeng-districten op te vatten.

Aan het hoofd eener troep gewapende Boeginezen verliet ik Boemie-Agoeng, (den toenmaligen zetel van het Nederlandsch bestuur) (1), en het gelukte mij die opdracht tamelijk wel en met spoed uit te voeren, waarna ik belast werd met eene aardrijkskundige opname der Lampongs en van een aangrenzend gedeelte van Palembang (2). Levert eene dergelijke opname op Java, waar men gebaande wegen en bijna overal, zoo noodig, assistentie van Europeanen heeft, reeds vele en eigenaardige moeilijkheden op, in de Lampongs zijn die honderd maal erger, want in plaats van wegen, vindt men daar slechts naauwe paden door overigens ondoordringbare bosschen, die niet anders dan te voet begaan kunnen worden, terwijl in de geheele uitgestrektheid dier bezitting, met uitzondering der hoofdplaats, geen enkele Europeaan, zelfs geen kleurling, aanwezig was en is. Daarbij zijn de Lampongs zeer slecht bevolkt, zoodat ik soms een' geheelen dag reisde, zonder, met uitzondering van mijne geleiders, een levend wezen te zien. Het onaangename der reis werd niet weinig vermeerderd door de duizenden en duizenden kleine bloedzuigers, die allerwegen op de voetpaden krioelen, zich tusschen den voet en het schoeisel inwerken,

(1) Boemie-Agoeng ligt diep het land in, niet verre van de Palembangsche grenzen. Tegenwoordig is Telok-Betong, een der zuidelijke havens van de Lampongs, de zetel van ons gezag.

(2) Door deze opname werd nu wijlen de Heer Du Bois in staat gesteld eene kaart zamen te stellen, welke als de eerste kan aangemerkt worden, die immer van de Lampongs vervaardigd is.

en door hunne beten binnen weinige oogenblikken den schoen zoo vol bloed doen loopen, dat het gaan bijna onmogelijk wordt. Ik besloot dan ook spoedig blootvoets te gaan, en bevond mij daar beter bij, want nu kon ik ten minste mijne vijanden dadelijk bespeuren, en tot loslaten noodzaken door middel van tabak en andere bijtende middelen, waarvan ik eene prop maakte en die aan mijnen stok vasthechte, zoodat het middel steeds dadelijk bij de hand was. Mijne kleeding was in harmonie met mijne bloote voeten; de rivieren en kreeken, die ik onophoudelijk moest doorwaden, maakten het raadzaam zoo weinig kleederen als mogelijk aan het lijf te hebben, zoodat ik mij tot eene katoenen broek en een hemd bepaalde. Mijn ontbijt, middagmaal en avondeten bestond zonder variatie uit rijst met gepofte kip, en mijn eenigste drank was water, of ten hoogste een aftreksel van dahon Seré. Mijne vermoeijensissen en ontberingen waren dus niet gering!

De opname was intusschen mijne eenigste werkzaamheid niet. Reeds in het laatst van 1818 werd ik door den Heer Du Bois gelast, om met den meesten spoed een pakket van het Gouvernement aan den Heer H. W. MUNTINGHE, Raad van Ned. Indië, destijds in kommissie te Palembang, over te brengen. Ik vertrok van Boemie-Agoeng, doch was nauwelijks onderweg, toen mij ter oore kwam, dat zich in het Palembangsche sporen van onlusten begonnen te openbaren. Ik gaf dadelijk den Heer Du Bois kennis daarvan en wachtte op zijn antwoord, dat als volgt luidde: „Uwen brief heb ik ontvangen, en daar ik uit „het daarbij voorkomende moet vooronderstellen, dat het te „Palembang niet veilig is, zoo haast ik mij om brenger dezes, „HADJIE ABAS, tot u te doen overgaan, die mij aangaande de „thans in Palembang gezegd wordende ontstane onlusten de „volkomenste geruststelling gegeven heeft. Zoo UEd echter nog „nader tijding uit dat kwartier vernomen mogt hebben, waar- „om UEd. het niet raadzaam vindt den Heer Kommissaris „MUNTINGHE te gaan opzoeken, gelast ik UEd de brieven aan

„HADJIE ABAS te overhandigen, en hem dadelijk daarmede door
„te zenden.

„Bij uwe terugkomst naar herwaarts gelieve UEd. zoo veel
„mogelijk informatiën omtrent het beloop der Baliëtangsche en
„Kemmeringsche, of wel Lampongsche en Palembangfche grens-
„fcheidingen in te winnen, alsmede den loop der rivier en lig-
„ging der plaatsén aan te teekenen.”

Hoewel ik meende, dat mijne berigten omtrent de onlusten niet onjuist waren, veroorloofde mijne eêrzucht als jong ambtenaar mij niet, om onverrigter zake terug te keeren. Ik befloot dus door te gaan, ging de grenzen over zonder vijandelijke ontmoeting, en zakte op eene praauf de rivier Bliëtang en vervolgens de Kemmering naar de hoofdplaats Palembang af. Daar gekomen, vond ik den Heer MUNTINGHE niet, en vernam, dat hij zich in de binnenlanden te Moeëara-Blitie bevond. Ik ging dadelijk weder fcheep aan boord eener praauf, voer de rivier Moëffie op, en ontmoette den Heer MUNTINGHE te Moeëara-Blitie, waar ik hem het pakket kon overhandigen. De Heer MUNTINGHE gelastte mij, om, voor ik naar de Lampongs terugkeerde, het district Redjang op te nemen en in kaart te brengen. Ik deed dit, keerde naar Moeëara-Blitie terug, bleef daar nog eenige dagen onder den Heer MUNTINGHE werkzaam, en nam vervolgens de terugreis naar de Lampongs weder aan. Kort daarna braken de onlusten uit, waarvan ik de kiemen vermeend had te befpeuren, en het gevolg was, dat de Heer MUNTINGHE verpligt was Palembang te verlaten.

In Maart 1819, steeds met mijne opname bezig zijnde, doch mij op dat oogenblik te Boemie-Agoeng bevindende, kreeg ik de volgende order van den Heer Du Bois, welke ik in haar geheel overfchrijf, omdat zij u, even als de hier boven verhaalde reis naar Palembang, kan doen zien, van welken verfchillenden aard de dienften waren, die mij in de Lampongs werden opgelegd. Trouwens, ieder Indifch ambtenaar, vooral wanneer hij in of in de buurt van een onrustig land geplaatst is, moet

zich steeds tot dergelijke diensten voorbereid houden. De genoemde order luidde als volgt:

Boemie-Agoeng, 20 Maart 1819.

„Ingevolge van op heden en vroeger van kotta Boemie-
„Aboeng ontvangene rapporten, (met wier inhoud ik UEd. be-
„kend heb gemaakt), ten aanzien van het wederspanning ge-
„drag van RADEN GADJA, een der hoofden van die plaats, zal
„UEd. bij uwe aankomst aldaar zich stiptelijk hebben te in-
„formeeren:

„Eerstens, in hoeverre het met den geest der overige hoofden
„van kotta Boemie en van de omliggende plaatsen (bij wie
„RADEN GADJA, wegens het gezag dat hij over hen en over
„hunne onderhoorigen tracht uit te oefenen, gehaat is) zou
„stroken, indien men RADEN GADJA in verzekerde bewaring
„nam en uit de Lampongs verwijderde, en in hoe verre zij
„genegen zouden zijn, om bij het arresteeren van zijn' persoon
„behulpzaam te wezen.

„Tweedens, of de onderhoorigen van RADEN GADJA, welke
„echter volgens ingewonnen berigten meest allen menschen
„zijn, die hij met geweld onder zijn gezag gebragt, en wat de
„lijfeigenen betreft, door intrigues en roof bekomen heeft,
„geneigd zouden zijn het arresteeren van hunnen meester te
„wreken op degenen, die daarbij behulpzaam zijn geweest,
„door moord en roof te verspreiden, eene praktijk zoo eigen aan
„de Lampongers, en vooral aan de Aboengsche volken, in
„welk geval alleen UEd. gebruik moet maken van de u verge-
„zellende magt.

„Zoo RADEN GADJA echter van zijn vroeger voornemen mogt
„afzien, en vrijwillig naar hier mogt willen gaan, zal UEd.
„hem zulks toestaan, en hem in dat geval eenige Boeginezen
„ter begeleiding op weg aanbieden, met bijvoeging dat UEd.
„deze begeleiding voor zijne veiligheid noodzakelijk oordeelt,

„wegens den haat, dien iedere Lamponger hem wegens zijn
„vroeger gedrag toedraagt.”

*De Assistent-Resident van Bantam, in commissie
in de Lampongs.*

(w. g.) J. A. Du Bois.

Tot opheldering van deze order dient, dat RADEN GADJA, een gewetenlooze schurk, geweigerd had zijne aanstelling als hoofd uit de handen van den Heer Du Bois te komen ontvangen, hetgeen deze natuurlijk niet onopgemerkt mogt laten. Het gelukte mij de mij opgedragen zending in der minne te volbrengen. RADEN GADJA had wel weinig lust om mede te gaan en zocht allerlei uitvlugten, doch door fermiteit en intimidatie kreeg ik hem aan boord eener prauw, en voer met hem naar Boemie-Agoeng, waar hij tegen belofte van trouw aan het Gouvernement zijne aanstelling als hoofd ontving, en vervolgens naar zijn district terugkeerde. Gelukkig had er geene noodzakelijkheid bestaan om geweld te gebruiken, want de magt, waarover ik beschikken kon, telde niet meer dan 12 gewapende Boeginezen.

De zware vermoeijenissen en ongemakken, die ik gedurende mijne dienst in de Lampongs bijna onophoudelijk ondervonden had, bleven niet zonder invloed op mijne gezondheid, en eene hevige koorts, gepaard met een verharding van de milt, noodzaakte mij om overplaatsing te vragen. Bij besluit van den 1sten Julij 1819 No. 4, werd ik dan ook aangesteld tot kommies bij de Hoofd-Inspectie van Finantiën, en kon mij dus naar Batavia begeven.

De Lampongsche districten zijn een der schoonste landen die ik gezien heb. De vruchtbaarheid van den grond is even sterk dan ergens anders in Nederlandsch-Indië, en rijk zouden de voordeelen zijn, die zij zoo voor het Gouvernement als voor

particulieren handel kunnen afwerpen, indien er slechts eene grootere bevolking bestond. De Heer Du Bois heeft, gedurende zijn langdurig verblijf in de Lampongs, eene beschrijving van het land, zijne bewoners, voortbrengselen enz. vervaardigd, waartoe ook ik heb medegewerkt. Hoewel dus reeds van ouden datum, heeft die beschrijving hare waarde geenszins verloren, want, zoo als ik meermalen van verschillende zijden hoorde bevestigen, is sedert dien tijd alles in de Lampongs nagenoeg hetzelfde gebleven. Bij de geringe kennis, die van dit belangrijk gedeelte van het eiland Sumatra bestaat, acht ik het niet ondienstig die beschrijving als aanhangsel van dezen brief te laten volgen. Met uitzondering van een paar hoofdstukken, die er thans door mij zijn bijgevoegd, en van eenige aanmerkingen en noten, geef ik u haar geheel (alleen met eenige taal- en stijlveranderingen) volgens het handschrift van den Heer Du Bois. Ik geloof te mogen zeggen, dat dit stuk de lezing waardig is. Het zal u altans eenige kennis geven van een land, welks gunstige ligging, goede zeehavens, bevaarbare rivieren en vruchtbare bodem, het tot een merkwaardig gedeelte der Nederlandsch-Indische bezittingen maken.

Slechts zeer korten tijd mogt ik in mijne nieuwe betrekking bij de Hoofd-Inspectie van Finantiën te Batavia werkzaam zijn. De reeds vermelde onlusten te Palembang hadden eene expeditie daarheen noodzakelijk gemaakt, waarvan het bevel aan den Schout-bij-nacht WOLTERBEEK werd opgedragen, en, ofschoon nauwelijks hersteld, werd ik bij besluit van den 13^{den} Augustus 1819 No. 8 dien vlagofficier toegevoegd, als een (gelijk dat besluit zoo vereerend voor mij luidde) geschikt ambtenaar voor den omgang met den Inlander.

Palembang was echter mijne dadelijke bestemming niet, want de Heer MUNTINGHE, die steeds Kommissaris voor de Palembangse zaken was, gaf mij vier dagen na den ontvangst mijner aanstelling den last, om mij naar Toelang-Bawang in de Lampongs te begeven, en mij daar te stellen onder de orders van den meergemelden Heer Du Bois.

Eene kanonneerboot bragt mij naar Toelang-Bawang, en van daar naar Boemie-Agoeng gereisd zijnde, werd ik door den Heer Du Bois gesteld aan het hoofd van 50 Boeginezen, welk getal later tot 100 aangroeide, waarmede ik mij van Missier (eene kampong in de nabuurschap van Boemie-Agoeng) naar de op geruinen afstand over de grenzen gelegen Palembangsche kampong Minanga moest begeven, om van daar de rivier Kemmering op te varen tot aan Koerangan-Njawa, eene Palembangsche sterkte, drie dagreizen ver de rivier op van Minanga gelegen.

Een detachement troepen, circa 300 man sterk (1), onder Kapitein VAN HULSTEIN rukte ter zelfder tijd van Boemie-Agoeng in eene regte lijn naar Koerangan-Njawa op, ten einde deze versterking te bemagtigen, en de Heer Du Bois kon vooronderstellen, dat bij mijne aankomst te Minanga, Koerangan-Njawa in onze magt zou zijn. Het voorname doel van mijnen togt was om afleiding aan den vijand te veroorzaken, tot welk einde ik geheel op mij zelve kon handelen, en slechts zorgen moest om dadelijk bij mijne aankomst te Minanga mij in correspondentie met den Kapitein VAN HULSTEIN te stellen.

Met de grootste moeite bereikte ik Minanga, want ik had door een diep moeras te waden, waarbij mijne Boeginezen genoodzaakt waren hunne wapenen en ammunitie op het hoofd te dragen. Het bestaan van dit moeras was den Heer Du Bois evenmin bekend als mij, want anders had hij mij stellig niet langs zulk eenen gevaarlijken weg naar vijandelijk grondgebied gezonden.

Te Minanga vond ik alles rustig, ten minste de inwoners verzekerden mij onzijdig te zullen blijven, en dáár niets te

(1) Ik kan mij het juiste getal niet goed herinneren, doch veel meer of minder sterk zal dit detachement niet geweest zijn.

doen hebbende, besloot ik met mijne Boeginezen (1) de rivier Kemmering naar Koerangan-Njawa op te varen, om zoo doende mij in persoon met het detachement van den Kapitein VAN HULSTEIN in contact te stellen, en onderweg den vijand, die stellig genoodzaakt zou zijn Koerangan-Njawa te verlaten, zoo veel afbreuk als mogelijk te doen. Ik dreigde de ingezetenen van Minanga, dat, zoo zij zich niet onzijdig hielden, hunne kampong bij mijne terugkomst verbrand zou worden, huurde tien kleine prauwen, en voer daarmede de rivier op.

Mijn togt was niet zonder gevaar, want niet alleen bevonk ik mij met een gering gevolg ver van bijstand op vijandelijk grondgebied, maar ook een terugtogt was zoo goed als onmogelijk, want hoe zoude ik mij door het moeras aan gene zijde van Minanga kunnen redden, indien de vijand mij eens overviel en te magtig was. Dan, de gelukkige uitslag mijner reis naar Palembang (2) had mij stoutmoedig gemaakt; ik vertrouwde op mijne gelukster, en was steeds vol ijver om mij in de dienst te onderscheiden.

Ik had nog slechts weinige uren Minanga achter den rug, toen er iets gebeurde, wel geschikt om mij op het eerste oogenblik berouw over mijne vermetelheid te doen gevoelen. Ik zag namelijk plotseling met snelle vaart eenige vijandelijke pantjalangs (plat geboomde prauwen), allen wel gewapend en sterk bemand, de rivier afzakken, mij met eene ontmoeting

(1) Bij deze expeditie was ik voor de tweede maal in de gelegenheid, de dapperheid en trouw van den Boeginees op prijs te leeren stellen. De diensten, die ik van mijne volgelingen ondervond, kon ik niet genoeg roemen. Onafscheidbaar van mijn' persoon, onvermoeid en waakzaam, was ik te midden hunner zoo veilig als in Abrahams schoot, en er waren geene opofferingen, die zij zich niet voor mij getroostten. Bevelen was onnoodig: een bloot verzoek was voldoende, om hen alles wat ik wenschte, of wat de omstandigheden vorderden, ten nitvoer te doen brengen.

(2) Zie blz. 109.

bedreigende, die ligt slechte gevolgen voor mij kon hebben. Gelukkig had ik met een' vlugtenden vijand te doen. De vijand had namelijk den aanval onzer troepen op Koerangan-Njawa niet durven afwachten, maar had op de pantjalangs de vlugt genomen. Dit viel geheel tegen mijne berekening. Ik had gedacht, dat de vijand ten minste één dag wederstand geboden hebben, en dan langs de Kemmering op de vlugt zou zijn gegaan. Hierop steunende, was het mijn plan den volgenden dag op zeker punt mijne Boeginezen te doen landen, post vatten, en den vijand bij zijn voorbij varen zoo veel kogels als mogelijk achterna te zenden. Hiervan kon nu echter niets komen; ik moest op mijne prauwtjes den vijand afwachten, en waarschijnlijk tegen eene groote overmagt een gevecht wagen. Ik rangschikte de prauwtjes in eene linie dwars over de rivier, doch gelukkig kwam het tot geen ernstig gevecht, want de vijand lette niet op onze minderheid, en scheen slechts begeerig om zijne vlugt te vervolgen. Hij brak door mijne linie onder een hevig wederzijdsch vuur uit lilas, geweeren en donderbussen, doch niet zonder verlies van twee pantjalangs, die door mijne dappere Boeginezen op het oogenblik der doorbreking aan boord geklampt en vermeesterd werden.

Dadelijk maakte ik van deze vaartuigen gebruik, bragt mijne geheele magt daarop over, en vervolgde den nu ook voor mij vlugtenden vijand. Ik had hem steeds onder geweeschot, en mijne Boeginezen vuurden onophoudelijk met goed gevolg, doch na een half uur was ik genoodzaakt de vervolging te staken, omdat de bewoners der aan de rivier gelegen kampongs zich in groot getal op de oevers begonnen te vertoonen, en zij geenszins te vertrouwen waren.

Door latere berigten vernam ik, dat het opperhoofd van den vijand, TOEMANGONG LANANG genaamd, bij deze gelegenheid drie wonden bekomen had, en dat twee zijner vrouwen op het vaartuig, waarop hij zich bevond, gedood waren. Aan onze zijde hadden wij geen verlies. Wel had het schieten der vij-

anden verscheidene mijner Boeginezen getroffen, doch de daardoor ontstane kwetsuren waren van geen belang, hetgeen ik aan de slechte hoedanigheid van het kruid der Palembangers toeschreef.

Op den morgen na deze ontmoeting vervolgden wij de reis naar Koerangan-Njawa, door middel der twee op den vijand veroverde pantjalangs, en van drie dergelijke van de bevolking geleende vaartuigen. De vroeger gehuurde tien prauwtjes zond ik terug. Te Kotta-Negara, halverwege tusschen Minanga en Koerangan-Njawa gelegen, werden wij echter in onze opvaart door het aanwezen van eene vijandelijke versterking, bezet met 3 ijzeren drieponders, belemmerd. De onmogelijkheid van eenen veiligen terugtogt inziende, besloot ik die voorbij te varen, doch wij waren ze naauwelijks dicht genaderd, of de vijand zond ons eene menigte kogels toe, welke verwelkoming wij even duchtig beantwoordden. Hierop deed ik eenige manschappen landen, ten einde te trachten de versterking te overmeesteren, hetgeen tegen verwachting gelukte, want de vijand wachtte hen niet eens af, maar koos de vlugt, na de drie stukken geschut in de rivier te hebben geworpen.

Het sloopen en vernielen dezer sterkte hield ons eenigen tijd op. Ook de stukken werden uit het water opgevischt en medegenomen, en na alles, wat den vijand toebehoorde, vernield te hebben, zette ik den togt naar Koerangan Njawa voort. Onder de vernielde voorwerpen waren 19 vloten met rijst en harpuijs beladen (zoogenaamde Rakkiets), welke waarschijnlijk bestemd waren, om te Palembang als branders tegen de expeditie gebezigd te worden. Te Koerangan-Njawa aangekomen, werd al het op den vijand veroverde, dat ik met uitzondering van eenige wapens reeds opgenoemd heb, aan den Heer Du Bois overgegeven, die, hetgeen ik vergat te melden, met de troepen van Boemie-Agoeng opgerukt was.

Deze Heer en de Kapitein VAN HULSTEIN beraamden alsnu een groot plan, namelijk om met onze geheele magt de rivier

Kemmering af te zakken, ten einde Palembang te bereiken en van achteren aan te vallen, en zoo doende de expeditie, die voor die stad lag, in hare operatiën te gemoet te komen.

Andermaal werd ik aan het hoofd gesteld der Boeginezen, waaronder verscheidene Nachoda's of eigenaars van prauwen waren, en dus tot het gegoede gedeelte dier natie behoorende. De militaire magt onder genoemden Kapitein was steeds 300 man sterk, zoodat de expeditie in het geheel uit 400 man bestond.

De noodige schikkingen voor de groote onderneming gemaakt zijnde, verlieten de militairen Koerangan-Njawa onder bevel van Kapitein VAN HULSTEIN en vergezeld door den Heer Du Bois, den marsch nemende langs den regter oever van de Kemmering, terwijl ik met mijne Boeginezen te gelijker tijd de rivier afzakte op vloten, die onder mijn opzicht uit aan elkander verbonden prauwen te zamen gesteld waren. Verschillende omstandigheden waren oorzaak, dat mijne reis niet zeer vlug ging, zoodat ik bij Niekan, in het gezigt eener vijandelijke sterkte aan den linker oever der rivier gelegen, komende, het overland gegane detachement daar reeds vond. Het noodige plan voor den aanval op die versterking was reeds gemaakt, en werd mij door den Heer Du Bois medegedeeld. Mijne hoofdtak zou bestaan in het overzetten der troepen op de vloten naar den linker oever der rivier, en in het dekken hunner ontscheping.

Ik volgde den mij gegeven last, en zakte tot dien einde de rivier verder af, tot dicht bij de versterking; doch tot op het punt gekomen, waar ik werkzaam zou moeten zijn, ontving ik tot mijne groote verwondering de voor mij nu nog onbegrijpelijke boodschap om dadelijk terug te keeren, daar de troepen ook reeds teruggetrokken waren.

Mijne positie werd daardoor zeer hagchelijk; gemakkelijk was het met mijne te zaam vereenigde prauwen de rivier af te zakken, doch daarmede tegen stroom op te varen was hoogst moei-

jelijk, en voor mij lagen 14 gewapende vaartuigen des vijands, die ik reeds dicht genaderd was.

Deze maakten echter geene beweging tegen mij, en het gelukte mij, zonder eenig letsel, mij met de teruggetrokken troepen te vereenigen, die op een' afstand van ongeveer twee palen van de vijandelijke versterking halt hadden gemaakt.

Met stilzwijgen ga ik de vermoedelijke redenen dezer onverwachte retraite voorbij; zij liggen nog eenigzins voor mij in het duister, en alleen wil ik hier nog aanstippen, dat, eenmaal tot dien terugtocht besloten zijnde, de vaartuigen, welke als vlotten te zaam verbonden waren, losgemaakt en bestemd werden om den Heer Du Bois en de helft der troepen onder den Luitenant SAUVAGE te vervoeren, terwijl de Kapitein VAN HULSTEIN met het andere gedeelte en met nagenoeg al de Boeginezen den terugmarsch overland zou aannemen. In dier voege verlieten wij dan ook in den vroegen morgen onze stelling, wordende aan mijne praauw, gewapend met 1 lila en bemand met 20 Boeginezen onder hun hoofd LEPERIS TJAMA, later te Loerong-Tenga gesneuveld, de achterhoede opgedragen.

De noodzakelijkheid, om eenige ververschingen voor mijne manschappen te zoeken, hield mij eenigen tijd bij eene ladang (plantagie) op, en scheidde mij op grooten afstand van de hoofdmagt der vaartuigen, waarop de troepen ingescheept waren. De vijand, dien wij den vorigen dag gezien hadden, scheen berouw te hebben ons toen zoo onverlet te hebben laten vertrekken, want onverwachts zag ik mij door negen van de 14 te Niekan geziene praauwen overvallen.

Mijne manschappen bevonden zich aan wal, en hadden zich tot het opsporen van levensmiddelen verspreid, doch vereenigden zich spoedig op den eersten alarmtoon, die van de tauwatauwa (eene soort van koperen bekken) klonk, en alsnu trachtte ik de vijandelijke overmagt door kracht van riemen te ontkomen.

Zij volgde ons onder een hevig geweer- en lilavuur, dat

ons in het eerst geen leed berokkende, doch na verloop van een half uur begonnen onze vervolgers op ons te winnen, en hunne kogels, die onophoudelijk uit 18 lilas gelost werden, ons eindelijk te bereiken. Onze vlugt werd derhalve doelloos, en geene hulp ziende opdagen, besloot ik, om het leven mijner manschappen en het mijne niet nutteloos op te offeren, het verdere ontwijken te staken, en den vijand het hoofd te bieden.

Eene kleine plantagie, Oemboel Bedjaja genaamd, aan den linker oever der rivier Kemmering gelegen, bood daartoe eene schoone gelegenheid aan, en werd tot onze standplaats gekozen. Wij lieten twee man in de prauw om onze lila te bedienen, en de overige manschappen, met mij geland zijnde, verspreidden zich langs den oever op eenen redelijken afstand van elkander, en onderhielden een zoo levendig vuur uit de buksen op den naderenden vijand, dat hij genoodzaakt was tegenover ons, en dus aan den regter oever, eene vaste stelling aan te nemen.

Het toeval wilde, dat de beste en voornaamste schutters der onder mijn bevel staande Boëginezen zich op dat oogenblik bij mij bevonden, en weldra bespeurde ik de uitwerking hunner buksen, die zij geen oogenblik in rust lieten. Vele welgekleede vijanden zag ik vallen, hetgeen verslagenheid, ja zelfs verwarring onder hen te weeg bragt, en hiervan onmiddellijk partij willende trekken, zonderde ik van mijne magt vijf man af, en zond die met eene kleine sampang, welke ik aldaar vond, naar den overkant, om hen ook van die zijde aan te tasten. Hierop waren zij niet verdacht, en deze kleine afleiding werd met zoo veel vrucht bewerkstelligd, dat zij dadelijk terugtrokken, en hals over kop zich door de vlugt zochten te redden. De overwinning bleef dus aan mijne zijde.

Een handvol menschen, slechts 20 man, versloeg op dien dag 300 Palembangers, en één prauw, bemand met twee man en gewapend met slechts één lila, verweerde zich tegen

negen vijandelijke prauwen, ieder met twee lilas voorzien. Uit ons stukje geschut waren 60 schoten gedaan, en hieruit kan men afleiden, hoe hevig de vijand uit zijne 18 vuurmonden op ons gebombardeerd moet hebben. Onder het terugtrekken des vijands kwam de Heer Du Bois met gevaar zijns levens mij te hulp, doch de troepen, die het schieten duidelijk hadden gehoord, hadden geweigerd hem te volgen, en wel om dat zij daartoe geen last hadden van den Kapitein VAN HUISTEIN, die, gelijk ik hierboven zeide, over land gegaan en reeds tever verwijderd was, om zijne bevelen in die omstandigheden in te kunnen winnen!

Na met mijne over hunne overwinning opgewonden en van vreugde dansende Boeginezen mij weder aan de hoofdmagt te hebben aangesloten, vervolgden wij onze reis naar Koerangan-Njawa.

Hier bestookte ons de bevolking van Hadjie en Toelang-Aman, en deed een' duchtigen aanval op onze versterking, dien wij echter dapper afweerden.

Intusschen ontvingen wij de onaangename tijding, dat de hoofdexpeditie tegen Palembang, onder den Schout-bij-nacht WOLTERBEEK, mislukt en teruggetrokken was, waardoor ook wij genoodzaakt werden naar Boemie-Agoeng terug te keeren, wilden wij ons niet zien overvallen door de geheele magt eens geduchten vijands, die, vóór zich niets meer te bestrijden en dus meer speelruimte hebbende, al zijne krachten kon aanwenden, om ook in zijnen rug van ons bevrijd te worden.

Gij zult u wel herinneren, dat de oorlog met Palembang niet spoedig is geëindigd, en dat eerst in 1821 eene tweede expeditie onder het bevel van den Generaal DE KOCK tegen dat rijk is uitgerust en afgezonden. De aanleiding tot en de omstandigheden bij het eindigen van dien oorlog echter minder algemeen bekend zijnde, voeg ik bij dezen brief een tweede aanhangsel, de geschiedenis van Palembang sedert het begin dezer eeuw in beknopte trekken behandelende, en ein-

digende met eenige opmerkingen over den staat van land en volk in de Residentie Palembang.

Ten gevolge van genoemde expeditie werd de Heer Du Bois naar Batavia opgeroepen, en kreeg in last den Generaal De Kock te vergezellen. Gedurende zijne afwezigheid werd mij het civiel gezag in de Lampongs opgedragen, en eerst nadat die expeditie met een' gunstigen uitslag bekroond was, kreeg ik de vergunning om naar Batavia terug te keeren, ten einde mijne door zoo vele vermoeijenissen geschokte gezondheid te herstellen, en de verloren krachten terug te winnen.

Weinig genot had ik echter van deze vergunning. Naauwelijks was ik op Java een paar maanden onder behandeling van den geneesheer NAUENDORFF geweest, of ik ontving bij Gouvernements besluit van den 10ten October 1821 No. 2 den last, om den voor onze bezittingen op het eiland Borneo benoemden Kommissaris Mr. J. H. TOBIAS derwaarts te vergezellen. Wij begaven ons in de maand November van dat jaar naar de Westkust van genoemd eiland (Pontianak en Sambas), en hier vond ik eene nieuwe bron van vermoeijenissen.

Het plan van den Kommissaris was, om onze magt uit te breiden en het verkeer in de Binnenlanden te bevorderen, doch deze waren geheel onbekend, ten minste aan ons, en ik kan zeggen, dat ik, den Heer TOBIAS vergezellende, een der eersten geweest ben, die de zoo schoone, breede en diepe, doch tevens schaarsch bewoonde rivier de Capoes in dien tijd het verst ben opgevaren.

Ik was belast met het doen van geographische opnamen van het land, eene lastige en hoogst moeilijke zaak, dewijl, bij volslagen gebrek aan wegen, het immer durend varen op kleine prauwen het ligchaam afmatte en den geest verstompte. Volgens mijne opnamen is eene kaart geformeerd, die, voor zoo ver mij bekend is, de eerste figurative is van die kust.

De stranden van het westelijk gedeelte van Borneo zijn bewoond door ruim 60000 Chinesche kolonisten. Deze hebben

zich reeds van het begin af, dat wij ons daar gevestigd hebben (1818), niet aan onze magt willen onderwerpen, en deden zelfs in 1819 een' geweldigen aanval op onze bezetting te Pontianak, welke echter door den moed van den Kapitein ZIMMERMAN en een veertigtal Amboineesche militairen, en door het beleid van den toenmaligen Resident HARTMAN, dapper werd afgeslagen, zoodat de Chinezen met een verlies van circa 100 man moesten aftrekken. De Kommissaris had in last hen door overreding en zachte middelen tot hunne plicht te brengen. Dit gelukte niet, en daarom keerde die Hoofdambtenaar reeds in Maart 1822 naar Java terug, om nieuwe bevelen te vragen. Ook ik ging, voornamelijk uithoofde mijner ziekelijke omstandigheden, met hem terug.

Aldus van Borneo naar Java teruggekomen, hoopte ik eenige rust te genieten, en aanvankelijk liet zich zulks ook aanzien. Het Gouvernement scheen tevreden over mijne bewezen diensten, altans ik durf dit opmaken uit mijne benoeming, bij besluit van den Gouverneur-Generaal in Rade van 2 Julij 1822 No. 2, tot opziener der eerste klasse bij de landelijke inkomsten in de Residentie Bantam. In deze betrekking was ik eenige maanden werkzaam, doch de immer voortdurende slechte staat mijner gezondheid maakte eene verandering van lucht voor mij noodzakelijk. Ik verzocht derhalve aan het Gouvernement om eene reis naar Japan te mogen doen, hetwelk mij bij besluit van den 26sten Mei 1823 No. 14 werd toegestaan.

Ik kon evenwel van deze vergunning geen gebruik maken, want reeds op den 1sten Julij 1823 werd ik, bij besluit van dien dag No. 5, geroepen, om den voor Palembang bestemden Kommissaris, den Heer VAN SEVENHOVEN, op zijne reis derwaarts en naar Biliton te vergezellen. Te Palembang aangekomen, kreeg ik in last om naar de Moessie, Klingie-Blitie, Redjang en Ampat-Lawang te reizen, ten einde de bevolking dier streken voor te bereiden op de invoering van het landelijk belastingstelsel, thans nog in die Residentie in zwang. Reizen

en trekken was mijn deel, en meestal langs moeilijke wegen en in onbezochte oorden. Mijne zending liep echter spoediger af dan ik wel verwacht had, waarop ik naar Batavia terugkeerde.

Hier kreeg ik van den Gouverneur-Generaal Baron VAN DER CAPELLEN de toezegging, om met verlof naar Nederland te kunnen gaan, doch dit plan, welks uitvoering voor mijne gezondheid zoo noodzakelijk was, werd weder spoedig verijdeld en eer ik er aan dacht, gewerd mij bij resolutie van den 14^{den} Februarij 1824 No. 18 de last, om de destijds benoemde Kommissarissen voor Makassar derwaarts te volgen.

Het voornaamste doel der zending dezer Kommissarissen (de Heeren Mr. J. H. TOBIAS en de kolonel, destijds Gouverneur van Makasser, VAN SCHILLE) was, om de zaken op Celebes op een' geregelden voet te brengen, en het oude Bongaaische verbond met de vele vorsten en vorstjes van dat eiland, dat reeds door vele omstandigheden gedurende vele jaren ondermijnd en als het ware uit een gerukt was, met zoodanige wijzigingen te hernieuwen, als de tijd geleerd had nuttig en noodig te zijn.

Deze zending stond in verband met de reis, welke Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal Baron VAN DER CAPELLEN destijds naar de Moluksche eilanden wilde ondernemen, om aldaar persoonlijk eene gewigtige regeling der aangelegenheden, die ook al door den tijd en verschillende omstandigheden verandering vergden, te bewerkstelligen, van waar Zijne Excellentie in Junij of Julij te Makassar zou aankomen.

De Kommissarissen hadden derhalve in last, om de Inlandsche vorsten, onze zoogenaamde bondgenooten, op die aankomst voor te bereiden, en hen te Makassar tot het sluiten van een nieuw verbond te vereenigen. Doch dit ging zoo gemakkelijk niet, en hieruit vloeide een oorlog voort, die, hoezeer ook onze wapenen ten laatsten zegevierden, echter, zoo als ik geloof, het beoogde doel niet heeft doen bereiken, en het Gouverne-

ment een zwaar verlies aan manschappen en geld heeft gekost.

Het is niet gemakkelijk een juist denkbeeld te geven van de bron van dezen oorlog, want daartoe is het noodig op te klimmen tot de vermeestering van Makassar onder den Admiraal SPEELMAN in 1666, ten gevolge waarvan het Bongaaisch verbond tot stand kwam. Ik zal echter beproeven er iets zoo beknopt en duidelijk mogelijk over te zeggen.

In het midden der 17de eeuw was het rijk van Goa het magtigste op Celebes, en dat van Bonie slechts een kleine staat, die door Goa onderdrukt en als het ware in slavernij gedompeld was, en gehouden werd.

De vorst van laatstgenoemd rijkje vlugtte naar Batavia, en verzocht om hulp aan de Oost-Indische Compagnie, die destijds in hooge magt gestegen was, en vele haar door den vorst van Goa aangedane beledigingen te wreken had. Zoowel op Makassar als op andere plaatsen waren hare onderhoorigen op diens last wreedaardig vermoord en beroofd, en de zeerooverijen in dien tijd gingen meest van het Makassaarsche of liever Goasche grondgebied uit, zoodat de vaarwateren naar de Molukken altoos onveilig waren, en onze vestigingen daar zelfs veel te lijden hadden van den overmoed der volkeren van Celebes. Hieraan moest een einde komen, wilde men zich het vrij en onbelemmerd genot van de winstgevende voortbrenselen der Molukken verzekeren. Er werd dus besloten, den vorst van Goa duchtig te straffen en tot onderwerping te brengen. Jaren verliepen echter, alvorens dit kon worden bewerkstelligd, en alleen den moed en het beleid van den dapperen SPEELMAN gelukte het den geleden hoon uit te wisschen, en eene vestiging onzer magt op Celebes daar te stellen. Goa werd vernederd, en genoodzaakt de helft van haar grondgebied af te staan.

De Compagnie nam de zuidelijke stranden in bezit, en het overige werd geschonken aan AROE PALAKKA, vorst van Bonie, die ons in den oorlog tegen Goa dapper had bijgestaan, en nu

door de vermeerdering van zijn gebied in eens tot een' magtigen vorst verheven werd. Hierdoor meende de Compagnie een tegenwigt te zullen verkrijgen tegen de reeds zoo deerlijk geknotte magt van Goa. De menigte vorstjes, die onder het juk van Goa gezucht hadden, werden onafhankelijk verklaard, doch moesten een verbond (het zoogenaamde Bongaaische) met de Compagnie sluiten, waarbij deze als hun beschermer werd erkend.

Voorts had het verbond niet alleen ten doel, de veelvuldige oorlogen en beroeringen tusschen die vorstjes te doen ophouden en voor te komen, maar ook om aan alle zeerooverijen in eens een einde te maken, terwijl tevens bepaald werd, dat geen der vorsten een' oorlog tegen een ander bondgenoot zou mogen ondernemen, maar hunne veeten en klagten moesten onderwerpen aan de beslissing van het bondgenootschap, onder voorzitting der Compagnie. Zij, die zich aan deze bepaling onttrokken, eigendunkelijk te werk gingen, of zich aan die beslissing niet onderwierpen, zouden daarvoor door het gezamenlijk bondgenootschap streng worden gestraft.

Bonie, als onze trouwste en eerste bondgenoot, stond aan het hoofd van dit verbond, doch hierin was dan ook de voornaamste oorzaak gelegen van al de onaangenaamheden, waarmede de Gouverneurs van Makassar voortdurend te kampen hadden. Geen hunner, welke daarover in zijne rapporten niet klaagde, en van jaar tot jaar nam het kwaad toe, dewijl men immer de verkeerde staatkunde volgde, om telkenmale, wanneer Goa het beproefde, om het haar door de Oost-Indische Compagnie opgelegde juk af te werpen (hetgeen in de 18de eeuw tot driemaal toe gebeurde), dat rijk daarvoor te straffen door afneming van een groot gedeelte land, en dit aan Bonie toe te voegen, waardoor de vorsten van laatstgenoemden staat zoo opgeblazen en verwaten werden, dat zij zelfs vermeenden der Compagnie de wet te stellen, en alles naar hunnen zin te kunnen regelen.

Dit gedurende twee eeuwen zoo magtig ligchaam schijnt

zich in vele opzigten omtrent het karakter der Inlanders vergist te hebben, en rekende op de dankbaarheid van Bonie, om dat rijk aan zich te verbinden. Hoe evenwel die vorsten daarover dachten, kunt gij ontwaren uit het volgende uittreksel der memorie van overgave van den Gouverneur van Makassar R. RIJKE aan zijn' opvolger, gedagteekend van het kasteel Rotterdam, den 6^{den} Februarij 1790, waar hij zegt: „Het
„ is het Hof van Bonie, waarmede een Gouverneur ordinair het
„ meest te doen en te stellen heeft, zoo ten opzigte der jaarlijksche
„ vertiening, als met betrekking tot de Boniesche prinsen, die
„ nergens als van den roof, dien zij genoegzaam straffeloos plegen,
„ leven; ik heb dit kwaad volgens het genoteerde bij het apart-
„ te dagregister onder den 24sten Januarij 1782 en ook sedert,
„ zoo veel mij mogelijk is geweest, tegengegaan, doch alles
„ was vruchteloos.

„ Hare brutaliteiten zijn genoegzaam onverdragelijk, en de
„ arrogantie van het Hof zelve is niet minder, en zal, dewijl
„ hierover al van ouds is geklaagd, ook niet ophouden, voor
„ dat men eens in staat is hen voor alles te gelijk te beta-
„ len.

„ Deze volkeren, hoe groot eene verpligting zij voor altoos
„ aan de edele Compagnie hebben, die haar uit de slavernij
„ der Makassaren heeft helpen verlossen, hebben echter altoos
„ getoond ook de ondankbaarste natie van deze geheele kust
„ Celebes, zoo niet van de geheele wereld, te zijn. De groot-
„ heid, waartoe zij successivelijk door de vernedering der Makas-
„ saren gestegen zijn, heeft hier veel toe bijgedragen. Zij zijn
„ wel is waar nooit tegen ons met de wapens opgestaan, maar
„ zij hebben zich daarentegen, gelijk UwEd. uit de secreete
„ brieven, bijlagen, dagregisters, mitsgaders memorie der res-
„ pectiëve gebieden blijken zal, zoo langzamerhand, dan door
„ verzoeken, dan door brutaliteiten, prerogateven aangematigd,
„ die ik denk dat bezwaarlijk zullen zijn haar door andere
„ middelen, dan die van geweld, weder te ontnemen. De

„voornaamste dier aangematigde prerogatieven schijnen niet
„alleen geweest te zijn de vrijheid van vertiening der konings-
„paddievelden, op ons grondgebied in de noordelijke landen
„gelegen, maar ook het verhinderen van het heffen dier be-
„lasting over onze onderdanen aldaar, zoodat wij in vroegere
„tijden zulks gewapenderhand moesten verrigten, wilde men zich
„niet aan de brutale tegenwerking der Boniërs blootstellen, en
„waardoor de wettige inkomsten der Compagnie grootendeels
„benadeeld werden.”

Doch het wezenlijke punt, dat de Boniërs zich van de vroeg-
ste tijden af hadden aangematigd, was het regt, dat zij ver-
meenden te bezitten, om de bondgenooten bij den Gouverneur
in te leiden, zoodat geen hunner zich vermeten dorst dien
Hoofdamtenaar zonder hunne toestemming te naderen, om
zijne belangen voor te dragen, ja zelfs verhinderden zij dit,
wanneer die belangen niet strookten met de hunne, waardoor
eene menigte verwikkelingen geboren werden. De Boniërs grond-
den dit vermeend regt op de omstandigheid, dat zij het eerst
de overige bondgenooten met de Compagnie in aanraking ge-
bragt, en strijdende in het verwerven hunner onafhankelijkheid
geholpen hadden, doch juist daardoor ging die onafhankelijk-
heid, hun bij het Bongaaisch contract door dat ligchaam ge-
waarborgd, geheel verloren, en werden de vorsten, welke tot
het bondgenootschap behoorden, daardoor als het ware on-
derworpen aan de luimen en de willekeur van het hof van
Bonie.

De pogingen der Landvoogden van Makassar, om dit te
verhinderen, en ieder bondgenoot in zijn regt te handhaven,
leden altijd schipbreuk op de hoofdigheid en den zich verme-
tel op eigen krachten verheffenden trots van het Boniesche hof,
terwijl hunne verzoeken en klagten bij het Hoofdbestuur op
Java weinig uitwerkten, misschien wel omdat Makassar, van
zijne inbezitneming af, immer een lastpost geweest is, en der-
halve aan den geregelden gang der zaken aldaar niet zoo veel

waarde gehecht werd als aan dien van winstgevende bezittingen.

De zaken bleven dan ook altijd op een' ongeregelden voet, tot dat Makassar in 1811, krachtens de capitulatie door den Gouverneur-Generaal JANSSEN met de Engelschen over den afstand van de Oost-Indische bezittingen gesloten, aan deze natie zonder bloedstorting in handen viel.

Kort daarna geraakte Bonie met Goa in oorlog, waarin ook de Engelschen gewikkeld werden, met dat gevolg, dat te Makassar zelf, achter het stedeke Vlaardingen, alwaar de koning van Bonie zijne velden en woning had, hevig gestreden werd, hij het onderspit delfde, en zich ter naauwernood met de vlugt kon redden.

Intusschen hadden vele der bondgenooten, vooral benoorden Makassar, de partij van dien vorst gekozen, en een groot gedeelte van de Compagnie's landen weggenomen en zich toegeeigend, ja, waren zelfs tot onder de muren van het fort te Maros (op 18 palen afstand van Makassar) de Engelschen komen aantasten, zoo dat deze genoodzaakt waren eene groote magt te bezigen om hen te verdrijven, en de sterkten, die zij op 2¹/₂ uur gaans van die plaats opgeworpen hadden, in te nemen en te bezetten.

Doch hier bleef het ook bij, en de Engelschen schijnen geen moeite gedaan te hebben, om de wederspannige bondgenooten tot hunne plicht te brengen, en de door hen veroverde landen te doen ontruimen.

Immers toen in 1816 Makassar door de Nederlanders weder in bezit werd genomen, vonden zij de zaken in zoodanigen toestand, dat zij alle dagen verwachten konden door de Boniërs te worden aangevallen, waartoe deze echter niet overgingen, mogelijk uit vrees, omdat zij kort te voren te duchtig de kracht van Europesche wapenen hadden ondervonden, terwijl van onze zijde de magt te gering was om hen aan te vallen, en hen te dwingen tot de bepalingen van het Bongaaische verbond terug te keeren.

Bovendien waren tot in 1824 onze wapenen bijna overal zoo druk noodig en bezig, dat aan het Gouvernement geheel de gelegenheid ontbrak, om krachtige zorg aan onze bezittingen op Celebes te wijden, tot dat in genoemd jaar de handen ruimer zijnde, Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal aan zijne reis naar de Molukken tevens het plan verbond, om persoonlijk aan dien stand van zaken een einde te maken.

Ik heb deze kleine uitweiding noodig geacht, om u eenig denkbeeld te doen vormen van de verwarring, die sedert onheugelijke jaren te Makassar heerschte, en keer nu tot mij zelve terug.

De Kommissaris Mr. J. H. TOBIAS scheepte zich op den 22sten Februarij 1824 te Batavia aan boord van het particuliere schip de Rosalie in, om naar Soerabaija te stevenen, van waar wij de reis naar Makassar zouden vervolgen. Ik zeg wij, want behalve mijn persoon was ook de Heer TIEDEMAN den Kommissarissen toegevoegd, en de Secretaris van Makassar, de Heer ALTHEER, zich destijds te Batavia bevindende, keerde met ons terug.

Op den 26sten dier maand ankerden wij voor Sedaijo, en scheepden onze personen en goederen over aan boord van Z. M. koloniale korvet de Koerier, Kapitein ter zee VERVEER, welke ons naar Makassar moest overvoeren.

De reis ving onmiddellijk den volgenden dag aan, en duurde tot den 3^{den} Maart, op welken dag wij in den namiddag, na de eilanden de Hen met hare Kuikens gepasseerd te zijn, de Z. W. kust van Celebes ontdekten, en wel den berg van Boeloekomba, welke door den Kommissaris TOBIAS, die vroeger vele jaren op dit eiland doorgebracht had, herkend werd. Hierdoor bespeurden wij, dat er eene vergissing in den koers had plaats gevonden, waardoor wij te ver bezuiden Makassar vervallen waren, om zonder eene langdurige opkruising die plaats te kunnen bereiken.

De Kommissaris besloot derhalve te Bonthain aan wal te gaan, hetgeen op den 5^{den} Maart met het aanbreken van den dag ge-

schiedde, waarna die Hoofdambtenaar dadelijk te paard steeg, en zich met den Resident van Boeloekomba (de Heer RAMBERGE) en met KRAING BONTHAIN en eenig Inlandsch gevolg naar Boeloekomba begaf.

Bonthain, een regentschap behoorende onder de Residentie Boeloekomba, ligt aan den voet van den 4000 voet hoogen berg Limpobalang, en is een Gouvernements grondeigendom. Het heeft een van aarde opgeworpen fortje van omtrent 150 voet vierkant, waarin een officier en dertig militairen garnizoen houden. Het klimaat is er zeer gezond en de landstreek beelderig schoon, terwijl de bevolking reeds sedert onheugelijke jaren aan het Gouvernement gehecht is, hetwelk zij bij verschillende gelegenheden krachtdadig heeft getoond.

Omtrent acht uren gaans beoosten Bonthain ligt Boeloekomba, de hoofdplaats der Residentie van dien naam, alwaar de Resident en de Militaire Kommandant hun verblijf houden.

De weg derwaarts loopt langs het strand, doch is hoogst moeilijk, zoo door het mulle zand als door de vele rivieren en kreken, die men dan eens overzwemmen, dan doorwaden moet, terwijl op verscheidene plaatsen het schuim der zee aanhoudend de pooten der paarden bespat.

Het fort te Boeloekomba is beter ingerigt en ook sterker bezet dan dat van Bonthain. De geheele bevolking wordt gerekend op 10 à 12,000 zielen, en de belasting, die zij toen moest opbrengen, bestond uit een tiende van de voortbrengselen harer rijstvelden.

Te Boeloekomba zagen wij eene aardige bijzonderheid. Eene soort groote palingen, aldaar „kalangkarië” genaamd, werd door het slaan op eene trom uit het water gelokt, en zonder den minsten schroom kropen die dieren tusschen eene menigte menschen door tot op een matje, opzettelijk daartoe nedergelegd, waar zij eenig voedsel vonden en gebruikten, en toen even gerust en langzaam naar het water terugkeerden.

Reeds den 6^{den} Maart des morgens te Bonthain teruggeko-

men, verkoos de Kommissaris zoo spoedig mogelijk de reis over land naar Makassar aan te nemen, en nadat onze bagagie met 50 koelies vooruitgezonden was, en wij ons ieder door aankoop een paard hadden aangeschaft, zaten wij des namiddags ten 1 ure reeds in het zadel en gingen op weg, vergezeld door den tolk RITTER en een' wegwijzer, terwijl de Resident en de Regent van Bonthain ons uitgeleide deden tot aan de rivier Téno, zijnde anderhalf uur ver. Deze rivier maakt de grenscheiding uit tusschen de Gouvernementslanden en het onafhankelijke, ofschoon onder de bescherming van het Gouvernement staande landschap Torethéa, dat zich, zoo langs het strand als in het gebergte, bijna tot Makassar uitstrekt, en verdeeld is in vele kraingschappen, die, hoewel zoo veel afgescheiden rijkjes uitmakende, evenwel meest allen het oppergebied van een' hunner vorsten, KRAING BENAMOE, erkenden.

Onze reis duurde in het geheel drie dagen, en te langwijlig zou het zijn, indien ik u al onze ontmoetingen en wederwaardigheden opsomde. Genoeg zij het gezegd, dat wij nu eens de gulste gastvrijheid genoten, dan weder de stugheid en kwaadgezindheid der bevolking in ruimen mate ondervonden; dat wij nu eens vergunning kregen eene op het invallen staande zoogenaamde vorstelijke woning te betreden, dan weder onder de schaduw eens booms eene rustplaats moesten zoeken. Gelukkig dat wij ons op ontberingen voorbereid en van eenige provisiën voor de reis voorzien hadden, want op sommige plaatsen was de ongestvrijheid zóó sterk, dat men zelfs halstarrig weigerde ons een weinig padie voor onze paarden te verkopen, zoodat ook die dieren, welke ons den geheelen dag moesten dragen, in ons gebrek deelden.

Van onze ontmoetingen met de Inlandsche vorsten wil ik liefst ook zwijgen. Sommige waren voorkomend en toonden dit door het spoedig doen aanrukken van eenige ververschingen; andere waren norsch en bekommerden zich niet om ons, en toen wij te Benamoe aankwamen, werd ons de toegang tot de

vorstelijke woning geweigerd, en verwees men ons naar een ander dorp, waar ons de koning van Benamoe met een klein gevolg kwam opzoeken.

Ofschoon heerscher over eene bevolking van 30,000 zielen, waarover hij eene onbepaalde magt voerde, had hij uiterlijk niets, dat hem als zoodanig onderscheidde, en zoude men hem eerder voor den gemeensten zijner onderdanen gehouden hebben. Hij droeg geen zoogenaamd badjoe of wambuis, maar had slechts eene lange vuile gestreepte broek aan, en een nog smeriger doek op het hoofd. Bij den Kommissaris nedergezeten, toonde hij in zijne gesprekken evenmin een' hoogen trap van wijsheid te bezitten als zijn beschreven uiterlijk achting of eerbied inboezemde, en toch, zoo als ik gezegd heb, was hij een vorst, wien duizenden blindelings gehoorzaamden. Na een uur in zijn gezelschap doorgebracht en ons door eigen middelen eenigzins verkwikt te hebben, onthaalden wij den vorst op een glas bittere genever met water, dat hij met graagte opslopte, onder betuiging dat het hem goed deed, en vervolgden onze reis.

Uit het een en ander zult gij kunnen opmaken, hoe ver die Inlanders nog in beschaving ten achteren waren, en welken onaangename indruk het ongastvrij onthaal, dat wij hier en daar van hen genoten, op ons moest maken.

Moeijelijk zou het mij vallen u al de vermoëijnissen te beschrijven, die wij op onzen togt hadden door te staan. De weg, welken wij volgen moesten, bestond uit smalle voetpaden, dan eens loopende langs de rijstvelden in de ravijnen, dan weder over de hoogten, die men eer bergen dan wel heuvelen noemen kon. Van bruggen was hier geen rede, en de menigvuldige rivieren en kreekjes, die wij ontmoetten, werden allen te paard doorwaad. Soms verdwaalden wij in den nacht, en hadden dan het meest te worstelen met de losse en vaste klipsteenen, waarmede de wegen bezaaid waren, en die onze paarden bij het beklimmen of dalen van steilten alle oogenblikken deden struikelen of uitglijden, zoodat wij moeite hadden vast in het zadel te blijven zit-

ten. Gedurende den dag was de hitte ondragelijk, en een paar keeren waren wij genoodzaakt uren lang op ons gevolg te wachten, dat ons des te lastiger was, dewijl wij den eersten dag slechts een dor en onvruchtbaar land voor ons hadden. Doch al die onaangenaamheden werden rijkelijk vergoed, toen wij Benamoe achter den rug en het grondgebied van Bontakadatie betreden hadden, want hier schonken ons de natuur en des menschen nijverheid de schoonste gezigten, die alle vermoeijenissen der reis deden vergeten.

Prachtig en heerlijk waren de landsdouwen, die ons omringden, en het bergachtig terrein leverde de schoonste panorama's op; de uitgebreide rijstvelden stonden allen even weelderig, en de vele rivieren, die als zilveren strepen de landschappen doorkronkelden, gaven eene aangename afwisseling aan het tafereel, dat wij gedurig voor oogen hadden, en mij met bewondering voor de zóó schoone natuur, en met den diepsten eerbied voor haren grooten Schepper vervulde.

In Bontakadatie zagen wij een' spitsen hoogen heuvel, dien men wel een' berg kon noemen, en waaraan de Inlanders een bijzonder bijgeloof hechten. Hij is op den kruin begroeid met alang-alang, hetwelk, volgens hun zeggen, alle jaren van zelf vuur zou vatten. Wanneer nu de vlam al de alang-alang verteert, dan voorspelt dit een' rijken oogst over het geheele land, terwijl het daarentegen voor een slecht teeken geldt, wanneer de alang-alang slechts voor een gedeelte verbrand wordt.

Wij waren den 7^{den} des avonds tot aan de rivier Baba genaderd, die de westelijke grensscheiding tusschen het landschap Torethéa en de Gouvernementslanden uitmaakt, want aan den anderen oever betraden wij den grond van het rijkje Malawang, dat als het eerste, onder die landen behoorende, kan aangemerkt worden. Torethéa, dat wij nu achter den rug hadden, en in zóó vele kraingschappen verdeeld is, dat het u vervelen zou al hunne namen te lezen, zal naar mijne gissing eene bevolking hebben van 50 tot 60,000 zielen, allen Mohamedanen, doch

wier beschaving veel te wenschen overlaat, en waarvan een groot gedeelte, tuk op roof en moord, zich door de ongeoorloofdste middelen een levensbestaan zoekt te verschaffen.

Bij onze komst te Malawang ondervonden wij weldra den meerderen invloed van ons bestuur. De vorst, KRAING ANAK BOEDJANG, onthaalde ons vriendelijk, en zette ons een opzettelijk gereed gemaakt ontbijt voor, dat ons goed smaakte. Hij regeert over eene bevolking van 8 à 10,000 zielen, die aan het Gouvernement onderworpen en tot eene geringe heerdienst verplicht is, doch de opbrengst der tienden geniet hij zelf. Zijn rijk grenst aan het oude rijk Goa.

Lang hielden wij ons hier niet op, maar vervolgden onzen weg langs het strand naar Glissong, alwaar wij den 8sten des namiddags ten 2 ure aankwamen, en een even vriendelijk onthaal genoten.

Wij vonden hier onder de bevolking, die op 10 à 12,000 zielen kan geschat worden, meerdere welvaart en beschaving dan in de landen, die wij tot nu toe doorgereisd hadden, en de aan het strand gelegen vorstelijke woning was stellig de beste, die wij nog ontmoet hadden. KRAING GLISSONG is even als KRAING ANAK BOEDJANG van Malawang verplicht, het Gouvernement in tijden van oorlog met volk bij te staan.

Wij waren nu nog slechts vier uren gaans van Makassar verwijderd, en na alhier overnacht te hebben, besloot de Heer TOBIAS om met den Secretaris ALTHEER de reis te vervolgen, dat op den 9^{den} Maart des morgens geschiedde, terwijl de Heer TIEDEMAN en ik achter bleven om onze goederen af te wachten, die eerst in den loop van dien dag aankwamen.

Den 10^{den} vervolgden wij onze reis langs het strand, passeerden verschillende rivieren en kampongs, en staken de rivier van Goa, die zeer breed en diep is, in eene „lippa-lippa“ (sampang) over.

Omstreeks 20 minuten verder stootten wij op de rivier Sambong-Djawa, die wij op den rug onzer paarden doorwaad-

den, en kwamen tegen den middag te Makassar aan, onder de bevolking van Celebes beter bekend onder den naam van Oedjoeng-Pandang. En hiermede, mijn vriend, eindig ik dezen brief, en zal het verhaal van mijn verblijf op Makassar tot een volgend schrijven uitstellen.

DE LAMPONGS. ⁽¹⁾

I.

Geschiedenis volgens de verhalen der Inlanders.

Gelijk sommige wijsgeeren der oudheid beweerden, dat de aarde eene uitgestrekte vlakte was, ondersteund door stevige pilaren en rustende op den kop eener slang of op den rug eener schildpad, zoo vermeenen ook de Lampongsche wijzen, dat het door hen bewoond eiland Sumatra, dat zij Indalus of Poeloe- Agaija noemen, zijn' oorsprong zou te danken hebben aan eene groote slang, en wel op de volgende wijze.

Zeker inwoner van het vasteland van Azia, WALIE OLAH genaamd, zich op zee begeven hebbende in een van wit linnen vervaardigd schip, ontmoette eene groote slang, die hij om het leven bragt, en waarvan het lijk in den berg Boekiet-Sieboentang of Kadjang-Sabiedang, nabij de plaats waar later de stad Palembang ontstond, veranderde.

WALIE OLAH vestigde zich aan den voet van dezen berg, en verkreeg van eenen „Djin“ (booze geest), RADJAH PRIE genaamd, den naam van RADJAH ISKANDER (vorst ALEXANDER). Toen kwamen ook twee vrouwen te voorschijn, en baarden ISKANDER eenen

(1) Zie noot A.

zoon en RADJAH PRIE eene dochter. Deze kinderen begaven zich op zekeren dag naar de rivier om te baden, en werden door eene slang aangevallen, die den zoon van ISKANDER om het leven bragt. De vorst liet toen, om verdere ongelukken te voorkomen, de plaats omheinen met roeijoeng (arengboomen), waarvan zij den naam verkreeg van Pagar-Roeijoeng. Hier had later een gevecht plaats tusschen eenen driehoornigen buffel van ISKANDER en eenen olifant van RADJAH PRIE, waarbij de buffel overwinnaar bleef. De plaats werd toen ook genoemd Menang-Kabouw (1).

Kort na het omkomen van den zoon van ISKANDER, werd de dochter van RADJAH PRIE in haren slaap door een' „Déwa" (goede geest) bevrucht, en baarde een' zoon, dien ISKANDER, over hare zwangerschap vertoornd, in zee liet werpen, doch die door een' „garoeda" (arend) gered, en op Boekiet-Sieboentang gebragt werd. Op lateren leeftijd, en den naam aangenomen hebbende van SABATANG, begaf dit kind zich naar Pagar-Roeijoeng, doch zonder zijne afkomst te ontdekken. Daar vereenigde hij zich met een' kleinzoon van ISKANDER, JANG DIE PER-TOEWAN PAGAR-ROEIJONG geheten, en vergezelde dezen naar Madjapahit op Java (2), alwaar hij (SABATANG) van den vorst dier plaats den naam erlangde van NACHODA RADEN POEHAWANG, meer bekend in de geschiedenis van Java. Ook viel hem ten deel het schip met zijne lading en de vrouwen van den JANG DIE PER-TOEWAN, als eene vergoeding voor het leed, hem door diens grootvader ISKANDER aangedaan.

Met dit schip verrigtte SABATANG groote zaken langs de kust van Java, vooral in het Bantamsche, doch op zijne reis naar zijne geboorteplaats raakte het vast aan den grond, in het

(1) Zie noot B.

(2) Op deze reis zou SABATANG, volgens het zeggen van sommige Lampongers, den regenboog hebben geschapen uit de kiel van zijn schip, welke kiel zich gedurig in twist bevond met het overige houtwerk van dat vaartuig!

gezigt van Boekiet-Sieboentang. Door boetedoening, offerhanden en gebeden verkreeg SABATANG de hulp der „ Déwa's, die het schip in een eiland veranderden, hetwelk zich toen aan Boekiet-Sieboentang vasthechte (1). SABATANG gaf het dus ontstane eiland den naam van Pamatang-Oejoeng, en de plek, die hij zich tot verblijf koos, dien van Sakallobrah (2).

SABATANG werd de vader van zeven zonen, die hij noemde:
de eerste, DARA POETIE,
de tweede, TOEWAN POETIE SENDANG SAKTIE,
de derde, TOEWAN POETIE PANDJANG SAKTIE,
de vierde, TOEWAN KALIE TAMPAL JOEDA,
de vijfde, TOEWAN KALIE TIEMBANGAN,
de zesde, TOEWAN RADJAH NJAWA,
de zevende, OEMPOE SEROENTIENG.

De zes eerstgenoemden lieten geene afstammelingen na, doch OEMPOE SEROENTIENG werd met vele kinderen, kindskinderen en achterkleinkinderen gezegend, wier afstammelingen zoodanig in getal toenamen, dat zij elkander verdrongen, en van lieverleden genoodzaakt werden hunne geboorteplaats Sakallobrah te verlaten. Zij zakten langs de Moessie en andere Palembangse rivieren, alsmede langs de Toelang-Bawang, Siepoetie, Sekampong en Samangka af, en werden de oorspronkelijke bewoners van een gedeelte van Palembang en Benkoelen, en van de geheele Lampongs.

De naam Lampong zou ontleend zijn aan dien, welken OEMPOE SEROENTIENG in zijne kindsche jaren droeg, zijnde hij toen SIE LAMPONG geheten.

Dit verhaal moge den Europeaan hoogst ongerijmd voorko-

(1) Volgens het zeggen der Lampongers was het eiland Banka weleer eene Chinesche jonk, die, na door SABATANG overmeesterd te zijn, aan den grond vastraakte, en ook op zijn gebed door de Déwa's in een eiland veranderd werd.

(2) De Lampongers beweren, dat deze plek gelegen was in de nabijheid van een meer (Lahoet-Ranouw genaamd), waaruit de linkerarm der rivier Palembang (Soengei-Kemmering) ontspruit, en aan den voet van den Boekiet (berg) Passagie.

men, voor den Lamponger, wiens weinig ontwikkeld verstand hem nog binnen de enge perken van bijgeloof en onwetendheid gekluisterd houdt, is het van veel waarde, en hij zal er aan blijven gelooven, tot dat het der Voorzienigheid zal behagen, ook hem deelachtig te maken aan de voordeelen van verlichting en beschaving.

II.

Grensscheiding en uitgestrektheid.

De Lampongs, voor zoo ver dit land in de laatste tijden aan den sultan van Bantam, en nu aan Nederland behoort, maakt het zuidelijkste gedeelte van het eiland Sumatra uit. Het is omtrent 500 vierkante mijlen groot, en bevat nagenoeg eene bevolking van 60,000 zielen. Ten zuiden en oosten grenst het aan de zee, ten noorden en noordwesten aan het rijk van Palembang, ten zuidwesten aan Benkoelen. Van deze twee landen, Palembang en Benkoelen, wordt het afgescheiden door eene denkbeeldige lijn, die een' aanvang neemt aan een der uiterste punten van den vlaktehoek, Tanjong-Tjiena genaamd. Toen de Engelschen vóór 1824 op Sumatra nog hunne bezittingen hadden, stond hier in vroeger tijden het grensmerk, doch, volgens ingewonnen berigten, werd dit door zekeren Heer CAMPBELL, destijds eerste ambtenaar der Engelsche O-Indische Compagnie te Croë, weggenomen, en vervoerd tot op de hoogte van Tampang, eene plaats aan den westeroever der Samangkasche bogt, waar men het (denkelijk uithoofde men het niet verder oostwaarts konde brengen, dewijl het een zwaar stuk hout was) heeft laten stranden, en waar het in de maand Julij 1819 nog door mij gevonden werd. Van Tanjong-Tjiena loopt de lijn noordoostwaarts over de hoogste

toppen van het tusschen Boerne, aan de Samangkasche bogt, en Benkoenat gelegen gebergte Boekiet-Sawah; vervolgens in dezelfde rigting over de hoogste toppen van het aan Boekiet-Sawah verbonden gebergte Boekiet-Barisan, in eene noordoostelijke rigting van Croë. Van daar rigt zich de lijn noordoostwaarts, over de hoogste punten van het land, tusschen den linkerarm der rivier Palembang, Soengei-Kemmering genaamd, en de rivier Soegei-Piesang, een tak die bij Boemie-Agoeng in de Wai-Oempoe (de regterarm der rivier Toelang-Bawang) valt, tot aan den oorsprong van zeker riviertje, Soengei-Matjan genaamd; — daarna langs Soegei-Matjan, tot waar dit riviertje zich ontlast in de rivier Lampoejang, een tak, die in de bovengemelde rivier Palembang, niet ver boven zekere kampong Padamaran, valt; — al verder loopt de lijn de Lampoejang af, tot aan een gehucht, Kotta-Bissie genaamd; — en van daar, doch tot dus ver onbekend in welke rigting, tot aan den oorsprong van zekere rivier Soegei-Tawar, en dan langs deze rivier tot waar zij zich in de zee ontlast, en waar men zegt dat voorheen, op last van de Hollandsche O.-Indische Compagnie, in overeenstemming met den toenmaligen vorst van Palembang en Bantam, een merkpaal gezet is, die, naar men zich herinnert, ettelijke jaren geleden door de zeeroovers omver is gehaald, waarschijnlijk om zich meester te maken van de looden plaat, waarmede de top voor het inwateren bekleed was. Deze lijn, van den mond der rivier Soengei-Tawar tot op het gemelde punt noordoostwaarts van Croë, en voorts van daar, over de hoogste toppen van den Boekiet-Barisan en Sawah, tot aan Tanjong-Tjiena, zegt men, dat door een' der vroegste sultans van Bantam is aangewezen. Dit moet in de geschiedenis der Lampongers, in het bezit van RADEN INTAN, beschreven staan (1).

(1) Deze RADEN INTAN was door den Maarschalk DAENDELS in 1810 aangesteld tot Regent over het geheele Lampongsche grondgebied, en als zoodanig

III.

Verdeeling en bestuur.

Het Lampongsche grondgebied, voor zoo ver het hierboven beschreven staat, kan gezegd worden verdeeld te zijn in vijf provinciën, die hare namen schijnen ontleend te hebben van de rivieren en zeeboezems, aan welke zij gelegen zijn. Die namen zijn de volgende: 1° Toelang-Bawang, 2° Siepoetie, 3° Sekampong, 4° Telok-Betong en 5° Samangka. Of echter over die provinciën ooit „radjahs“ of algemeene gezagvoerders geregeerd hebben, is uit gebrek aan eene geschreven geschiedenis van dit land niet te ontdekken. Ondertusschen is zulks niet waarschijnlijk.

Overigens is ieder dier provinciën verdeeld in eenige districten, „marga“, van welke de ondergeschikte plaatsen min of

in het Toelang-Bawangsehe geproclameerd en aan het volk voorgesteld, doch daar het Gouvernement hem met geen troepen ondersteunde, kon hij zijne magt niet doen gelden in een land als de Lampongs, waar het hoofd van iederen stam zich als onafhankelijk beschouwt.

RADEF INTAN gaf voor een afstammeling te zijn van DARA POETIE, doch dit werd hem betwist, en men zeide dat hij afstamde van zekeren MINNAK BIDARA POETIE, een Bantammer, die met eenige zijner landgenooten door een' der Bantamsche Sultans als hoofd te Koeriepan aan de rivier Sekampong geplaatst was, om de bewoners van dat gedeelte des lands, die den sultan wenschten te ontmoeten, als leidsman over zee te dienen. De Bantammers beweerden dat de Lampongers, wegens hunne onbedrevenheid in het zeevaren, zulk een geleide noodig hadden, doch er zullen nog wel andere redenen tot die plaatsing bestaan hebben.

Ook te Pagar-Déwa aan de rivier Toelang-Bawang was een dergelijk Bantamseh ambtenaar (MINNAK PATTIE PEJOERIET genaamd) met eenig volk geplaatst, doch diens afstammelingen hebben geene pretentiën zoo als RADEN INTAN gemaakt.

De historie der Lampongs, waarvan hier melding is gemaakt, is, zoo niet geheel, dan toch zeker grootendeels een verdicht verhaal, door RADEN INTAN gemaakt of vervalscht, met het doel om zijne voorgewende afkomst te bewijzen. Zoo veel is zeker, dat hij nimmer te bewegen was het geschrift in leen af te staan.

meer verstrooid liggen. Over elk dier districten voert een „kapala-marga“ of hoofd een onafhankelijk gezag, onder den titel van „toewan-ratoe“, „dalm“ of „sultan“. Sommige hoofden, zoowel die van den eersten rang als andere, nemen gewoonlijk in hunnen gevorderden ouderdom den naam van „oempoe“ aan, benevens den een' of anderen bijnaam. Het woord „oempoe“ beteekent grootvader en grootmoeder. In vorige eeuwen was „ratoe“ de titel, dien de voornaamste vorsten op Java voerden. Hij schijnt hier, vóór dat het Lampongsche aan den sultan van Bantam onderworpen was, mede in gebruik te zijn geweest, en eerst weder, even als vele andere gewoonten, aangenomen sedert de Lampongers aan de regering der Bantamsche sultans onttrokken zijn geraakt. De districten zijn genaamd naar het geslacht of den stam, waartoe de bevolking sedert onheugelijke tijden behoort. Tot ieder district behoren eenige dorpen, „tioe's“, zelden meer dan tien, welke dorpen weder afgedeeld zijn in buurten, „toempoek“ of „soekoe“, (1) genaamd, van tien, twaalf of meer in getal. De vermeerdering der buurten in een dorp ontstaat zelden anders dan uit de heerschzucht van den in ouderdom opvolgenden broeder van den „kapala-soekoe“ (het hoofd van de buurtschap). Scheidingen van dien aard noemt men „tettes-boengkar“. Zij kunnen echter niet dan met toestemming der overige hoofden van het dorp plaats grijpen, en niet voordat het aanstaande hoofd daarvoor aan de gezamenlijke hoofden van het dorp de „benettes-boengkar“, ten bedrage van 40 reaal, betaald heeft. Zoo vindt men dorpen, voornamelijk in het Aboengsche aan den linkerarm van de rivier Toelang-Bawang, waarin twaalf buurten zijn, van welke de hoofden, wanneer de plaats door de handelaars bezocht wordt, die gewoon zijn aan het oudste hoofd een geschenk te brengen, tot hen zeggen: „goewa

(1) Aldus worden ook de takken der volkstammen op de Westkust van Sumatra genoemd.

radjah" (ik ben het hoofd), en een ander "goewa radjah toewa" (ik ben het oudste hoofd), en een derde "goewa radjah jang palieng toewa" (ik ben het alleroudste hoofd), enz. Ook vindt men niet zelden buurten, in welke slechts één huis staat, en waar de "radjah" geen ander gezag dan over zijne eigen familie heeft; ja zelfs vindt men er, waarvan de "radjah" gevlugt is, zoodat er geen of een onbewoond huis staat.

Over ieder van deze buurten voert alzoo een afzonderlijk hoofd, onder de benaming van "kapala-soekoe", en meestal met een' zeer hoogdravenden titel, het gezag. Ze zijn gehouden de bevelen van de hoofden der oudste buurt in het dorp op te volgen, en zijn gezamenlijk aan hem ondergeschikt, of behooren dit ten minste te zijn. Voorheen waren zij dit aan den "kapala marga".

De gehuchten, die men in sommige gedeelten van Java, bepaaldelijk in Bantam, "padoekoean" noemt, dragen hier den naam van "oemboel". Er behooren van deze somtijds wel drie of vier, tot zestien en meer; tot een dorp. Ze zijn meestal op verre afstanden van deze aan kleine riviertjes gelegen. De "oemboel" worden zelden anders dan door de mindere klasse, voornamelijk door slaven, "badoea"; bewoond, en het is in de nabijheid van deze "oemboel", dat men de "ladang's" (plantagiën) tot het planten van rijst, kapas en andere produkten aanlegt; in de nabijheid der "tioe's" vindt men zelden plantagiën.

IV.

Persoonlijke gedaante.

In persoonlijke gedaante grenst de Lamponger het naast aan den Bantamschen Javaan, met uitzondering echter van sommige stammen der Aboengers en van de bewoners langs de rivier

Soengkei (tak van den Toelang-Bawang), welke in hun aangezicht wel iets van de Chinezen hebben.

De Lampongsche vrouwen worden algemeen voor schooner dan de Javaansche gehouden, en de bevallige wijze, waarop zij zich kleeden, vermeerdert hare schoonheid niet weinig. De Palembangische sultans en de verdere grooten in dat rijk waren en zijn er nog steeds op uit, om vrouwen uit de Lampongs in hun bezit te krijgen, en zijn niet kiesch in de middelen om daartoe te geraken.

V.

Beschaving.

Er is iets, dat de Lampongers gunstig boven de verdere bewoners van den Indischen archipel onderscheidt, namelijk dat de kennis van lezen en schrijven vrij algemeen onder hen is. Men vindt geen jongen Lamponger, die op eenigen rang aanspraak maakt, of gedurig oefent hij zich daarin, ja, brengt een groot gedeelte van zijnen tijd daarmede door, ten einde met de jonge meisjes briefwisseling te kunnen houden. Deze briefwisseling geschiedt in verzen, op lonthar bladeren, en hij, die daarin niet bedreven is, wordt bij de meisjes niet geteld.

Het verkeer tusschen de jonge lieden van beide kunden is in de Lampongs veel vrijer dan ergens in den Indischen archipel. De jonge ongetrouwde mannen bezoeken ongehinderd hunne buurmeisjes, en terwijl zij haar minneverzen toefluisteren, wordt hun haar door de meisjes opgemaakt of geparfumeerd. Op feesten wordt gewoonlijk tusschen de jongelingen en meisjes een beurtzang gezongen, zoo als men in hoofdstuk XXIII vermeld zal vinden.

De Lampongers zijn zeer sterk en gevat in het redeneren, ook zelfs als zij de slechtste zaak voorstaan, zoo als maar al te dikwijls het geval is. In hunne uitdrukkingen zijn zij echter over het algemeen kiesch. Van procederen zijn ze groote liefhebbers, en bij hunne bedrevenheid in het liegen dient een Europeesch regter veel kennis van hun karakter te bezitten, om niet telken male misleid te worden.

Industrie vindt men weinig bij de Lampongers. Het voornaamste, waarin zij uitmunten, is in den bouw hunner houten huizen, waarbij zij dikwerf zekeren smaak aan den dag leggen. De vrouwen vervaardigen hare eigene kleeding, doch zelden die voor de mannen; in hoofdstuk XXVIII zal men daaromtrent het een en ander vermeld vinden. De kunst om metalen te bewerken is hun bekend, doch zij staan in dit opzigt bij de bewoners van Sumatra's Westkust ver ten achter.

De geringe behoeften der Lampongers zijn oorzaak, dat er zich zoo weinig kunstvlucht bij hen ontwikkeld heeft, want aan bevattelijkheid ontbreekt het hun niet.

VI.

Titels van Menang-Kabouwschen oorsprong.

De titels van Sakallobrahschen of Menang-Kabouwschen oorsprong en de wijze, waarop deze op de nakomelingschap overgaan, heb ik tot dus ver nog niet met volkomen zekerheid kunnen opsporen. 't Gebrek aan geschreven oorkonden, waarin de geschiedenis van het land geboekt staat, is daarvan oorzaak. Daarbij weet de tegenwoordige generatie weinig van hen, die voor haar leefden. Waarschijnlijk hebben echter de marga-hoofden in vroeger tijden allen den titel van „toewan ratoe“ gevoerd: de hoofden der oudste buurten in de dorpen dien

van „kapala-soekoetoho“, en de hoofden der overige buurten in een dorp dien van „kapala-soekoe“ (1).

Het gezag over een „oemboel“ of gehucht wordt gevoerd door den aanlegger of zijne erven, of door een' der lijfeigenen van dezen, dien hij bij overerving van zijne ouders verkregen heeft („boedak-poesaka“). De oudste broeder of, bij gebrek aan broeders, de oudste zoon van eenig gezagvoerend persoon, mits uit een wettig huwelijk gesproten, voert den titel van „panjiembang“ (opvolger); deze neemt gewoonlijk de dienst van „pateh“ (adjunct of secretaris) waar, en volgt bij overlijden in de regering op. Bij ontstentenis van broeders of zonen uit een echt bed gesproten, wordt de oudste onechte broeder of zoon als opvolger verklaard door het geven van eenen maaltijd aan de inwoners van het dorp, waartoe een of meer buffels geslagt worden. Indien een Lamponger, van welken stand ook, twee of meer vrouwen heeft, verklaart hij gewoonlijk, door het slagten van een' buffel, en die van de mindere klassen door het slagten van eene geit of een paar hoenders, en het geven van een' maaltijd, den zoon of de dochter, die hij bij de vrouw die hij het laatst nam verwekte, als geboren uit de vrouw die hij het eerst huwde, mits dat deze van hooger geboorte zij, en nog geen kinderen heeft. Hij doet dit, om zijn kind daardoor hooger in rang in de maatschappij te plaatsen.

Wanneer er geen broeders in leven zijn, of kinderen van de mannelijke kunne, gaat de opvolging over aan den oudsten en het naast met den overledene in familiebetrekking staanden inwoner der plaats, onder voorwaarde dat deze vermogen genoeg heeft om eenige buffels te slagten, en een' maaltijd aan de inwoners der plaats te geven. Anders kiest men een ander uit zijne neergaande linie, want op deugd of bekwaamheid ziet geen Lamponger.

(1) Te Menang-Kabouw (Padangsche Bovenlanden) worden die hoofden nog heden ten dage genoemd: „kapala-laré“, „kapala-soekoe“ en „kapala-boewa proet“, hetwelk zoo veel beteekent als hoofd des stams, hoofd des taks en hoofd der familie.

VII.

Titels door de Bantamsche sultans gegeven.

De Bantamsche sultans hebben aan de „kapala-marga“ (districtshoofden) den titel gegeven van „pangerang“ of „kjai-aria“, en aan de mindere hoofden dien van „toemangong“ of „ngabehi“, naar mate de hoeveelheid van peper, die zij jaarlijks konden leveren, of naar mate de waarde was van het geschenk, waarmede zij de residenten en de Javaansche ministers, onder wier bestier zij behoorden, hadden weten om te koopen, die dan voor hen bij de hooge magten te Bantam in de bres sprongen; en ofschoon deze titels boven de hoogste Lampongsche gerekend werden, zijn ze echter bij de tegenwoordige generatie weinig geteld, dan alleen bij het opleggen van boeten aan schuldigen, zoo als hierna zal worden aangetoond. De „pangerang's“ of „kjai-aria's“, hoofden van een district of geslacht, kregen bij hunne aanstelling een patent („piagem“) van koper, somtijds met zilveren randen omzet, een pak fraaije Javaansche kleederen, zoo als men aan het hof gewoon is te dragen, alsmede gedenkstukken („siembangan“), bestaande uit grof geschut, krissen, pieken en ander wapentuig, op welks bezit de erven van hen, die deze gedenkstukken voorheen ontvangen hebben, zelfs tot heden nog veel waarde stellen. De „toemangong's“ en „ngabehi's“, zoo wel als de „kjai-aria's“, die geen hoofden van een district waren, kregen bij hunne benoeming geen patent, maar slechts eene kris met gouden handvat en scheede („pondok“), een fraaije „koppia“ (hoofddekse) en een pak hofkleederen, geëvenredigd aan den verkregen titel.

De tegenwoordige districtshoofden („kapala-marga“) van het district Oejoeng-Goenoeng of van het geslacht Soewai-apoe, in het Toelang-Bawangsche, hebben, sedert de Lampongers aan de regering der Bantamsche sultans onttrokken zijn, den titel van

„kjai-aria” afgelegd, en dien van „toewan-ratoe” aangenomen. Andere hoofden hebben zich de titels van „soesoehoenan” of „sultan dalm” of „dalm-pangerang” aangematigd. De titel van „pangerang” is tegenwoordig onder de Lampongers zoo algemeen, dat men zelfs onder hen, die door tegenspoed of door een losbandig leven tot den laagsten stand zijn vervallen, personen vindt, die dezen titel voeren. Ook vindt men onder de hedendaagsche Lampougers hoofden, die, behalve een der boven beschreven titels, uit hoogmoed of uit zucht om zich boven anderen te verheffen, nog bovendien zeer hoogdravende, ja zeer godlasterende namen aangenomen hebben. Zoo was er onder anderen een, die zich den naam gegeven had van „Allah-bidjiel”, hetwelk „louter God” beteekent, en een ander, die zich in slecht Arabisch noemde, „prins GABRIEL, gunsteling van het Opperwezen, die gewoon is zijne zaken met God te overleggen, met de engelen te slapen, ja slechts nog een’ stap te doen heeft, om aan God gelijk te zijn”.

VIII.

Inkomsten der hoofden.

Ofschoon de hoofden voorheen onder de regering der Bantamsche sultans in geen geval boeten, hooger dan dertig reaal, van schuldigen mogten heffen, en daar beneden tot vijf reaal, naar mate van den rang, dien het hoofd, door wien de boete opgelegd werd, bekleedde, wordt hiermede tegenwoordig nog, in de ver van het Europeesche gezag gelegen plaatsen, zoo willekeurig gehandeld, dat iemand, die zich mogelijk aan niets anders dan aan het gebruik van den een’ of anderen opschik, welke niet aan zijnen rang geoorloofd is, schuldig heeft gemaakt, in eens met zijne familie tot den slavenstand wordt vernederd.

Ook thans nog bestaan de inkomsten der hoofden uit boeten, die zij aan schuldigen opleggen. Van ieder uitgewezen geschil hebben zij bovendien de „laba“, zijnde het $\frac{1}{5}$ gedeelte der waarde van de zaak, waarover het geschil loopt. Deze wordt half door de eene en half door de andere partij betaald. Zij hebben almede de „oewang oesoer“, dat is het $\frac{1}{10}$ der waarde van de zaak, waarover het geschil loopt. De winner van het proces is gehouden deze te betalen bij de uitspraak of bij de uitlossing van het pand, dat de partijen gehouden zijn in handen der „parawatien's“ (regters) te stellen, alvorens men tot het onderzoek van hunne zaak overgaat. De partijen moeten, ieder afzonderlijk, de waarde in pand stellen van de zaak, waarover het geschil is. Hij, die zulks niet in geld, goederen of lijfeigenen kan bezorgen, geeft zijne ongehuwde zuster, jongere broeders of zijne vrouw en kinderen, en, zoo hij niets van dit alles heeft, zijn' persoon te pande. Daaraan is gedeeltelijk het lijfeigenschap toe te schrijven. Tot hunne inkomsten behoort ook het „oewang-peneboes“, opvatloon, dat van de weggelopen lijfeigenen, die binnen de grenzen van hun gebied, 't zij ze door hen zelve of door hunne onderhoorigen, ja zelfs door de eigenaars achterhaald en opgevat worden aan hen moet worden uitgekeerd, ten bedrage van zes reaal voor ieder slaaf, of daar beneden, naar mate van de nabijheid der woonplaats des eigenaars. Voorts hebben zij $\frac{1}{10}$ van alle binnen de grenzen van hun gebied in de bosschen gevonden wordende olifantstanden en renosceroshorens, de „oewang-papadangan“ genaamd. Van menschen, die niet tot hun dorp behooren, en plantagiën binnen de grenzen van hun gebied aanleggen, hebben zij de grondhuur. Van de huwelijken, die tusschen meisjes, wier ouders onder hun gezag staan, met mannen van andere plaatsen gesloten worden, hebben zij de „oepabatien“, welke voor meest alle plaatsen verschillend is, en waarvan het bedrag derhalve niet bekend is gesteld. De „kabouw jeroen joengan“, of ongemerkte buffels, die in de bosschen

binnen de grenzen van het kampongsgebied gevonden worden, vervallen in eigendom aan den „kapala-soekoetoho“, het hoofd van de oudste buurt in het dorp (1).— Overigens hebben de hoofden der plaatsen, die aan zee gelegen zijn of aan voor vreemde „praauw-dagang“ (handelspraauwen) bevaarbare rivieren, nog het ankeragegeld van iedere aankomende praauw, ten bedrage van een tot vier ropijën.

IX.

Uiterlijke teekenen der hoofden.

Behalve de reeds gemelde Bantamsche koperen „piagem“ (patenten) en „siembangan“ (gedenkstukken), die nog door enkelen bewaard worden, hebben de hoofden bovendien eenige uiterlijke teekenen, waarvan ik den oorsprong nog niet heb kunnen ontdekken, uithoofde van den volslagen achterlijken staat, waarin zich de tegenwoordige generatie bevindt, en bij gebrek aan boeken, in welke iets omtrent vroegere gebruiken of gewoonten bekend staat. Deze teekenen zijn: 1° de „papadon“, 2° de „sasako“ en 3° de „lawangkorie“. De „papadon“, die het meest in het Toelang-Bawangsche aangetroffen wordt, schijnt eene navolging van den troon der vorsten te wezen, en heeft de gedaante van eene langwerpige vierkante voetbank, voorzien van vier stevige voeten, meestal gemaakt uit één

(1) Het zijn alleen de inwoners van Telok en Samangka, die hunne buffels tot het bewerken van hunne sawah's en het dragen van goederen als padie, enz. gebruiken, en ze dus meest in de nabijheid van hunne woonplaats houden. De inwoners der overige provinciën, en voornamelijk die van Siepoetie en Toelang-Bawang, zijn niet gewoon hunne buffels te hoeden, of tot iets anders dan tot slagtdieren te gebruiken. Slechts om de twee of drie jaren verzamelen zij ze in kralen, daartoe door de gezamenlijke bevolking van eene kampong in de bosschen gemaakt. Ieder eigenaar heeft zijn vast merk, hetwelk op een' der horens van het dier, links of regts, op deze of gene wijze gesneden of gestoken wordt; zij, die geen merk hebben en niet meer bij de moeder loopen, noemt men „kabouw jeroen joengan“.

enkel stuk zwaar en zeer duurzaam hout, zelden meer dan 9 of 10 duim hoog, 4 voet lang en 3 voet breed. Tot dezen troon laten de hoofden, van wat rang ook, zich door het geven van een feest en maaltijden verheffen. Dat houdt een Lamponger voor de grootste eer, die hem met mogelijkheid kan aangedaan worden, en niets is er, dat hem en zijne familie, ja zelfs zijne verste nabestaanden, tot hooger rang in de maatschappij verheft. Het stelt hem in staat, hooger boeten aan schuldigen te mogen opleggen; zijne dochter of zuster, voor wie hij, vóór zijne verheffing tot den „papadon“, slechts 100 reaal „djoedjoer“ durfde vragen, verkoopt hij nu aan hem, die haar tot vrouw neemt, voor 400 reaal; en aangezien dit volk zeer gesteld is op rijkdom of om rijk te schijnen, leent hij bij deze gelegenheid alle mogelijke kostbaarheden, die hij bij elkander kan krijgen, om ze aan het publiek als zijn eigendom te vertoonen, of ten minste daardoor het crediet, dat hij bij anderen heeft, te kennen te geven. De omtrek van den „papadon“ is, voor den tijd dat hij daarop gezeten is, beplakt met zeer dunne gouden plaatjes ter grootte van eene Spaansche mat of belegen met zilveren Spaansche daalders, waarvan hem gewooulijk geen enkele in eigendom behoort. De met goud versierde „papadon“ heet men „papadon tata mas“ en de andere „papadon tata reaal“.

Nadat al de plegtigheden, die gewoonlijk tot de papadonverheffing van een hoofd behooren, zijn afgelopen, wordt de „papadon“ in de „sêset“ (publieke zaal) (1) weggeborgen, en

(1) In de oudste buurt van ieder dorp is eene publieke vergaderzaal, bij de Lampongers „sêset“ of „balidana“ genaamd. In deze wordt over de voornaamste regtsgedingen gehandeld en worden voorname feesten gevierd. Zij dienen tevens tot huisvesting van vreemdelingen van rang. Overigens vindt men in elke ondergeschikte buurt een klein publiek gebouw, „angoeng“ genaamd, waarin het hoofd der buurt met zijne oudste onderhoorigen kleine zaken afdoet, betreffende degenen, die onder zijn direct gezag behooren. Zij dienen tevens tot huisvesting voor vreemdelingen en bezoekers van minder aanzien, en tot het geven van kleine maaltijden.

nimmer door den eigenaar meer bezeten, of tot iets anders in zijn leven gebruikt, dan om daardoor zijn' rouw aan te toonen. Want heeft iemand zijne grootheid zoodanig gekrenkt, dat hij zich genoodzaakt ziet daarover wraak te nemen, dan is hij gehouden den „papadon“ zoo lang uit de „sêset“ te nemen en te verbergen, tot dat hij zich gewroken heeft. Heeft iemand de onvoorzigtigheid daarop te gaan zitten of er iets op te leggen, dan vervalt hij daardoor in eene boete.

De „sasako“ is eene fraai gebeeldhouwde leuning of rugsteunsel, dat tot een onderscheidingsteeken dient van minderen rang dan de „papadon“. De hoofden, die geen vermogen hebben om zich tot den „papadon“ te verheffen, laten zich tegen dit rugsteunsel aanzetten, mede onder het geven van feesten en maaltijden. De „sasako“ wordt eveneens in de publieke zaal ten toon gesteld, en er wordt op dezelfde wijze mede gehandeld als met den „papadon“, wanneer de eigenaar zich beleedigd rekent. Laat deze zich naderhand tot den „papadon“ verheffen, dan hecht men de „sasako“ aan den „papadon“, op de manier van een' leuningstoel, en dan is die nog van grooter waarde.

De „lawangkorie“ is eene soort van overdekte eerepoort, van welke de deuren en het overige houtwerk fraai gebeeldhouwd zijn. In sommige gedeelten der Lampongs vindt men ze gedeeltelijk van gebakken steen, met kalk zeer net opgebouwd of bemetseld, en afgezet met porcelein, waarop figuren staan uitgedrukt. Met het regt, om zich dit teeken van grootheid aan te schaffen, is het even zoo gelegen, als met dat van den „papadon“ en de „sasako“. De „lawangkorie“ staat gewoonlijk in de nabijheid der woning van den eigenaar, en wordt gebruikt tot doorlating van vreemde bezoekers, van bruid en bruidegom, en verder van ieder die verlangt deze eer te genieten, mits hij daarvoor een' karbouw of de waarde daarvan in geld of goed aan den eigenaar geeft. De eigenaar zelf gaat er als in triomf door, wanneer hij de eene of andere goede daad verrigt

heeft (1), en voorheen wanneer hij van Bantam terugkwam, en daar den een' of anderen titel of eenig gedenkstuk verkregen had. Te Kampong Angariep, 2¹/₂ uur benoorden Boerne, in het Samangkasche, heb ik eene „lawangkorie“ gezien, waarvan de vleugels door een van hout gemaakten pagger verlengd waren, die de buurt, waarover de eigenaar der „lawangkorie“ het gezag voerde, geheel insloot. Voor de gewone passage waren daarin aan de rivierzijde twee openingen gelaten. Men zegt, dat dergelijke omheiningen der verschillende buurten in eene kampong voorheen door het geheele Lampongsche in gebruik waren, en eerst onder de tegenwoordige generatie verwaarloosd zijn. Ook vond ik die te Samangka of Kampong Angariep met afbeeldsels van menschenhoofden, van hout gemaakt, bezet; hetgeen mij doet vooronderstellen, dat die reeds zeer vroeg en vóór de invoering van het Mohamedanisme, dat in dit land nog zeer weinig wortel geschoten heeft, in gebruik zijn geweest.

X.

Boeten.

Het bedrag van de boeten, die de verschillende hoofden aan schuldigen mogen opleggen, schijnt in vroeger tijden door de sultans van Bantam bepaald te zijn als volgt.

De „kapala-marga“, hoofd van een district of geslacht, die, hetzij door eigen verkregen regt, hetzij bij overerving, in het bezit is van een „piagem“ (patent), en zich heeft doen verheffen tot den „papadon“, heeft het regt om eene boete ten bedrage

(1) De Lampongers, voornamelijk die van de voornamere klassen, zijn gewoon zich door moorden, zelfs aan onschuldigen, te wreken, om zich daardoor van eene schande, die hun is aangedaan, te zuiveren. Dergelijke moorden en wraak-oefeningen beschouwen zij als goede daden.

van 30 reaal, namelijk 15 uit hoofde van het bezit van zijn „piagem” en 15 voor dat van den „papadon”, te eischen. Hij, die geen „piagem” heeft, doch den titel van „kjai-aria” of „toemangong” of „ngabehi”, ’t zij door eigen regt of bij overerving, voert, en tot den „papadon” verheven is, kan 15 reaal eischen, namelijk $7\frac{1}{2}$ uit hoofde van zijn’ Bantamschen titel, en $7\frac{1}{2}$ uit hoofde van zijne verheffing tot den „papadon”. Hij, die geen Bantamschen titel heeft, doch tot den „papadon” verheven is, kan 10 reaal eischen; hij die slechts een „sasako” of rugsteunsel heeft, niet meer dan $7\frac{1}{2}$ reaal, en hij die geen van die teekens heeft, 5 reaal. Onder de Aboengsche volken zijn alle boeten, naar men zegt, 50 ten 100 hooger; of echter deze verhooging aan ingeslopen misbruiken of aan eene regeling der Bantamsche sultans haren oorsprong te danken heeft, is onbekend. Langs de Wai-Oempoe en den daarin vallenden tak Wai-Besai, in de districten of geslachten van Pamoeka, Baradatoe, Braga (waarvan Boemie-Agoeng de hoofdkampong is), Siemenga en Barasaktie, is hierin door den sultan van Palembang verandering gemaakt, en de hoogste boete bepaald op 36, de minste op 12 reaal, waarvan het $\frac{2}{3}$ gedeelte aan den sultan moest worden afgestaan. De boete van 36 reaal was bekend onder den naam van „ampat-liekoerdoewablas” (vier en twintig twaalf).

XI.

Godsdienst en Wetten.

De Godsdienst der Lampongers is in naam de Mohamedaan-
sche, doch wordt weinig uitgeoefend, en het allermint in de
binnenlanden. Zij regelen zich naar hunne aloude gebruiken,
die misschien zeer verbasterd zijn, en, zoo men zegt, naar

voorschriften in zeker boek van Madjapahitschen oorsprong, „rajassa“ genaamd, doch hetwelk ik, ondanks alle daartoe aangewende moeite, nog niet heb kunnen magtig worden, zoo min als de wetboeken, die zij voorheen van de Bantamsche sultans ontvingen, ten einde zich daarnaar te regelen. Het zijn alleen de bewoners der stranden, in de nabijheid van Bantam, die onophoudelijk door vreemden bezocht worden, welke eenigzins kennis hebben van het Mahomedanisme. Priesters zijn er misschien geen tien in de geheele Lampongs, voor zoo ver het land in de laatste tijden aan de sultans van Bantam onderworpen was. En die priesters zijn dan nog meest allen Bantamsche vlugtelingen en valsche leeraren, die een dom volk, dat bovendien door het gemis eener goede regering geheel bedorven is, in het plegen van groote misdaden sterkt, door hun „djiemats“ (geschriften waaraan zij bovennatuurlijk vermogen toekennen, en waarvoor zij zich rijkelijk laten betalen) te verkoopen. Vooral zijn de zoogenaamde heiligen of „hadjie's“ een ongeluk voor dit volk.

In het jaar 1820 vertoonde zich zulk een heilige in het Toelang-Bawangsche, en had het geluk binnen eenige weken eene goede beurs te maken. Bij onderzoek bleek het, dat hij oorspronkelijk een visscher te Tjeringien (Bantam) geweest was, en zelfs eenige maanden te Boemie-Agoeng bij mij als kettingjongen gewerkt had. Deze man nu gaf voor, dat hij een zending Gods en gedurende eene hevige regenbui uit den hemel nedergedaald was, en werd in het verspreiden van deze logen geholpen door eenige op schelmerij volleerde Lampongers. Zoo dra ik dit alles wist, liet ik hem vatten, hetgeen zoo ruw werd aangelegd, dat zijn leven er mede gemoeid was.

De gemeenste schelm, wanneer hij maar wat prevelen kan, dat naar bidden gelijk, of stukken weet te bezorgen, waaraan hij de eene of andere tooverkracht toekent, kan zich hier, ten gevolge van de diepe onwetendheid en het bijgeloof der bevolking, in weinig tijds tot een welgezeten man maken, en zelfs

schielijk doen eerbiedigen als iemand, die met bovennatuurlijke magt bekleed is. Dit is het bedrog, waarvan de vreemdelingen zich gewoonlijk bedienen, en onder de Lampongers geeft het menschen, die veel onheil stichten, door zich voor opgestane heiligen uit vorige eeuwen uit te geven.

Van het gemak, waarmede men hun de vreemdsoortigste zaken kan doen gelooven, moge het volgende tot bewijs strekken. Een mij bekend ambtenaar, dien ik A. zal noemen, zich eens in de binnenlanden bevindende, ontving in eene kampong, Kotta-Girie ⁽¹⁾ genaamd, waar hij den nacht moest doorbrengen en met de gewone gastvrijheid der bewoners van den Indischen archipel ontvangen was, met het vallen van den avond het bezoek van de voornaamsten der kampong. Het gesprek liep eerst over onverschillige onderwerpen, doch bepaalde zich weldra uitsluitend tot wonderen en verhalen van personen, die met goede en booze geesten in verbond stonden. Hetgeen zij den Heer A. als waarheid opdischten, was zóó bespottelijk en kenschetste zóó sterk hunne ligtgeloovigheid, dat deze lust kreeg eens te beproeven, hoe ver die ligtgeloovigheid wel gaan zou. De Heer A. had toevallig bij zich een zeer fijn gedrukt boek; hij haalde het te voorschijn, en vroeg zijnen bezoekers, of zij hem zeggen konden, wat dit was. Op hun ontkennend antwoord (want zij hadden nimmer eenig ander schrift gezien dan de grove letters der Redjangers) vertelde hij hun, dat de fijne karakters, die zij zagen, door „bidadarie's" (engelen) geschreven waren. „Hé, Mijnheer! hoe kwaamt gij in aanraking met de bidadarie's," was hun verwonderende uitroep.— „Op eene zeer eenvoudige wijze. Gij hebt wel eens van de zee en van schepen gehoord?" — „Ja wel Mijnheer." — „Gij hebt ook wel eens een' boog aan den hemel gezien, van verschillende schoone kleuren, de regenboog genaamd?" — „Ja zeker." — „En weet gij wat die boog is?" — „Zeker; het is de gordijn

(1) Kotta-Girie ligt in het Palembangsche, doch hetgeen hier van de ligtgeloovigheid van de inwoners dier kampong gezegd wordt, is geheel op de Lampongers toepasselijk.

waar langs de engelen nederdalen om te baden.” — „Juist geoordeeld. Ik voer met een schip op zee, de engelen daalden neder om te baden, de gordijn ging van onderen digt, en mijn schip, dat juist op dezelfde plaats lag, raakte er in. Na afloop van het bad werd de gordijn, met het schip, in den hemel opgehaald, en de manschap moest voor de engelen verschijnen, om hun lot te vernemen. Slechts aan twee der scheepelingen werd het vergund naar de aarde terug te keeren, mits belovende, dat zij niets van het in den hemel geziene zouden openbaren. Ik was een dier twee, en mij werd daarenboven de gunst bewezen, om over duizend booze geesten te mogen beschikken, wier namen in het boek, dat gij zoo even in handen hebt gehad, staan opgeschreven.” Op het einde van zijn verhaal gekomen, deed de Heer A. het voorkomen, alsof zijn ligchaam eene rilling onderging, hetgeen door de eenvoudige bewoners dezer landen (die zulks „bagarag” noemen) als eene bovennatuurlijke gewaarwording beschouwd wordt. Hij gaf zijnen hoorders dit te kennen, hield zich voor zeer ontsteld, en riep een hunner tot zich, dien hij wat onzacht in de oogen wreef, en daarop vroeg of hij niets bemerkte had. De man antwoordde, dat het was alsof er vuur uit zijne oogen sprong. „Dan zijn wij verloren,” riep de heer A. uit, „want dit is een teeken, dat wij nog heden avond door de duizend booze geesten zullen worden overvallen. Ik heb waarschijnlijk meer gesproken van de geheimen van den hemel dan ik mogt, en heb mij daardoor de gramschap der engelen op den hals gehaald, zoodat de booze geesten, die mij tot dus ver dienstbaar waren, nu mijne meesters worden.” — „De hemel beware ons,” was de algemeene uitroep, „dan worden wij allen gek!” — „Ja,” antwoordde de Heer A., „en wat er van mij zal worden, weet de Hemel.” De ontsteltenis der Inlanders was onbeschrijfelijk. Langs de kampong werd overal op weg geel gemaakte rijst gestrooid, en de „panghoeloe” (priester) uitgenoodigd, om het gevreesde

onheil af te bidden. Deze eerwaarde persoon, een man van hooge jaren en met slechts een oog, maakte zich reeds gereed om uit zijn' Koran de noodige gebeden te prevelen, toen de Heer A., voldaan over zijne proef, hem verzocht zulks niet te doen, en den omstanders verklaarde, dat zij noch van booze, noch van goede geesten iets te vreezen hadden, dewijl zijn geheel verhaal onwaar, en slechts door hem gedaan was, om hen te overtuigen, hoe zij bedrogen werden door al die personen, van wier bovennatuurlijke magt zij hem zooveel verteld hadden. Hij trachtte hun eene eenvoudige verklaring van den fijnen druk zijns boeks en van den regenboog te geven, doch ondervond spoedig, dat de waarheid bij zijne toehoorders minder ingang vond dan de logen, en toen hij den volgenden morgen zijne reis voortzette, bespeurde hij aan de eer, die men hem bewees door hem tot aan de volgende kampong te dragen, dat, niettegenstaande zijne stellige verzekeringen van het tegendeel, men hem steeds als een' gebieders over geesten beschouwde, en voor weinig minder dan een' heilige hield.

XII.

Straffen.

Lijfstraffen worden in de Lampongs niet uitgeoefend. Alle straffen bestaan in geldboeten. Heeft iemand een ander ligt gewond, dan wordt hem eene boete opgelegd, en wordt hij bovendien verwezen tot de betaling van eene som gelds, geëvenredigd aan den rang, dien de gekwetste in de maatschappij bekleedt. Deze betaling noemt men „penêpoeng“, en wordt tot het koopen van een' buffel, geit of hoen gebruikt, welk dier geslagt wordt, en door de partijen en hunne nabestaanden, op een' daartoe bereiden maaltijd, als een teeken van verzoening gegeten.

Heeft een vrij persoon het hoofd van zijn „kaboeajan“ (stam of geslacht) of een van diens kinderen of andere bloedverwanten vermoord, dan eischen de naastbestaanden van den vermoorde den moordenaar, benevens allen die in familiebetrekking tot hem staan (van het mannelijke geslacht) op, om zich door de vernieling van dezen te wreken, en zich zoodoende van de schande, die hun is aangedaan, te zuiveren. Het gebeurt echter zelden ergens anders dan in die streken, waar het volk nog in eenen meer wilden staat leeft, dat aan dezen eisch voldaan wordt. Meestal worden in zulke gevallen de hoofden der aangrenzende „kaboeajans“ verzocht, om als bemiddelaars tusschen beide te komen. Dan wordt de schuldige, of zijne naastbestaanden in geval hij zelf voortvlugtig is, veroordeeld tot de betaling aan de naastbestaanden van den vermoorde van de „bangoen“ (woordelijk vertaald „herleving“), ten bedrage van 1000 reaal, of 800 indien de vermoorde de oudste broeder of zoon en „panjiembang“ (opvolger) van het hoofd van een district of geslacht is. De som wordt geringer tot 400 reaal, naar mate de vermoorde meer of minder naauw aan zulk een hoofd vermaagschapt is. Voorts wordt de schuldige (of zijne naastbestaanden) verwezen tot de betaling van de „oewang slawat“, zijnde 30 reaal, tot de levering van een stuk wit linnen 4 of 5 ellen lang, om het lijk in te wikkelen, en van vijf karbouwen, van welke er één geslagt wordt bij de begrafenis tot „poenoesoemboemie“ (zuivering van den grond), één op den 3^{den}, één op den 7^{den}, één op den 40sten, en één op den 100sten dag na de begrafenis van den vermoorde; voorts nog tot de levering van een of twee afgeslagen menschenhoofden, hoe verscher hoe beter, om tot voldoening aan de beleedigde nabestaanden te strekken. Een „irawan“ (1), dat is een levend mensch, die aan een' paal wordt gebonden en door de nabestaanden van den vermoorde al dansende met steken van piek, kris en klewang wordt overladen, wordt vervolgens als een slagtdier den hals

(1) Zie noot C.

afgesneden. Het bloed van dit slagtoffer wordt met dat van den tot „poenoesoemboemie“ geleverden buffel gemengd, en door de beleedigden gebezigd, om zich te bestrijken en in het water te mengen, bestemd om zich te reinigen van de schande, waarmede zij door den dood van den vermoorde bevlekt zijn. Het lijk van den tot „irawan“ gediend hebbenden persoon, wordt op de gewone landswijze begraven, en de geleverde menschenhoofden worden (nadat die aan de beleedigden tot voetbanken gediend hebben, om in de publieke zaal, waarin bij die gelegenheid een groote maaltijd vergezeld van spelen en vermaken gegeven wordt, op te treden) aan de voeten van den vermoorde begraven. De „orang Aboeng“ (1) begraven het lijk van den „irawan“ niet, dan na vooraf daarop met piek en schild in de hand getoernood te hebben. De moordenaar is verplicht den „irawan“ en de menschenhoofden zelf te leveren, zullen die tot volkomen voldoening der beleedigden strekken. Om nu niet weer op eene nieuwe misdaad betrapt te worden, waartoe die verplichting hem natuurlijk moet brengen, begeeft hij zich ten dien einde naar afgelegen gedeelten van het land. Rijken nemen hiertoe wel (ofschoon men hen daarvoor met den naam van bloodaards bestempelt) slaven, die zij met hun eigen geld gekocht hebben; slaven, die zij bij erfenis verkregen hebben („boedak-“ of „badoewa-poesaka“) worden niet aangenomen.

(1) De „orang Aboeng“ is een volk van den stam of „boeai“, die den naam draagt van „njonjai.“ Uit dien stam zijn een negen- of tiental takken gesproten, welke bijna allen den linkerarm der rivier van Toelang-Bawang, of de takken Wai-Aboeng en Wai-Gahan bewonen, bijna in het midden van de Lampongsche districten, in eene strekking Z. O. ten O., ongeveer 25 uur gaans van Boemie-Agoeng. Het is een volk, dat door zijne naburen, die zij „Lampongpingieran“ noemen, om zijne meer wreede en vooral roofzuchtige geaardheid zeer gevreesd is. Voornamelijk was dit het geval in vorige tijden. De reden waarom de bewoners van het westerland der Lampongsche en van het oosterland der Samangkasche bogt hunne naburen, die slechts op een paar uur afstands binnenslands wonen, den naam van Aboengers geven, heeft geen Lamponger mij nog kunnen verklaren. Hun dialect verschilt aanmerkelijk van dat der overige Lampongers.

In de maand Januarij 1819 heb ik een' troep „orang A-boeng“, die door een' man, zich noemende „sultan ampat-blas-tioe“ en hoofd van de kampong Bakoeran, gelegen aan den linkerarm der rivier Toelang-Bawang, werden aangevoerd, doen achterhalen. Hij voerde een' inwoner van het district Lam-pong-Kemmering mede naar zijne woonplaats, die aan hem tot „irawan“ geleverd was door eenige schelmen, welke de vrouw en het kind van dien ongelukkige gestolen en te Palembang ver-kocht hadden.

In de maand Augustus van het jaar 1819 werd mij door een der hoofden van Kampong Tiginenneng, met name KJAR-ARIA SRIENGA-NATTA, iemand die door zijne landgenooten voor een opregt Muselman gehouden werd, waarschijnlijk omdat hij tweemaal daags gewoon was te bidden, de begraafplaats van twee menschenhoofden getoond, die hij kort te voren, benevens een levend mensch, een' buffel en andere betalingen en geschenken, aangenomen had van het volk van Goenoeng-Dewa, eene kam-pong gelegen aan de rivier Siepoetie, voor de schande die de-zen hem aangedaan hadden door het vermoorden van zijn' broe-der. Met zeer veel geestdrift verhaalde hij mij, hoe hij zich aan het genoemde slagtoffer, dat een slaaf was geweest dien men voor acht Spaansche matten gekocht had, had gewroken, en wees mij de plaats aan, waar die ongelukkige gebonden had gestaan. De hoofden had hij, daar zijn broeder in het bosch op eene afgelegen plaats vermoord en het lijk niet ge-vonden was, aan den trap van zijne woning begraven, opdat hij, of een ieder die in of uit ging, ze met voeten zou betreden, hetwelk hem en zijnen nabestaanden, oock voor dat niet vinden van het lijk, tot eene soort van voldoening strekte.

Indien soortgelijke moorden aan menschen van rang worden bedreven, en de dader tot een ander „kaboeajan“ (geslacht) behoort, dan komen de volken van de twee „kaboeajan's“ ge-woonlijk eerst tegen elkander in opstand, alvorens de belee-digden door de volken der aangrenzende „kaboeajan's“ tot in-

schikkelijkheid te brengen zijn. Van daar, sedert de laatste jaren of sedert het land aan de regering der Bantamsche sultans onttrokken is geraakt, al de schrikkelijke verwoestingen, voornamelijk in de provintiën Toelāng-Bawang en Siepoetie. Zoodra men er in geslaagd is ze tot rede te brengen, wordt de misdadiger of zijn naastbestaande, en anders de volken van het district waartoe de misdadiger behoort, aangezet tot het opbrengen zoo als ik boven heb gemeld. Sometijds wordt de misdadiger, indien deze een persoon van geringe geboorte is, aan de beleedigden uitgeleverd, iets waarmede zij in dat geval genoeg moeten nemen, en waarmede zij dan gewoonlijk handelen als anders met den „irawan“, met dat onderscheid echter, dat diens lijk, in stede van de doodshoofden, aan de voeten van hem dien hij vermoordde, begraven wordt en wel in eene dwarsche rigting.

De grootste schande, die eene familie van rang overkomen kan, is als er een van hare nabestaanden door een' slaaf vermoord wordt. In zulk een geval begeven de oudsten van de familie zich naar afgelegen plaatsen, om zich van die schande door het vermoorden meestal van ongewapende mannen, weerlooze vrouwen en onnoozele kinderen te zuiveren, en om, tot bewijs hiervan, de hoofden van die ongelukkige slagtoffers in zegepraal te huis te brengen. Is de moord in het geheim geschied en de dader niet uit te vinden, dan kunnen de nabestaanden zich van de schande, die hun daardoor overkomen is, zuiveren door het slagten van een' slaaf, waartoe zij gewoonlijk een' afgeleefden koopen.

In de nabij Bantam gelegen plaatsen is het volk gewoon een' van hunne eigen slaven te nemen tot „irawan“, en hem alleen in schijn dood te steken en te slagten, hem vervolgens werkelijk aan den meestbiedende te verkoopen, en de daarvoor ontvangen penningen aan de bewoners hunner kampong en aan andere in den omtrek wonende bureu, die anders niet in gezelschap met hen willen blijven, uit te deelen; doch die mindere bloeddorstig-

heid is alleen aan oude vrees voor straffen, te voren door het Gouvernement van Bantam op die wreedheid gesteld, toe te schrijven. Ook in het Toelang-Bawangsche is men, sedert het aanwezen van een Europeesch gezag, huiverig die wreedheden uit te oefenen, maar ik houd mij verzekerd, dat zij nog maar al te dikwijls in de afgelegen gedeelten plaats grijpen.

Iemand, die een anders slaaf gedood heeft, kan volstaan met den eigenaar daarvoor 30 reaal te betalen, zoo de vermoorde een man is; als het eene vrouw is, betaalt hij 40 reaal, behalve eene boete en de andere proceskosten, indien namelijk daarover tusschen hem en den eigenaar van den slaaf verschil ontstaat, en de zaak door den regter uitgewezen wordt.

Als de eene slaaf den anderen vermoord heeft, wordt de moordenaar, zonder aan eenige verdere straf bloot te staan, afgestaan aan den beschadigden persoon, mits deze daarin genoegen neemt; anders is de eigenaar van den moordenaar gehouden, den bepaalden „oewang-bangoen“, ten bedrage van 30 reaal als de vermoorde een man is, en als het eene vrouw is 40 reaal, te betalen.

Als eenig hoofd of gezagvoerend persoon een' van zijne vrije ondergeschikten, uit de buurt waarover hij het gezag voert, vermoord heeft, wordt hij door de gezamenlijke hoofden der kampong, op aanklagt van de beleedigde nabestaanden, verwezen tot het betalen van de „oewang-bangoen“, geëvenredigd aan den rang van den vermoorde, en van de „oewang-slamat“, alsmede tot het leveren van een stuk wit linnen, om er het lijk in te winden, en van een' buffel of bok, om te dienen tot „poenoesoemboemie“. Op oudermoord staat geen straf, alsmede niet op het vermoorden van eigen vrouwen, kinderen, broeders of zusters, of van een' slaaf dien men met zijn eigen geld gekocht heeft. Iemand, die tot zulk eene daad vervoerd wordt, stelt zich slechts bloot aan het verwijt van zich zelve te bederven of schade toe te brengen („njadang-ramna“).

Ik heb nog geen Lamponger gevonden, wien het heugde,

dat men ooit in de noodzakelijkheid is geweest, het verleiden van eene maagd te straffen, en zulks is ook niet waarschijnlijk; want heeft iemand, die vermogen bezit, een meisje beneden zijnen rang geschonden, dan trouwt hij ze, en noemt haar zijne vrouw, ofschoon hij haar tot niets anders dan tot zijne slavin gebruikt; of hij geeft haar eene woning, of laat haar in het huis van hare ouders zitten, zonder ooit meer naar haar om te zien. Daar eene Lampongsche vrouw geene echtscheiding vorderen kan, is het geene bijzonderheid, dat een Lamponger, die vele vrouwen heeft, ze somtijds ettelijke jaren laat zitten, zonder naar haar om te zien of haar eenig onderhoud te zenden. Ik heb er een' als schrijver in mijne dienst, die zeven vrouwen heeft, van welke hij er eene reeds in geen vier jaren gezien heeft, niettegenstaande hij bij haar kinderen heeft, en zij aan ééne en dezelfde rivier met hem woont. Is het meisje daarentegen van aanzienlijke geboorte, dan stelt hij er zich eene eer in, zulk eene vrouw te hebben, en blijft steeds met haar in het huis van zijn' schoonvader wonen, tot dat hij in staat is de „djoedjoer“ te betalen. Bloed-
schande („salla-poerie“) en echtscheiding („riendang-babai“) worden echter gestraft, door de schuldigen te verdrinken of te onthoofden. Er zijn sedert de laatste zes verlopen jaren, voor zoo veel men weet, in het Toelang-Bawangsche drie voorbeelden hiervan geweest.

XIII.

Diefstal en roof.

Als aan iemand iets ontstolen of ontroofd is, en hij den dader uitgevonden heeft, onderzoekt hij gewoonlijk eerst of deze een bemiddeld persoon is. Hiervan genoegzaam overtuigd zijnde, vraagt hij hem, of hij genegen is het gestolene

of geroofde te vergoeden, zelden minder dan met de enkele waarde daar boven, hetgeen men „kadoewa-watang” noemt, of met de dubbele waarde daar boven, hetgeen men „katiega-watang” noemt (1), en waarvan de eisch gewoonlijk afhangt van de meerdere of mindere heb- of vervolgzucht van den beschadigde. Neemt de dief hier genoegen in, dan is de zaak afgelopen; anders klaagt de beschadigde hem aan, niet voor hetgeen hij hem ontvreemde, maar voor eens of tweemaal de waarde daarenboven. De beschadigde mag dit bij den regter doen, wijl zulks in het voordeel van den laatste is, zoo als reeds is aangewezen in hoofdstuk VIII. Indien de beschadigde persoon over hem, die hem beschadigde, heeft gezegepraald, en deze of zijne nabestaanden geen vermogen hebben om hem te redden, door het gestolene naar den eisch te vergoeden, dan wordt hij slaaf van hem, dien hij beschadigd heeft. Hierbij dient in het oog te worden gehouden, dat in de Lampongs, even als in vele andere Maleische landen, de kinderen der voornaamste lieden doorgaans de voornaamste vagebonden zijn, en dat het daarom niet zelden gebeurt, dat de beleedigde partijen in het ongelijk worden gesteld en haar daarenboven somtijds nog grooter onheilen overkomen.

Als een slaaf iets aan iemand ontvreemd heeft, wordt zijn meester daarvoor in regten vervolgd, en bedraagt de waarde van het gestolene meer dan hij zijn’ meester waardig is, dan levert deze hem aan den beschadigde uit. Hiermede moet deze zich vergenoegen; doch wordt het gestolene in huis van den meester gevonden, dan vervalt hij daardoor in de zoogenaamde „hoekoem-kadoenoeng”, eene straf, waarbij hij niet alleen verwezen wordt tot het teruggeven van het gestolene, maar buitendien tot het betalen van eene boete, tenzij hij een persoon van hoogen rang is. Te Telok-Betong is mij bekend, dat de boete bij de genoemde „hoekoem” bepaald is op 12

(1) „Ginti-watang” is de enkele teruggave van het gestolene of het kostende daarvan, in geld of in goederen.

reaal; te Samangka (Boerne) en in het Sekampongsche zegt men, dat die willekeurig geheven wordt, en in het Toelang-Bawangsche bedraagt zij van 30 tot 5 reaal, naarmate van den rang, dien het hoofd bekleedt, door wien de boete geheven wordt.

XIV.

Getuigen.

De getuigenis van twee personen van onbesproken gedrag is voldoende voor overtuiging van eene misdaad, mits zij, of een van hen, hunne getuigenis met eede bevestigen. Doet de getuige dit, dan laat de beschuldigde zich het vonnis, dat over hem uitgesproken wordt, welgevallen; echter zelden langer, al is hij ook bij zich zelve van de misdaad overtuigd, dan tot dat hij gelegenheid vindt, om op een' anderen regter te appèleren, die hij denkt dat het proces in zijn voordeel kan doen veranderen, al zoude hij zijne eigene vrijheid en die van zijne familie daarvoor opofferen. Ik word hiervan nog dagelijks overtuigd door zaken, welke mij door sommigen aangegeven worden, die reeds driemaal, tien en twaalf jaar geleden, door anderen in hun nadeel uitgesproken en afgedaan waren. Dit appèl komt uit niets anders voort dan uit het ongelukkig denkbeeld, dat de Lampongers, ja zelfs den minste onder hen, bezielt, van door zulk een vonnis vernederd te zijn. Door moord wreekt hij zich daar somtijds in het geheim over, indien hij daartoe gelegenheid vindt, op hem die over hem zegevierde, of op hem die hem schuldig verklaarde, of anders, in afgelegen plaatsen, op arme onschuldigen.

Vrouwen of slaven worden zelden in zaken van aangelegenheid geroepen, en zoo zulks al geschiedt, wordt op hun getuigenis weinig acht geslagen.

XV.

Eeden.

Alleen in Telok-Betong en Samangka (Boerne) heb ik gebruik zien maken van den Koran bij het afleggen van den eed. Te Tiginenneng, in het Toelang-Bawangsche, heb ik dat boek ook wel zien gebruiken, doch zulks geschiedde meer uithoofde van mijn aanwezen, daar de Lampongers daar anders gewoon zijn den eed te doen op het graf van zekeren MINAK SENGADJA, een der aloudeste bekende stamvaders na OEMPOE SEROENTIENG van het geslacht of de „boeai“, die den naam draagt van „boeai-boean“. Ieder „boeai“ of „kaboeajan“ (geslacht) heeft eene soortgelijke grafstede, waaraan het volk, sedert onheugelijke tijden, ook het verkrijgen zijner begeerten onder het doen van offerhanden en het branden van wierook afbidt.

Een beschuldigde is gehouden, om hem, die tegen hem getuigt, voor het doen van een' eed 3 reaal te betalen, of daar boven tot 30 reaal, naarmate van den rang, dien de persoon, van wien de eed gevergd wordt, in de maatschappij bekleedt. Of dit eene Bantamsche instelling of een oud Lampongsch gebruik is, heeft mij nog niemand, zelf onder de voornaamste hoofden, kunnen verklaren. Alleen weet men, dat het, onder het voormalig Bantamsche bestier, ook door de Europesche beambten en de ministers („jenjans“) van den sultan gelast, en door hen de betaling ingevorderd werd. In zaken, waarin geen getuigen hoegenaamd zijn, gaat men over tot het raadplegen der geesten, hetgeen de „hoekoem-petting“ genaamd wordt. De wijze, waarop dit raadplegen geschiedt, is, voor zoo ver ik heb kunnen ontdekken, vierderlei. Ik zal ze thans mededeelen.

Men neemt een stuk kadjangmat, hetwelk te zamengebonden wordt op de manier van een' halven cylinder, en aan beide einden wordt dicht gemaakt. Anders neemt men een' houten

trog, 5 of 6 voet lang, $1\frac{1}{2}$ of 2 voet wijd, en even zoo diep. Deze wordt dwars, met de holte benedenwaarts gekeerd, gelegd op eene daartoe op den grond gemaakte streep, zoodat de trog in twee deelen verdeeld is, waarvan het eene dat des aanklagers en het andere dat van den aangeklaagde voorstelt. Vervolgens neemt men een' ongeschonden haan, dien men in eene schuinsche rigting over den trog houdt, den hals afsnijdt, en onder den trog doet om dood te spartelen. De partij, aan wier zijde het dier dan gevonden wordt, wordt in het ongelijk gesteld. Wordt de haan in het midden op de streep gevonden, dan noemt men dit „balooi” (gelijkstandig), en herhaalt de operatie andermaal.

Eene tweede manier, waarop de geesten geraadpleegd worden, is de „hoekoem-silem”. Men stelt haar op de volgende wijze in het werk. Men neemt twee stukken bamboe, en schrijft op het eene de woorden: „ik ben niet schuldig”, en op het andere: „gij zijt schuldig”. De stukken bamboe, die aldus beschreven zijn, bindt men ieder in een afzonderlijk stuk linnen, mits van gelijke stof en kleuren. Dan laat men twee jongelingen op eene diepe plaats („oelok” of „kedoeng”) in de rivier gaan; men werpt hun de dus beschreven en met linnen omwonden stukken bamboe toe; ieder jongeling neemt er een van, onverschillig welk stuk, en duikt daarmede naar het bed der rivier; zij houden het uit zoo lang zij kunnen; die het eerst boven komt met de bamboe, wordt door de „parawatierns” (regters) onderzocht; heeft hij de bamboe, waarop geschreven staat: „ik ben niet schuldig”, dan wordt de aanklager gelast aan hem, dien hij aanklaagde, vergoeding van eer te geven; in het tegengestelde geval wordt de aangeklaagde gestraft.

De derde manier heet: „hoekoem-tjeloep-kawah”. Daarbij is de aanklager gehouden, ten einde de waarheid van zijn voorgeven te staven, om met de bloote hand een' ring of een stuk geld uit een met water en olie gemengd en in eene stalen pan tot den hoogsten graad van hitte gebragt vocht te visschen.

Doet hij zulks zonder zich te branden, dan wordt de door hem aangeklaagde schuldig verklaard, tenzij dat deze zulks ook doet zonder zich te branden; in welk geval de partijen gehouden zijn zich te bevredigen en alle vervolging te staken.

Eindelijk heet de laatste manier „hoekoem-blah-bangkalang“. Dan maakt men een hok („gloegoer“) bij wijze van eene tijger-val, $3\frac{1}{2}$ tot 4 voet lang, 2 of $2\frac{1}{4}$ voet hoog, en $1\frac{1}{2}$ voet breed, aan het eene einde voorzien van eene sluiting, en aan het andere einde van een' vasten planken bodem, door welken in het midden een gat is gemaakt. Als het hok vervaardigd is, dan plaatst men, aan ieder der langste zijden, twee menschen met bloote pieken gewapend, met het scherp gericht tusschen de opening der houten, waarvan het hok gemaakt is. Vervolgens gelast men den aanklager daarin te kruipen, en zijne tong te steken door het zoo even genoemde gat in de plank, waarna het hok gesloten wordt. Als hij zijne tong door het gat gestoken heeft, strijkt men er met een stuk gloeiend ijzer over. Staat de persoon deze proef door, dan wordt de beschuldigde veroordeeld; zoo niet, dan houdt men hem voor een' valsch beschuldigde.

Men zegt, dat men in vroeger tijden en nog in afgelegen gedeelten van het land hen, die deze proef niet doorstaan, op het terugtrekken van hunne tong in het hok af laat maken door de met pieken gewapende lieden, die, gelijk boven gezegd, aan de zijden van het hok geplaatst zijn. In sommige gedeelten der Lampongs wordt de gemelde „hoekoem“ (proef) in het werk gesteld zonder de „gloegoer“ (het hok). Hij, die de proef zal ondergaan, wordt geblinddoekt, terwijl hij daarna zijne tong door eene plank steekt, waarin een gat is gemaakt. Bij deze „hoekoem-blah-bangkalang“ wordt het doorstaan van de proef mede aan den beschuldigde ter keuze gelaten, in geval de aanklager er ongeschonden van afkomt, en de beschuldigde dus schuldig verklaard is. Bij deze wijze van pleiten, gelijk mede bij de „hoekoem-tjeloep-kawah“, stellen de partijen een

pand in handen van den regter. De regters hebben daar geen inkomsten van. Alleen is de aanklager of zijn naastbestaande, nadat de zaak is uitgewezen, gehouden een' maaltijd te geven.

XVI.

Erfenissen.

Als een Lamponger meer dan eene vrouw heeft, benoemt hij tot „panjiembang-noea” (opvolger) dengenen van zijne zonen, dien hij bij die vrouw, welke van de aanzienlijkste geboorte is, verwekt heeft. Hij kan het ook een' anderen zoon doen, die niet uit deze geboren is, maar dien hij tot haar kind verklaard heeft door het slagten van een' buffel en het geven van een' maaltijd aan vrienden en nabestaanden, zoo als in hoofdstuk VI reeds is verhaald. Deze zoon is het, die bij zijn overlijden de helft van alle roerende goederen erft, waaronder zijne zusters mede begrepen zijn. Zijne broeders ontvangen de andere helft. De weduwe hertrouwt („samalang”) met een' der oudere broeders van den overledene, en komt in het bezit van het huis, tot dat de „panjiembang-noea” meerderjarig wordt en trouwt, wanneer zijne moeder de voornaamste plaats van het huis aan hem en aan hare schoondochter moet afstaan, en zich in het daarop volgend minder in rang zijnde vertrek moet behelpen (1).

In geval de overledene geen zoons nalaat, vervalt de geheele nalatenschap aan zijne ouders, of bij hunne ontstentenis aan zijnen in ouderdom opvolgenden broeder. Verwekt deze een' zoon bij eene der vrouwen van den overledene, dan wordt deze voor opvolger of „panjiembang-noea” van den overledene gehouden. Verwekt hij geen zoon bij eene der van zijn' broeder verkregene vrouwen vóór zijn afsterven, dan wordt de zoon,

(1) Zie over de inrigting der Lampongsche woningen en over den rang die de vertrekken hebben, hoofdstuk XXVI.

dien hij verwekte bij eene der vrouwen die hij zelf getrouwd („ebal“) heeft, de „panjiembang-noea“ van den oudsten, wiens zaad als het ware in geen geval verloren mag raken.

Heeft deze nu vermogen genoeg, dan trouwt hij twee vrouwen van gelijken rang, en benoemt den zoon, dien hij verwekt bij de vrouw die hij het eerst huwde, tot den opvolger van zijn' overleden vader, en dien, welken hij bij de vrouw die hij het laatst trouwde verwekt, tot zijn' eigen opvolger bij zijn afsterven. Iemand kan een' vreemde tot zijn' wettigen vader, broeder of kind aannemen, en in zoodanige gevallen tot erfgenaam verklaren, al ware het dat hij daartoe slaven kocht. Dit geschiedt, gelijk hierboven reeds is gemeld, door het slagten van een' buffel of geit en het geven van een' maaltijd. Lieden van rang of rijken laten deze plegtigheid gewoonlijk van spelen en vermakelijkheden vergezeld gaan, b. v. van het toernooispel („mangigel“), van den dans („menarie“), enz.

De kleinzoon is de opvolger en erfgenaam van zijn' grootvader; ook is deze gehouden zijne grootmoeder en andere door zijn' grootvader nagelaten vrouwen tot de zijnen te verklaren. Dit noemt men „ngapoei“. Men heeft mij echter geen voorbeeld kunnen aanwijzen, dat een kleinzoon zijn vadersmoeder tot vrouw zou genomen of beslapen hebben, en zulks is ook niet waarschijnlijk. Zij sterven gewoonlijk als weduwen. Het is echter niet zeldzaam, dat een kleinzoon de overige door zijn' grootvader nagelaten weduwen en bijzitten tot vrouw neemt. Bij een volkomen gebrek aan nabestaanden van den mannelijken kant, vervalt de geheele nalatenschap, met de vrouwen ingesloten, aan den „kapala-soekoe“, hoofd der buurt in welke het sterfhuis is, aangezien de nabestaanden van den kant der vrouw tot de erfenis niet gerechtigd zijn.

XVII.

Huwelijken.

De ouderdom, op welken de Lampongers gewoon zijn te huwen, is niet wel te bepalen, daar zulks meestal afhangt van de middelen van hunne ouders of naastbestaanden. Tot meerderjarigheid gekomen of in geval van ouderloosheid, hangt dit meestal af van hun eigen vermogen of van dat hunner naastbestaanden. Indien hij geen geld heeft om de „djoedjoer“, die de vader van een meisje voor zijne dochter vraagt, te kunnen betalen, of liever indien hij geen geld heeft om een meisje te koopen, en geen getrouwde broeders, neven of grootvaders heeft, wier vrouw of vrouwen hij bij afsterven verplicht is tot de zijnen te nemen („samalang“), dan blijft hij gewoonlijk ongetrouwd, en sterft zonder kinderen na te laten. Dit is zeer dikwijls het geval onder de Lampongers, en waarschijnlijk hebben zij hiervan het onder hen bekende schertsend vloekwoord ontleend van „Mattie-mahanai!“ (Sterf als jongeling!). Vermogende lieden verbinden hunne kinderen somtijds, terwijl zij nog in de kindsche jaren zijn; dit zegt men dat grootheid aanduidt, doch zulks is veeltijds voor eene vrouw van een ongelukkig gevolg, aangezien de echtscheiding gezegd kan worden onbekend aan de Lampongers te zijn.

De huwelijken, die vooraf door de ouders besproken en aan de inwoners publiek gemaakt worden, noemt men „mingan wawai“ (het goede huwelijk). Deze manier schijnt van vreemden overgenomen te zijn, mogelijk van de Bantammers na de invoering van het Mahomedanisme.

De huwelijken, die door de ouders besproken doch niet publiek gemaakt worden, schijnen meer tot de aloude Lampongsche manier te behooren. Deze noemt men: „sabombangan kiempoenan“ (wegvoeren bij voorkennis). Daarbij wordt het meisje, eenige dagen en somtijds weken, voor dat

de huwelijksplegtigheid plaats heeft, door haren minnaar vervoerd. De eerstgemelde manier is echter tegenwoordig het meest in gebruik, en wel zoo men zegt, omdat deze van minder kosten vergezeld gaat.

Bij de huwelijken, die den naam dragen van „sabombangan kiempoenan“, is mij gezegd en heb ik gedeeltelijk persoonlijk ondervonden, dat de volgende gebruiken en plegtigheden plaats hebben.

De jongeling vervoert het meisje, en verbergt haar in de woning zijns vaders of in het huis van den voornaamsten persoon in de buurt; dit laatste ingeval het meisje van hooger geboorte is dan hij zelf. Nadat dus eenige dagen of weken verlopen zijn, komt de vader van het meisje, wel uitgedost alsof hij ten strijde wilde gaan, en met een' haan in een „tjiendie“ hangende onder zijn' arm, aan het hoofd van eene welgewapende bende, om zijne dochter te zoeken. De inwoners der kampong, in welke deze zich bevindt, van zijne komst verwittigd, wachten hem aan den ingang van hunne kampong af, die bij deze gelegenheid met „tjiendie's“ afgesloten wordt, ook allen wel gewapend, alsof men hen kwam verdelgen. Als de aankomende partij tot op een' korten afstand genaderd is, biedt men den schijnbaar verstoorden vader een' buffel en eene geit aan, ten teeken dat men met den eisch, dien hij voor het gemis van zijne dochter doen zal, genoeg neemt. Hierop nadert hij, met eene houding alsof hij den hem aangeboden buffel wilde doorsteken, en laat zich, nadat men hem zijne piek ontnomen heeft, door de inwoners tot binnen de kampong voor de publieke zaal geleiden. Daar vindt hij een van rottan afgeperkt en met „tjiendie's“ omhangen vierkant, in hetwelk hij zich begeeft met een' der inwoners of met den vader van den vervoerder zijner dochter, mits deze een' gelijken rang met hem in de maatschappij bekleedt; dan laat hij zijn' medegebragten haan, tegen een' door den anderen in het perk gebragt, ten strijde los. Terwijl de hanen aan het vechten zijn, nemen zij

beiden in ieder hand eene kris, die hun door bedienden worden toegereikt, en beginnen te dansen of eigenlijk te toernooijen („mangigel“). De omstanders zorgen intusschen, dat de haan, door den vader van het meisje medegebragt, de nederlaag bekommt. Dit houdt men voor het teeken, dat hij afstand doet van zijne vervoerde dochter.

Nadat het toernooispiel, in hetwelk zij door anderen afgewisseld worden, is afgelopen, begeeft men zich in de „sêset“ of publieke zaal, om over de „djoedjoer“ te spreken. Deze bedraagt voor een meisje van den hoogsten rang gewoonlijk een duizend reaal, en bij mindere rangen daar beneden tot zestig reaal, welk laatste cijfer de prijs is, waarvoor een eigenaar gewoonlijk zijne slavin ten huwelijk geeft en afstaat.

Men zegt, dat in vroeger tijden, toen er meer welvaart onder de Lampongers was en meer vrede heerschte, lieden van rang het bedrag, dat men hun als „djoedjoer“ of „ser-ragli“ voor hunne dochter gaf, op een half reaal na terugschonken aan den vader van den jongeling, om daarvan zijne aanstaande schoondochter te kleeden. Deze gewoonte, welke bij de hedendaagsche Lampongers niet in gebruik is, noemt men „babar-jena“. Tegenwoordig neemt een ieder zooveel als hij krijgen kan voor het gemis van zijne dochter; de meeste geschillen der Lampongers spruiten uit den verkoop van hunne dochters, zusters of nichten voort.

Nadat men de zaak omtrent de „djoedjoer“ eens is geworden en afgedaan heeft, begeeft men zich aan den maaltijd, en daarna wordt het paar door den „panghoeloe“ in den echt verbonden. Gedurende het overige gedeelte van den dag vermaakt een ieder zich (de gehuwde vrouwen alleen uitgezonderd) met de muziek van den gammelan, met het praten en tabak rooken uit niepabladen, en in den vooravond met den dans („menarie“), die door het vermaak „tjangot angida-ida“ (zie hierover hoofdstuk XXIII) wordt afgewisseld, en tot aan den anderen morgen duurt. Dan is de geheele huwelijksplegtigheid afgelopen, en keert ieder naar

zijn huis terug. Bij rijken duren deze vermaken somtijds eene geheele week of langer.

In kampongs, waar geen „panghoeloe's" gevonden worden of van andere plaatsen te ontbieden zijn, geschieden de echtverbindtenissen op de volgende, waarschijnlijk aloude, wijze. De bruidegom en de bruid zetten zich, in het bijzijn van hunne ouders en nabestaanden, naast elkander neder. Dan legt de bruidegom zijne linker knie op de beide knieën van de bruid (men noemt dit „tiendies-sielo"), hetwelk de geheele plegtigheid uitmaakt, en waardoor het paar in den echt verbonden is. Lieden van rang zitten hiertoe in eene van bamboe gemaakte vierkanten opene cel, „patja-hadjie" genaamd, en overdekt met „tjendies" en andere zijden stoffen. De mindere klassen verrigten de plegtigheid binnens huis en op den vloer gezeten.

Nadat het paar in den echt verbonden is, geeft men aan de jonggehuwden ieder een' naam („adek"), welke bij bekkenslag aan de lieden van het gezelschap bekend wordt gemaakt. Ook deelt de moeder der bruid bij die gelegenheid eenige kleedingstukken uit, die zij zegt dat het handwerk van hare dochter zijn. De ontvangers geven daarvoor rijst en andere eetwaren aan het jonge paar in vergelding, en de moeder van den bruidegom geeft eenige kleedingstukken aan hare schoondochter. De gift van de moeder der bruid noemt men „panga-maijan", en die van de moeder van den bruidegom aan hare behuiddochter „pangi-nian".

Het geven van den naam („adek") aan jonggetrouwen geschiedt door zeven tikken op hun voorhoofd te doen, met eenige takjes van de poedieng-mas, de tjaphorie en de andardewang-plant, te zamen gebonden met zeven draden van verschillend gekleurd garen of zijde.

XVIII.

Djoedjoer.

Men zegt, dat er slechts vijf verschillende eischen zijn, die een Lamponger vermag te doen voor den afstand van zijne dochter; deze klimmen af naar evenredigheid van den rang, dien de vader van het meisje in de maatschappij bekleedt. Sedert welke tijden echter en door wie deze instelling gemaakt is, weet men niet. Een duizend reaal is de som, die de „kapala-marga“, welke men gezien heeft dat onder de Lampongers de personen van den hoogsten rang zijn, vermogen te eischen, en zoodanigen eisch noemt men „bandie-poeloe“. De hoofden der dorpen, of van de oudste buurt in een dorp, mits tot den „papadon“ verheven of van de „asal-papadon“ (familie van iemand die tot den papadon verheven is) zijnde, zijn gerechtigd tot een' eisch van vier honderd reaal. Dusdanigen eisch noemt men „bandie-soewai“. De hoofden der ondergeschikte buurten in een dorp, mits tot den „papadon“ verheven of van de „asal-papadon“ zijnde, mogen drie honderd en tien reaal eischen; dusdanigen eisch noemt men „bandie-pietoe“. De vrije ingezetenen, die geen hoofden zijn, mogen een honderd reaal vragen; dusdanigen eisch noemt men „bandie-liema“. De som, die een eigenaar voor den afstand van zijne slavin vermag te vragen, is onder de Benedenlanders of „Lampong-pingieran“ zeventig reaal, zoo de slavin er namelijk eene is, die hij door erfenis van zijne voorvaders ontvangen heeft, welke men „badoewa-poesaka“ noemt, en zestig, zoo hij die gekocht of op eene andere wijze verkregen heeft.

Ik sprak zoo even van de „asal-papadon“. Tot beter verstand dier uitdrukking kan het volgende dienen. Ofschoon men tegenwoordig vele hoofden vindt, die uit gebrek aan vermogen, veroorzaakt door de verwoestingen in welke het land eerst door hen zelve en naderhand door gelukzoe-

kers gebragt is, niet tot den „papadon“ verheven zijn, vind men er bijna geen, die niet in den eersten of tweeden graad van een, die tot den „papapon“ verheven is, afstammen. Dit noemt men „asal-papadon“, of het geslacht van den papadon. Een voorbeeld is de familie Hadjie, van welke onpartijdigen zeggen, dat het 't oudste van al de overige Lampongsche geslachten of „boeai“ is. De voorvaders van dit geslacht hebben, in vorige eeuwen, een' vloek op hunne nakomelingen gelegd, die zich tot den „papadon“ zouden verheffen, tenzij die „papadon“ van het hart („gale“) van de „tjappa“ gemaakt zij, welke plant geen hout heeft, dat boven de twee duim in omtrek is, en zeer broos is. In het Toelang-Bawangsche bevond zich voorheen een voorname tak van dien stam; doch deze en andere voorname stammen of „kaboeajan's“, zoo als die van Semengo, Boengamajang, Predeljo enz., zijn, sedert de laatst verloopenen 20 jaren, bijna geheel tot niets gebragt.

De Aboengers, en andere volken van het centraal gedeelte der Lampongs, eischen voor „djoedjoer“ of het gemis van eene „badoewa poesaka“, tachtig reaal, en naar evenredigheid minder, als ze geen „poesaka“ zijn. Heeft het meisje ouders of broeders, welke de slaven van haren meester zijn, dan zijn zij gerechtigd tot den ontvangst van tien reaal, indien de ontvangen „djoedjoer“ zestig reaal bedraagt, of daar boven naar evenredigheid. Tien reaal is de eigenaar gehouden te besteden voor hare bruidskleederen en eenig huisraad, zoodat hij slechts veertig reaal voor zijn zuiver aandeel behoudt, namelijk wanneer de „djoedjoer“ of „serragh“ zestig reaal bedraagt.

De zucht naar rijkdommen, en om zich daardoor boven anderen te verheffen, heeft velen onder de hedendaagsche Lampongers, en mogelijk was zulks vroeger hetzelfde geval, zoo ver gebragt, dat die van minder rang hunne dochters door die van hooger rang als hunne kinderen laten aannemen, om een hooger „djoedjoer“ te kunnen eischen, waarvan zij dan een gedeelte aan den persoon geven, die hunne dochter aangenomen heeft.

De „djoedjoer“ wordt zelden anders dan in slaven of in goederen betaald. Een slaaf wordt gerekend tegen dertig reaal, eene slavine tegen veertig, onverschillig van welken ouderdom. Een reaal of de zwaarte van een reaal gemaakt goud, van sieraden die nog te gebruiken zijn, wordt aangenomen tegen tien reaal zilver of ander wettig geld, bruikbaar in de Lampongs. Onbewerkt als stofgoud, nabij de plaatsen waar dit metaal gevonden wordt, wordt een reaal berekend tegen zes reaal zilver, en in afgelegen plaatsen tegen acht reaal. Bruikbaar zilverwerk wordt aangenomen de reaal zwaarte tegen een reaal, en onbruikbaar tegen 20 ten 100 minder.

Minvermogende lieden trouwen, hoewel zulks tot schande gerekend wordt, hunnen zoon uit onder voorwaarde, dat deze aan het huis van zijn' schoonvader zal blijven wonen, voor wien hij dan verplicht is te werken; dit noemt men „njierieng-djoedjoer“. Dit verblijf duurt meestal tot dat hem eene dochter geboren wordt, en deze huwbaar is, wanneer hij ze aan zijn' schoonvader of aan diens erven, voor zoo veel als zijn losgeld bedraagt, afstaat; dit noemt men „oetang kadjang bekawan samier“.

Men dient in aanmerking te nemen, dat de eisch, dien een vader voor de „djoedjoer“ of voor den afstand van zijne dochter doet, mits dat deze de hier boven bekendgestelde sommen niet overschrijde, altoos aangenomen wordt, en wel vermits de vader van den jongeling rekent op de rijkdommen, die zijne aanstaande behuwddochter van hare ouders ten huwelijk zal krijgen, waarover zijn zoon vrijelijk zal hebben te beschikken. Vindt hij zich nu daarin bedrogen, en bedraagt de huwelijksgift niet minstens de helft van de geëischte „djoedjoer“, dan spruit daarover een proces voort, en dan ontvangt de vader van het meisje, in plaats van de geëischte duizend, slechts twee honderd vijf en twintig reaal, welke som voor de „boentel kadoet“ of „poetoes-talie“ van een duizend gehouden wordt. Is de eisch vier honderd reaal, dan is de „poetoes-talie“ een honderd en

vijftien; tachtig, indien zijn eisch drie honderd en tien is; zestig, indien zijn eisch honderd is; en veertig, indien zijn eisch zestig reaal is. Ook schat men, in geval van zoodanige verschillen, de tot „djoedjoer“ geleverde slaven naar hunnen ouderdom; in welk geval men zelden zoo veel als dertig reaal voor een' slaaf en veertig reaal voor eene slavin rekent. Het reaal bewerkt goud rekent men dan voor zeven reaal zilver of ander wettig en in de Lampongs bruikbaar geld, in stede van tien, en de acht reaal bewerkt zilver slechts tegen zes reaal.

XIX.

Bijwijken.

Het houden van bijwijken is vrij algemeen onder de Lampongers en voornamelijk onder de hoofden en rijken, die zich, behalve door hunne vrouwen, door huisslavinnen of „lambang“ laten bedienen, waarbij zij niet zelden kinderen verwekken, die zij wettig kunnen verklaren door het slagten van een' buffel of bok en het geven van een' maaltijd. Men vindt Lampongers, die, behalve de vrouwen die zij van hunne afgestorven nabestaanden tot de hunnen erkend hebben, en behalve vier vrouwen die zij zelven genomen hebben, buitendien nog eenige „goendiek“ (bijwijken) er op na houden. ENDIKA TOEWAN, een afgeleefd grijsaard, een der hoofden van kampong Boemie-Agoeng in het Toelang-Bawangsche, heeft er op deze manier dertien, en RADEN GADJA, een der hoofden van kampong kotta Boemie-Aboeng, mede in het Toelang-Bawangsche gelegen, heeft er veertien; en zoo is het met een aantal anderen het geval. De Lampongers zijn gewoon aan hunne nabestaanden en aan de verdere ingezetenen der kampong, in welke zij wonen, bij het slagten van een paar hoenders en onder het geven van een' klei-

nen maaltijd publiek te maken, dat zij deze of gene van hunne bedienden tot „goendiek” gemaakt hebben. Deze worden dan mede bij zijn overlijden door zijnen broeder of een' van zijne naastbestaande neven tot zich genomen („samalang”).

XX.

Echtscheidingen.

Te Telok-Betong, aan de zoogenaamde Lampongsche bogt, en te Boerne, aan de bogt van Samangka, houdt het volk zich meer dan elders in de Lampongs, alsof het de Mahomedaansche godsdienst toegedaan is. Dit spruit voort uit eene soort van oude vrees voor het Gouvernement van den sultan van Bantam, van welks vernietiging nog bijna geen Lamponger gegronde kennis heeft, en uit het verlangen om door de vreemdelingen, die deze plaatsen onafgebroken bezoeken, niet met den naam van „kafier” (ongeloovigen) bestempeld te worden. Dáár gebeurt het somtijds dat eene vrouw, die om dringende reden eene echtscheiding vordert, haren wensch verkrijgt; doch ofschoon bij de wet, door MAHOMED aan de Muzelmannen voorgeschreven, bepaald is, dat de kinderen, uit het ontbonden huwelijk gesproten, verdeeld zullen worden, is mij verzekerd, dat zulks daar geen plaats heeft. De man alleen blijft in het bezit van de kinderen. De „djoedjoer”, die de man aan den vader zijner vrouw of aan diens erven betaald heeft, is zij verpligt terug te geven; de goederen, die zij bij haar huwelijk heeft aangebragt, neemt zij terug, doch hetgeen zij sedert hare verbintenis overgewonnen heeft, blijft het aandeel van den man. In het Toelang-Bawangsche, Siepoetiesche en Sekampongsche, zoo wel als in het Telok-Betongsche en Samangkasche, met uitzondering van de twee bovengemelde plaatsen, heeft men, volgens

getuigenis van velen, die ik daaromtrent gesproken heb, nog nimmer een voorbeeld van echtscheiding bijgewoond.

XXI.

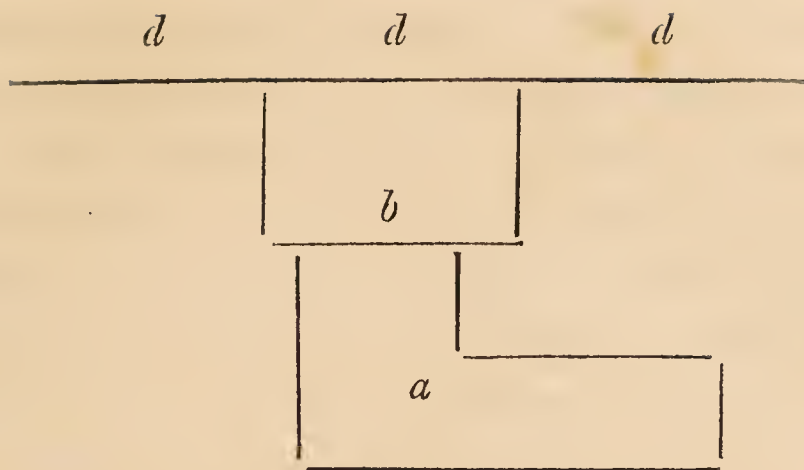
Besnijdenis.

Besnijdenis ondergaan de kinderen van vermogende lieden in den loop van hun zevende of tiende jaar; en zij, wier ouders geen genoegzaam vermogen hebben om de feesten en maaltijden, die bij dit volk daarmede als 't ware vereenzelvigd zijn, te bekostigen, ondergaan deze kunstbewerking meestal zeer laat, of dikwijls, naar men zegt, in het geheel niet; en de volken, die dieper in de binnenlanden wonen, of de zoogenoemde Aboengers, maken zich zulks tot geen wet. De operatie wordt hier, even als op Java, meest door „doekoen” (eene soort van inlandsche genees-heeren of vrouwen) gedaan; aan de jongens geschiedt zij met een zeer scherp snijdend mes, en aan de meisjes, welke echter in de Lampongs nog veel zeldzamer besneden worden, met eene schaar. Het gewone geschenk, dat de „doekoen” voor het besnijden van een' jongen geniet, is van zes tot twaalf „oewang's” (dubbeltjes), en voor een meisje, dat door vrouwen („doekoen prampoewan”) besneden wordt, drie „oewang's”, of een „toekel” (streng) garen, ter waarde van drie „oewang's”. Eenige mannen laten zich voor de tweede maal besnijden in vergevorderden ouderdom, in de hoop van daardoor de krachten van hun twintigste jaar terug te krijgen. Hiervan is een der hoofden van kampong Boemie-Agoeng, de reeds vermelde ENDIKA TOEWAN een voorbeeld, die echter daarin ongetwijfeld voorgangers heeft gehad en ook waarschijnlijk navolgers; te meer dewijl eene van zijne vrouwen, omtrent een jaar na deze tweede operatie, eene dochter gebaard heeft, welk kind nog in leven is, en door de Lampongers als een wonder beschouwd wordt.

XXII.

Begrafenissen.

Wanneer een Lamponger overleden is, worden al zijne nabestaanden en vrienden, die in de nabijheid wonen, geroepen, waarvan een gedeelte zich, na het doode ligchaam gezien te hebben, dadelijk naar de begraafplaats der kampong begeeft. De begraafplaatsen der meeste kampongs zijn afgedeeld in zoo veel deelen als er buurten in de kampong zijn, zoodat iedere buurt eene afzonderlijke begraafplaats heeft. Daar graven zij een graf, ter diepte van drie tot vijf „asta's" ($4\frac{1}{2}$ tot 7 voet). De overige vrienden wasschen intusschen het lijk met water, in hetwelk op een' steen („batoe-giehing") fijn gewreven rijst en bladeren van den bidaraboom, alsmede een afkooksel van limoenbladeren gemengd is. Nadat het lijk gewasschen is, wordt het in wit linnen gewonden. Vervolgens worden er gebeden over gedaan, indien er zich op de plaats een geestelijke of ander persoon bevindt, die deze dienst verrigten kan; anders niet. Daarna wordt het lijk op eene baar gelegd en naar het graf gedragen. Het wordt in het graf op de linkerzijde gelegd, met het gezicht naar Mekka of naar het noordwesten gekeerd, en het hoofd zoodanig gedraaid, dat de neus den bodem der kuil raakt; de voorste vinger van de rechterhand wordt gedeeltelijk op den bodem der kuil in den grond gestoken, en het hoofd wordt door een of drie van aarde gemaakte ballen ondersteund. Ook ondersteunt men het ligchaam voor het omvallen met aarden ballen. Vervolgens dekt men de onderste verdieping der kuil met planken. Als dit houten deksel uit één stuk bestaat, noemt men het „daka", en uit meer dan een stuk bestaande, „padoeng". Overigens heeft de doorsnede van een Lampongsch graf, waar de vastheid van den grond zulks gedooft, de gedaante als volgt:

De holte gemerkt *a* wordt „tjepoerie“ genaamd, en is de plaats, waarin het lijk gelegd wordt; *b* stelt het houten deksel voor; *d* is de begane grond.

Men vult de bovenste verdieping verder met aarde aan. Als zij gevuld is, wordt de grond min of meer opgehoogd. Dan plant men twee achtkantig gesneden stukken hout, „tjerie“ genaamd, een ter plaatse waar het hoofd, en het andere waar de beenen gelegen zijn, op het graf.

Daarna begeeft men zich naar de kampong terug, om den maaltijd „poenoesoemboemie“ te eten, mits dat de overledene een' natuurlijken dood gestorven zij; anders wordt de maaltijd, zoo hij aan de gevolgen van moord gestorven is, niet gegeven, voor dat de nabestaanden zich daarover gewroken hebben. Ook wordt het ligchaam in dat geval steelsgewijze, somtijds des nachts, begraven, en worden geen merkbare teekenen op het graf gezet; de grond wordt ook niet opgehoogd.

Den 3^{den}, 7^{den}, 40sten en 100sten dag worden er maaltijden gegeven, voorafgegaan door het lezen van het gebed „dewa roewah“, zoo er iemand in de nabijheid te vinden is, die deze dienst verrigten kan, en altoos zoo de overledene een' natuurlijken dood gestorven is; want in het tegenovergestelde geval rekt men de begrafenis eerst van den dag, dat de nabestaanden zich over den dood van den vermoorde gewroken hebben.

De Lampongers eeren de asch van hunne voorvaderen en nabestaanden, die een' natuurlijken dood gestorven zijn, of over wier dood zij zich anders gewroken hebben, door het

ophoogen van den grond, onder welken de asch begraven ligt. Deze ophooging gaat van feesten en maaltijden vergezeld. De bewoners van het zuidelijk gedeelte der Lampongs, zoo als te Radja-Bassa en andere plaatsen aan de zoogenaamde Lampongsche bogt en aan de bogt van Samangka, onderscheiden de begraafplaatsen der oude van die der jonge lieden, door vlaggetjes van geverwd papier en waaijers van bamboe daarop te planten. De lijken der hoofden worden (mits aan een' natuurlijken dood gestorven zijnde), alvorens men die begraaft, in de publieke zaal der kampong, op de baar liggende, ten toon gesteld, om aan nabestaanden en anderen, over welke zij bij hun leven gezag voerden, de gelegenheid te geven, de gewone eerbewijzen daaraan te doen, zoo als het kussen der voeten, „soedjoet“. Was de overledene een tot den „papadon“ verheven hoofd, dan wordt de baar, waarop het lijk gelegen is, boven op den „papadon“ gesteld; zijne in 't leven gebruikte „kris-poesaka“, „kopia“ en voornaamste kleedingstukken worden op de baar aan de zijde van het lijk gelegd; vrienden en nabestaanden zenden hunne beste krissen, „kopia's“ en kleedingstukken, om op de baar gelegd en, nadat de begrafenis is afgelopen, aan hen teruggezonden te worden.

Onder de meeste geslachten is het de gewoonte, dat de vrouwen door den overledene nagelaten, ingeval haar nog geen zoon geboren is, gehouden zijn om het lijk te dansen („menarie“) al, huilende en onder het onophoudelijk geroep van „kaka-de! kaka-de!“ of „attoneno! attoneno!“ De jongste vrouwen zijn zelfs gekleed en versierd met het teeken van maagd, namelijk de „talie-galla“ of halsband, en de oudste, of zij met welke de overledene het langst getrouwd is geweest, is in manskleederen gekleed en gewapend met zoo veel krissen, als aan den rang zijn verbonden, dien de overledene in zijn leven bekleedde. De persoon, die den overledene in zijn gezag is opgevolgd, toernooit met iemand van zijn' rang op het plein voor de publieke zaal, terwijl het lijk daarin ten toon gesteld is.

Bij sterfgevallen, alsmede bij het wasschen en begraven der lijken, doet men, al naar mate de nalatenschap van den overledene of wel het vermogen van zijne nabestaanden zulks toelaat, eenige schoten uit lilas of handgeweer. De overledenen moeten van zeer geringen stand zijn, indien bij hunne begrafenis niet minstens drie schoten worden gedaan. Bij voorname feesten, zoo mede bij de geboorte van kinderen, wordt er in den regel ook geschoten.

XXIII.

Spelen en vermaken.

De Lampongers zeggen, slechts één spel van Lampongschen oorsprong te hebben, waarbij gedobbeld wordt. Het is het „jahie“-spel. Het wordt gespeeld met acht koperen duiten, die aan de eene zijde wit gemaakt worden. Uitheemsche spelen hebben zij echter in menigte. Het koopmannen en lanteren met Europesche kaarten wordt door de bewoners van het hart der Lampongs, te Sallagai en op andere plaatsen in het Aboengsche, voornamelijk te kotta Boemie, zoo goed als door de bewoners der stad en omstreken van Batavia gespeeld. Op het hanenvechten („manjaboeng“) en het „ketjek“, welk laatste men zegt dat van Balie oorspronkelijk is, zijn zij echter het meest verzot. Men vindt vaders, die zich zelve en vrouwen en kinderen, broeders en zusters, met het spel tot slaven gemaakt hebben. De hoofden, in stede van zulks tegen te gaan, zijn het juist, die de dobbelaars het meest aanmoedigen, en hen van de middelen voorzien, om er deel aan te nemen. Indien iemand der spelers geen geld meer heeft, dan leent de bankier („pengelamoe-oentoeng“) hem zoo veel koperen duiten, die met kalk zijn wit gemaakt en in het spel de waarde van een reaal ieder hebben, als hij denkt dat de dobbelaar bij ver-

koop waard is. Is deze een hem bekend persoon en iemand die familie heeft, dan geeft hij hem meer crediet. Van kleine trekken beneden het bedrag van een half reaal krijgt de bankier van ieder „oewang baroe” (nieuw dubbeltje) ééne duit. Is de trek een half reaal, dan ontvangt hij in eens vijf duiten; is die tusschen een half en een reaal, zeven duiten, en een reaal of grooter, tien duiten van ieder reaal.

Zij hebben geen ronging's, topping of waijang-spelen, maar eene soort van toernooispiel, „mangigel” genaamd, en een dans, waarmede zij zich bij de toonen van den gammelan vermaken. Het toernooispiel („mangigel”) wordt alleen door de mannen uitgevoerd en nimmer des nachts, altoos over dag; aan den dans („menarie”) nemen ook de jonge dochters deel, en wel het voor naamste; dit vermaak heeft alleen des avonds plaats. Nadat men zich daarmede verlustigd heeft, verwijderen zich de meisjes voor eenige oogenblikken, om hare bedden, die uit matjes bestaan, te gaan halen; zij spreiden die in de zaal uit, zetten of leggen er zich op neder om uit te rusten, of om met de mannen, bij voorkeur de ongehuwden, te praten, of om elkander „panton's” (verzen) toe te zingen. Wanneer zij dit laatste doen, rigten zij zich op, rusten, met het hoofd op den regterarm, tegen over elkander evenwijdig gespannen rottan, over welke een kleed wordt gehangen, waar achter zij zich bijna geheel verbergen. In die houding en op die wijze zingen zij elkander beurtelings de „panton's” toe. Dit vermaak noemt men „tjangot angida-ida”.

Het toernooispiel (1) heeft gewoonlijk plaats op het plein voor de publieke zaal der kampong, bij de muziek van den gammelan. Twee mannen beginnen en worden door anderen van het gezelschap afgewisseld, tot dat al de aanwezenden hunne beurt gehad hebben. Eerst heeft er echter een toernooi van kinderen plaats, dan van jongelingen, en daarna van de oudsten en

(1) Op Sumatra's Westkust heet het toernooispiel „mentja”.

tevens meest aanzienlijken in rang onder de gasten. Het neemt een' aanvang met twee ontbloote krissen, in ieder hand eene, vervolgens met pick en schild, en eindelijk met uitgetogen klé-wang en schild.

Bij dit vermaak, gelijk mede bij den dans („menarie“), gebruikt men gewoonlijk drie jongelingen, die de plegtigheid bestieren. Een van hen, en wel den voornaamsten in rang, noemt men „panga toewa mahanai“ (oudste der jongelingen) en de twee anderen „panglakoe's“ (zendelingen). Het is de plicht van den eerste, om de personen te kiezen, wier beurt het is om met elkander te toernooijen, en daarvan aan de „panglakoe's“ kennis te geven. Zijn die personen niet tegenwoordig, dan gaan de „panglakoe's“, gevolgd door acht mannen met Javaansche pieken en een' pajong-drager, onder het slaan op de bekkens, hen roepen. Al wie geen fraaije kleedren, gouden kroon („makota“), gouden „kopia“ en kris met gouden schede heeft medegebragt, wordt door den gastheer daarvan voorzien. Daarmede kleedt en versiert hij zich, voor hij zich op de baan begeeft. Lieden van den hoogsten rang staan, zoo lang zij zich in het worstelperk bevinden, op een tapijt, waaronder eene rottan-mat gelegd is; die van den tweeden rang staan enkel op eene rottan-mat. Bij zeer voorname feesten, zoo als bij de verheffing van een' „kapala-marga“ (districtshoofd) tot den „papadon“ en bij de „pakerjahan irouw“, feest van den „irawan“ (zie hoofdstuk XII), worden er twee „kapala-soekoe“ tot „panglakoe's“ gekozen. Deze overleggen de keuze der personen, die met elkander zullen toernooijen, met den gastheer, aangezien men hierin niet te voorzigtig handelen kan, ten einde het misnoegen niet gaande te maken van de meerderen, indien men iemand beneden hunnen rang koos om met hen te toernooijen. Dit zelfde wordt ook zeer in acht genomen met een meisje, dat tot den dans met een der hoofden gekozen wordt.

Personen, die beledigingen hebben ondergaan, waarvoor zij nog geen voldoening hebben erlangd, onverschillig van wat

rang of stand, kunnen geen deel nemen aan het toernooispel of eenig ander vermaak, ja, kunnen zelfs geen feest of maaltijd geven, al trouwden zij ook een hunner kinderen uit. Zijn ze met gezag bekleed, dan kunnen zē niet eens den gammelan in hunne buurt laten slaan. Wanneer de stamvader of het hoofd van een district of „kaboeajan“ (geslacht) beleedigd, en daardoor in hunne oogen met schande bevlekt is door iemand van een ander geslacht, rouwen al zijne onderhoorigen daarover zoo lang, tot dat zij zich gewroken hebben.

Als lieden van den eersten rang met elkander toernooijen, of zich met den dans vermaken, laat men de muziek van den gammelan vergezeld gaan van het geluid van de „kloekoep“. Dit is een instrument, vijf of zes voet lang, en acht of tien voet groot in middellijn, over de geheele lengte hol, en voorzien van een langwerpige geluidgat. Het is doorgaans van hout maar ook wel van koper gemaakt. Ook slaat men, gedurende het toernooijen en dansen van voornamen personen, op bekkens, die een' zeer onaangename klank geven. Men overdekt hen altoos, zelfs binnens huis, met een' grooten pajong. De oudste dochter van het dorpshef zit, zoo lang zij zelve niet danst, op eene soort van troon of op een koperen schenkbord, („talam“).

XXIV.

Feesten.

Iedere gewichtige gebeurtenis, zoo als de besnijdenis der jongens, het tanden slijpen („pappar kedees“) en het boren van gaatjes door de oorlellen („beserah“) der meisjes, de huwelijken, het voor de eerste maal uitgaan eener getrouwde vrouw van rang, de verheffing van een hoofd tot den „papadon“, enz.

wordt door maaltijden (en daaruit bestaan hoofdzakelijk de feesten der Lampongers) gevierd (1). Voorheen werd de verkrijging van een' Bantamschen titel met veel of weinig plegtigheid gevierd, naarmate van de belangrijkheid van dien titel en van het geschenk of gedenkstuk („poesaka“ of „siembangan“) van den sultan. Het ombrengen van een' „irawan“, waarvan in hoofdstuk XII is melding gemaakt, gaat gewoonlijk ook met een groot feest gepaard, zoodat mede het herstel van een' zieke, indien daartoe eene gelofte is gedaan. Voorts hebben de Lampongers kleine feesten bij civiele regtsgedingen, voornamelijk wanneer de „blah-bangkalang“ - eed wordt gedaan, bij het sterven van voorname hoofden, en eindelijk bij godsdienstige bijeenkomsten, welke echter slechts op zeer weinig plaatsen in de Lampongs gehouden worden, en bijna overal onbekend zijn.

De buffels, die voor den maaltijd moeten dienen, worden des morgens na zonsopgang geslagt. Een gedeelte wordt afgescheiden voor de jeugd, en aan de meisjes („moelie's“), zoo van de plaats als van elders aanwezig, ter bereiding gegeven. Voor de ge-

(1) Indien de buurt nieuw is, of nog nimmer een hoofd heeft gehad, die tot den „papadon“ verheven is, is hij, die zich daartoe verheffen laat, gehouden de „oewang pang-adjan“, ten bedrage van 40 reaal, aan het hoofd van de oudste buurt in de kampong te geven, om verdeeld te worden onder al de tot den „papadon“ verheven hoofden, die bij het feest tegenwoordig zijn, anders is zijne verheffing niet wettig. Slagt hij bij die gelegenheid minder dan tien karbouwen, dan wordt hij bespot en voor een' onvermogenende gehouden. Zij, die veel ondergeschikten hebben en daardoor meer kunnen doen, slagten er dertig tot vijf en dertig, en geven daarenboven aan ieder aanwezig hoofd van andere stammen een' karbouwen geschenke. Het hoofd, wiens voorganger tot den „papadon“ verheven was, kan volstaan met het geven van een' maaltijd, waartoe slechts één karbouwen geslagt wordt, doch zoo zijn vermogen zulks eenigermate toelaat, blijft hij niet in gebreke er een of twee meer te slagten, dan zijn voorganger gedaan heeft, om daardoor te kennen te geven, dat hij veel meer vermogen dan deze bezit. In dit geval heeft hij het voorregt, om' een anderen kleinen „papadon“ te zetten op dien, welken zijn voorganger heeft nagelaten.

huwde mannen wordt afzonderlijk gekookt. Tegen negen uur („tenga tjakka“) begeven zich de gasten naar de zaal om te eten, de gehuwde mannen afzonderlijk, en de jongelingen en jonge dochters te zamen met hun vieren of zessen van een houten schenkbord („doelang“). Voor personen van den hoogsten rang wordt het eten in eene soort van schotels, „matta benawa“ genaamd, opgedischt. Deze schotels zijn meestal familiestukken, sommigen zeer oud en voor de bezitters van groote waarde, wijl zij gelooven dat het zwaarste vergift, uit zulk een' schotel ingenomen, op den mensch geen schadelijke uitwerking hebben kan.

Na den maaltijd begint het toernooispeel („mangigel“), dat gewoonlijk tot vier uren in den namiddag duurt. Zij, die niet toernooijen of hunne beurt gehad hebben, vermaken zich met rooken en praten met de jonge dochters. Velen, en voornamelijk de meer bejaarde lieden, zonderen zich af van het gezelschap tot na het toernooispeel. Even voor zonsondergang wordt de tweede maaltijd gehouden; daarna begint de dans („menarie“), welke gewoonlijk tot middernacht duurt, en alsdan vervangen wordt door het vermaak „tjangot angida-ida“ (zie hoofdstuk XXIII), waarmede men zelden voor den morgen uitscheidt.

Het op Java, en voornamelijk in de Sunda-landen, bekende spel „oejoengan“ wordt ook in de Lampongs op vele plaatsen bij feesten gespeeld. Ook vermaakt men zich na het toernooispeel met hanengevechten, en des avonds of na den dans met kaart- en andere dobbelspelen.

Gehuwde vrouwen nemen noch aan den maaltijd noch aan de daarop volgende vermaken deel, en houden zich gedurende het feest alleen bezig met koken en het verzorgen van het benoodigde voor de gasten, en met de oppassing harer kleine kinderen.

XXV.

Levenswijz.

Even als andere volken van den Sundaschen archipel, leven de Lampongers geregeld of ongeregeld, naarmate zulks met hunnen staat, stand en behoeften overeenkomt, eenige losbandige karakters hiervan uitgezonderd. Zij staan meestal met het opgaan der zon op, begeven zich dadelijk naar de rivier om zich te baden, of alleen om het aangezicht te wasschen, en de vrouwen bepaaldelijk om water te halen, en hare kinderen te reinigen, de mannen en vrouwen ieder naar eene afzonderlijke plaats. Hierna gebruiken zij een gering ontbijt, dat meestal alleen uit „nassie - kattan” zonder eenige toespijs bestaat. Voornamelijk lieden, wanneer zij vreemdelingen geloogerd hebben, drinken daarbij hun „wedang”, bestaande uit koffij of wel uit een aftreksel van het koffijblad, van den granaatappel, limoen, of van den een’ of anderen welriekenden wortel. Vervolgens begeven zij zich naar hunne bezigheden, die naar omstandigheden kort of lang duren, en onder de mindere klasse hoofdzakelijk bestaan in het bebouwen der rijstvelden, sawah’s of „ladang’s”. Het middagmaal vindt gewoonlijk tusschen tien en elf uren plaats, behalve bij de aanzienlijken, die zich niet aan een vast uur houden, terwijl het avondmaal meestal tegen zons- ondergang genuttigd wordt. Personen, die ver van hun huis, hetzij in hunne „ladang’s” of in de bosschen iets te verrigten hebben, nemen hun „bekkel” (voorraad), zoowel ontbijt als middagmaal, in een „takkoeng” of „oepe” (het bekleedsel van de jonge pinangnoot) mede. Des avonds begeven zich de mannen, die niet in hunne „ladang’s” blijven, naar hunne vrienden of nabestaanden („mandjouw die kleppah poewarie”), of ontvangen hen bij zich, en brengen den avond met praten door. De jonge lieden bezoeken hunne buurmeisjes („mandjouw die moelie”).

De vrouwen en jonge dochters houden zich bezig met het

halen van water, het zoeken van droog hout om te koken, het dorschen van padie, het gereedmaken van het eten, het katoenspinnen en verwen, het stikken („soelam“) van vrouwen sarongs („tappie's“) en andere kleedingstukken, zoo als de „lamboeng jawa“, eene dragt der mannen, of van doeken, die men bezigt tot het dekken der „tallam's“ of „doelang's“, op welke de rijst bij feesten, en wanneer er bezoekers van rang aanwezig zijn, opgedischt wordt.

De jongens helpen den vader in zijn werk, of brengen den tijd met hunne buurmeisjes door.

Wanneer er het een of ander kampongswerk te doen is, waarbij veel handen vereischt worden, zoo als het slepen van zware balken tot den opbouw eener publieke zaal, lokt men de jonge lieden van beide seksen bij elkander, om te helpen.

Het voedsel der Lampongers, zoo wel in het dagelijksch leven als bij bijzondere gelegenheden, gaat dat der Javanen in eenvoudigheid te boven. De „kapala-marga“, een persoon van den hoogsten rang, eet zelden iets anders dan rijst met eenige in water afgekookte of tot eene „gegoelé“ (soep) bereide groenten. Zij, die in de nabijheid der zee of van rivieren wonen, hebben daar somtijds visch bij, doch de bewoners der binnenlanden zelden iets anders dan wat sambal, gemaakt van tjabé, zout en blatjan. Van de Aboengers en verdere bewoners van het centraal gedeelte der Lampongs, wien als het ware de suiker, die zij uit het sap van den arengboom stoken, tot zout verstrekt, zegt men, dat zij hunne gasten bijzonder wel onthaald denken te hebben, zoo dezen bij den maaltijd zout gegeven wordt.

Behalve het siriëkaauwen, is het rooken van tabak gerold in nipabladen voor bejaarde lieden van beide seksen onontbeerlijk, en bij de jonge lieden eene soort van coquetterie. De opium wordt door de bewoners der plaatsen, gelegen langs de Telok-Betong en Samangka, sterk gebruikt, alzoo men daar gemakkelijk, zoo over zee als over land, van Bengkoemat of Croé aan-

voeren heeft. Door de volken, welke de oevers bewonen van de rivieren Sekampong, Siepoetie, Toelang-Bawang en Soengei - Blietong (een kleine tak der rivier Palembang), die gestadig door vreemde handelaars bezocht worden, wordt de opium ook gerookt, doch niet zoo sterk, en alleen door sommige hoofden en vermogende lieden.

XXVI.

Huizen.

Het getal huizen in eene kampong is afgedeeld in buurten van 3, 4 tot 8, zelden meer. De bewoners van iedere buurt zijn meestal zeer naauw aan elkander vermaagschapt, en het hoofd der oudste familie in de buurt is tevens de persoon, aan wien zij allen gehoorzaamheid verschuldigd zijn, zoo als reeds in hoofdstuk III aangetoond is. Waar de grond zulks toelaat, zijn de huizen min of meer cirkelsgewijze naast elkander om de publieke zaal („sêset” of „anjong” (1)) gebouwd, op paalwerk van 5 tot 7 voet boven den grond, en gewoonlijk ompaggerd (omheind) tot het bergen van brandhout, pluimgedierte en andere zaken. Bij den aanleg hunner huizen geven de Lampongers er minder acht op dan de Javanen, om het front naar eene der hoofdstreken van het kompas te plaatsen. De huizen zijn gewoonlijk van eene of meer zolderingen voorzien, en verdeeld in drie voorname afdeelingen, „proempoe”, „balangan” en „tenga” genaamd, terwijl er bovendien nog een middenhuis of vertrek is voor den ontvangst van vreemdelingen, alsmede eene plaats om te koken, en eene voor het gemak der vrouwen. Heeft een Lamponger meer dan eene vrouw,

(1) „Anjong” is de naam eener kleine publieke zaal, zoo als die in ondergeschikte buurten aangetroffen wordt.

dan woont zij, die hij het eerst gehuwd heeft, in de afdeeling „proempoe“, de tweede in de afdeeling „balangan“, de derde in een vertrekje, aan de afdeeling „proempoe“ aangebouwd („prangenan-proempoe“), en de vierde in een dergelijk verblijf, doch aan de afdeeling „balangan“ grenzende („prangenan-balangan“). De vrouwen, die hij bij het overlijden van zijn' grootvader of van een' zijner broeders of neven tot de zijnen heeft moeten nemen, alsmede zijne „goendiek's“ (bijwijven), zoo hij ze heeft, slapen in de afdeeling „tenga“ of in het middenhuis, bijaldien de ruimte zulks toelaat, anders op de eene of andere plaats. Iedere vrouw heeft hare afzonderlijke ruimte, welke door kadjangmatten van die harer buurvrouw afgescheiden is. Van de vrouwen, welke de Lamponger uit eigen keuze huwt, is de derde ondergeschikt aan de eerste, en zoo veel als hare huïsmeid; de vierde aan de tweede, en de bijwijven allen aan deze vier. In sommige gevallen zijn de tweede en vierde ook van de eerste afhankelijk, wijl deze na den man als het hoofd des huisgezins gerekend wordt. Bezit de man geen of weinig slavinnen („lambang's“), dan zijn de minst in rang zijnde vrouwen ook verplicht water te halen, en andere diensten buitenshuis te verrigten. Geen Lampongsche vrouw van aanzienlijke geboorte durft, om zich niet bloot te stellen aan het voor dit volk zoo onverdragelijk verwijt van arm te zijn, zich in het openbaar vertoonen, alvorens zij een kind gebaard of een feest vergezeld van een' kostbaren maaltijd gegeven heeft, en dan nog geschiedt haar uitgang niet anders dan met statie. Men noemt zulks „toeroen die wai“ (naar de rivier gaan).

Is de tweede vrouw van aanzienlijker geboorte dan de eerste, dan is deze verplicht de afdeeling „proempoe“ aan gene af te staan, doch zijn ze beiden van gelijken stand, dan is de man verplicht een tweede huis aan te leggen, en houdt zich dan beurtelings bij iedere vrouw een gelijk aantal dagen op. In het eerste geval echter moet hij, zoo hij ten minste orde in zijn

huis wil bewaren, aan de vrouw, welke in de „proempoe” gehuisvest is, twee nachten meer zijn gezelschap schenken, dan aan die, welke de „balangan” bewoont. Heeft hij slechts ééne vrouw, dan bewoont zijn in ouderdom hem opvolgende en uit dien hoofde aan hem ondergeschikte broeder, gehuwd zijnde, de „balangan”, mits dat de eerste geen zoon („panjiembang”) heeft, die gehuwd is, want voor dezen ontruimt hij zelfs de „proempoe”, en neemt zijn’ intrek in de „balangan”. Neemt zijn zoon eene tweede vrouw, dan staat hij ook de „balangan” af, en behelpt zich in een der daarop in rang volgende vertrekken. In zulk een geval komt de gemelde ondergeschikte broeder in de noodzakelijkheid, om zelf een huis aan te leggen; zoo echter zijne middelen zulks niet toelaten, dan slaapt hij ’s nachts in het middenhuis („tenga-noewa”), en rolt ’s morgens zijn bed op. De vader des huizes komt somtijds in de verpligting, om met zijne vrouw of vrouwen en nog ongehuwde kinderen op den eersten, ja tweeden zolder te wonen, vlak onder het dak, want men vindt huizen, waarin van 20 tot 30 menschen, mannen, vrouwen en kinderen, of twee, drie en vier familiën, wonen, terwijl het huis slechts 25 of 30 vademmen ruimte in het vierkant beslaat.

Aan het front der meeste huizen is eene stoep („garang”) en eene zitplaats („anjong”) aangebouwd. De stoep dient om goederen ter drooging op te hangen of neder te leggen; de zitplaats wordt door de jonge dochters des huizes tot ontvangst van jonge vreemde bezoekers gebruikt.

De huizen zijn of geheel van hout opgetimmerd, of slechts gedeeltelijk, en voorts van nieboeng, bamboe of boombast vervaardigd. De stijlen der huizen van bemiddelde lieden zijn gewoonlijk sierlijk gebeeldhouwd, en met atappen van niepa, alang-alang of biezen („pieos”) gemaakt, of met sierappen (pannen) van mangarawanhout of sierap-bamboe gedekt. In de binnenlanden vindt men de kostbaarste en fraaist bewerkte huizen, en zulks neemt af naar mate men de stranden nadert,

alwaar de kampongs het meest van zeeroovers hebben te lijden gehad. De hoogste prijs, die in de Lampongs voor een woonhuis gegeven wordt, is waarschijnlijk 200 real. De overvloed van materialen maakt de aanbouw goedkoop, en ijzer wordt er niet bij gebezigd.

Wanneer voorname lieden een nieuw huis gaan bewonen, geschiedt de overgang uit het oude met groote statie, onder het slaan van bekkens („bende”) en het afvuren van klein grof geschut („ekkoor-loetoeng's” of „jallar-ambang's”) of van donderbussen of snaphanen.

Op plaatsen gelegen aan de rivieren Sekampong, Siepoetie en Toelang-Bawang, die tot diep in de binnenlanden bevaarbaar zijn, heeft men voor iedere kampong verscheiden vloten liggen, ten minste ééne voor elke buurt, waarop zich een afschutsel („koemboeng”), somtijds overdekt en zeer net gemaakt, voor het gemak der vrouwen bevindt. Hierin mag geen man, en allermint een vreemdeling, komen, of hij moest zich aan het betalen eener boete willen blootstellen. De naam dezer vloten is „jamban”, en van die welke tot het afvoeren van goederen gebruikt worden, „rakkiet”. Het is voor den Lamponger, die in statie reist, eene wet, en voor vreemdelingen eene soort van welvoegelijkheid, om, wanneer zij eene kampong naderen, op de „jamban” der oudste buurt aan te leggen of uit te stappen.

XXVII.

Huisraad.

Bij de rijken bestaat het huisraad uit zilveren „blah-lep-pang's”, „boen's”, „koekatjoe's”, „bokkor's”, „pittie's” en „kandaga's”. De laatste twee zijn gewoonlijk van hout met zilver beslagen, en worden benevens de andere zoo even genoemde voor-

werpen gebruikt, om bij feesten of andere plegtige gelegenheden sirie aan de gasten voor te zetten. Vertoont zich de eigenaar ergens in statie, of wanneer hij zich met toernooijen of dansen verlustigt, dan worden ze hem gewoonlijk nagedragen. De schotels „matta benawa“, waarvan reeds in hoofdstuk XXIV gesproken is, maken een voornaam gedeelte van het huisraad uit. Men zegt dat ze, vóór vier eeuwen, door de koningen van het voormalig rijk Madjapahit op Java aan de Lampongers geschonken werden. Voorts heeft men eenig grof porcelein en aardewerk, koperen schenkbladen („tallam's“), houten schenkborden met en zonder voetstukken („doelang's“) en „toetoep-sadjie's“ (deksels) van bamboe, en somtijds, doch zelden, van zilver, benevens gestikte en met verschillende gekleurde kralen opgewerkte doeken, om de „tallam's“ te dekken.

Voor watervaten gebruiken de Lampongers meestal de „taboe's“, eene zekere soort van pompoenen, die, zoo ze rijp genoeg en wel uitgedroogd zijn, eene harde, licht bruine schil hebben, $\frac{1}{4}$ duim dik, en waaruit men het binnenste door twee kleine openingen heeft doen wegrotten. Ook van bamboe hebben zij watervaten. Die van aarde, zoo als gendie's, zijn schaarsch, en worden zelden ergens anders aangetroffen dan in plaatsen, dicht bij de stranden gelegen, of waar Palembangsche handelaren komen. Zeer diep in de binnenlanden evenwel, vervaardigt het volk uit noodwendigheid ook aardewerk, doch in lang zoo goed niet als zulks op Java of in het Palembangsche geschiedt.

Olie wordt niet gebrand. De Lampongers bezigen voor verlichting fijn gestampte en goed in de zon gedroogde „dammar“ (harpuis) in kokers van groene piesangbladen of van „takoeng“, of bij bijzondere gelegenheden van groene dun afgeschilde bamboe. Deze lampen, aangestoken zijnde, geven eene onaangename lucht en veel rook, en moeten onophoudelijk opgerakeld worden, om ze voor uitgaan te behoeden. De harpuis en de koker branden te gelijk weg.

Verder hebben de Lampongers matten van rottan en tiekar of „roembai“-biezen gemaakt, matrassen en kussens gevuld met kapok of ook wel met eene soort van mos, „loemoet-wakkah“ genaamd, lakens en gordijnen van gestreept goed en gedrukt katoen, of wel van zijde, en eindelijk de werktuigen om padie te dorschen, zoo als de „loempang“ of „lessoeng“, de stampers, zeeften, manden en wannen.

De waarde van al het benoodigde huisraad, waarvan een voornaam Lamponger, en vooral de „kapala-marga“, wanneer hij een huishouden heeft, behoort voorzien te zijn, zoo hij voor een' aanzienlijken Radjah-Lampong gehouden wil worden, zal nagenoeg 1000 Sp. matten bedragen, en die van hetgeen de minste in rang, bijv. een lijfeigene („badoewa“), in den regel bezit, wanneer hij welgesteld wil heeten, van 7 tot 8 Sp. matten. Deze berekeningen zijn echter gemaakt naar eene opgave van het huisraad, waarmede de Lampongers vóór dertig en meer jaren plagten uitgerust te zijn, en kunnen in geenen deele op hunnen tegenwoordigen toestand worden toegepast.

XXVIII.

Kleeding.

De bewoners van den regter arm der rivier Toelang-Bawang kleeden zich min of meer op de Palembangsche manier, terwijl die van Pagardewa en van plaatsen daar beneden tot aan zee gelegen, als ook de meesten van de provintiën Siepoetie en Sekampong en die welke langs de Lampongsche en Semangkasche bogt wonen, in hunne kleeding veel van de Bantamsche Javanen hebben. De volken van Semeong, Blalouw en Soewo, die het noorder deel der provincie Samangka uitmaken, en de meeste bewoners van het centraal gedeelte der Lampongs, kleeden zich veel met de bereide bast van de „keloetoem“, „ipoek“ en

„kawat-an doeroeang“, of van den krebang-boom. In het gezelschap van jonge dochters dient men echter behoorlijk gekleed te verschijnen, en wel voornamelijk in een „sienjang-doddot“, door de Lampongers „biedah“ of „tjakka“ genaamd, hetzij van Lampongsch of van Javaansch weefsel.

De sarongs („tappie’s“) worden door de vrouwen tot over den boezem gedragen. Ze zijn van Lampongsch weefsel van katoen of zijde, en gewoonlijk gestikt met Chineesch gouddraad of zijde van verschillende kleuren. Daarenboven zijn ze opgenaaid met lovertjes en zeer dun spiegel- of gekleurd glas. Jonggehuwde vrouwen, die nog geen kinderen hebben, dragen den geheelen dag zoo binnen als buiten het huis een’ sluijer („kandoe“) op het hoofd, bijna op de wijze van een’ tulband, waarvan de twee slippen langs den rug afhangen. Hebben zij echter reeds een kind gebaard, dan wordt de sluijer alleen buiten het huis gedragen. Jonge dochters dragen in plaats van de „kandoe“, een „toegoe“, zijnde een losse sluijer, die over het hoofd met beide einden langs hare zijden afhangt. Wanneer zij dansen, slaan zij den sluijer over den rechter schouder, en behangen dien met „oewang baroe“ (dubbeltjes).

De sarong („tappie“) is niet boven de twee voet breed, en de strepen, even als andere versierselen, loopen of zijn overdwars aangelegd. De prijs verschilt van 1 tot 15 ropijen, zelden meer, tenzij dat de „tappie’s“ met Europeesch gouddraad gestikt of geweven zijn. Bij den dans op groote feesten dragen de jonge dochters, voornamelijk wanneer zij bruid zijn, een kleed om den boezem, ten einde de „tappie“ voor afzakken te behoeven, op de wijze van de „kekemban“ der Javaansche vrouwen. Zulk een kleed noemt men „angket“, en in de binnenlanden „peng-elle-tjeng-eroh“. Het is gewoonlijk van zijden stof, en aan de zoomen met schellingen of dubbeltjes behangen.

De sarongs, welke de mannen dragen, zijn meestal van Javaansch of Palembangsch maaksel. Het is alleen te Ti-

ginening, in het Toelang-Bawangsche, dat ik mannen-sarongs door Lampongsche vrouwen heb zien weven, en dan worden ze op dezelfde wijze gestreept als de Javaansche, Boeginesche of andere buitenlandsche sarongs. Bij den arbeid dragen de mannen niets anders dan een stuk wit linnen, „tellessan“, drie el lang en een el breed, om hun midden.

XXIX.

Sieraden.

De mannen dragen geen andere sieraden dan vingerringen en gouden, swassa of zilveren krisscheden („pendok“) en buikplaten („badoeng“), behalve op feesten, wanneer lieden van rang gewoonlijk uitgedost zijn met een gouden „makoeta“ (kroon) of een „kopia“ (een hoofddeksel, dat zich het best met een mutsje vergelijken laat) van geslagen goud of van eene of andere kostbare stof gemaakt, op het hoofd; voorts een gouden „glang-bakas“ (mannen armring) om het oppergedeelte van den regter arm, twee krissen of somtijds meer (naarmate zij door hoogmoed vervoerd worden) met gouden scheden en „kara“ of „pamandek“ (ring der kris), en gestoken in een' gordel met goud bezet, „boeloe-serantei“ genaamd.

De oudste zoon of „panjiembang“ schikt zich op, wanneer hij toernooit of danst, met al de sieraden, die zijn vader vermag te dragen. De dagelijksche opschik der jongelingen is dezelfde, als die der bejaarden of gehuwden; met uitzondering dat de eersten gouden of zilveren ringen in de ooren dragen, hetwelk voor laatstgenoemden als bespottelijk wordt beschouwd. Kinderen van beide seksen doet men, uit eene soort van bijgeloof, en opdat de dood hen niet wegrukke, kleine gouden of zilveren kettingen, met stukken geld of andere sieraden behangen, om den hals. In het zuider deel der Lampongs,

zoo als in Sekampong, Telok-Betong en Samangka, dragen de meeste jongens, van hunne geboorte tot aan hun huwelijk, een „kallai-jingai“ (ring) om den hals. Het metaal, waarvan die ringen gemaakt worden, duidde vroeger, naar men zegt, den rang van den drager aan. Zoo vermogt de oudste zoon van het hoofd van een „kaboeajan“ (geslacht), „panjiembang-marga“ genaamd, dien geheel van goud dragen; de zoon van het oudste hoofd eener kampong („panjiembang-tioe“), van goud gemengd met zilver, en de oudste zonen der overige kampongs-hoofden („panjiembang-soekoe“), geheel van zilver.

De gehuwde vrouwen dragen geen andere versierselen (behalve bij de gelegenheid in hoofdstuk XXII gemeld) als gouden ringen aan de vingers, gouden „soeboeng's“ in de ooren, en verschillende armversierselen, zoo als gouden of zilveren armbanden („pienko“) en armringen, „kallai-toendoen-alloe“, „kallai-pijiet“ en „kallai-biebiet“. De armringen worden zelden anders dan van koper gedragen.

De opschik der jonge dochters van voorname geboorte is prachtig. Wanneer zij dansen, hebben zij een rijk kleed („tappie“) aan, en op het hoofd eene gouden kroon van „pandan“-bladeren; langs het voorhoofd een' reep dun geslagen goud, „kandoe-kedah“ genaamd, bijna op de wijze van een lint, 5 à 6 duim lang en $\frac{3}{4}$ duim breed, en aan de einden spits afgesneden; in het haar een' grooten hoornen kam, met „oewang baroe“ en stukjes zilver, in een' anderen vorm gesneden, behangen; om het hoofd een „jalla-manie“ of „jalla-manie-manie“ (1), gevlochten op de wijze van een' band van gouden koralen; en achter ieder oor een „soempoeng“ (takje), gemaakt van duu geslagen reepjes goud of zilver, of, als zij de bruid zijn,

(1) De „jalla-manie“ is gemaakt van gouden koralen, en heeft verschillende benamingen, als „jalla-manie karang pappan“, „senoe-i soewie“ en „patjarmai“, welke benamingen afhangen van de wijze, waarop de koralen gemaakt en gesnoerd zijn. De eerstgemelde wordt alleen door meisjes van den hoogsten rang gedragen.

van jonge piesangbladen („poepoes-poentie“); om den hals een' gouden halsband, „talie-galla“ genaamd (1); en om de armen drie of vier groote bolgeslagen gouden ringen („glang-kanna“), gewoonlijk met bloemen of andere figuren bewerkt. De overige arm-sieraden, die op groote feesten tegelijk met de „glang-kanna“ en op kleine danspartijen zonder dezen, en door de meeste jonge dochters dagelijks gedragen worden, zijn de gouden of zilveren armbanden („pienko“), op de wijze en ter grootte der vruchten van den tjermé-boom gemaakt en aan een koordje geregen; voorts de armbanden van zilveren en glazen koralen („pienko-sellang“), de „kallai-toendoen-alloe“, „kallai-pijiet“ en „kallai-biebiet“, welke drie laatsten echter, zoo als boven gezegd, meestal van koper zijn.

Is een meisje de bruid, dan draagt zij, behalve het bovengemeld takje van jonge piesangbladen, de „kandoe-lielien“ en „siegar“. De eerste heeft veel van een langwerpigen met eene gouden plaat omgeven valhoed. De „siegar“ is van goud, en wordt op de „kandoe-lielien“ vastgemaakt, waardoor deze bijna het aanzien krijgt van eene keizerskroon. Ook hebben zij om den hals de „siema“, zijnde een snoer zeer groote gouden koralen, van binnen opgevuld met harpuis.

XXX.

Wapenen.

Schietgeweer wordt door de Lampongers zelden anders ge-

(1) De „talie-galla“ is een band van goud, swassa of zilver, wordt om den hals gedragen, en is, benevens een gouden of zilveren nagel aan de pink van de linker hand, het teeken van maagd; slavinnen mogen geen gouden „talie-galla“ dragen, maar wel van zilver, swassa of koper.

bruikt, dan om losse schoten te doen op feesten of bij de geboorte van kinderen, en bij sterfgevallen of begrafenissen. Pieken, krissen en kléwangs zijn de eenige wapenen, waarvan zij zich dagelijks bedienen. In de oorlogen („prang”), die de verschillende geslachten of districten somtijds onder elkander voeren, gebruiken zij, behalve verschillende soorten van schilden, harnassen en knodsen, de „pangalla” of „tooja”, zijnde eene zeer lange piek, en de „pangalla-batoe” of „pannoegoer”, zijnde een lange bamboe, op het einde met een keisteen voorzien, waarmede zij met veel behendigheid de piekstekken der tegenpartij weten af te weren, en wel zoodanig, dat de pieken daarop breken of buigen. Voorts hebben zij de „pangalla-oenah”, een lange bamboe, aan de punt met doornen van rottan-gewas gewapend, en welke dient om de huid van den vijand open te scheuren, of hem naar zich toe te trekken. De met doornen van rottan voorziene vork, op Java in gebruik om amok-loopers en dieven te vangen, wordt door de Lampongers ook in den oorlog gebezigd, en door hen „katjang-jambai” genaamd; zoo mede voetangels („randjouw”), wanneer zij plaatsen overvallen met het doel om menschen en goederen te rooven, hetwelk zij „langar” noemen.

Voorheen hadden de Bantamsche sultans veelal de gewoonte, om aan de Lampongsche hoofden, wier district veel peper opleverde, en met het doel om de kultuur van dit artikel verder uit te breiden, behalve de geschenken, reeds in hoofdstuk VII vermeld, ook nog kanonnen te vereeren. Te kotta Boemie-Aboeng, in het Toelang-Bawangsche, ligt er een, thans in de rivier, aan hetwelk men den naam gegeven heeft van „soebahan Allah” (het wonderwerk van God), en het vermogen toeschrijft, dat de kogel, die daaruit op de vijanden geschoten wordt, zoo lang uitblijft, tot dat hij allen gedood heeft, en daarna in het stuk terugkeert.

Te Negrie-Besaar aan de Wai-Kanan, mede in het Toelang-Bawangsche, liggen drie kanonnen van aanzienlijk kaliber, me-

de van een' der Bantamsche sultans afkomstig. Een ander ligt te Omboel-Oelah-Saloe-e aan de Soengei-Balietang; nog een te kampong Missier, en twee te kampong Blambangan aan de Wai-Oempoe (Toelang-Bawang), door een' der Palembangsche sultans gegeven; en eindelijk vindt men te Wai-Niepa aan de Samangkasche (Keizers) bogt drie of vier stukken van groot kaliber, van eene aldaar gestrande brik afkomstig.

XXXI.

Bevolking der Lampongs en oorzaken harer onbeduidenis.

De tegenwoordige bevolking van Toelang-Bawang is op eene oppervlakte van circa 1800 vierkante uren slechts 28,435 zielen bevonden, en die der geheele Lampongs, met uitzondering der districten, die onder de onlangs aangewonnen Palembangsche landen behooren, begroot ik volgens dien maatstaf en de ondervinding, die ik op mijne reizen door sommige gedeelten van het land heb verkregen, op 60,000 zielen of daaromtrent, hetwelk, in vergelijking met het grootste gedeelte van Java, en de uitgebreidheid (circa 500 vierkante mijlen) alsmede de vruchtbaarheid van het land in aanmerking nemende, gewis niet veel is.

De oorzaak dezer geringe bevolking is toe te schrijven, eerstens, aan de veelwijverij der meeste hoofden en aanzienlijken ⁽¹⁾; tweedens, aan de groote sommen gelds, die een

(1) De rijkdommen der hedendaagsche Lampongers bestaan hoofdzakelijk in slaven of in personen, die zij wegens eene dikwerf geringe schuld als slaven gebruiken. De gouden sieraden, waarmede zij op feesten uitgedost zijn, maken veel vertooning, doch zijn bijna onophoudelijk gedurende den tijd, dat ze niet gebruikt worden, in handen van reizigers, die uitgezonden of gegaan zijn, om ze van dezen of genen te leenen, of aan de eigenaars terug te brengen.

man aan de ouders van een meisje moet geven, om haar tot vrouw te krijgen of beter gezegd te koopen, hetgeen ten gevolge heeft, dat een groot gedeelte der mannen, en ook der vrouwen, grijs worden en sterven, zonder immer gehuwd te zijn geweest of kinderen na te laten; en eindelijk aan de gewoonte, die de Lampongers verplicht, om de vrouwen te huwen, welke door hunne afgestorven broeders, neven en grootvaders nagelaten worden. Hiervan komt het, dat men soms kinderen, ja zuigelingen vindt, waarop vier, zes en soms meer vrouwen wachtende zijn. Te Tiginenning, aan de rivier Toelang-Bawang, ken ik een kind, nu hoogstens 12 jaar oud, zoon van wijlen zekeren PANGERANG DJAJA SIENGA, in leven hoofd van het geslacht Boelan, op wien sedert twee jaren zes jonge weduwen, door een' zijner broeders nagelaten, wachten, welk getal vóór twee maanden met nog eene vermeerderd is, door het overlijden van een' anderen broeder, en waarmede hij op het punt staat vereenigd te worden, zoodra de besnijdenis heeft plaats gevonden, waarvoor reeds de noodige toebereidselen tot een feest gemaakt worden.

De geringe bevolking der Lampongs moet ook nog toegeschreven worden aan de kinderziekte, die vreesselijke verwoestingen aanrigt, en waartegen de bewoners geen middel kennen; voorts aan de dikwerf plaatsvindende moorden en aan het verscheurend gedierte, dat overal in groot aantal wordt aangetroffen, en wellicht ieder jaar in de geheele Lampongs aan 675 menschen het leven kost (1). Aanzienlijk is ook het getal dergenen, die,

(1) Deze berekening heeft tot grondslag eene opgave, welke ik mij door de hoofden van drie verschillende kampongs in verschillende oorden van de zoo uitgebreide provincie Toelang-Bawang heb doen geven, waaruit blijkt, dat in de drie laatst verlopen jaren, gerekend tot aan het jaar 1819, op eene bevolking van 2665 zielen, niet minder dan 90, meest allen gehuwde of huwbare mannen, de prooi van tijgers in de „ladang's" geworden zijn. Het getal menschen, dat jaarlijks in de rivieren Samangka, Limouw, Siepoetie, Raté, Telok, en voornamelijk in die van Sekampong, Toelang-Bawang, als ook in Soengei-Blictang en Nictam door kaaimannen verslonden wordt, is mede niet gering.

sedert de overheersching der Bantamsche sultans tot bijna den tegenwoordigen tijd, door zeeroovers weggevoerd of door de hoofden naar buiten gezonden en als slaven verkocht werden, en dat ik gerust op een vijfde der geheele bevolking durf begrooten (1). Dit is zichtbaar in alle deelen van het land, voornamelijk in Toelang-Bawang en in het aangrenzende Siepoetie. Een der hoofden van kampong kotta Boemie-Aboeng, de reeds vermelde RADEN GADJA, voorheen een der voornaamste geweldenaars in het Aboengsche, en nog om zijne doortrapte vuigelisten een gevaarlijk voorwerp, stelt er eene eer in, en vond zelfs geene zwaarigheid het mij bij zekere gelegenheid te vertellen, dat het getal zijner landgenooten, zoo wel mannen als vrouwen en kinderen, die hij sedert bovengemelden tijd door zijn „poedoedan“ (opium-pijp) gezogen, en ter voldoening aan andere lusten aan vreemde handelaren overgeleverd heeft, tusschen de vier en vijf honderd beliep. Men vindt vele hoofden, die, van zich zelve sprekende, zich koning der visschen („Radjahikan“) noemen, daarmede te kennen gevende, dat, even als de kleine visschen tot voedsel der groote dienen, de geringe klasse van menschen tot dat der koningen strekt. Het is een titel, die ieder hoofd, al strekt zich zijn gezag slechts tot zijne eigen familie uit, zich niet schaamt in den volsten zin des woords aan te nemen, vooral wanneer hij met iemand te doen heeft, die hem niet deeren kan, of wanneer hij zich in zijne schuilhoeken bevindt.

(1) Ik heb Lampongers gesproken, die de hoeveelheid personen, welke uit het Toelang-Bawangsche en Siepoetiesche over zee en op andere wijzen naar vreemde plaatsen zijn vervoerd, sedert de Lampongs aan de regering der Bantamsche sultans onttrokken zijn, op een derde der bevolking stelden.

XXXII.

Slaven (1).

Volgens het zeggen van sommigen, die geen belang bij de zaak hebben, zouden de aloude Lampongsche wetten niet gedoogen, dat een Lamponger iemand, die met hem van een en dezelfde „kaboeajan“ is, als slaaf gebruikt, wel echter als pandeling in geval van schulden, en dan mag hij hem zelfs buiten zijn district en aan iemand van een ander „kaboeajan“ overdoen, tenzij de nabestaanden van den schuldenaar het losgeld willen betalen, waarnaar de schuldeischer verplicht is eerst onderzoek te doen. Hij, die wegens schulden aan een ander dienstbaar wordt, belooft gewoonlijk het verschuldigde uit de overwinst van zijn arbeid te voldoen, doch daartoe komt het zelden, wegens de vele diensten, die voortdurend van hem gevorderd worden. Gelukt het iemand zijne vrijheid terug te krijgen, dan geschiedt dit meestal door middel van zijn' zoon of zonen, of door afstand te doen van eene of meer zijner ongehuwde dochters, bij welke laatsten de schuldeischer, behalve op de diensten die hij inmiddels van haar trekken kan, ook nog rekent op de som, waarvoor hij ze aan hare minnaars kan uithuwelijken. De broeder heeft het regt (ofschoon hem dit min of meer tot schande wordt aangerekend) om zijne zusters of nichten, die hem bij erfenis zijn te beurt gevallen, aan anderen over te doen, en de oudere broeder mag zijn' jongeren broeder, onverschillig aan wien of waar, voor zekeren tijd verpanden, welke tijd gewoonlijk vooraf bepaald wordt, en waaraan hij gehouden is te voldoen, zoo' hij zich niet aangeklaagd wil zien. Daar dit laatste niet zelden het geval is, ontstaan er, ten gevolge der proceskosten, veelal nieuwe schulden, welke in de laatste twintig jaren, of sedert den tijd dat de meeste hoofden in het verkoopen hunner onderhoorigen een middel van bestaan gezocht hebben, aanleiding gaven tot ontvolking en andere onheilen.

(1) Zie noot D.

Voorheen waren de werkelijke slaven in de Lampongs veelal menschen, die, uithoofde van gepleegde misdaden of gemaakte schulden, waarvoor noch zij zelven noch hunne nabestaanden konden of wilden boeten of betalen, door het eene geslacht aan het andere werden overgeleverd, alsmede de op afgelegene plaatsen in oorlog en op een' buitenlandschen vijand prijs gemaakte gevangenen of hunne afstammelingen. Het rooven van menschen uit andere districten heeft in den laatsten tijd onophoudelijk over en weer plaats gehad, en valt nog in het Sekampongsche voor. Ook hebben de Lampongers, om reden de vader voor den zoon, de zoon voor zijne overleden ouders of andere nabestaanden, de oudere broeder voor zijne jongere broeders, de hoofden voor hunne onderhoorigen en de meester voor zijn' slaaf gehouden is te boeten, de gewoonte om menschen uit andere plaatsen, onverschillig uit welke gedeelten van het land, aan te houden en als slaven te gebruiken, of ook wel ze tot „irawan“ te doen dienen, zoo als in hoofdstuk XII beschreven is. Dit gebruik noemen de Lampongers „nandek“, en was bij mijne komst zoo algemeen, dat bijna niemand zich in een ander district dan het zijne durfde vertoonen, of hij moest een magtig persoon zijn, of wel aanzienlijke lieden onder zijne kennissen in het vreemde district hebben.

Het is mij gebleken, dat hoofden, om het getal hunner onderhoorigen te vermeerderen, of om slaven te verkrijgen, die zij zoowel binnen als buiten 's lands konden verkoopen, de onderhoorigen van anderen, die minder op schelmstreken waren afgerigt, of den moed niet hadden zich tegen hen te verzetten, eerst tot zich wisten te lokken door hun bescherming te beloven, of kleine verpligtingen op te leggen, en daarna door omgekochte schurken processen lieten aandoen. De vervolgdten bragten dan de zaak natuurlijk voor hunnen valschen beschermer, die even natuurlijk in hun nadeel uitspraak deed, hen tot eene straf in geld veroordeelde, en dan in het geheim en volgens afspraak met de omgekochte beschuldigers, de meeste vruch-

ten van zijn onregtvaardig vonnis trok. Ik heb er ook ontdekt, die, van de onnoozelheid van anderen misbruik makende, hen wisten over te halen, om van vreemdelingen goederen op crediet te koopen of om leeningen te sluiten, zich het genot van goed of geld toeëigenden, en het onverschillig aanzagen, wanneer de bedrogene door zijnen schuldeischer tot slaaf gemaakt en weggevoerd werd. Behalve vele andere lage schelmstreken, te omslagtig om hier te beschrijven, is het mij ook bekend, dat hoofden, die van vreemde handelaars voor een groot bedrag aan goederen gekocht hadden, hun in het geheim afgelegene gehuchten lieten aanwijzen, waar zij (de handelaars) ongestraft de bewoners konden wegrooven, en aldus betaling erlangden.

XXXIII.

Bergen, meren en rivieren.

De Lampongs zijn alleen bergachtig in het westelijk en zuidelijk gedeelte, en van daar in een bijna onmerkbaar hellend vlak oostwaarts naar de zee afloopende. De rigting der bergen is zoo als die van het geheele eiland Sumatra, namelijk van het zuidoosten naar het noordwesten. De voornaamste bergen zijn: Goenoeng-Radja-Bassa, aan den Varkenshoek (Tanjong-Toewa), Pamatang-Loeboe-itie, Pamatang-Sagoebak en Pamatang-Langan, tusschen Radja-Bassa en den post Telok gelegen, binnen 's lands west van Tanjong-Salakie; de Pamatang-Hoeloe-Bettoeng, west van den post Telok; de Pamatang-Saweran, nabij Rató; de Boekiet-Soelah, binnen 's lands oost van Kaloembajan nabij Partiwie; de Goenoeng-Tangkamoës (Keizerspiek), ten noorden van Boerne; en de Boekiet-Sawah, Goenoeng-Passagie en meer anderen, gelegen op en nabij de grenzen van Benkoelen, doch waarvan de namen weinig bekend zijn. Deze laatstgenoemde bergen

vormen eene keten, die den naam van Boekiet-Barisan draagt, en haar begin neemt aan de uiterste punt van de Samangkasche (Keizers) bogt, bij Kaloembajan en Tanjong-Tjiena, om vervolgens in bijna evenwijdige rigting met Sumatra's westkust onafgebroken voort te loopen tot Atjien, de noordpunt van het geheele eiland.

Meren worden, naar mij altans bekend is, niet in de Lampongs (voor zoo ver het land in de laatste tijden aan de sultans van Bantam behoorde) aangetroffen, maar wel eene groote menigte moerassen, door de Lampongers „bawang” genaamd, waarin alleen gedurende den regentijd water staat.

De voornaamste rivieren in de Lampongs zijn: de Toelang-Bawang, welke van haren oorsprong aan de Goenoeng-Passagie of Boekiet-Barisan tot nabij kampong Diente, waar zij in zee valt, ruim 75 Nederlandsche mijlen loopt, en nagenoeg 60 mijlen opwaarts voor redelijk groote schepvaartuigen bevaarbaar is. Met schepen, mits niet boven de acht voet diep gaande, kan men opvaren tot Pagar-Dewa, eene groote kampong, gelegen aan de vereeniging der Wai-Laran en Wai-Oempoe, ook genaamd Wai-Kirie en Wai-Kanan. Vervolgens van den mond der Toelang-Bawang zich zuidwaarts naar den Varkenshoek wendende, komt men aan de Siepoetie, eene rivier, weinig minder in rang dan de Toelang-Bawang, en een, vrij grooten afstand opwaarts bevaarbaar voor schepen, die niet boven de zes voet diep gaan. Op de Siepoetie volgen eenige minder groote rivieren, genaamd Kambas, Pennet, Mariengai, Nieboeng en Tanjoeng-Manoek, welke, even als de Toelang-Bawang en Siepoetie, door vreemde handelaars bezocht worden, hoewel minder dan vroeger, toen de Lampongs meer peper opleverden. Op de Tanjoeng-Manoek volgt de Sekampong, van gelijken rang als de Siepoetie, doch wegens hare talrijke kronkelingen en over de rivier hangende boomen moeilijker te bevaren. Van daar zuidwaarts tot aan den Varkenshoek, en van den Varkenshoek zuidwestwaarts tot aan Telok, vindt men slechts onbevaar-

bare spruiten, in wier monding zelfs men niet met vaartuigen komen kan. De rivier Telok-Betong, zoo wel als de van daar een uur gaans in het noordoosten gelegen rivier Ballow (door de meesten Moeara-Kwala genaamd), zijn slechts een' geringen afstand opwaarts bevaarbaar voor prauwen, mits niet grooter dan vijf kojangs. Van den mond der Telok-Betong langs den westelijken oever der Lampongsche bogt tot aan haren westelijken uithoek (Bawang genaamd) gaande, ontmoet men de moeara's Lampasseng, Oeroen, Gebang, Saboe, Menanga-Raté, Poendoe, Piedada en eindelijk Bawang. Van hier om de west naar de bogt van Samangka tot Boerne, ontmoet men eerst twee voorname kreken, genaamd Kieloean en Kaloembajan, de laatste eene bekwame haven voor groote schepen; vervolgens drie kleine spruitjes, Pakkoe, Oembar en Tengor genaamd, alwaar gedurende de oost-moesson de handelsprauwen dikwerf ankeren, om water in te nemen, of om op gunstigen wind te wachten, en daarna de rivieren Poetie en Liemouw, welke in de oost-moesson door vreemde (meestal Bantamsche) handelaars bezocht worden, doch het in- en uitkomen, vooral van de Liemouw, is gevaarlijk. Op laatstgenoemde volgt de Watoe-Balie (waarbij een klein spruitje), die als schuilplaats voor prauwen bruikbaar is; daarna nog eenige spruitjes (ongenaakbaar wegens het klippige strand), en vervolgens de ankerplaats Karang-Kandoeng, in wier nabijheid men een redelijk groot water, dat over een bed van zwarte keisteenen in zee valt, en de kampong Soera-Marga of Bocai-Nawang aantreft. Genoemde ankerplaats verlatende, komt men aan de Moeara-Blo, voor wier monding gewoonlijk eene zware branding staat, en welke uit dien hoofde met geen vaartuigen grooter dan „joekoeng's" binnengevaren kan worden; daarna aan de Moeara-Angariep, die haren oorsprong twee uur opwaarts uit de rivier Samangka heeft, en eindelijk aan de Moeara-Boerne of eigenlijk de Samangka. Deze rivier, ofschoon zij onder die van den tweeden rang in de Lampongs moet gerekend worden, kan alleen bij springge-

tij door handelspraauwen ingezeild worden, en wordt zelden hooger dan tot kampong Radja-Bassa (zes uur opwaarts) bevaren. Zij neemt haren voornaamsten oorsprong in het noorder deel van de provincie Samangka, in het district Semeong, en te Kanalie aan den voet van den Goenoeng-Passagie, vier of vijf dagen reizens langs een zeer moeilijk voetpad noordwest van hare monding of van kampong Boerne, en loopt van haren oorsprong bij Goenoeng-Passagie tusschen de twee bergketens, die, als voren gemeld, aan den uithoek van de Samangkasche bogt haar begin nemen. Benoorden Boerne tot aan Benkoelen vindt men aanmerkenswaardige rivieren, doch deze geheele kust is slechts bij stil weder met vaartuigen te genaken.

Weder tot aan den mond der rivier Toelang-Bawang terugkeerende, en nu noordwaarts gaande, komt men eerst aan de Soengei-Masoedjie. Deze wordt druk bezocht om de vele rottan en dammar, die in de bosschen aan hare oevers gevonden worden, en staat, naar men zegt, met den linker arm der rivier van Palembang, de Ogan genaamd, nabij kampong Padamaran in verbinding. Haar voornaamste oorsprong echter vindt zij in eenen afgrond (Matta-Wallo genaamd), gevormd door twee of drie heuvels nabij Karang-Agoeng, eene kampong omtrent twee uren gaans langs de rivier beneden Boemie-Agoeng gelegen, en is bevaarbaar of ten minste bevaarbaar te maken tot omtrent een' halven dag reizens beneden haren oorsprong. Op de Soengei-Masoedjie volgt, noordwaarts gaande, de Soengei-Tawar, de grensscheiding van Toelang-Bawang en het Palembangsche grondgebied uitmakende. Deze rivier strekt den zeeroovers (1), welke den kleinen handel van Java op Palembang en op de Lampongs zoo aanhoudend veront-rusten, gewoonlijk tot verzamelplaats. Of zij eenen afzonderlijken oorsprong heeft, dan wel een tak is van het kanaal,

(1) Zie noot E.

dat zich met de Ogan en de Masoedjie vereenigt, is mij onbekend. Het zou welligt nuttig zijn om haren waren oorsprong en de gesteldheid der gronden, die zij besproeit, te doen onderzoeken.

De Soengei-Blietang en Hietom zijn twee spruiten, die haren oorsprong vinden in den grond gelegen tusschen de Wai-Oempoe (regter arm van de Toelang-Bawang) en de Kemmering (linker arm van de rivier Palembang), twee of drie uren gaans benoorden Boemie-Agoeng, de eerstgemelde aan den linker oever van de Kemmering onder de „sêset“ of „balidana“ van kampong Koerangan-Njawa, en de Hietom in den zoo even reeds genoemden afgrond Matta-Wallo. Omtrent twee uren varens beneden zekere aan de Soengei-Blietang gelegene oemboel Tambras, vereenigen zich beide spruiten, en dragen dan den naam van Soengei-Lampoejeng, welke rivier hare uitwatering vindt nabij Padamaran in den linker arm der rivier Palembang, na alvorens verschillende kleine spruitjes in haren schoot ontvangen, en zich door de moerassen Lebak-Kajoe en Lebak-Koempai gekronkeld te hebben. Zekere Lamponger, PANGERANG PIENTJANG genaamd, van de kampong Boemie-Agoeng, die voor omtrent eene eeuw leefde, wordt gezegd de eerste te zijn geweest, die zich door genoemde moerassen een' weg naar Padamaran gebaad heeft. De spruiten Blietang en Hietom worden in den regentijd veel door Palembangsche handelaars bezocht, die zout, ijzerwerk en andere behoeften in ruil komen geven tegen de padie, die door de bewoners der kampongs Toelang-Bawang, Boemie-Agoeng, Missier, Karang-Agoeng, Pakoewan, Goenoeng-Waras en Goenoeng-Tjahia, allen aan den regter arm der rivier Toelang-Bawang gelegen, geplant wordt.

Soengei-Haroean is een klein takje van Soengei-Piesang, en stort haar water bij Boemie-Agoeng in den regter arm der Toelang-Bawang. Van Koerangan-Njawa naar kampong Karangan of Boemie-Agoeng gaande, ontmoet men beide riviertjes, en het is naar Soengei-Haroean dat, voor omstreeks 50

jaren, de sultan van Palembang, uit de rivier Kemmering van een punt even boven Koerangan-Njawa gelegen, een kanaal heeft laten graven, dat echter onvoltooid is gebleven, zoo men zegt uithoofde van een' kwaad voorspellenden droom, welken de kroonprins (die het werk bestuurde) destijds had. Er wordt ook verhaald, dat deze kroonprins, slechts weinig maanden later, door een' Balinees werd vermoord.

XXXIV.

Metalen.

Goud wordt gegraven of in de rivieren gevonden in het Toelang-Bawangsche nabij Boemie-Ratoe en Passoegian, twee dagen reizens voor voetgangers of vier dagen varens boven Boemie-Agoeng, alsmede aan de bronnen van de rivier Siepoetie bezuiden de kampong Tangkiet-Soedoe-Soedoe aan den voet van den Goenoeng-Doempoe, en mogelijk ook nog op verscheiden andere plaatsen, welke mij echter onbekend zijn gebleven. De prijs, waarvoor het goud op de plaatsen gelegen aan de rivier Toelang-Bawang verkocht wordt, is van 12 tot 16 ropijen per reaal zwaarte, terwijl men op de plaatsen gelegen aan de Siepoetie van 20 tot 24 ropijen betaalt. Dit verschil in prijs onstaat echter, naar men zegt, alleen uit de moeilijkheid, waarmede het graven naar goud aan den Goenoeng-Doempoe vergezeld gaat. Zilver-, koper- en ijzermijnen zijn aan de Lampongers onbekend, doch tinmijnen, zegt men, zouden met groot voordeel kunnen geopend worden aan den Pamatang-Sarieboe, nabij kampong Oeroen aan de Telok-Betong (Lampongsche bogt), en langs de rivier Sekampong. Zwavel vindt men bij den berg Radja-Bassa, aan den Varkenshoek, en in het Toe-

lang-Bawangsche, drie of vier dagen varens boven Boemie-Agoeng (1) aan de rivier Gieliam bij een klein spruitje, Piela genaamd.

XXXV.

Lucht, gronden en voortbrengselen.

Het luchtgestel in de Lampongs verschilt aanmerkelijk met betrekking tot de gezondheid, naar mate men de stranden naderd. De zuider stranden zijn het ongezondst, zijnde men daar in de drooge moesson gestadig aan hevige zuidoosten, en gedurende den regentijd aan hevige zuidwesten winden blootgesteld, die de uitwaseming van het ligchaam beletten, en gevaarlijke koortsen veroorzaken. Op de oostkust waaijen de winden gedurende de oost-moesson gewoonlijk van het noordoosten naar het zuiden (2), en in de west-moesson van het zuidwesten naar het noorden (3), doch deze winden zijn minder schadelijk, en het zijn de modderachtige stranden, die het land daar ongezond maken. De dampen, die over dag door de zon uit den alom met zware bosschen bedekten grond worden opgetrokken, beginnen gewoonlijk even na zonsondergang

(1) In deze landstreek hebben de meeste menschen kropgezwollen, somtijds grooter dan hun hoofd, en voornamelijk die van de kampong Tetie-Sammang, alwaar zich een klein spruitje in de rivier Tahamie ontlast. Men zegt, dat het water van dit spruitje het vermogen bezit, om de kleinste boomwortels, die in hetzelfde neergroeijen, binnen zeer korten tijd tot eene verbazende dikte te doen zwellen.

(2) De zuiden wind waait op deze kust gewoonlijk zeer flauw en meestal des nachts. De Bantamsche koopvaarders noemen dien „daija Lampong“.

(3) De zuidwesten winden waaijen gewoonlijk zeer sterk op deze oostkust bij het begin van de west-moesson.

zoo sterk te vallen, dat men meestentijds geen genot van het licht der maan heeft; ze zijn des morgens zelden voor negen uur geheel opgeklaard. Deze dampen zijn mogelijk de oorzaak, dat de volken, die de lage binnenlanden bewonen, op verre na zoo sterk en gezond niet schijnen te wezen, dan de bewoners der binnenlanden van Java. De schurft is eigen aan de meeste Lampongers; andere bijzondere ziekten kennen zij niet dan alleen de kinderziekte. Voor deze plaag zijn zij het meeste bevreesd. Wanneer de kinderziekte zich ergens in eene kampong voordoet, zoekt een ieder, die daar nog niet mede besmet is geweest, zich eene schuilplaats in de meest onbewoonde gedeelten van het land, en komt niet eerder terug, dan wanneer de ziekte geheel uitgewoed heeft. De moeder zelfs laat hare kinderen, die door deze ziekte aangetast worden, hulpeloos aan hun lot over.

De grond is in de geheele Lampongs buitengemeen vruchtbaar, voornamelijk in de noorder helft, of in de provintiën Sekampong, Siepoetie en Toelang-Bawang, waar de wateren der groote rivieren in den regentijd gewoonlijk tot op zeer verre afstanden buiten de oevers treden, en een vruchtbaar slijk aanbrengeu, dat den landbouw bijna onnoodig maakt. De sawah's laat men, nadat men ze door middel van kanalen, die uit de rivieren afgeleid zijn, onder water heeft gezet, door karbouwen betreden, om het gras uit te roeijen, en tot het planten van padie-gaga zuivert men eene plek grond door omhakking en wegbranding van de daarop staande boomen, en legt het zaad in kuiltjes, die ter diepte van een of twee duim met een puntig stuk hout gemaakt worden. Het gebruik van de ploeg is den Lampongers onbekend; de eenigste werktuigen, die zij tot het bewerken van sawah's gebruiken, zijn „de patjol” en een „tjandoeng” of „bissie” (hakmes), en tot het aanleggen van gaga's („engoema” of „behoema” door de Lampongers genaamd) eene zeer ligte bijl, een hakmes en een „korret” (een werktuig om te wieden). Het omhakken van de grootste boomen

doen de Lampongers zeer vaardig en behendig met eene eenvoudige bijl, die zelden zwaarder dan tien ons is. Europeesch moeskruid heb ik te Telok, op een steenworp afstands van de zee, zeer weelderig zien groeijen. De koffij groeit in de Lampongs even goed en mogelijk nog beter dan op Java. Voor den peperboom is de grond bijzonder gunstig, en in het algemeen voor den groei van alle gewassen der keerkringen.

De bosschen leveren vele soorten van fraai en duurzaam hout op. Rottan en dammar van verschillende soorten kunnen met weinig moeite ingezameld worden. Beiden zijn belangrijke artikels van uitvoer, en worden buitendien door de Lampongers zelve gebruikt, de rottan bij den bouw hunner woningen, en de dammar tot voedsel in hunne lampen, ofschoon de grond eene menigte van olie gevende planten oplevert. Planken van mangarawanhout worden sedert onheugelijke tijden uit Toelang-Bawang, Siepoetie en Sekampong naar plaatsen tusschen Batavia en Bantam gelegen, en ook naar Bantam zelf uitgevoerd, en met groot voordeel verkocht. Mast- en zwaar hout voor ankerstokken van de grootste maat leveren de Lampongsche bosschen in menigte op. Onder dezen zijn de „kajoe-bocnoes“ en „kandies“ het beste voor masthout, en de „kajoe-tenbesoe-rawang“ voor ankerstokken; de „kajoe-tenbesoe-tallang“ is minder deugdzaam, en zinkt ook niet in het water zoo als eerstgemelde.

XXXVI.

Dieren.

Onder de wilde dieren mag de tijger, die in de Lampongs veel grooter dan op Java gevonden wordt, aanspraak maken op de eerste plaats. Olifanten ontmoet men menigmaal bij

troepen van 100 tot 150 en somtijds meer. Die, welke alleen loopen, zijn gevaarlijke vijanden voor den mensch (1), doch zijn ze bij troepen, dan vlugten ze op het minste gerucht. Voorts zijn er renocerossen, beeren, wilde varkens, vijf of zes verschillende soorten van apen, wilde katten en bokken, en in de rivieren of diepe moerassen krokodillen van verbazende grootte. Huisdieren, met uitzondering van den karbouw en enkele geiten, zijn in de Lampongs niet bekend (2).

Onder het gevogelte moet vooral geteld worden de fraaije „koe-wouw“, ook wel „marak-lampong“ genaamd, dien ik door Europeanen met den naam van Juno-vogel heb hooren bestempelen. Paauwen zijn niet bekend, doch ander wild gevogelte in menigte, en van meer verschillende soorten dan op Java.

Slangen heeft men in de Lampongs in groote menigte en verscheidenheid. De „oelai-sawah“ is de grootste, en de „oelai-gelleng“ de kleinste, doch tevens de allervergiftigste. De eerstgenoemde is gezien zoo dik als een volwassen klapperboom. De „oelai-gelleng“ is zelden langer dan 5 of 6 duim, heeft nabij den kop twee pootjes, en gelijkt veel op een „kadal“ (grashagedis), doch is niet zoo dik. Men heeft nimmer gehoord of gezien, dat iemand, die van een „oelai-gelleng“ gebeten is, twee uren daarna geleefd heeft. Deze slangen nestelen veel op den grond aan de wortels van oude boomen, onder afgevallen bladeren of ander vuil, dat zij zelve op een' hoop vergaderen.

(1) De Lampongers noemen zulke alleenloopers „gadja-niehan“ of „gadja-toengal“, en laten zich wel eens met dien naam betitelen, wijl die iets schrikverwekkends te kennen geeft.

(2) In sommige gedeelten der Lampongs vindt men karbouwen bij groote troepen, die, naar men zegt, door onachtzaamheid van de eigenaars wild geworden, en zeer schuw voor menschen zijn.

XXXVII.

Handel. (1)

De handel op de zuidkust der Lampongs wordt meest gedreven door Javanen van verschillende plaatsen in Bantam, en door enkele Boeginezen en Madurezen van het eiland Poeloe-Pandjang, in de bogt van Bantam gelegen, alsmede door hen, die Poeloe-Pangang en Poeloe-Klappa bewonen. Voorts wordt de zuidkust, en voornamelijk Samangka, veel bezocht door handelaars van Benkoelen en in het algemeen van de westkust van Sumatra. De plaatsen gelegen aan de oostkust, of wel aan de rivieren Toelang-Bawang, Siepoetie, Kambas, Pennet, Mariengai, Nieboeng, Tanjoeng-Manoek en Sekampong, worden bijna uitsluitend bezocht door bovengenoemde Boeginezen en Madurezen, alsmede door Maleijers en Boeginezen van Riouw en Linga. De invoer van de twee laatstgemelde eilanden bestaat hoofdzakelijk in gambier, buskruid, amfioen, chitsen en zijden stoffen, grof porselein en andere chineesche goederen, en de uitvoer daarheen in rijst, olifantstanden, „tjoe-la's" (renoceroshorens), was en vooral slaven. Van Java en nabij gelegen eilanden worden ingevoerd: ijzer- en aardewerk, zout, een weinig gambier en amfioen, oude klapper- en betelnoten, Javaansche kleedjes en gemeene chitsen. Tot den uitvoer naar Java zijn voornamelijk te rekenen: rottan, dammar, olifantstanden, „tjoela's", planken van mangarawanhout, kapas, „katoembar" (koriander), triepang als mede „siepoet" of „andoor" (kinkhoortjes), die van Java weder naar Siam en andere plaatsen van het Indische schiereiland worden uitgevoerd, en daar voor klein geld worden gebruikt. Voorts eene kleine hoeveelheid vogelnestjes, meest van de allerslechtste soort, waarvan gewoon-

(1) Zie noot F.

lijk de waarde te Radja-Bassa, Kaloembajan, Boerne en Wai-Niepa bij ruiling 20 à 25 reaal per pikol van 125 ponden bedraagt. Slaven uit de Lampongs worden mede op Java ter sluiks ingevoerd, nadat men ze eerst eenigen tijd op Poeloe-Pandjang of andere eilanden verborgen heeft gehouden. De handel met Sumatra's westkust is gering, en bestaat, wat de invoer in de Lampongs betreft, in Bengaalsche chits, wit en blaauw linnen, mannen-sarongs van Padangsch en ook wel van Javaansch, Balineesch en Boegineesch weefsel, en amfloen, terwijl de uitvoer zelden iets anders is dan rijst en slaven.

De uitvoer van het goud, dat de Lampongs opleveren, verdient bijna geen melding, even min als die van peper, waarvan de kultuur vroeger rijkdommen aan de ingezetenen gaf. De zijdeworm wordt, doch slechts weinig, in de Lampongs gekweekt. Deze tak van industrie is zeker voor verbetering vatbaar, en het zou mogelijk de moeite waard zijn, dat er door deskundigen het noodige onderzoek naar werd gedaan.

Geld is er bijna niet in de Lampongs. De handel geschiedt dan ook hoofdzakelijk door ruiling op schuld, waarbij de vreemde handelaren veelal een geheel jaar en soms langer op de in ruiling beloofde goederen moeten wachten, en zich ten slotte niet zelden bedrogen vinden. Van daar de verwoestingen, in het jaar 1809 door den Boeginees DAIJENG RADJAH (1) aangeregigt, wiens voorbeeld door vele andere Boeginezen gevolgd en tot diep in de binnenlanden in praktijk is gebracht. De Ban-

(1) Deze Boeginees wordt gezegd met eenige wel bemande en goed gewapende prauwen, waar van er ééne rijke lading aan boord had, van Riouw vertrokken te zijn, met het voornemen om Muntok te vernielen, alzoo daar kort te voren eenige zijner nabestaanden verraderlijk door de Palembangers waren omgebracht. In dit voornemen echter niet hebbende kunnen slagen, en de moesson, om naar Riouw terug te keeren, verlopen zijnde, zocht hij eene schuilplaats te Toelang-Bawang, en verkocht daar aan het hoofd van Pagar-Dewa een groot gedeelte zijner lading op schuld tegen rijst en andere levensmiddelen, tot onderhoud van zijn volk. Aan de levering van het verkochte was nog slechts gedeeltelijk voldaan, toen het hoofd van Pagar-Dewa de vroegere voornemens van DAIJENG RADJAH

tamsche juragan's, van ouds met de inboorlingen bekend, zijn bijna de eenigen, die somwijlen een' voordeeligen togt op de Lampongs doen, daar zij gewoonlijk voorgeven, voor de „orang besaar“ (grootte Heeren) van Bantam te handelen, en de hoofden beloven, hun den een' of anderen hoogen titel te zullen bezorgen.

tegen Muntok te weten kwam, en, om zich aan zijne verdere verplichtingen te onttrekken, niet in gebreke bleef den sultan van Palembang daarvan kennis te geven, met een aantal bijvoegselen, even alsof DAIJENG RADJAH plan had, om Palembang van de zijde van de Kemmering aan te tasten. Van daar de batterijen, door de Palembangers te Goenoeng-Trang, te Negrie-Besaar en te Nagara-Battien aan den regter arm der rivier Toelang-Bawang, en aan den weg, die van dezen arm tot aan de rivier Kemmering gaat, opgeworpen. Verbitterd over de handelwijs van zijnen schuldenaar, verwoestte DAIJENG RADJAH tien kampongs, en vertrok, na een aantal menschen buit gemaakt te hebben, naar Siepoetie. Hier gaf hem het hoofd van het distriet Goenoeng-Dewa zijne doeltier tot vrouw, en gebruikte hem en zijn volk om de Lampongers, die zich niet aan zijn gezag wilden onderwerpen, daartoe te dwingen. Dit had de verwoesting van een aantal plaatsen in het Siepoetiesehe ten gevolge. Vervolgens werd DAIJENG RADJAH door RADEN INTAN, die jaloersch over den voorspoed van het zoo even genoemd hoofd geworden was, overgehaald om zich te Sekampong te vestigen, alwaar hij aan RADEN INTAN, door zijn aanwezen en het misbruiken van zijn' naam, gelegenheid gaf om zich te verrijken. Hierna, en op aanzoek van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, is hij naar Bantam overgestoken.

Aan de zuidkust der Lampongs heulen de inwoners niet zelden met de zee-roovers, welke zich tot dien einde in de kreek Kieloan (beoosten Kaloembajan gelegen) ophouden. Zij geven hun dan kennis van het aanwezen en den staat der handelaars, die zich in de havens bevinden, na alvorens een aantal goederen op schuld gekoelt te hebben, en weten op die wijze zich niet alleen aan de betaling hunner schuld te onttrekken, maar krijgen buitendien van de zee-roovers nog een aandeel in den buit.

Het is niet zoo zeer uit vrees voor de handelaars, of omdat zij bedueht zijn niet meer door hen bezocht te worden (want op toekomstig geluk rekenen zij niet), dat de Lampongers dergelijken roof niet zonder hulp van vreemden plegen, maar om hunne vuige listen niet aan den dag te brengen voor den (zoo als zij zich gewoonlijk uitdrukken) „Radjah Bantam“ of „Radjah Batawie“.

Op sommige plaatsen der zuidkust worden de inwoners gezegd veel gebruik te maken van vergif, om zich meester te maken van een anders bezittingen; voornamelijk worden die van Boeai-Nawang daarmede betigt.

N O T E N.

Noot A, blz. 136. Dit stuk is mede te vinden in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 14^{den} jaargang, 4de en 5de aflevering. Eenige kleine onnaauwkeurigheden, daarin ingeslopen, en die waarschijnlijk te wijten zijn aan onduidelijkheid van het der redactie geworden afschrift, zal men bij vergelijk kunnen bespeuren, en ook bevinden dat, zoo als ik op blz. 112 aanmerkte, het hier en daar door mij aangevuld is. Bij de lezing zij men indachtig dat het ruim dertig jaren geleden opgesteld is.

Mogt een mijner lezers iets over de taal en het schrift der Lampongers begeeren te weten, dan verwijs ik hem naar hetzelfde tijdschrift, 9^{den} jaargang, alwaar men, in een stuk van den Heer ZOLLINGER, het een en ander daarover vinden zal. Toen ik de Lampongs verliet, kon ik de taal redelijk goed spreken en schrijven, doch sedert dien tijd zijn meer dan dertig jaren voorbijgegaan, en de taal en vooral het schrift mij bijna geheel ontgaan. Over beide onderwerpen nimmer iets op het papier gesteld hebbende, was ik derhalve niet bij magte daaraan een hoofdstuk te wijden.

Zoo als reeds op blz. 107 door mij is vermeld, is Telok-Betong tegenwoordig de zetel van ons gezag. Dat gezag is echter zeer onbeduidend, en strekt zich weinig verder uit dan tot de onmiddellijke omgeving dier plaats. Een civiel en militair gezaghebber met een' assistent en een' Inlandschen regent maken het geheele bestuur uit, terwijl de militaire magt zoo goed als niets beteekent. De meeste districten zijn alleen in

naam onderworpen, en, even als ten tijde van den Heer Du Bois, weigeren sommige hoofden zelfs, om hunne aanstelling van het Gouvernement te ontvangen.

Noot B, blz. 137. De omstandigheid, dat in de overlevering der Lampongers Boekiet-Sieboentang en Pagar-Roeijoeng of Menang-Kabouw als dezelfde plaats genoemd worden, hoewel de eerste op de oost- en de tweede op de westkust van het eiland Sumatra ligt, kan eenigzins tot bewijs strekken, dat de Lampongers van dezelfde afkomst als de Maleijers zijn. In mijne beschrijving van laatstgenoemd gedeelte van Sumatra, zal ik gelegenheid hebben op Menang-Kabouw terug te komen.

Noot C, blz. 159. Ik heb reeds aangemerkt, hoe weinig ons gezag in de Lampongs te beteekenen heeft, en vrees daarom dat het door den Heer Du Bois op blz. 163 gezegde: „dat „het slagten van een' irawan nog maar al te dikwijls in de „afgelegen gedeelten des lands plaats grijpt”, ook nog op het tegenwoordig oogenblik toepasselijk is. Aan pogingen van het Gouvernement, om die wreedheid zoo veel mogelijk te beletten, zal het gewis niet ontbreken.

Noot D, blz. 207. Voor zoo ver ik heb kunnen vernemen, is er in de Lampongs met opzigt tot den slavenstand, sedert het bestuur van den Heer Du Bois, niets veranderd. Te Telok-Betong worden de schurkenstreken, waarvan in dit hoofdstuk is melding gemaakt, zoo veel mogelijk tegengegaan, doch overal elders moet het bij het oude gebleven zijn. De uitvoer van slaven naar Nederlandsche bezittingen, waarvan op blz. 219 gesproken wordt, vindt natuurlijk niet meer plaats, daar de invoer, zoo op Java als elders, verboden is, en, bij de bestaande bepalingen omtrent de registratie der slaven, ook moeilijk meer ter sluiks kan geschieden.

Noot E, blz. 212. Hetgeen hier en elders in het stuk van den Heer Du Bois over zeeroovers gezegd wordt, behoort thans gelukkig tot het verleden. Wel is onze archipel nog niet geheel vrij van die pest, doch de onvermoeide pogingen onzer zeemagt hebben ze overal, zoo als genoegzaam bekend is, aanzienlijk doen verminderen, en, wat de zuid-en oostkust van Sumatra betreft, geheel doen verdwijnen.

Noot F, blz. 218. De handel tusschen de Lampongs en Java, en speciaal Batavia, heeft sedert het bestuur van den Heer Du Bois veel in belangrijkheid gewonnen, voor zoo ver de uitvoer uit de Lampongs betreft. De gom-elastiek toch, die tot voor korten tijd daar niet gewonnen, ja welligt niet eens bekend was, maakt thans het gewigtigste handelsartikel uit. Ook dammar, ruwe katoen, peper en rotting, alsmede niepabladeren worden in min of meer aanmerkelijke hoeveelheden met prauwen van de Lampongsche havens te Batavia aangevoerd. Hoeveel er van de producten des lands, zoo naar Java als naar elders, in het geheel wordt uitgevoerd, is zelfs bij benadering niet op te geven, daar, met uitzondering van Telok-Betong, in geen der havens een Nederlandsch établissement bestaat (1).

(1) Ik ben in de gelegenheid hier eene opgave te laten volgen van de waarde der goederen, die gedurende het jaar 1854 op Java van de Lampongs ingevoerd, en van Java daarheen uitgevoerd werden. De waarde is die, welke bij de in- en uitklaring voor de betaling der regten aangegeven werd.

Invoer op Java van de Lampongs gedurende 1854.

Boombast	f	539.—
Bladeren (niepa)	"	1308.—
Dammar	"	65296.—
Eetwaren	"	4885.—
Gom-elastiek	"	389499.—
Harst	"	2395.—

Transportcere f 463922.—

	Transport	f 463922.—
Horens	"	246.—
Hout en houtwerk	"	1988.—
Huiden	"	269.—
Katoen (ruwe)	"	42895.—
Koffij	"	7402.—
Koperwerk	"	100.—
Kleedjes	"	324.—
Lijnwaden	"	852.—
Matten (rottan)	"	70.—
Olie, diverse soorten	"	806.—
Padie	"	1043.—
Peper	"	75220.—
Rottan	"	11173.—
dito stokken	"	1356.—
Rijst	"	1331.—
Sarongs	"	140.—
Tanden (olifants)	"	514.—
Triepang	"	30.—
Vogelncstjes	"	867.—
Was	"	2043.—
Zaad (koriander)	"	40.—
Diversen	"	2388.—
	Totaal	<u>f 615019.—</u>

Uitvoer van Java naar de Lampongs gedurende 1854.

Aardewerk en porcelain	f	3264.—
Arak	"	56.—
Blikwerk	"	187.—
Gambier	"	4822.—
Gom-clastiek	"	4982.—
Glaswerk	"	230.—
Houtwerk	"	470.—
Katoenen en zijden garen	"	1596.—
Kapok	"	315.—
Kalk	"	70.—
Kleedingstukken	"	292.—
Kramerijen	"	3595.—
Lederwerk	"	14.—
Linnen (gras)	"	25.—
Lijnwaden	"	120779.—
Matten en matwerk	"	807.—
	Transportere	f 141504.—

	Transport <i>f</i>	141504.—
Meubelen	"	392.—
Olie, diverse soorten	"	3778.—
Provisiën	"	5092.—
Rijst	"	17487.—
Rottekruid	"	12.—
Steenen (vloer)	"	205.—
Suiker (poeder, kandij en areng) "	"	1381.—
Schrijfbehoeften	"	207.—
Thee	"	281.—
Tabak	"	211.—
Tin	"	220.—
Touwwerk	"	60.—
Verfwaren	"	28.—
Vuurwerk	"	243.—
Vogelnestjes	"	150.—
Wollen goederen	"	2744.—
Wijn en dranken	"	476.—
IJzer, koper, staal en dito werk "	"	7578.—
Zilverwerk	"	490.—
Zijden goederen	"	5196.—
Zout	"	10260.—
Diversen	"	3655.—

Totaal *f* 201650.—

P A L E M B A N G.

Dit gedeelte van het eiland Sumatra, het tooneel van zoo veel heerschzucht, verraad, woelingen en moorden, wordt ten noorden begrensd door het rijk Djambie, ten oosten door straat Banka, ten zuiden door de Lampongs, en ten westen door het gebied van Benkoelen.

De aloude geschiedenis verliest zich in fabelachtige verhalen, doch het land draagt duidelijke sporen van eene oorspronkelijke Maleische bevolking, die in het begin der vijftiende eeuw onder de heerschappij geraakte van de vorsten van Madjapahit op Java, welke vier eeuwen later plaats moest maken voor die der Nederlandsche kroon.

De Nederlanders moeten Palembang reeds vroeger hebben bezocht, doch hunne eerste vestiging dagteekent van den 21sten Junij 1641, naar aanleiding eener overeenkomst tusschen den toen regerenden vorst en Kapitein SOERIJ, waarbij het aanleggen van een établissement, voorzien van de noodige stukken geschut tot verdediging tegen de Portugezen, aan de onzen werd toegestaan. Vele andere overeenkomsten volgden deze eerste op, hoofdzakelijk ten doel hebbende, om den handel van Palembang uitsluitend aan de toenmalige Oost-Indische Compagnie te verzekeren, terwijl op den 10^{den} September 1755 de toenmalige sultan zich verbond tot de jaarlijksche levering van 20,000 pikols peper en 30,000 pikols Banka tin (de eilanden Banka en Biliton behoorden toen nog tot het Palembangsche

rijk), de peper tot den prijs van 5 rijksdaalders, en het tin tot dien van $13\frac{1}{2}$ rijksdaalders.

Voor de waarneming en bewaking der belangen van de Oost-Indische Compagnie, was haar établissement op de hoofdplaats Palembang als volgt zamengesteld:

- 1 opperkoopman,
- 1 onderkoopman,
- 2 assistenten,
- 1 ziekentrooster,
- 2 chirurgijns,
- 2 jonge assistenten,
- 1 timmerman,
- 1 metselaar,
- 1 serjeant,
- 3 korporaals,
- 14 Europeesche soldaten,
- 25 Inlandsche dito,
- 1 kwartiermeester, en
- 15 Europeesche zeevarenden.

Een fort, gelegen tusschen de spruitjes Soengei-Auer en Tanga-Pandjang aan den regter oever van de Moessie tegenover den kraton des sultans, diende tot bescherming van dit établissement.

Kort nadat de Engelschen Java in bezit genomen hadden, en wel op den 29sten November 1811, werd onze geheele bezetting te Palembang, op één man na, op last van den toen regerenden sultan, den trouwelozen wreedaard MOCHAMAD BADAROEDIEN, op eene wreedaardige wijze vermoord.

Het blijft onzeker, of deze gruweldaad een gevolg was van de zucht des sultans, om de Engelschen te believen, dan wel om van de omstandigheden gebruik te maken, en ieder vreemd gezag uit zijn rijk te weren; — dan hoe dit zij, de Engelschen rustten eene expeditie onder den Generaal GILLESPIE

uit, welke in April 1812 Palembang bereikte. De sultan BADAROEDIEN vlugtte naar de binnenlanden, doch zijn broeder ACHMAD NAIJAMOEDIEN kwam in onderwerping, en werd in zijne plaats tot sultan benoemd. BADAROEDIEN werd den 14^{den} Mei van den troon vervallen verklaard, en zijn opvolger sloot den 17^{den} dierzelfde maand een tractaat met het Britsch Gouvernement, waarbij hij de eilanden Banka en Biliton aan hetzelfde afstond. De Generaal GILLESPIE liet 100 man te Palembang achter, en nam den 20sten Mei bezit van Banka, waaraan hij den naam van Minto gaf.

BADAROEDIEN bleef zich intusschen in de binnenlanden ophouden, en verwekte overal weerspanningheid tegen het gevestigd gezag. De pogingen, om hem in handen te krijgen, bleven vruchteloos, zoodat, in het belang der algemeene rust, het plaatselijk bestuur te Palembang besloot hem terug te roepen, met terugzetting van NAIJAMOEDIEN, die, met den titel van sultan, het beheer over slechts een klein gedeelte des rijks behield. Deze verrigting werd intusschen door het Opperbestuur niet goedgekeurd, en den 13^{den} Augustus 1813 kwam er eene Kommissie te Palembang aan, met de noodige magt, om de handeling van het plaatselijk bestuur openlijk af te keuren.

Bij proclamatie van den 21sten Augustus werd NAIJAMOEDIEN in al zijne regten hersteld, en aan BADAROEDIEN de bescherming van het Gouvernement toegezegd, mits hij zich rustig gedroeg. BADAROEDIEN onderwierp zich oogenschijnlijk aan de harde noodzakelijkheid, doch de verheffing zijns broeders met nijd en wangunst aanziende, liet hij geen pogingen onbenut, om dáár, waar zijn invloed of middelen zulks toelieten, den geregelden gang des bestuurs heimelijk te belemmeren.

In dezen stand van zaken ging het beheer over Palembang en Banka in December 1816 aan het Nederlandsch gezag over. De Heer K. HEIJNIS was onze eerste Resident, doch werd spoedig vervangen door eene Kommissie, bestaande uit de heeren R. COOP à GROEN en J. DU PUIJ, welke echter ook

na weinig maanden plaats maakten voor de Heeren H. W. MUNTINGHE, als Kommissaris voor Palembang, Banka en onderhoorigheden, en M. P. SMISSAERT als Inspecteur-Generaal der tinmijnen op Banka en Biliton. Eerstgenoemde aanvaardde op den 20sten April 1818 het hoogst gezag over het hem toevertrouwd gebied.

De toestand van Palembang op dit tijdstip waarborgde geen de minste zekerheid, noch voor de algemeene rust en veiligheid der inwoners, noch voor de ontwikkeling der stoffelijke welvaart des lands. De Nederlandsche bezetting ter hoofdplaats bestond uit een gering aantal militairen, waarvan de Kommandant tevens met het civiel bestuur belast was, en een' Inlandschen schrijver onder zich had (1). In de binnenlanden was nergens orde of klem in het bestuur te bespeuren; de jongste wederwaardigheden der vorsten hadden het gezag geheel verlamd, en de regerende vorst was zonder middelen, om hierin verbetering te brengen. Zijn onttroonde broeder BADAROEDIEN daarentegen, bezat veel meer invloed en middelen, en wist daardoor het gevestigd gezag te trotseren en het bestuur te belemmeren.

Deze staat van zaken, die allerverderfelijkt op de welvaart der bevolking werkte, mogt niet door het Gouvernement worden geduld, en aan den kundigen Heer MUNTINGHE werd de belangrijke en schoone taak opgedragen; om een einde te maken aan de heerschende wanorde in Palembang.

In het begin van Junij opende de Heer MUNTINGHE onderhandelingen met beide vorsten, en sloot met BADAROEDIEN den 21sten en met NAIJAMOEDIEN den 24sten dierzelfde maand eene overeenkomst, waarbij ieder dezer vorsten zoo veel land behield, als zij voor hun onderhoud noodig oordeelden, terwijl het overige gedeelte des rijks aan het Nederlandsch Gouvernement werd afgestaan.

(1) De kosten van dit établissement bedroegen slechts eenige honderd gulden in de maand, en werden gedekt door ongeregelde heffingen op den handel.

NAIJAMOEDIEN kreeg echter spoedig berouw over zijne handeling, en steunende op de gezindheid der Engelschen, die hem twee keer op den troon van Palembang gesteld hadden, riep hij de hulp in van het bestuur te Benkoelen, om zijne belangen tegenover het Nederlandsch gezag te handhaven.

Zijn aanzoek gaf aanleiding, dat men reeds op den 4^{den} Julij 1818 de Engelsche vlag bij den sultan NAIJAMOEDIEN zag waaijen, de aankomst aankondigende van Britsche zendelingen uit Benkoelen, begeleid door eene kleine escorte militairen onder bevel van Kapitein SALMOND.

Op de billijke verzoeken van het Nederlandsch bestuur, stelde zich echter dit gezantschap spoedig in contact met hetzelfde, en verliet Palembang met de brik Seahorse, naar Batavia gedestineerd, van waar het vervolgens naar Benkoelen terugkeerde, terwijl een detachement militairen, dat onder den Luitenant HASLAM te Mocara-Blitie was achtergebleven, ook het gebied van Palembang verliet, en naar Benkoelen terugtrok.

Het dubbelzinnig gedrag van NAIJAMOEDIEN, dat door zijne voortdurende verstandhouding met een vreemd gezag genoegzaam gebleken was, streed niet alleen met zijne verplichtingen jegens het Nederlandsch Gouvernement, maar gaf ook aanleiding tot rustverstoring. Hij kon derhalve zelfs niet met het geringste gezag bekleed blijven, zonder de publieke veiligheid in gevaar te brengen, en zijn verblijf in Palembang onraadzaam achtende zag de Heer MUNTINGHE zich verplicht hem naar Java te verwijderen, waardoor BADAROEDIEN, de moordenaar van 1811, voor altijd zijn mededinger van zich verwijderd zag.

Na het vertrek van NAIJAMOEDIEN begaf zich de Heer MUNTINGHE in December 1818 aan het hoofd eener militaire expeditie, groot 191 man, naar de binnenlanden (1), om den verderen invloed der Engelschen te stuiten, en 's lands gezag

(1) Het was op dezen togt, dat mijne ontmoeting met den Heer MUNTINGHE te Mocara-Blitie plaats vond, waarvan op blz. 109 is melding gemaakt.

naar eisch te vestigen; doch te midden zijner bemoeijingen en der edelste pogingen, om de welvaart der bevolking door het aanleggen van wegen en het geven van goede onderrigtingen tot het daarstellen eener betere maatschappelijke orde te bevorderen, werd hij op zijn' weg naar Oedjan-Panas door een' troep Maleijers (vermoedelijk huurlingen van BADAROEDIEN) aangevallen, terwijl eene gelijke bende bezit nam van de Moeara-Rawa's, om de communicatie met Palembang te belemmeren, en den terugtogt der onzen te beletten.

Deze omstandigheden deden den Heer MUNTINGHE besluiten, om de binnenlanden geheel te verlaten. Den 15^{den} Mei 1819 vertrok hij van Moeara-Blitie, sloeg zich met geweld voorbij de Moeara-Rawa's door, en kwam den 20sten te Palembang terug.

Onmiddellijk na zijne aankomst aldaar, eischte de Heer MUNTINGHE verantwoording van den sultan over de hem ten laste gelegde handelingen jegens het Nederlandsch bestuur, en vorderde eenige grooten als gijzelaars voor zijn verder gedrag. BADAROEDIEN beloofde aan het verlangen van den Heer MUNTINGHE te zullen voldoen, doch beantwoordde deze toezegging met verraad. Een woedende hoop gewapende Inlanders stormde op onze troepen; de kraton werd daarop door onze schepen beschoten, doch hun vuur werd levendig beantwoord door de batterijen van den kraton; den 15^{den} Junij werden de schepen door „rakkiets“ (brandende vlotten) aangevallen, en geen kans meer ziende om het overwigt te behouden, besloot men, bij gebrek aan ammunitie, de troepen in te schepen en Palembang te verlaten.

Tot herneming van Palembang werd spoedig door het Gouvernement besloten, en tot dien einde eene expeditie uitgerust, onder bevel van den Schout-bij-nacht WOLTERBEEK, bestaande uit Z. M. schepen Tromp, Wilhelmina, Irene, de koloniale brik Emma en twee kanonneerbooten, terwijl de militaire magt 950 man infanterie, 100 man artillerie en 135 pioniers telde.

Den 29sten Augustus 1819 kwam deze expeditie voor de monding der rivier van Palembang, doch er verliep een geruime tijd eer de schepen over de bank van die monding konden geraken, zoodat men eerst den 21sten October de versterkingen bij de stad naderde. Onze magt bleek echter te gering voor de bemagtiging der vijandelijke werken, zoodat men de rivier weder afzakte, en zich tot eene blokkade bepaalde.

De Heer MUNTINGHE, die deze expeditie had vergezeld, keerde naar Batavia terug, en op zijn rapport werd door het Gouvernement besloten tot het uitrusten eener sterkere magt, bestaande uit: 2 fregatten, 4 korvetten, de hulk Nassan, 2 brikken, 2 schoeners, 11 kanonneerbooten, 5 laadschouwers, 2 kielligters, 4 péniches, 16 kruisbooten, 2 gewapende barkassen, 58 mindere vaartuigen, 1200 man infanterie, 190 man artillerie en eene compagnie pioniers. Het opperbevel werd opgedragen aan den algemeen geachten Generaal-Majoor DE KOCK, terwijl, om aan de expeditie eene politieke beteekenis bij te zetten, de vroeger verbannen sultan ACHMAD NAIJAMOEDIEN medegezonden werd. De terugkeer naar Palembang werd hem toegestaan onder voorwaarde, dat hij voortaan den titel zou voeren van „soesochoenan“, doch dat zijn zoon de waardigheid van sultan moest bekleeden.

De expeditie verliet Batavia den 9^{den} Mei 1821, en bereikte den 17^{den} de monding der rivier van Palembang. Acht dagen later was de geheele magt over de bank in de rivier verzameld, en bereikte spoedig de vijandelijke versterkingen. De Nederlandsche en koloniale marine bragten de uitgestrekte batterijen des vijands tot zwijgen, maakten de noodige openingen in het paalwerk, waarmede de rivier geweldig sterk versperd was, en stelden de troepen in de gelegenheid, om de batterijen aan te vallen.

Na twee hevige gevechten, op den 20sten en 24sten Junij, was Palembang door de Nederlandsche wapenen gewonnen; de beide uit Java aangekomen vorsten werden ingehuldigd, en

sultan BADAROEDIEN werd den 3^{den} Julij met Z. M. fregat Dageraad naar Java opgezonden, en later naar Ternate verbannen.

De beide expeditiën naar Palembang hebben gezamenlijk eene geldelijke opoffering gekost van ruim f 3,200,000, terwijl ons verlies aan manschappen bedroeg:

44 dooden en 269 gekwetsten van de Nederlandsche marine;

46 dooden en 107 gekwetsten van de koloniale marine;

345 militairen, zoo gesneuveld als aan de gevolgen van den oorlog overleden.

De Generaal DE KOCK kwam den 16^{den} Julij te Batavia terug, en de verdere regeling van het politiek beheer van Palembang werd later opgedragen aan den heer J. J. VAN SEVENHOVEN als Kommissaris van het Gouvernement, die, teleurgesteld zijnde in de medewerking van den sultan om een geregeld bestuur in het Palembangsche daar te stellen, zich genoodzaakt zag den sultan, even als zijn' vader, buiten alle bemoeienis met het bestuur te houden, onder toekenning daarentegen eener jaarwedde van f 26,000.

Ofschoon de sultan de juistheid van dezen maatregel erkend had, en zelfs verklaarde zich ongeschikt te gevoelen, om Palembang uit zijn' ellendigen staat op te beuren, deed zijn natuurlijke weerzin tegen den Europeaan hem weldra tot andere gevoelens overhellen, en de hem bewezen weldaden vergetende, trachtte hij eerst door moord en vergiftiging zijne wraakzucht te koelen, en, toen dit niet gelukte, openlijk het Nederlandsch gezag aan te randen. Dit laatste geschiedde op den 22sten November 1824, op welken dag ons établissement door een aanzienlijk getal muitelingen, onder bevel van den sultan, krachtig werd aangevallen. De vijand werd echter teruggeslagen, en den sultan, zoowel als zijn' vader, dien men evenmin vertrouwen kon, werd een langer verblijf te Palembang ontzegd. De soesoehoenan werd onmiddellijk gearresteerd en naar Java opgezonden, doch de sultan ontkwam naar de binnenlanden, waar hij zijn verder geluk trachtte te beproeven; doch al zijne po-

gingen, om weder aan het gezag te komen, leden schipbreuk op den invloed van den Heer J. C. REIJNST, destijds aan het hoofd van het bestuur te Palembang, wien het gelukte hem door politiedienaren te doen vatten. Op de hoofdplaats teruggevoerd, werd hij weldra naar Batavia opgezonden, en vervolgens naar Ternate verwijderd. Hij was de laatste sultan, die over het rijk Palembang geregeerd heeft, hetwelk van toen af geheel als eene Nederlandsche bezitting kan aangemerkt worden.

Het gebied van Palembang, gevoegd bij dat van de Lampongs en van Benkoelen, maakt een zeer belangrijk gedeelte van het eiland Sumatra uit, zoo wegens zijne uitgestrektheid, als door de heerlijke gaven, waarmede de natuur het zoo rijkelijk gezegend heeft, en die men nergens in den Indischen archipel in zulk eene overvloedige mate aantreft. Twee schoone, diep het land indringende baaijen, die van Telok-Betong en Samangka, en eene menigte goede havens voor de groote en kleine scheepvaart, bieden den handel eene ruime gelegenheid aan, om den zuidoosthoek van dit gedeelte des eilands voor zijne belangen dienstbaar te maken, terwijl verscheiden schoone rivieren, aan den oosthoek uitloopende, en tot ver in het binnenland voor groote schepen bevaarbaar, het gansche gebied van Palembang en de Lampongs doorsnijden, en zich vereenigende met een onnoemelijk getal voor kleine vaartuigen bevaarbare rivieren, over de geheele oppervlakte een net van waterwegen daarstellen, ongemeen gunstig voor de gemeenschap en bevordering van handelsbetrekkingen tusschen de bewoners der verschillende landstreken. Benkoelen alleen, door eene keten van hooge bergen van Palembang en de Lampongs gescheiden, is in dit opzigt minder bevoorregt.

Ik heb dit gansche gebied te voet doorkruisd, opgenomen en in kaart gebragt, en met smart gezien, hoe de rijke gaven, die het aan de natuur te danken heeft, grootendeels onbenut blijven, zoo uit gebrek aan bevolking als aan toereikende re-

geringsmiddelen, om de maatschappelijke orde onder de onbeschaafde bewoners te verbeteren en te handhaven. De geheele bevolking kan slechts op 500,000 zielen begroot worden (1), welk gering cijfer hoofdzakelijk moet toegeschreven worden aan den verwaarloosden en ongeregelde toestand der bevolking, die, tot voor betrekkelijk korten tijd en gedeeltelijk nog een krachtig en welmeenend bestuur missende, aan al de wisselvalligheden van een onordelijk maatschappelijk leven was onderworpen, waarbij slechts het regt van den sterkste gold, en de zwaarste arbeid aan de zwakken werd opgelegd. In zulk eene maatschappij hebben de vrouwen het meest te lijden, en is haar lot zeer beklagenswaard. Daar de mannen in den regel hunne vrouwen door middel van aankoop („djoedjoer“) verkrijgen, beschouwen en behandelen zij ze geheel als slavinnen, die den meesten arbeid tot onderhoud des gezins moeten verrigten. Het is in deze oorden volstrekt geen zeldzaamheid, de mannen aan het spel of bij hanengevechten te vinden, terwijl de vrouwen, met de bijl in de hand, zich met den veldarbeid bezig houden. Dat onder zulke omstandigheden de vermeerdering der bevolking groote belemmeringen ondervindt, behoeft geen betoog.

Van al de Nederlandsche bezittingen buiten Java is Palembang de eenigste, alwaar wij bij onze komst een stelsel van bestuur en belasting hebben aangetroffen, dat, hoe willekeurig ook in praktijk gebracht, echter in zijn principe en naar oostersehe begrippen vrij goed geregeld mogt genoemd worden. De vorstelijke praedikaten waren onderscheiden door de benamingen van „soesoehoenan“, „sultan“, „pangerang“, „radien“, „mas-aijoe“, „ratoe“, „radien-aijoe“ en „radien - mas - aijoe“, terwijl de rijks grooten in een' algemeenen zin „prihahie's“ werden genoemd. De troonopvolger voerde den titel van „pangerang-ratoe“, en de hem opvolgende oudste prins dien van „pangerang-depatie“.

(1) Dit cijfer is slechts approximatief. Iedereen, die met onze Indische bezittingen bekend is, weet hoe moeilijk het is, om de Inlandsche bevolking met eenigen schijn van naauwkeurigheid te begrooten.

De beambten van den staat noemde men:

- „ pangerang-ferdana-mantrie“, rijksbestierder;
- „ pangerang-panghoeloe“, hoofd van de godsdienst;
- „ karta-negara“, hoofd der burgerlijke regtszaken;
- „ djenang's“, gouverneurs der provintiën.

De overige takken des bestuurs werden waargenomen door mindere beambten, onder de benaming van „ keranga's“, „ ingebhie's“, „ demang's“, „ sabandar's“ en „ toemangong's“.

De binnenlanden van Palembang waren en zijn nog verdeeld in „ marga's“ (districten) en „ doessoen's“ (dorpen); en gelijk op de hoofdplaats de hoofden door de benamingen van „ prihahie“ en „ mantrie“ worden onderscheiden, zoo kent men in de binnenlanden de hoofden onder die van „ pasierah“, „ proattien“ en „ pangawa“.

Het gezag van den vorst was absoluut, de handelingen der rijks grooten willekeurig; het belastingsstelsel werkte onregelmatig; de nijverheid en algemeene welvaart verkeerden in een' zeer kwijnenden staat; doch verwonderenswaardig is het, hoe, ondanks al deze drukkende omstandigheden, de vorsten van Palembang zonder gewapende magt, zelfs zonder bezoldigde politiedienaren, hun gezag over de bevolking in de gansche uitgestrektheid des rijks wisten te bewaren, en zich blindelings deden gehoorzamen, te meer daar zij als vreemdelingen, afkomstig van Java, geen natuurlijke aanspraak konden maken op de sijmpathie der bewoners van het land, die tot het Maleische ras behooren. De invloed, dien zij op de bevolking hadden, strekte zich zelfs zoo ver uit, dat, in weerwil van de afschaffing van alle drukkende belastingen en de invoering van mildere beginselen van bestuur bij den overgang van het gezag op het Nederlandsch Gouvernement in 1816, de gehechtheid der Inlanders aan hunne dwingelanden sterk genoeg bleef, om hen den trouweloozen BADARŌEDIEN hulp en bijstand te doen verleenen, toen hij in 1819 zijn verloren gezag trachtte te herstellen. Ook in 1824, toen NAIJAMOEDIEN

ons oppergezag poogde te vernietigen, bleef hunne ondersteuning niet achter, en naar alle waarschijnlijkheid zou die opstand geslaagd zijn, indien het bestuur over Palembang toen niet in handen geweest ware van een' man, die door zijne ervarenheid, door zijne kennis van taal, zeden en gebruiken des lands, zich bij de Inlandsche beambten genoegzaam bemind had weten te maken, om door hunne medewerking den opstand te dempen, en den wederspannigen vorst door politiedienaren te doen opvatten.

Den grooten invloed, dien de vorsten van Palembang met zoo weinig middelen op de bevolking konden uitoefenen, schrijf ik gedeeltelijk aan den als het ware ingeschapen eerbied, die den Maleijer voor zijne vorsten bezielt, maar tevens daaraan toe, dat zij, hun regeringsstelsel naar den volksgeest regelende, de onderlinge belangen tusschen vorst en volk wisten te vereenigen, waardoor zij onmisbaar werden voor de instandhouding der door beide partijen evenzeer geëerbiedigde maatschappelijke orde, hoeveel die overigens ook te wenschen overliet. Mogten alle Nederlandsche bewindvoerders dit grondbeginsel steeds voor oogen houden. Mogten zij, de ondervinding raadplegende, steeds leeren inzien, dat een ervaren ambtenaar met eenige politiedienaren meer kan uitvoeren dan met eene magtsontwikkeling van militairen, en iedereen zich aangespoord vinden, om met zachtheid te regeren, en de gebruiken en vooroordeelen van de aan zijn bestuur toevertrouwde bevolking te eerbiedigen. Dan zal men geleidelijk de bewoners van den archipel tot een gewenscht maatschappelijk standpunt kunnen opvoeren, en hun de weldaden eener vreemde overheersching leeren beseffen en waarderen. Met zachtheid en inschikkelijkheid bereikt men bij hen langzaam doch zeker zijn doel; geweld en doordrijving daarentegen verwijderen ons hoe langer hoe meer van ons oogmerk. De Inlanders kunnen, in hunnen tegenwoordigen onbeschaafden toestand, de beweeg-

redenen van onze handelingen niet nagaan, en alleen op de uitkomsten lettende, zien zij in iedere militaire beweging slechts zucht naar vernieling en verwoesting, hetgeen hen schuw en bevreesd voor ons maakt, en ons als overwinnaars doet beschouwen, die door kracht van wapenen gehoorzaamheid komen eischen, en wier verwijdering hun dus niet anders dan aangenaam kan zijn. Wij maken ons daardoor gevreesd, maar niet bemind, en in tijden van nood zouden de gevolgen niet achterblijven.

Het stelsel van belasting, door de vorsten van Palembang ingesteld, was drukkend voor de bevolking, en toch heeft het nimmer onvergenoegdheid te weeg gebracht. Het was gegrond op het denkbeeld van *geven* en *nemen*, en bekend onder de benaming van „toekon tieban”. De werkbare mannen noemde men „matagawé's”, „alliengan's” en „siekap's”; de „matagawé's” hadden de „alliengan's” tot volgelingen, en werden verantwoordelijk gehouden voor de opbrengst der belasting, terwijl de „siekap's” persoonlijke diensten moesten verrigten. Eens in het jaar kwamen de districtshoofden, onder geleide hunner „djenang's”, hulde bewijzen aan den vorst, „djalan seboe”, en ontvingen van dezen als een blijk zijner welwillendheid eene uitrusting ten geschenke, „passalien” genaamd, bestaande in eene chitsen kabaai en een „kopia” (hoofddekse). Vervolgens werden hun ter hand gesteld de goederen, waarmede de vorst de „matagawé's” in hun district verkoos te belasten, of met andere woorden, die zij aan hunne onderhoorigen tot zekere vastgestelde prijzen moesten verkoopen, welke prijzen buiten alle verhouding tot de waarde der goederen stonden, zoodat bijv. voor een' groven hoofddoek, die misschien 25 duiten waard was, 2 Spaansche matten werden geëischt.

Vereerd met het vorstelijk gunstbewijs, keerden de hoofden naar hunne districten terug, verdeelden de medegebrachte goederen onder de „matagawé's”, verzamelden de daarvoor gevorderde waarde in geld of producten, en stelden de opbrengst in han-

den van den „djenang“, om ze den vorst aan te bieden. Zie-
daar een stelsel van geven en nemen, waarbij al het voordeel
aan den kant van den geveer is, doch hetwelk den nemer min-
der drukkend moest schijnen, omdat hij toch iets voor het
opgebragte in handen kreeg, hetwelk buitendien, als een vor-
stelijk geschenk, in hooge waarde werd gehouden.

De werking van dit belastingsstelsel was zeer onregelmatig,
en drukte het meest op dat gedeelte der bevolking, hetwelk
het gemakkelijkst in bedwang kon worden gehouden. De be-
woners der Passama-landen waren, wegens den grooten afstand
van de hoofdplaats, geheel van belasting vrijgesteld, en de
bewoners der Ampat-Lawang, als grensbewaarders, genoten het-
zelfde voorregt. Sommige districten in de onmiddellijke na-
bijheid van Palembang moesten daarentegen eene geregelde
belasting in geld opbrengen, „patjak“ genaamd. Het stelsel
werd door den Kommissaris VAN SEVENHOVEN geheel afgeschaft,
en door een ander vervangen, bekend onder de benaming van
„landelijke inkomsten“.

De bodem der binnenlanden van dit gedeelte van Sumatra
is zamengesteld uit afgespoelde aarde van de bergen, vermengd met
verweerde planten en bladeren uit de eeuwige wouden, waarmede
het land bedekt is. Deze vermenging stelt eene korst van plant-
aarde daar, bijzonder geschikt voor den landbouw in het al-
gemeen, en voor de voortbrengselen der keerkringsgewesten
in het bijzonder. De vruchtbaarheid wordt nog vermeerderd
door de menigte rivieren, waarmede, zoo als reeds is aange-
merkt, Palembang en de Lampongs rijkelijk gezegend zijn.
De luchtgesteldheid verschilt weinig van die op Java, doch
tengevolge der geringe bevolking vindt men in het land uit-
gestrekte boschgronden, waarvan de uitwaseming, vooral bij
het aanleggen van nieuwe établissements, zeer nadeelig voor
de gezondheid is.

De voortbrengselen van den landbouw bestaan in rijst, ka-
toen, tabak, gambier, peper, indigo, koffij en verschillende
soorten van peul- en aardvruchten. Men heeft er voorts al
de vruchtsoorten, die op Java worden aangetroffen, alsmede
benzoin, drakenbloed, sapanhout, rottan, gom-elastiek, getah-
pertja, lakhout, dammar, vogelnestjes, ivoor, enz. De geolo-
gische gesteldheid van het land is nog weinig bekend, doch
het is waarschijnlijk even rijk aan delfstoffen dan de meer ge-
exploiteerde deelen van Sumatra, wijl hier en daar op de op-
pervlakte van den grond goud, tin, ijzererts, zwavel, steen-
kolen, enz. worden aangetroffen.

De met deugdzame en kostbare, voor huis- en scheeps-
bouw geschikte houtsoorten begroeide wildernissen dienen tot
verblijfplaats van een aanzienlijk getal diersoorten, waaronder
voornamelijk moeten gerekend worden: olifanten in groot aan-
tal, renocerossen, tijgers, eene kleine soort van beer, tapiers,
wilde varkens, verschillende soorten van herten, en eene groo-
te verscheidenheid van apen; voorts eene menigte soorten van
vogels, waaronder de Juno-vogel, welke de meer bekende paauw
in schoonheid ver overtreft, bijzonder opmerking verdient.

De hoofdplaats Palembang ligt circa 12 Duitsehe mijlen van
het strand aan de beide oevers der Moessie, welke aldaar eene
breedte heeft van circa 125 Rijnlandsche roeden, en het opvaren
van de grootste schepen toelaat. Zij zal eene bevolking tellen
van p. m. 40,000 zielen, de Europeanen, Chinezen en Arabie-
ren daaronder begrepen. Het getal van eerstgenoemden is ge-
ring, vooral wanneer men er de militairen niet bijrekenet, en
is met eene enkele uitzondering zamengesteld uit ambtenaren en
geëmploijeerden van de Factorij der Nederlandsche Handelmaat-
schappij, welke te Palembang een agentschap heeft. De Inland-
sche en daarmede gelijkgestelde bevolking bemoeit zich uitsluitend
met handel en scheepvaart, want in den omtrek der hoofd-

plaats wordt weinig grond aangetroffen, geschikt voor den landbouw. Van daar dan ook, dat er meer bedrijvigheid, industrie, beschaving en welvaart onder de Inlandsche bevolking opgemerkt wordt, dan op eenige andere hoofdplaats onzer buitenbezittingen. De handel en scheepvaart hebben er echter nog niet die hoogte bereikt, waarvoor ze vatbaar zijn, en waarop de stad Palembang door gunstige ligging en natuurlijke voorregten aanspraak heeft; doch naarmate de invloed van het Nederlandsch bestuur in de binnenlanden zal worden bestendig, en de veiligheid van personen en eigendommen zal toenemen, kan men met grond verwachten, dat zoo wel handel als scheepvaart meer en meer in belangrijkheid zullen winnen. Sedert 1822 is de toeneming reeds aanmerkelijk te noemen, want in dat jaar werd de invoer geschat op eene waarde van circa 3 ton en de uitvoer of die van circa $2\frac{1}{2}$ ton, terwijl in 1852 die van den invoer circa *f* 1,100,000 en van den uitvoer ruim *f* 530,000 bedroeg.

Palembang staat in handelsbetrekking met Java, Muntok, de Lampongs, Madura, Singapore, Riouw en China, alsmede, doch van gering belang, met Indragirie, Balie, Siam, Cochinchina, de westkust van Borneo, enz. Van voortbrengselen uit Europa en Amerika afkomstig worden er hoofdzakelijk aangevoerd: katoenen lijnwaden en garens, glas- en aardewerk, ijzer- en koperwerk, staal, papier, zeep, enz., terwijl die van den Indischen archipel en van het vaste land van Azie in amfoen, dadels, droogerijen, medicijnen, sommige soorten van lijnwaden, somtijds rijst, tarwe, enz. bestaan.

Voor artikelen van uitvoer heeft men de voortbrengselen van het land, hierboven reeds genoemd.
